

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією О. В. Ярощука

Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 29
№ 1

Тернопіль
2019

Економічний аналіз

Том 29. № 1.

2019 рік

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 7 від 27 березня 2019 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:

Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (наказ МОН України від 09.03.2016 р. № 241)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз. Тернопіль, 2019. Том 29. № 1. 217 с.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Ярошук О. В., к. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Абуселідзе Г. Д., д. е. н., проф., Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Андрушків Б. М., д. е. н., проф., Тернопільського національного технічного університету імені І. Пулюя (Україна)

Бруханський Р. Ф., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гуцал І. С., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Длугопольський О. В., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Іонін Є. Є., д. е. н., проф., Донецький національний університет, м. Вінниця (Україна)

Крик Барбара, д. габ., проф., Щецинський університет (Республіка Польща)

Крисоватий А. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крупка Я. Д., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф., Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)

Монастирський Г. Л., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Панков Д. О., д. е. н., проф., Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Предеус Н. В., д. е. н., доц., Саратовський державний соціально-економічний університет (Російська Федерація)

Руденко М. І., к. філол. н., Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського (Україна)

Рудницький В. С., д. е. н., проф., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (Україна)

Сковронська Агнешка, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Чая Станіслав, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>
<http://www.nbu.gov.ua/>
<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2019
© «Економічний аналіз», 2019
© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2019

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

Борисова Тетяна, Монастирський Григорій, Крулевський Антон Інтернет-дослідження комунікаційної активності надавачів послуг міського громадського транспорту України	7
Гончар Ігор, Яценко Яна Багатовимірне статистичне оцінювання впливу процесу народжуваності на формування демографічного потенціалу країни	13
Казарян Генріх Науково-методологічні механізми соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю	21
Міщук Наталія, Завада Олександр Статистичний аналіз рівня економічної активності та рівня безробіття в Україні	29
Саріогло Володимир Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки	36
Уніят Людмила Розвиток системи державного регулювання та підтримки бізнесу на інноваційній основі у підприємствах АПК	44
Чубка Ольга, Ливдар Марта, Віблій Петро Державна фінансова політика в промисловості: зарубіжний досвід та проблеми реалізації в Україні	55

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

Абуселідзе Джордж, Сурманідзе Мзіа Парадигми дедоларизації, виклики та аналіз очікуваних результатів у Грузії	63
Близнюк Оксана, Сіфурова Альона Управління оборотним капіталом підприємств торгівлі з позиції функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів	68
Калиніченко Юлія, Назарян Діана Методичні аспекти оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлі пам'ятки архітектури	78
Москвіченко Ірина, Крисюк Лариса, Чебанова Тетяна Вплив фінансової нестабільності на валютні ризики підприємств портової галузі	85
Садов'як Михайло Регулювання розвитку інвестиційно-будівельної діяльності в Україні: організаційно-правовий аспект	92
Хоружий Сергій Класифікація моделей регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ	101

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Воробйов Руслан Модель збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудних підприємств	108
Дутка Ганна, Савіцька Ольга, Савіцька Наталія Кластерний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності: регіональний аспект	114
Куліш Олександр Механізм стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств	126
Лебедєва Віра, Шабатура Тетяна, Варгатюк Марія Імперативи комплементарності реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств	133
Лівінський Анатолій Сучасні методичні підходи до ефективності стратегічної діяльності підприємств тваринництва	141
Марченко Володимир Інтегральна оцінка рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства	149
Нечаєва Ірина Особливості прийняття управлінських рішень, їх оцінка та оцінювання в умовах кризи	156
Хілуха Оксана Розвиток корпоративних університетів	164
Бережницька Галина Дослідження можливостей та загроз управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств	170
Івашків Ірина, Трухан Лілія Перспективи розвитку альтернативних джерел палива в Україні	178
Кушнір Світлана Визначення закономірності змін показників інноваційної активності на розвиток та економічну безпеку агропромислового комплексу України	183
Габ Олексій Аналіз економічного потенціалу морських портів України в умовах реалізації інноваційних можливостей	192
Сакун Аліна, Гакал Тетяна Зелений туризм як пріоритет диверсифікації територіального розвитку України	200
Негоденко В., Варгатюк М., Щербата М. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії «бенчмаркінг»	208

РЕЦЕНЗІЇ

Гарасим Петро Рецензія на підручник і практикум «аналіз господарської діяльності», авторства викладачів кафедри обліку та аналізу національного університету «Львівська політехніка» Кіндрацької Г. І., Загороднього А. Г., Кулиняка Ю. І.	215
---	------------

CONTENT

ECONOMIC ANALYSIS AT THE MACRO- AND MESOLEVEL

Borysova Tetiana, Monastyrskiy Grygorii, Krulevskiy Anton Internet research of communication activity of Ukrainian urban public transport service providers	7
Honchar Ihor, Yashchenko Yana Multivariate statistical estimation of the effect of birth rate on the formation of the country's demographic potential	13
Kazarian Genrikh Scientific and methodological mechanisms of social and economic protection of persons with disabilities	21
Mishchuk Nataliia, Zavada Oleksandr Statistical analysis of the level of economic activity and level of unemployment in Ukraine	29
Sarioglo Volodymyr External labour migration in Ukraine: motives, scope, consequences	36
Uniat Liudmyla Development of the state regulation system and business support on innovation basis in agricultural companies	44
Chubka Olha, Lyvdar Marta, Viblyi Petro Public financial policy on industry sphere: foreign experience and problems of implementation in Ukraine	55

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF THE ANALYSIS IN FINANCE

Abuselidze George, Surmanidze Mzia Paradigms of de-dollarization, challenges and analysis of expected results in Georgia	63
Blyzniuk Oksana, Sifurova Alona Working capital management of trade enterprises from the position of functional and reflecting and structural and classification approaches	68
Kalynichenko Iuliia, Nazarian Diana Methodological aspects of evaluation of commercial premises located in the architectural monument building	78
Moskvichenko Iryna, Krysyuk Larysa, Chebanova Tetiana Influence of financial instability on exchange risks of port sector enterprises	85
Sadoviak Mykhailo Regulation of development of investment and building activities in Ukraine: organizational and legal aspects	92
Khoruzhyi Sergiy Classification of models of regulation and supervision by the activities of financial institutions	101

ECONOMIC ANALYSIS IN THE MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Vorobiov Ruslan Model of balanced innovative management by iron ore enterprises production	108
Dutka Anna, Savitska Olga, Savitska Natalya, Cluster analysis of activity of tourism activity subjects: regional aspects	114
Kulish Oleksandr Mechanism of strategic management by flexible economic development of iron and ore enterprises	126
Lebedieva Vira, Shabatura Tetiana, Varhatiuk Mariia Imperatives of complementarity of agro-food enterprises economic potential implementation	133
Livinskyi Anatolii Modern methodical approaches to efficiency of strategic activity of cattle enterprises	141
Marchenko Volodymyr Integral assessment of the strategic management support level of the enterprise innovative development	149
Nechayeva Iryna Features of management decisions, their assessment and estimation in the conditions of crisis	156
Khilukha Oksana Corporate university development	164
Berezhnyska Galyna Research of opportunities and threats of use of land resources of agricultural enterprises	170
Ivashkiv Iryna, Trukhan Liliya Development of alternative fuel sources in Ukraine	178
Kushnir Svitlana Determination of regularity of changes in indicators of innovation activity on development and economic security of agricultural complex of Ukraine	183
Hab Oleksii Analysis of economic potential of Ukraine sea ports in conditions of realization of innovative opportunities	192
Sakun Alina, Hakal Tetiana Green tourism as a priority of the diversification of the territorial development of Ukraine	200
Negodenko V., Vargatiuk M., Shcherbata M. Theoretical aspects of determining the essence of a benchmarking category	208

УДК 339.138:656.07

JEL classification: L98, R41, R49

Тетяна Борисова (Україна)
Григорій Монастирський (Україна)
Антон Крулевський (Україна)

Тетяна БОРИСОВА

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри маркетингу,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна*
E-mail: borisova.tanushka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2906-2769>
<http://www.researcherid.com/rid/H-2768-2017>

Григорій МОНАСТИРСЬКИЙ

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та
публічного управління,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна*
E-mail: grymon@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6694-1960>
<http://www.researcherid.com/rid/K-5438-2017>

Антон КРУЛЕВСЬКИЙ

*Тернопільський національний економічний
університет, Україна*
E-mail: antonk3214@gmail.com

© Тетяна Борисова,
Григорій Монастирський,
Антон Крулевський, 2019

Отримано: 04.02.2019 р.
Прорецензовано: 20.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ІНТЕРНЕТ-ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ МІСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Стаття присвячена дослідженню комунікаційної Інтернет-активності надавачів послуг міського громадського транспорту та перспективи розвитку ринку таких послуг. Серед опрацьованих факторів - рівень управління зв'язками з громадськістю, наявність позитивних публікацій про постачальника послуг, наявність інтерактивних можливостей на сайті, соціальна реклама послуг громадського транспорту на головній сторінці їхнього веб-сайту, позиціонування постачальників послуг та іміджева підтримка, наявність функції управління відносинами з клієнтами. У статті також проаналізовано ринок Інтернет-досліджень в Україні, визначено основні фактори, що впливають на розвиток такого ринку.

Метою дослідження є визначення рівня комунікативної активності українських провайдерів державних послуг в Інтернеті та векторів розвитку ринку Інтернет-маркетингових досліджень.

Метод. У статті наведено результати оцінки комунікаційної діяльності українських провайдерів транспортних послуг в Інтернеті, що здійснюються на основі спостереження та статистичного аналізу.

Результати. Були отримані наступні результати: найбільш розвинутим є параметр «наявність інтерактивних можливостей»; найменш розроблений параметр - «управління відносинами з клієнтами». Емпірично підтверджено, що елемент «просування» є найбільш популярним серед маркетингових функцій надавачів послуг міського громадського транспорту. Обґрунтовано зростання попиту на Інтернет-маркетингові дослідження в Україні протягом наступних років.

Борисова Т., Монастирський Г., Крулевський А. Інтернет-дослідження комунікаційної активності надавачів послуг міського громадського транспорту України. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 7-12.

Ключові слова: маркетингові дослідження; громадський транспорт; ринок послуг; Інтернет-маркетинг; маркетинг; частка ринку

UDC 339.138:656.07

JEL classification: L98, R41, R49

Tetiana BORYSOVA

*Doctor of Sciences (Economics),
Associate Professor,
Head of the Department of Marketing,
Ternopil National Economic University, Ukraine*
E-mail: borisova.tanushka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2906-2769>
<http://www.researcherid.com/rid/H-2768-2017>

Grygorii MONASTYRSKYI

*Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Professor of the Department of Management and
Public Administration,
Ternopil National Economic University, Ukraine*
E-mail: grymon@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6694-1960>
<http://www.researcherid.com/rid/K-5438-2017>

Anton KRULEVSKYI

Ternopil National Economic University, Ukraine
E-mail: antonk3214@gmail.com

© Tetiana Borysova,
Grygorii Monastyrskyi,
Anton Krulevskyi, 2019

Received: 04.02.2019
Revised: 20.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Tetiana Borysova (Ukraine)
Grygorii Monastyrskyi (Ukraine)
Anton Krulevskyi (Ukraine)

INTERNET RESEARCH OF COMMUNICATION ACTIVITY OF UKRAINIAN URBAN PUBLIC TRANSPORT SERVICE PROVIDERS

Abstract

Introduction. The article presents the results of the research of communication activity of Ukrainian public service providers in Internet and perspectives for the development of marketing of city public transport services. The level of public relations management, the positive publications about the service provider, the presence of interactive capabilities, the presence of social advertising of public transport services, the level of positioning of service providers and image support, a function of management of customer relations are investigated. The article analyses the market of Internet researches in Ukraine and identifies the main factors influencing the development of the market.

Purpose. The article aims to identify the level of communication activity of Ukrainian public service providers in Internet and vectors of the market of Internet marketing research development.

Method (methodology). The results of evaluation of communication activity of Ukrainian public service providers in Internet, which are carried out on the basis of personal observation and statistical review, are presented in the article.

Results. "The availability of interactive capabilities" has been determined as the most developed parameter of the sites of providers of urban transport services. "The function of management of relationships with customers" has been defined as the least developed parameter. Thus, the element "promotion" has been recognised as the most popular one among Ukrainian providers of urban transport services. The results of the study may be useful for scientists and graduate students in the field of public administration, marketing and management, managers of public transport enterprises.

Borysova, T., Monastyrskyi, G., and Krulevskyi, A. (2019). Internet Research of Communication Activity of Ukrainian Urban Public Transport Service Providers. *Economic analysis*, 29 (1), 7-12.

Keywords: marketing research; public transport; market of services; Internet marketing; marketing; market share

Вступ

Традиційно маркетингові дослідження є одним із найбільш популярних елементів маркетингової діяльності. В умовах зростання необхідності швидкого реагування на зміни у ринковому середовищі такі дослідження повинні проводитись систематично, а також забезпечувати об'єкт, який проводить дослідження, якісною, достовірною та оперативною інформацією. Для цього в маркетинговій діяльності застосовують новий метод досліджень, а саме: Інтернет-дослідження. Аналіз емпіричної інформації виявив, що Інтернет-дослідження не є поширеними на теренах України, проте із зростанням конкуренції на ринку, а також збільшенням Інтернет-користувачів, цей метод ставатиме дедалі популярнішим у маркетинговій діяльності. Збільшення інтересу до Інтернет-досліджень зумовлює необхідність у проведенні аналізу стану ринку Інтернет-досліджень України та векторів його розвитку.

Ця проблема частково розкривається у наукових працях Ілляшенка С. М. у аспектах сучасних тенденцій застосування Інтернет-технологій у маркетингу; Окландера М. А., Окландер Т. О., Яшкіної О. І. щодо тенденцій маркетингових досліджень онлайн-панелі та онлайн-спільноти; Дубинського І. О. у напрямку векторів розвитку Інтернету в Україні, що відкриває нові можливості для маркетингових досліджень; Ляшенко Г. П. та Моткалюка Р. В. щодо Інтернет-маркетингу та його інструментів; Пудової Д. стосовно онлайн-

досліджень в Україні; Суворової С. Г. у аспектах сучасного інструментарію маркетингових досліджень, стану та перспектив розвитку. При дослідженні фахових джерел було виявлено, що нині мало публікацій щодо цієї теми, не розкрито багато дискусійних питань, а також немає ґрунтового прогнозу розвитку такого ринку.

Мета статті

Метою статті є аналіз комунікаційної Інтернет-активності надавачів послуг міського громадського транспорту, а також векторів розвитку ринку Інтернет-досліджень України в динаміці та перспективи розвитку ринку таких послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження емпіричних джерел виявило, що для ринку маркетингових досліджень в Україні Інтернет-дослідження не є пріоритетними, значною мірою це пов'язано із тим, що деякі частини населення України не мають доступу до Інтернету. Також характерною особливістю є те, що велика кількість населення ставиться з недовірою до Інтернет-середовища. Крім цього, деякі підприємства не розуміють важливість проведення саме Інтернет-досліджень, а тому, використовують традиційні оф-лайн дослідження. Так, згідно з проведеними Інтернет-Асоціацією України дослідженнями, бачимо, що охоплення Інтернет-мережею в Україні станом на 2018 рік становить 65 % [1].

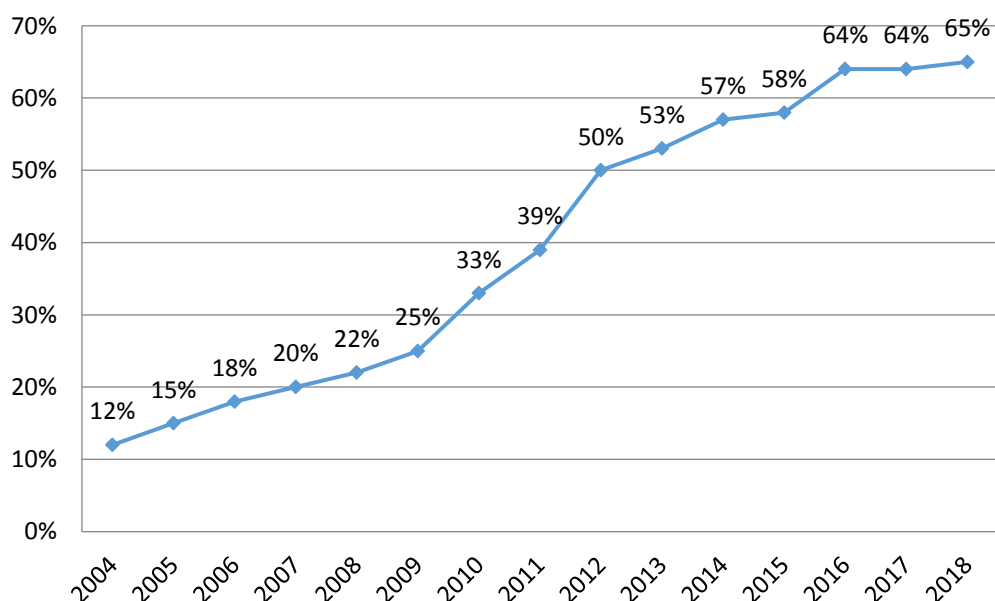

Рис. 1. Охоплення України Інтернет-мережею [1].

Оскільки на сьогодні елемент маркетингу «просування» користується найбільшою популярністю серед вітчизняних надавачів послуг міського громадського транспорту, а розвиток Інтернет-технологій розширює можливості способів комунікування із клієнтами, актуальним є дослідження рівня використання вітчизняними надавачами послуг міського громадського транспорту Інтернет-маркетингу. З метою вивчення маркетингових параметрів наповнення сайтів надавачів послуг міського громадського транспорту України у січні 2019 року нами було здійснено дослідження методом спостереження. Дослідження охопило 21 надавача послуг міського громадського транспорту України. Аналізованими параметрами були такі:

1. Зв'язки з громадськістю, тобто, чи на сайті містяться елементи, які розроблені для залучення потенційних відвідувачів, наприклад, чи є функція «розповісти другу», форум з можливістю підписки. Цей параметр наявний на сайтах 61 % досліджуваних підприємств;

2. Позитивні публікації про підприємство, тобто, чи на сайті є аналітичні матеріали, публікації, тексти звітів, перелік послуг. Цей параметр наявний на 80 % сайтів досліджуваних підприємств;

3. Наявність інтерактивних можливостей, тобто, чи є он-лайн опитування відвідувачів. Розглянутий параметр присутній на 40 % сайтів;

4. Реклама продукту, а саме: чи є окрема рубрика «Соціальна реклама», є інша некомерційна реклама. Параметр наявний на 25 % сайтів досліджуваних підприємств;

5. Позиціонування надавачів послуг міського громадського транспорту і підтримка іміджу, тобто, чи є новини, висвітлюється поточна діяльність, досягнення. Цей параметр присутній на 25 % досліджуваних сайтів;

6. Функція управління взаємовідносинами з клієнтами, яка надає можливість ставити запитання, отримувати консультації. Ця функція наявна на 15 % сайтів досліджуваних підприємств.

Для аналізу ринку Інтернет-досліджень використано дані Української Асоціації Маркетингу. Так, проаналізувавши дані в динаміці за 3 роки від 2015 до 2017 років, за допомогою методу прогнозування розрахуємо можливий обсяг ринку на 2018 та 2019 рік. Якщо розглядати обсяг або місткість ринку, як-от: кількість товарів і послуг проданих або спожитих на певній території за певний проміжок часу, зазвичай обсяг ринку визначається на значних за площею територіях, таких, як місто, область, країна, за досить тривалий час, а саме місяць, квартал, рік [2].

Таблиця 1. Прогнозований обсяг ринку 2019 р.

Роки	Обсяг ринку, млн грн
2015	767,0
2016	865,14
2017	992,07
2018	1104,61
2019	1217,14

*За даними [3; 4].

Нами встановлено, що обсяг ринку Інтернет-маркетингових досліджень у доларовому еквіваленті матиме тенденцію до зниження. Вважаємо, що на це можуть вплинути такі фактори, як турбулентність економіки країни. Проте обсяг ринку в гривневому еквіваленті, навпаки, матиме тенденцію до збільшення.

Аналіз статистичних даних [1-4] виявив, що лідерами на вітчизняному ринку Інтернет-досліджень є ACNilsen Ukraine, GfK Ukraine і Проксіма Рісерч, які разом займають 63,99 % ринку. Досить перспективними на ринку є компанії IPSOS та Kantar TNS, які займають 16,8 % ринку та є послідовниками лідерів на ринку Інтернет-досліджень. До середніх за розміром компаній можна віднести KMIC, Міллард Браун APMI-Маркетинг Україна, InMind, Advanter, Нью Імідж

Груп, R&B, MASMI Ukraine. Ці компанії займають 15,54 % у загальному обсягу ринку, які розподіляють між собою. Інші невеликі компанії у загальному обсязі займають близько 3,67 %.

Як свідчить аналіз статистичних джерел, у 2016 році у зіставленні із 2015 спостерігалось збільшення обсягів продажу послуг з маркетингових Інтернет-досліджень на території України. Так обсяг продажу збільшився на 104 млн грн. Найбільше на це вплинули збільшення обсягів продажу таких послуг іноземним транснаціональним компаніям на 81 млн грн, дещо менше вплинули збільшення обсягів продажу українським локальним компаніям та дослідницьким агенціям -резидентам України в сукупному розмірі на 23 млн грн [2].

У 2017 році у зіставленні із 2016 роком спостерігалось зменшення обсягів продажу послуг з

www.econa.org.ua

маркетингових Інтернет-досліджень на території України. У зіставленні із 2016 р. у 2017 обсяг продажу зменшився на 136 млн грн (на 20,23 %). На це негативно вплинуло зменшення обсягу продажу іноземним транснаціональним компаніям на 162 млн грн, що є домінуючим чинником зміни обсягу продажу, а також зменшення обсягу продажу українським локальним компаніям на 10 млн грн. Позитивним фактором у такій ситуації є збільшення обсягу реалізації послуг маркетингових Інтернет-досліджень дослідницьким агенціям-резидентам України на 36 млн грн. Отже, зіставивши показники розвитку ринку у динаміці за останні 3 роки, можна побачити збільшення обсягів продажу у 2016 р. відносно 2015 р., зменшення у 2017 р. відносно до 2016 р. [2-4].

Аналізуючи обсяг експорту послуг з маркетингових Інтернет-досліджень, можна побачити, що в зіставленні з обсягом продажу послуг з маркетингових Інтернет-досліджень на території України ситуація з обсягом експорту протилежна. У 2016 році, у зіставленні із 2015 р. обсяг експорту збільшився незначно – на 8 млн. грн. На це вплинуло збільшення замовлення досліджень дослідницькими агенціями-нерезидентами України на 14 млн грн. Щодо замовлень досліджень з інших країн, то тут відбулося незначне зменшення на 6 млн грн.

Проте у 2017 році, у зіставленні із 2016 р. обсяг експорту збільшився на 96 млн. грн. На це здебільшого вплинуло збільшення замовлення досліджень з інших країн, що спричинило збільшення обсягу експорту на 68 млн грн. Вважаємо, що на це суттєво вплинуло збільшення замовлення дослідницьких агенцій-нерезидентів України, що спричинило збільшення експорту на 28 млн грн. Отже, загалом у динаміці за 3 роки спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення обсягу експорту послуг із маркетингових Інтернет-досліджень.

У загальному кількість замовлень маркетингових Інтернет-досліджень у 2016 р., у зіставленні із 2015 зросла на \$USD 97656,5 тис., що є позитивним фактором. Щодо розподілу за типами клієнтурних ринків, то основну частину займає ринок B2C із питомою вагою 70,2 %, ринок B2B займає 29,8 % ринку послуг.

У 2017 році порівняно із 2016 р. зросла на 195 313 USD\$ тис., що вказує на істотність попиту саме на маркетингові Інтернет-дослідження та наявність потенціалу до його зростання. Щодо розподілу за типами клієнтурних ринків, то серед усіх замовлень найбільшу кількість від загальної займають замовлення на ринку B2C - 687120 USD\$ у 2017 р., або ж 73,3 % питомої ваги ринку. Також варто зазначити, що у зіставленні із 2016 р. у 2017 році

кількість замовлень зросла на 165 786 \$ тис. і відповідно зросла питома вага на ринку на 3,1 %.

Ринок B2B згенерував дещо меншу кількість замовлень, ніж ринок B2C: у 2017 р. їхня кількість замовлень склала 250 071 USD\$ тис. (26,7 % питомої ваги ринку). У 2017 році у зіставленні із 2016 р. кількість замовлень з ринку B2C збільшилась на 29527 USD\$ тис., питома вага замовлень маркетингових Інтернет-досліджень порівняно із 2016 р., у 2017 р. зменшилась на 3,1 %.

Найбільший обсяг наданих послуг з маркетингових Інтернет-досліджень станом на 2017 рік займають маркетингові дослідження, проведені кількісним методом. Вони становлять 19297 USD\$ тис. (88,80 % у загальному обсягу досліджень). Щодо маркетингових досліджень, проведених якісним методом, то вони охоплюють невелику частину, а саме 2434 USD\$ тис. (11,20 % у загальному обсягу проведених досліджень). Крім того, можна помітити, що обсяг кількісних досліджень у зіставленні із 2015 р. у 2016 році зріс на 8274 USD\$ тис., відповідно їхня питома вага збільшилась на 2,15 %.

Відносно 2016 р. у 2017 році спостерігалась дещо інша ситуація, обсяг кількісних досліджень зріс на 6957 USD\$ тис., проте їхня питома вага зменшилась на 1,24 %. Зростання обсягу кількісних методів маркетингових досліджень у мережі Інтернет є позитивним фактором, що свідчить про підвищення поінформованості та зростання лояльності більшої кількості підприємств через автоматизацію та оперативність таких маркетингових досліджень.

Щодо якісних досліджень, то ситуація дещо інша. Обсяг досліджень, проведених з використанням якісних методів у 2016 р. у зіставленні із 2015 р., зріс на 513 USD\$ тис., проте їхня питома вага зменшилась на 2,14 %. Обсяг замовлень якісних досліджень у 2017 р. у зіставленні із 2016 р. зріс на 1069 USD\$ тис. (зростання питомої ваги на 2,89 %).

Щодо обсягу продажу послуг з маркетингових досліджень на території України, то за 3 останніх роки (2015-2017 рр.) можна було спостерігати тенденцію до зменшення, проте у 2019 р. ситуація повинна змінитися, адже буде проходити підготовка до виборів Президента України, що спричинить збільшення попиту на маркетингові Інтернет-дослідження на території України. Також на це вплине поступове збільшення Інтернет-аудиторії через розвиток цифрових технологій, а також усвідомлення менеджментом організацій необхідності розширення сфери застосування Інтернет-досліджень на противагу традиційним. Щодо обсягу експорту послуг з маркетингових Інтернет-досліджень, то протягом 2015-2017 рр. спостерігалась позитивна тенденція, тому

www.econa.org.ua

прогнозуємо збереження позитивної тенденції на найближчі роки.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У ході дослідження отримано такі результати: найбільш розвинутим параметром сайтів надавачів послуг міського громадського транспорту є «наявність інтерактивних можливостей», їх має 61 % організацій; найменш розвинутий параметр – «функція управління взаємовідносинами з клієнтами» – 15 % організацій. Таким чином, елемент «просування» користується найбільшою популярністю серед українських надавачів послуг міського громадського транспорту, при цьому лише 100 % одиниць генеральної сукупності мають веб-сайт.

За результатами дослідження можна зробити висновок, що ринок маркетингових досліджень демонструє позитивну тенденцію до розвитку. Це відбувається дещо сповільнено через такі фактори, як нестабільний економічний стан в Україні, обережне та недовірливе ставлення населення України до маркетингових досліджень у мережі Інтернет, порівняно низький рівень проникнення Інтернету в Україні, домінування організацій, які надають пріоритет традиційним маркетинговим дослідженням. Проте досліджуваний ринок демонструє показники, що підтверджують високу ймовірність позитивного його розвитку в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська Асоціація Маркетингу. Дослідження Інтернет-аудиторії України у 2018 р. URL: <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-a-internet-audytoriyi>.
2. Лилик І. Ринок маркетингових досліджень в Україні 2017 рік: експертна оцінка та аналіз УАМ. Маркетинг в Україні. 2018. № 1. С. 4–24. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/24413>.
3. Українська Асоціація Маркетингу / ACNielsen Ukraine. URL: <http://uam.in.ua/rus/members/collective/1076>.
4. Українська Асоціація Маркетингу / IPSOS Україна. URL: <http://uam.in.ua/rus/members/collective/1099>.

REFERENCES

1. *Doslidzhennja Internet – audytoriji Ukrajinu u 2018 r. [Research of the Internet audience of Ukraine in 2018]* (n.d.). Retrieved from: <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-a-internet-audytoriyi> [in Ukrainian].
2. Lylyk, I. (2018). Rynok marketynhovyx doslidzen' v Ukrajinі 2017 rik: Ekspertna ocinka ta analiz UAM. [Market research in Ukraine in 2017: expert assessment and analysis of UAM]. *Marketynh v Ukrajinі – Marketing in Ukraine*, 1, 4-24 [in Ukrainian].
3. ACNielsen Ukraine. (n.d.). Retrieved from: <http://uam.in.ua/rus/members/collective/1076> [in Ukrainian].
4. IPSOS Ukraine. (n.d.). Retrieved from: <http://uam.in.ua/rus/members/collective/1099> [in Ukrainian].

УДК 314

JEL classification: J11, J13, J16

Ігор ГОНЧАР

кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики та демографії
економічного факультету,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, Україна
E-mail: i-gonchar@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3167-1240>
<http://www.researcherid.com/rid/V-4185-2017>

Яна ЯЩЕНКО

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, Україна
E-mail: yaschenko21y@gmail.com

© Ігор Гончар,
Яна Ященко, 2019

Отримано: 12.02.2019 р.
Прорецензовано: 26.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ігор Гончар (Україна)
Яна Ященко (Україна)

БАГАТОВИМІРНЕ СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ПРОЦЕСУ НАРОДЖУВАНOSTІ НА ФОРМУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Анотація

Вступ. Населення завжди є ключовим об'єктом державної політики, адже населення формує демографічний потенціал, без якого неможливий розвиток жодної з країн чи світового господарства загалом. Вивчення особливостей розташування населення, кількості трудових ресурсів, статеві-вікової структури – вкрай важливі державні завдання, грамотна реалізація яких формує потенціал населення. Демографічний потенціал є тією рушійною силою, котра є основою при визначенні пріоритетних напрямків подальшого розвитку країни. Вкрай критично досліджувати проблеми демографічних процесів, які нині істотно впливають на демографічний розвиток країни, тому необхідно розробляти відповідні стратегії, заходи та механізми, що призведуть до пом'якшення наслідків демографічної кризи.

Мета. Метою статті є оцінювання демографічного потенціалу з урахуванням статеві-вікової структури населення України, а також визначення основних можливостей поліпшення процесу відтворення населення.

Метод (методологія). Для досягнення поставленої мети були використані методи статистичного аналізу, а саме: групувань, відносних, середніх величин, імітаційного моделювання, індексний метод.

Результати. Надано комплексну оцінку ефектів впливу демографічних чинників процесу народжуваності на формування демографічного потенціалу з використанням багатфакторних індексних моделей.

Гончар І. А., Ященко Я. В. Багатовимірне статистичне оцінювання впливу процесу народжуваності на формування демографічного потенціалу країни. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 13-20.

Ключові слова: статеві-вікова структура; природний рух; індексна модель; демографічний потенціал

UDC 314

Ihor Honchar (Ukraine)
Yana Yashchenko(Ukraine)

JEL classification: J11, J13, J16

Ihor HONCHAR

*PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Statistics and Demography,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine*

E-mail: i-gonchar@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3167-1240>

<http://www.researcherid.com/rid/V-4185-2017>

Yana YASHCHENKO

*Taras Shevchenko National University of Kyiv ,
Ukraine*

E-mail: yaschenko21y@gmail.com

© Ihor Honchar,
Yana Yashchenko, 2019

Received: 12.02.2019

Revised: 26.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

MULTIVARIATE STATISTICAL ESTIMATION OF THE EFFECT OF BIRTH RATE ON THE FORMATION OF THE COUNTRY'S DEMOGRAPHIC POTENTIAL

Abstract

Introduction. The population was, is and will be the main component of any state. The study of the characteristics of population distribution, the number of labour resources, gender and age structure are the extremely important task. The population forms the demographic potential. Without this potential, it is impossible to develop any of the countries or the world economy as a whole. Demographic potential is the driving force of the development of the country's priorities. It is the essential need to study the problems of demographic processes, which now have a significant impact on the demographic development of the country. It is necessary to develop appropriate strategies, measures and mechanisms that will mitigate the effects of the demographic crisis.

Purpose. The article aims to assess the demographic potential taking into account the gender and age structure of the Ukrainian population, as well as to identify the main opportunities of the population and assess its status.

Method (methodology). To achieve this goal the methods of statistical analysis have been used. They are the method of groupings, method of relative variables, method of average variables, simulation modelling method, and index method.

Results. The complex estimation of effects of the influence of demographic factors of the birth rate on the formation of demographic potential with the use of multi-factor index models has been given. The sex and age pyramids of the population of Ukraine have been constructed in the context of urban and rural settlements and in general, as well as a multifactorial index model for assessing the influence of factors on the change in the birth rate of Ukraine's population.

Honchar, I., Yashchenko, Y. (2019). Multivariate statistical estimation of the effect of birth rate on the formation of the country's demographic potential. *Economic analysis*, 29(1), 13-20.

Keywords: sex and age structure; natural movement; index model; demographic potential

Вступ

Демографічні чинники належать до визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас результат її функціонування. Від демографічних характеристик працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, як результат, величина сукупного національного доходу. Населення є самовідновлюваною системою, яка існує і розвивається завдяки природному відтворенню та міграційному приросту. Інтенсивність відтворення населення залежить не лише від характеру його демографічної поведінки, а і від наявності тих контингентів та категорій населення, які забезпечують або потенційно здатні забезпечити його оновлення. Саме ці категорії населення своєю поведінкою і формують демографічний потенціал країни.

Дослідженню процесу формування демографічного потенціалу в різних країнах на різних етапах існування людства, а також аналізу ролі демографічних і структурних чинників присвячено чимало робіт іноземних і вітчизняних вчених, зокрема: Гладун О. М. [1], Курило І. О. [2], Лібанова Е. М. [3], Маліновська О. А. [4], Пальян З. О. [5, 6], Шевчук П. Є. [7].

Мета та завдання статті

Метою статті є оцінювання демографічного потенціалу з урахуванням статеві-вікової структури населення України, а також визначення основних можливостей поліпшення процесу відтворення населення.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено завдання розкрити комплексність поняття «демографічний потенціал», визначити його сучасну роль та значення для розвитку України. А також дослідити вплив основних демографічних чинників на його формування: статеві-вікової структури населення, інтенсивності впливу природного руху (народжуваності).

Виклад основного матеріалу дослідження

Життєдіяльність людського суспільства з економічної, соціальної, політичної й військової точок зору насамперед залежить від кількості та якості її головного фігуранта – населення. Населення – це складна самовідновлювана біосоціальна система, яка існує, розвивається за певними, притаманними їй законами. Демографічний розвиток країн світу за різних історичних епох підпорядковувався різним законам населення: природного руху, механічного та

соціального руху [5]. Залежно від типу природного відтворення населення – традиційного (екстенсивний) чи сучасного (інтенсивний), населення розвивається за законом швидкої або повільної зміни поколінь, які й формують закономірності демографічного потенціалу країни.

Демографічний або людський потенціал – це чисельність населення певного регіону (країни), статеві-віковий склад і демографічна поведінка якого забезпечує його природне відтворення.

З огляду на кількісні параметри населення, демографічний потенціал оцінюється сукупністю показників, які характеризують можливості самооновлення населення. Такими показниками можуть бути: чисельність населення загалом, а також структура та співвідношення окремих поколінь з огляду на стать, інтенсивність природного руху (народжуваності, смертності), механічний рух (міграцію), показники старіння населення, середню тривалість життя при народженні та інші показники.

Основними характеристиками демографічного потенціалу є тип статеві-вікової структури населення, співвідношення демографічних поколінь, які відповідають за природне відтворення населення, а також інтенсивність та співвідношення процесів природного і механічного руху населення.

Особливості формування вікової структури населення та руху поколінь зручно простежити, розглянувши послідовні статеві-вікові піраміди (рис. 1 – 3).

З рис. 1 видно, що статеві-вікова піраміда України має розширену основу, що свідчить про збільшення кількості народженого населення останніми роками. Видно дві істотні западини серед осіб віком 11 – 16 років та 66 – 71 роки. Перша пов'язана зі стрімким зниженням рівня народжуваності в Україні, починаючи з 1999 року, друга – з подіями другої світової війни. Водночас бічні сторони піраміди мають певні виступи – покоління «бебі-бумерів», які відбувались в історичні періоди короткострокового поліпшення демографічних умов. Істотною рисою вікового складу населення України є перевага жінок у старших вікових групах над чоловіками, що вказує на їхню довшу тривалість життя та менші втрати протягом війни. Історичні події по-різному вплинули на формування складу населення в міських поселеннях та сільській місцевості (див. рис. 2).

З рис. 2 видно, що статеві-вікова піраміда міського населення має розширену основу, проте вона вужча, ніж піраміда сільського (див. рис. 3), що свідчить про переважання народжуваності в сільській місцевості над міським. Доцільно зауважити, що частка жінок найбільш плідного дітородного віку (15-49 років) та старшого віку

значно перевищує частку чоловіків аналогічного віку, що зумовлює диспропорції в шлюбності та не

дає змогу поліпшити показники відтворення населення.

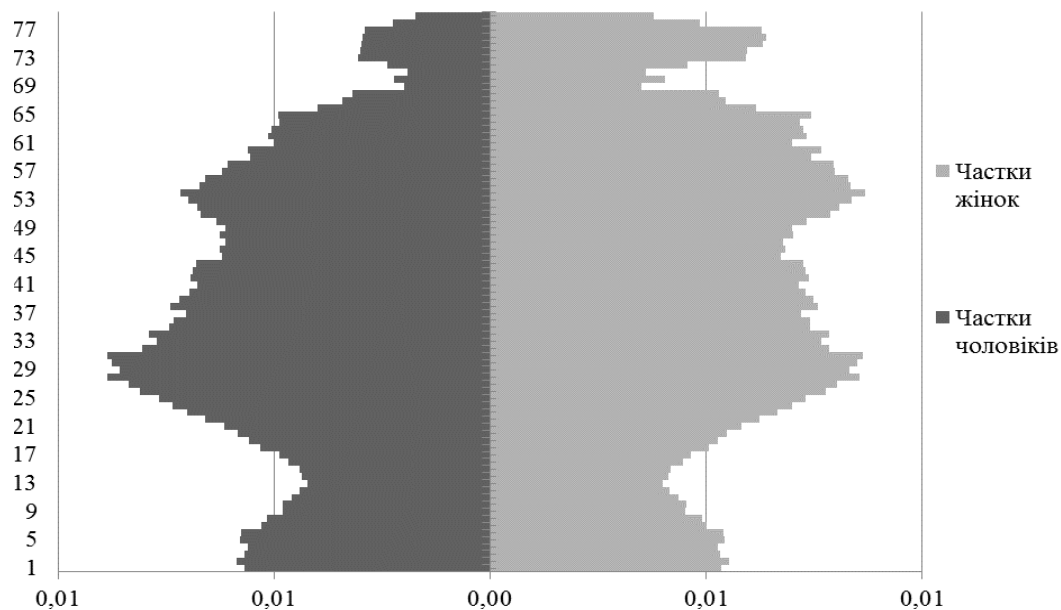

Рис. 1. Статеві-вікова структура постійного населення України

*Побудовано за даними Держстату України.

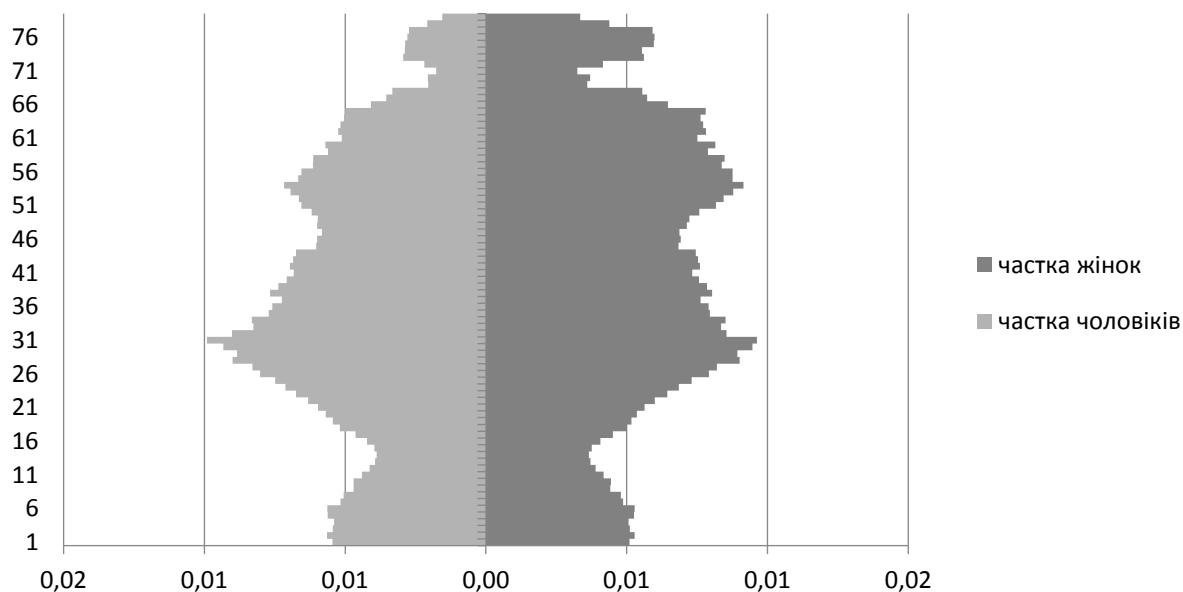

Рис. 2. Статеві-вікова структура міського населення України

*Побудовано за даними Держстату України.

У міських поселеннях у зіставленні з сільською місцевістю не виникає таких значних диспропорцій за статтю, як у середньому, так і старшому віці. Це пов'язано з тим, що населення міських поселень зазнало менших втрат або компенсувало ці втрати у зіставленні з населенням сільської місцевості.

Головним демографічним процесом, що забезпечує відновлення чисельності населення, є народжуваність. Народжуваність – це процес дітонародження в певному поколінні людей або в сукупності поколінь – населенні. Якісна оцінка демографічного потенціалу не можлива без

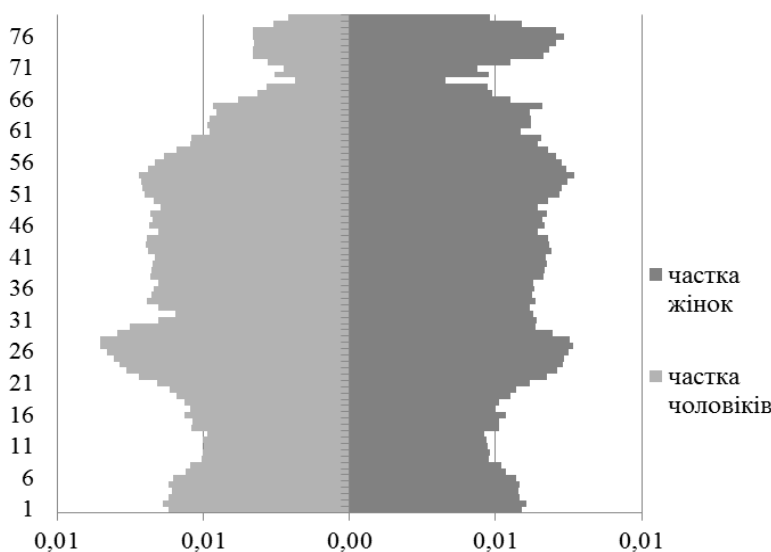

Рис. 3. Статтєво-вікова структура сільського населення України

*Побудовано за даними Держстату України.

Оцінювання інтенсивності процесу народжуваності здійснюється відносними величинами, які можуть бути обчислені до різної бази (когорти населення). Значення коефіцієнта формується під впливом двох складових: інтенсивності народжуваності та вікового складу населення, проте в процесі народження бере участь не все населення, а лише його частина репродуктивного віку жіночої статі. Тому, враховуючи зміст показника та принципи, що впливають з об'єктивних особливостей взаємозв'язку між демографічними явищами, загальний коефіцієнт народжуваності слід розкласти на спеціальний коефіцієнт, що характеризує рівень плідності дітородного контингенту, та частку жінок дітородного віку в загальній чисельності населення:

$$n = F_{15-49} \times s_{15-49}^F = \frac{N}{S_{15-49}^F} \times \frac{\bar{S}_{15-49}^F}{\bar{S}}, \quad (1)$$

де F_{15-49} – спеціальний коефіцієнт народжуваності, s_{15-49}^F – частка жінок дітородного віку в загальній чисельності населення, $\bar{S}_{15-49}^F$ – середньорічна чисельність жінок у віці 15-49 років.

Спеціальний коефіцієнт народжуваності можна розкласти на часткові (вікові) коефіцієнти плідності (формула 2), що характеризують вікову плідність жінок дітородного віку та частку жінок окремої вікової групи у чисельності жінок репродуктивного віку, а саме:

$$n = \sum_{15}^{49} F_x \times s_x \times s_{15-49}^F = \sum_{15}^{49} \frac{N_x}{\bar{S}_x^F} \times \frac{\bar{S}_x^F}{\bar{S}_{15-49}^F} \times \frac{\bar{S}_{15-49}^F}{\bar{S}} \quad (2)$$

де F_x – частковий (віковий) коефіцієнт плідності, s_x – частка жінок x -вікової групи у чисельності жінок дітородного віку, N_x – кількість народжених у матерів x -віку, $\bar{S}_x^F$ – середньорічна чисельність жінок кожної x -вікової групи. Досить важливим фактором, що впливає на рівень народжуваності в країні є статтєва структура. Тому необхідно розкласти останній фактор на два субфактори: частка жінок репродуктивного віку у всьому населенні жіночої статі та частка всіх жінок у загальній чисельності населення (формула 3).

Таким чином, було отримано модель із чотирма факторами.

$$n = \sum_{15}^{49} F_x \times s_x \times s_{15-49}^F \times s^F = \sum_{15}^{49} \frac{N_x}{\bar{S}_x^F} \times \frac{\bar{S}_x^F}{\bar{S}_{15-49}^F} \times \frac{\bar{S}_{15-49}^F}{\bar{S}^F} \times \frac{\bar{S}^F}{\bar{S}} \quad (3)$$

де s^F – частка жінок у всьому населенні, $\bar{S}^F$ – середньорічна чисельність жіночого населення.

Використовуючи цю систему показників, можна побудувати індексну модель (формула 4), що оцінює зміну рівня народжуваності під впливом зміни окремих демографічних факторів.

$$I_n = I_{F_x} \times I_{s_x} \times I_{s_{15-49}^F} \times I_{s^F} \quad (4)$$

де I_n – індекс рівня народжуваності, I_{F_x} – індекс вікової плідності жінок, I_{s_x} – індекс вікової

структури дітородного контингенту жінок, $I_{s_{15-49}}$ - індекс репродуктивної структури жіночого населення, I_{s^F} - індекс статеві-вікового складу населення.

Відносну ланцюгову зміну рівня народжуваності можна визначити, скориставшись наступною формулою:

$$I_n = \frac{\sum_{15}^{49} F_{x(t)} \times s_{x(t)} \times s_{15-49(t)} \times s^F(t)}{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t-1)} \times s^F(t-1)} \quad (5)$$

В отриманій багатофакторній моделі індексом, що відображає зміну рівня народжуваності за рахунок зміни інтенсивного фактору, є індекс вікової плідності жінок.

$$I_{F_x} = \frac{\sum_{15}^{49} F_{x(t)} \times s_{x(t)} \times s_{15-49(t)} \times s^F(t)}{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t-1)} \times s^F(t-1)} \quad (6)$$

Відносна зміна екстенсивних факторів визначається за допомогою наступних індексів. Тобто можна стверджувати, що індекс частки х-вікової групи жінок у дітородному контингенті обчислюється за наступною формулою:

$$I_{s_x} = \frac{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t)} \times s^F(t)}{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t-1)} \times s^F(t-1)} \quad (7)$$

А індекс частки дітородного контингенту в загальній чисельності жінок:

$$I_{s_{15-49}} = \frac{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t)} \times s^F(t)}{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t-1)} \times s^F(t-1)} \quad (8)$$

Індекс частки жінок у всьому населенні можна обчислити:

$$I_{s^F} = \frac{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t-1)} \times s^F(t)}{\sum_{15}^{49} F_{x(t-1)} \times s_{x(t-1)} \times s_{15-49(t-1)} \times s^F(t-1)} \quad (9)$$

Використовуючи формули 1-9, були обраховані індекси, що оцінюють вплив на динаміку рівня народжуваності інтенсивного фактору – вікова плідність жінок, а також екстенсивних – структурних факторів.

Нижче наведено розрахунки вікового коефіцієнта плідності та частки жінок х-вікових груп у 2001 та 2016 рр. відповідно (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя).

Таблиця 1. Віковий коефіцієнт плідності та частка жінок х-вікових груп станом на початок 2001 та 2016 рр. відповідно

Вікова група, років	Віковий коефіцієнт плідності, F_x (a)		Частка жінок х-вікової групи, s_x (b)	
	2001 р.	2016 р.	2001 р.	2016 р.
15-19	0,0295	0,0268	0,1502	0,0991
20-24	0,0909	0,0897	0,1378	0,1310
25-29	0,0583	0,0912	0,1360	0,1658
30-34	0,0273	0,0606	0,1292	0,1633
35-39	0,0089	0,0276	0,1425	0,1515
40-44	0,0019	0,0055	0,1584	0,1476
45-49	0,0001	0,0004	0,1460	0,1417

*Власні розрахунки за даними офіційного сайту Всеукраїнського перепису населення.

З табл. 1 видно, що за півтора десятка років в Україні відбулись істотні зміни у формуванні вікових закономірностей народжуваності. На початку 2000-х років у країні спостерігалась лише одна демографічна група з високим рівнем плідності (бажанням мати дітей) – це 20-24 роки, а з віком плідність стрімко скорочувалась. Проте зміни, що відбулись у суспільстві, значно змінили

вікові межі плідності. Стали вагомим більш пізні вікові групи – 25-29 років і навіть 30-34 роки, що свідчить про зростання бажання мати дітей жінками старшого віку. Такі зміни у вікових рівнях плідності безумовно вплинули на загальний рівень народжуваності в країні. Проте на її рівень мали вплив і структурні фактори (див. табл. 2).

Таблиця 2. Питома вага екстенсивних факторів у 2001 та 2016 рр.

Екстенсивні фактори	Структура населення, %		Структурні зрушення за 2001-2016 рр., (+/-) п.п.
	2001 р.	2016 р.	
Частка дітородного контингенту в загальній чисельності жінок (с)	48,21	45,48	-2,73
Частка жінок у всьому населенні (d)	53,7	45,49	-8,21

*Власні розрахунки за даними офіційного сайту Всеукраїнського перепису населення.

З табл. 2. видно, що структурні зрушення часток дітородного контингенту в загальній чисельності жінок та останніх у всьому населенні в 2016 р. у зіставленні з 2001 роком є невітнішими, адже вони знизилися відповідно на 2,73 п.п. та 8,21 п.п., які

спричинені різними факторами, зокрема зниженням чисельності жінок та населення загалом. Оцінка наслідків впливу факторів наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Зміна чисельності народжених в Україні в 2016 у зіставленні з роком післяпереписного періоду

Показники	Індекси	Темпи приросту, %	Абсолютні зміни, тис. осіб
Чисельність народжених (I_{abcd})	1,3989	39,8922	3 097,3
у тому числі за рахунок:			
- вікової плідності (I_a)	1,4527	45,2666	3 384,6
- частки х-вікової групи жінок дітородному контингенті (I_b)	1,0201	2,0057	147,0
- частки дітородного контингенту в загальній чисельності жінок (I_c)	0,9435	-5,6466	-438,7
- частки жінок у всьому населенні (I_d)	1,0006	0,0567	4,4

*Власні розрахунки за даними офіційного сайту Всеукраїнського перепису населення.

Загалом чисельність народжених за досліджуваний період зросла на 39,9 % або на 3097 тис. осіб, що є надзвичайно важливо для формування демографічного потенціалу населення України. Загальна чисельність населення за цей час зросла за рахунок трьох чинників: за рахунок вікової плідності на 45,3 %, а за рахунок частки х-вікової групи жінок у дітородному контингенті та частки жінок у всьому населенні на 2 % та 0,06 % відповідно. В абсолютних значеннях відбулося зростання чисельності народжених на 147 тис. осіб за рахунок вікової структури дітородного контингенту населення та на 4,4 тис. осіб - частки жінок у всьому населенні. Натомість найбільшого скорочення кількості народжених зазнало за рахунок частки дітородного контингенту в загальній чисельності населення на 5,67 % або на 439 тис. осіб.

За результатами аналізу можна зробити висновки, що демографічний потенціал населення України знаходиться не в найкращому стані. Частка та співвідношення тих статевих груп, що здатні до відновлення населення, зменшується, у зв'язку з чим населення не встигає самооновлюватися, що призводить до поступового вимирання нації.

Можна стверджувати, що в сучасних умовах неможливо докорінно поліпшити вікову структуру населення внаслідок збільшення показників народжуваності. Хоча є позитивні моменти, так поліпшилась ситуація в природному русі населення, зокрема народжуваності населення. Загальна чисельність народжуваних за досліджуваний період зростала, за рахунок позитивної зміни трьох факторів, а саме підвищення вікових коефіцієнтів плідності та покращення структури жінок дітородного віку, тобто зростає внесок старших вікових категорій у загальний показник плідності за рахунок народження дітей другої черги, а також за рахунок частки жінок в усьому населенні.

Найголовнішим завданням має стати поліпшення якості структури населення, створення можливостей для підвищення якості життя всіх людей, ефективного використання як працездатного населення, так і соціального, культурного і трудового потенціалу населення старшого віку. Всебічне вивчення соціально-економічних характеристик різних вікових груп людей, особливо професійної придатності, яка пов'язана із віком і досвідом, дасть можливість

послабити деякі негативні моменти, пов'язані із старінням людей. Ситуація в Україні не втішна, особливо беручи до уваги останні події на Сході

країни. Проте позитивні зрушення дають надію та вказують на можливість на поліпшення негативних процесів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладун О. М. Оцінки гіпотетичних втрат населення України за період 1897-2012 рр. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 2 (20). С. 147-154.
2. Курило І. О. Населення України: Соціально-демографічні проблеми українського села. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — 468 с. (Розділи III, IV, VI).
3. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір [колективна монографія] / За ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 383 с.
4. Маліновська О. А., Коломієць О. О. Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 78-89.
5. Пальян З. О. Статистичне оцінювання сучасних демографічних втрат в Україні. *Статистика України*. 2016. № 1. С. 34-41.
6. Пальян З. О. Оцінка перспектив відтворення українського населення у контексті другого демографічного переходу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. № 4 (157). С. 75-80.
7. Шевчук П. Є. Динаміка потенціалу зростання населення України в 1850-2013 рр. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28).
8. Офіційний веб-сайт Всеукраїнського перепису населення. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua>.
9. Офіційний веб-сайт Всеукраїнського перепису населення. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua>.
10. Природний приріст населення URL: <http://ua.textreferat.com/referat-9215-2.html>.

REFERENCES

1. Hladun, O. M. (2013). *Estimates of hypothetical losses of the population of Ukraine for the period of 1897-2012*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Kurilo, I. O. (2007). *Population of Ukraine: Socio-demographic problems of the Ukrainian village*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Libanova, E. M. (2008). *Human Development in Ukraine: Innovative Dimension*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Malinovskaya, O. A., & Kolomiets, O. O. (2017). *Migration aspect of Russia's hybrid war against Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Palian, Z. O. (2016). *Statistical estimation of modern demographic losses in Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Palian, Z. O. (2014). *Estimation of prospects for reproduction of the Ukrainian population in the context of the second demographic transition*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Shevchuk, P. Ye. (2016). *Dynamics of population growth potential of Ukraine in 1850-2013*. Kyiv [in Ukrainian].
8. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi Sluzhby Statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. *Ofitsiynyi sait All-Ukrainian Population Census Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from: <http://www.ukrcensus.gov.ua> [in Ukrainian].
10. *Ofitsiynyi sait*. Retrieved from: <http://ua.textreferat.com/referat-9215-2.html> [in Ukrainian].

УДК 338

Генріх Казарян (Україна)

JEL classification: L31

Генріх КАЗАРЯН

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту освіти,
Інститут менеджменту освіти
Національної академії педагогічних наук
України, Україна*

© Генріх Казарян, 2019

Отримано: 02.02.2019 р.
Прорецензовано: 19.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація

В статті розглянуто особливості соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, визначено проблеми соціального захисту інвалідів, запропоновано створити більш ефективний та щільний механізм взаємодії регіональних органів служб зайнятості та медико-санітарних експертних комісій, розширити коло державних органів, відповідальних за реалізацію окремих напрямів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, та уточнити їх обов'язки щодо цього.

Казарян, Г. Г. Науково-методологічні механізми соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 21-28.

Ключові слова: соціально-економічне забезпечення; особи з інвалідністю; працевлаштування; регулювання

UDC 338

JEL classification: L31

Genrikh KAZARIAN

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Education Management,
Institute of Management of Education
National Academy of Pedagogical Sciences of
Ukraine, Ukraine*

© Genrikh Kazarian, 2019

Received: 02.02.2019
Revised: 19.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Genrikh Kazarian (Ukraine)

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL MECHANISMS OF SOCIAL AND ECONOMIC PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES

Abstract

The article deals with the peculiarities of social and economic provision of persons with disabilities. The problems of social protection of the people with disabilities are identified. It is proposed to create more effective and tight mechanism of interaction between regional employment services and health care expert commissions. There is the necessity to expand the range of state bodies, which are responsible for implementation of certain areas of social and economic provision of persons with disabilities, and to clarify their responsibilities.

Kazarian, G. (2019). Scientific and methodological mechanisms of social and economic protection of persons with disabilities. *Economic analysis*, 29 (1), 21-28.

Keywords: social and economic provision; person with disabilities; employment; regulation

Вступ

Сьогодні необхідно чітко визначити державну політику України в області попередження інвалідності і реабілітації інвалідів з метою забезпечення гарантій та дотримання умов для збереження, відновлення і компенсації порушених чи втрачених здібностей інвалідів до суспільної, професійної та побутової діяльності відповідно до їх інтересів та потенційних можливостей.

Для посилення соціальної захищеності, дотримання прав та інтересів осіб з інвалідністю в Україні необхідно, як того вимагають документи ООН, ввести в практику залучення громадських організацій інвалідів та інших об'єднань громадян до розробки всіх аспектів політики, національного планування, що прямо або опосередковано стосуються соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю або можуть вплинути на них. Цю роботу слід проводити органами державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів управління [2, 7].

Проблемами соціально-економічної адаптації осіб з інвалідністю опікуються відомі вітчизняні науковці: Галицький О. М, Гнат'єва Т. М, Гришова І. Ю., Гонта О. І., Дерій Ж. В., Дяченко О. П., Маркіна І. О., Мельник О., Міщак І. М., Ніколюк О. В., Панюк Т. та інші [1-10]. Проте сьогодні потребує удосконалення інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Мета статті

Мета статті – розкрити науково-методологічні механізми соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Виклад основних результатів дослідження

Проблему інвалідів слід вирішувати, максимально використовуючи можливості неурядових структур: правозахисних, ветеранських, молодіжних, релігійних, комерційних та інших.

Система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю не повинна бути консервативною, замкнутою, застарілою, а тому її слід періодично змінювати, удосконалювати відповідно до нових прогресивних вимог часу та економічного, політичного стану країни, регіону.

Організаційно-управлінські механізми. Соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю значною мірою залежать від ефективної роботи інфраструктури ринку праці та державних органів влади, державних, благодійних і комерційних структур, тобто різноманітних установ і служб, які займаються проблемами соціального захисту інвалідів, зокрема їх працевлаштуванням і професійним навчанням. Матеріали наших досліджень свідчать про недостатню результативність роботи відповідних органів соціального захисту обласних і районних адміністрацій, державних центрів зайнятості, різноманітних фондів через взаємне дублювання функцій, неузгодженість дій, нечіткість у розподілі функціональних обов'язків у спільній справі, розпорошеність тощо. Тому необхідно удосконалити організаційні засади системи працевлаштування та професійної реабілітації інвалідів шляхом визначення єдиного органу, який би повністю відповідав за вказану роботу з інвалідами і координував її.

Необхідно створити більш ефективний та щільний механізм взаємодії регіональних органів служб зайнятості та медико-санітарних експертних комісій, причому не у напрямі посилення чи послаблення вимог до трудових обмежень, а для підвищення результативності вибору роботи з урахуванням стану здоров'я та побажань інваліда.

Враховуючи зарубіжний досвід, вважаємо за доцільне в законодавчому порядку розширити коло державних органів, відповідальних за реалізацію окремих напрямів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, та уточнити їх обов'язки щодо цього. Координацію цієї роботи варто було б покласти на віце-прем'єр-міністра України.

Колективний трудовий договір має стати певним гарантом соціального захисту працюючих інвалідів, дотримання їх трудових прав тощо. Доцільно практикувати внесення окремим розділом у колективні договори питань, пов'язаних з організацію, умовами, оплатою праці інвалідів.

Не менш важливим концептуальним підходом до формування стратегії соціально-економічного

забезпечення осіб з інвалідністю є сприяння повній інтеграції їх до участі в трудовому процесі шляхом надання технічних засобів, що дозволяють переборювати перепони, які обмежують їх пересування, спілкування та які відкривають їм доступ до місця роботи та навчання, транспорту, житла, культурної діяльності і повноцінного дозвілля.

Науково-методологічні механізми. Вивчення та критичне осмислення нами наукових праць та інших матеріалів, присвячених проблемам соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, показало, що науково-методологічний бік цих проблем розроблений недостатньо. З точки зору концептуальних теоретичних засад насамперед необхідно уточнити і чітко визначити, чи потрібно залучати інвалідів до економічно активного населення, трудових ресурсів, робочої сили. Попри те, що значна частина інвалідів належить до категорії обмежено працездатних, в Україні їх, як вже зазначалося раніше, згідно з існуючими методиками, не залучають до складу трудових ресурсів. Крім того, інвалідам не надається статус безробітного, вони можуть лише зареєструватися у службі зайнятості як такі, що шукають роботу.

Чинний підхід суперечить проголошеній основній меті державної політики соціального захисту інвалідів в Україні, яка впливає із Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів, затверджених Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН, - забезпечення рівних можливостей для інвалідів [27].

Термін «забезпечення рівних можливостей», згідно з вищевказаною резолюцією, означає процес, завдяки якому різноманітні системи суспільства та оточуючого середовища, зокрема такі, як трудова діяльність, обслуговування, інформація, виявляються доступними усім, особливо інвалідам. Принцип рівності прав передбачає, що потреби усіх без винятку індивідумів мають однаково важливе значення, що ці потреби повинні слугувати основою для планування в суспільстві і що всі кошти слід використовувати таким чином, щоб кожен індивідум мав рівні можливості для участі в житті суспільства [27].

Для зіставлення, в зарубіжних країнах, за їх методикою, зі складу робочої сили вилучаються тільки повністю недієздатні особи, а не обмежено працездатні. На наш погляд, такий підхід більш правильний, тому що він не позбавляє людину права на працю.

Різні концептуальні засади формування політики зайнятості в Україні та в розвинених зарубіжних країнах виявляються і в тому, що до

недавнього часу одне із основних завдань вітчизняної політики у сфері праці зводилося до забезпечення сукупного попиту економіки на робочу силу, замість визначення та задоволення потреб усіх верств населення, у тому числі соціально уразливих, і з них інвалідів, на робочі місця, як це відбувається в інших зарубіжних країнах з розвинутою, соціально орієнтованою ринковою економікою.

Таким чином, на нашу думку, з огляду на методологію та резолюцію ООН, інвалідів, які хоча б частково зберегли свою здатність до праці, доцільно залучати до складу робочої сили і трудових ресурсів однаково з іншими категоріями населення.

При формуванні стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю доцільно брати за основу їх сукупний попит на робочі місця.

Через важливість та актуальність наукових досліджень необхідно організувати постійне науково-методичне забезпечення і супроводження усіх політичних, економічних програм, планів, заходів, що зачіпають інтереси інвалідів як на національному, так і на регіональних, місцевих рівнях.

Існує потреба у науково-експериментальному вивченні проблем організації комплексної системи допомоги інвалідам, їх професійної, трудової, соціальної реабілітації з урахуванням місцевих особливостей і можливостей, змін економіко-політичної ситуації. На особливу увагу заслуговують дослідження та наукове обґрунтування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, які проживають у сільській місцевості. Саме ця категорія інвалідів нині найбільш обділена через зубожіння, неможливість знайти роботу та отримати професійні знання за місцем проживання.

Морально-етичні механізми. Ефективність чинної системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю значною мірою залежать і від морально-етичних факторів. Працівникам служб зайнятості, закладів освіти, чиновникам та іншим не завжди вистачає терпіння, доброзичливості, такту, культури, розуміння у спілкуванні з особами із фізичними вадами. Досить часто з їх боку демонструються неухважність, бездушність і навіть грубість, намагання отримати хабар.

У суспільстві необхідно формувати концепцію доброзичливо-співчутливого ставлення до інвалідів, сприяння у реалізації їх людського потенціалу. Всі посадові та службові особи повинні вважати своїм святом обов'язком забезпечити вирішення проблем осіб з інвалідністю без бюрократичної тяганини і формальності. Для того, щоб в офіційних установах, насамперед державних,

панувала атмосфера приязні та доброзичливості, доцільно, на нашу думку, розробити і прийняти Кодекс державного службовця, у якому чітко виписати їх службові обов'язки, принципи та правила службової етики. У ньому слід зафіксувати, як службовцю потрібно себе вести, як розмовляти і навіть як одягатися на роботу. Аналогічна робота вже проводиться у зарубіжних країнах, зокрема у Росії та Чехії.

Особливе місце у Кодексі державного службовця необхідно відвести правилам поведінки та діловодства з особами з обмеженими фізичними можливостями. Людина на державній службі повинна бути гранично уважна до відвідувачів, доброзичлива, готова докласти максимум зусиль для надання дієвої допомоги у вирішенні тих чи інших питань.

Інформаційні механізми. Формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю потребує належного оперативного інформаційного забезпечення, яке нині практично відсутнє. У зв'язку з цим необхідно організувати моніторинг працевлаштування та професійного навчання осіб з фізичними вадами, удосконалити чинну державну статистичну звітність. Ця звітність потребує доповнення даними з питань працевлаштування, зайнятості інвалідів.

Необхідно також створити банк даних, який би містив дані щодо зайнятості, навчання, надання матеріальної допомоги, інших заходів соціального захисту та умов життя інвалідів на національному, регіональному і місцевому рівнях управління.

Потрібно налагодити випуск спеціальної літератури для інвалідів: науково-методичної, професійної, юридичної, довідкової та іншої, аудіо- та відеоматеріалів з метою організації їх професійної реабілітації.

Необхідно проводити значну виховну та просвітницьку роботу з населенням, особливо з дітьми, щодо формування сприятливого соціально-психологічного середовища для інвалідів. Велика роль при цьому належить телебаченню та радіомовленню. Вони повинні розробити спеціальні навчально-інформаційні програми для інвалідів, людей, які доглядають за ними, та оточуючих.

Подальша робота у напрямку інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю має базуватися на:

- розвитку інноваційних підходів до соціального захисту осіб з інвалідністю від безробіття, які полягають у підвищенні якості професійної реабілітації та сприянні зайнятості та самозайнятості, поглибленому діагностуванні потенційних професійних можливостей інвалідів з урахуванням нозологій інвалідності;
- удосконаленні соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на основі

розвитку наукового потенціалу; реабілітаційних технологій і виробництва засобів технічної реабілітації; інформаційних технологій;

- посиленні ролі мережі служби соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, удосконаленні нормативних і законодавчих актів, що регламентують процес зайнятості осіб з інвалідністю на території всієї країни;
- сприянні зайнятості осіб з інвалідністю на базі поліпшення структури органів соціального захисту і зайнятості населення, створення в їх складі профільних підрозділів по соціально-економічному забезпеченню осіб з інвалідністю;
- створенні структур нового типу, які мають об'єднати реабілітаційно-виробничі, освітні та наукові функції;
- запровадженні для підприємств, які працевлаштовують осіб з інвалідністю понад норму, заходів стимулювального характеру [4-5].

Окрім цього, необхідна активізація розвитку дистанційного та інклюзивного навчання і дистанційної зайнятості серед осіб з інвалідністю, розробка і реалізація відповідних програм підтримки підприємницької діяльності та самозайнятості осіб з інвалідністю.

На нашу думку, ефективність державної політики може забезпечити створення комплексної системи інклюзивної освіти на всіх рівнях: дитячий садок, школа, заклад вищої освіти, післядипломна освіта; запровадження спектру пропозицій освітніх послуг, створення структури допоміжного персоналу, системи консультування, формування вичерпного каналу інформації, пристосування середовища, систематизація статистичних даних щодо визначеної проблеми, створення координаційних центрів розвитку інклюзивної освіти. Кінцевою метою процесів інклюзії має стати зміна суспільного устрою, який би гарантував пристосування до індивідуальних потреб усіх громадян.

Професійну підготовку осіб з інвалідністю у навчальних закладах здійснюють педагогічні працівники, які мають високий професійний та науково-методичний рівень, практичний досвід роботи на виробництві, постійно проходять підвищення кваліфікації. Водночас штатними розписами навчальних закладів управління не передбачено посад реабілітолога, профконсультанта, що знижує якість надання послуг із професійної підготовки у цих навчальних закладах.

Отже, залишаються гострими наступні проблеми: отримання якісної освіти особам з інвалідністю; гідне працевлаштування; архітектурна доступність більшості громадських місць; соціальне неприйняття.

Головною метою інноваційної політики країни у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є сприяння отриманню якісної освіти із подальшим працевлаштуванням.

Досягнення вищезазначеної мети вимагає вирішення комплексу завдань стратегічного і тактичного характеру:

- створення сприятливих педагогічних, психологічних, соціально-економічних, медичних, організаційних та правових умов і гарантій для реалізації прав осіб з інвалідністю на отримання освіти відповідно до інтелектуальних, психологічних та фізичних можливостей особистості;
- створення сприятливих умов для співпраці органів освіти, громадських організацій інвалідів, працедавців, профспілок із органами виконавчої влади у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- об'єднання зусиль різних організацій з метою використання набутого досвіду для впровадження ефективних заходів інтеграції осіб з інвалідністю у загальноосвітній простір;
- аналіз чинного законодавства у сфері освіти для вироблення рекомендацій щодо необхідних змін з метою впровадження диференційованої інклюзивної моделі освіти осіб з інвалідністю;
- вивчення та аналіз проблем освіти осіб з інвалідністю, моніторинг діяльності системи спеціального та інтегрованого навчання тощо;
- забезпечення соціально-психологічної підтримки осіб з інвалідністю;
- створення умов індивідуального підходу до навчання осіб з інвалідністю;
- організація інформаційно-просвітницької роботи з формування гуманного ставлення до осіб з інвалідністю, подолання стереотипів у суспільстві;
- забезпечення інформаційного простору для перекваліфікації, працевлаштування осіб з інвалідністю;
- забезпечення системного підходу до організації освіти осіб з інвалідністю, послідовності і наступності у проведенні багатoproфільних адаптаційних заходів;
- контроль за якістю послуг психолого-педагогічної діяльності;
- розроблення економічного та організаційного механізму впровадження диференційованої інклюзивної освіти;
- поширення результатів проекту серед громадськості [7-8].

Реалізація вищезазначених завдань може досягатися через створення цільової програми підвищення рівня соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Основними принципами реалізації програми має стати

безперервність та поступовість упровадження; системний підхід; комплексність вирішення питання; забезпечення конкурентоспроможності особи з інвалідністю на ринку праці внаслідок отримання якісної професійної підготовки; створення умов для діяльності осіб з інвалідністю в різних галузях економіки відповідно до їх можливостей та уподобань; визнання пріоритетності інтеграції осіб з інвалідністю у соціальне середовище перед дезінтеграцією або ізоляцією.

Головними формами досягнення мети програми може стати створення та підтримка функціонування навчальних закладів інклюзивної освіти на всіх рівнях; забезпечення індивідуального підходу до соціалізації осіб з інвалідністю; досягнення ефективного зворотного зв'язку між потребами осіб з інвалідністю та здійсненням соціальних перетворень.

Програма має передбачати роботу з цільовою групою осіб з інвалідністю та суспільством взагалі [11; 12].

Реалізація програми потребує створення спеціальних механізмів забезпечення науково-методичного розвитку, вироблення ефективних заходів, спрямованих на підвищення рівня залучення осіб з інвалідністю у суспільне життя. Основою виконання визначених завдань може стати створення комплексних короткострокових програм, формування прогнозів економічного та соціального розвитку.

Інституційне регулювання реалізації програми передбачає створення відповідної координаційної ради.

Організація виконання програми може покладатися на Головне управління освіти і науки обласної державної адміністрації. Підрозділи обласної державної адміністрації, органи місцевого самоврядування і виконавчої влади, які будуть визначені відповідальними виконавцями програми, розроблятимуть заходи на виконання програми і забезпечуватимуть їх реалізацію. Підрозділи обласної державної адміністрації, районні державні адміністрації, виконавчі комітети, міська координаційна рада щороку до 1 грудня мають інформувати Головне управління освіти і науки обласної державної адміністрації про хід виконання заходів.

Фінансування програми може здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету, обласного та місцевих бюджетів, передбачених на ці цілі, позабюджетні кошти, що залучаються суб'єктами інноваційної діяльності та кошти громадських об'єднань, фондів. Фінансування виконання програми здійснюватиметься в межах асигнувань, передбачених в обласному і місцевих бюджетах та з інших джерел, не заборонених законодавством. Місцеві органи виконавчої влади, які визначені

відповідальними виконавцями програми, обласні, районні державні адміністрації та рай(міськ) виконкоми щороку мають передбачати у відповідних бюджетах цільові кошти та фінансування основних завдань і заходів програми.

Програма розробляється відповідно до чинної в Україні нормативно-правової бази («Конституція України», Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України») та відповідає світовим стандартам (Декларації ООН про права людини, про права інвалідів, Конвенції ООН про права дитини).

Головним завданням моніторингу виконання заходів програми мають стати збір, узагальнення та періодичний аналіз показників, для чого створюється постійно діюча система аналізу із виробленими критеріями та системою оцінки якості організації заходів.

Поточний контроль за виконанням основних заходів програми й координацію дій виконавців програмних заходів забезпечується шляхом проведення сумісних нарад, засідань колегій, оперативного інформування населення через засоби масової інформації про хід реалізації програми. Контроль за виконанням заходів програми має бути покладений на спеціально організовану Координуючу раду при обласній державній адміністрації.

Реалізація програми має забезпечуватися виконанням окремих програмних заходів. До участі у реалізації програми варто залучати за згодою відповідні галузеві та територіальні органи виконавчої влади, організації, фонди, громадські об'єднання. Програма має реалізовуватися у кілька етапів, кожний з яких має виконуватися у чіткій послідовності.

Відтак у ході реалізації програми очікуються наступні першочергові результати: подолання сегрегації дітей та молоді, сприяння соціалізації людей з особливими потребами; започаткування впровадження інклюзивної освіти в області; забезпечення якісної освіти і фахової підготовки людей з особливими потребами з метою їх підготовки до трудової діяльності; забезпечення конституційних прав осіб з інвалідністю; сприяння вихованню суспільства задля гуманного, повноцінного сприйняття осіб з інвалідністю, формування у населення позитивного ставлення до визначеної категорії; виховання у підростаючого покоління естетичних смаків, природної потреби гармонійного співіснування з оточуючим світом, високої духовності, усвідомлення відповідальності за свої вчинки.

Довгостроковими очікуваними результатами виконання програми можуть стати: визначення провідної ролі освіти в соціально-економічному забезпеченні осіб з інвалідністю; забезпечення

доступності та наступності в освіті на всіх рівнях; актуалізація уваги спільноти на масштабність проблем осіб з інвалідністю; сприяння створенню додаткових умов для забезпечення соціалізації осіб з інвалідністю; створення єдиної інформаційної освітньо-трудової інфраструктури для осіб з інвалідністю; забезпечення належного рівня освіти, якості життя, пов'язаного з обмеженням життєдіяльності [9-10].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, проблема інтеграції осіб з інвалідністю в суспільне життя передбачає розробку та реалізацію нових концептуальних підходів до формування стратегії соціально-

економічного забезпечення осіб з інвалідністю відповідно до сучасних соціально-економічних, політичних, морально-етичних та інших умов, міжнародних норм і стандартів. Розроблені нами обґрунтовані підходи, що викладені вище, сприятимуть позитивній зміні відношення суспільства, держави, кожної людини до вирішення проблем інвалідів, насамперед щодо праці та професійного навчання, інклюзивної освіти, медичного забезпечення. Їх доцільно використати при розробці конкретних заходів по збереженню та створенню робочих місць, розвитку самостійної зайнятості, удосконаленню системи реабілітації осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інституційні регулятори соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз: зб. наук праць/Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка». 2017. Том 27(3). С. 242-248.*
2. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інфраструктурне забезпечення потреб інвалідів на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз: зб. наук праць/Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка». 2017. Том 27(4). С. 321-330.*
3. Новікова Н. Л., Галицький О. М., Гришова Р. В. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 20. С. 66-70. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66*
4. Казарян Г. Г., Гришова Р. В. Методологічні підходи до формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. №5. С. 105-114.*
5. Гонта О., Мельник О. Соціальні інновації в організаційно-економічному забезпеченні реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник Харківського національного університету сільського господарства: економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2017. Вип. 185. С. 10-23.*
6. Ніколюк О. В., Мельник Ю. М. Розбудова соціальних зв'язків підприємств агропродовольчої сфери. *Бізнес-навігатор. 2015. № 1(36). С. 48-52.*
7. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія [А. М. Колот, О. А. Гришова, О. О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ: КНЕУ. 2010. 348 с.
8. Панюк Т. П. Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 3 (3). С. 120-125.*
9. Ніколюк О. В., Гнат'єва Т. М. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2014. № 4(76). С. 151-157.*
10. Гришова І. Ю., Шабатура Т. С. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу. *Вісник Сумського національного аграрного університету. 2014. Випуск 4. С. 183-187.*
11. Гришова І. Ю. Сучасне формування системи управління персоналом як конкурентоздатність національної економіки. *Економічний форум. 2016. №1. С. 340-347.*

REFERENCES

1. Gryshova, I. Yu., & Shestakovs'ka, T. L. (2017). Instytutsiyni rehulyatory sotsial'no-ekonomichnoho zabezpechennya osib z invalidnistyu na rynku medychnykh posluh Ukrainy [Institutional regulators of social and economic provision of persons with disabilities in the Ukrainian medical services market]. *Ekonomicznyy analiz – Economic analysis*, 27(3), 242-248 [in Ukrainian].
2. Gryshova, I. Yu., & Shestakovs'ka, T. L. (2017). Infrastrukturne zabezpechennya potreb invalidiv na rynku medychnykh posluh Ukrainy [Infrastructure provision of the needs of disabled people in the Ukrainian medical services market]. *Ekonomicznyy analiz – Economic analysis*, 27(4), 321-330 [in Ukrainian].
3. Novikova, N. L., & Halyts'kyi, O. M., & Gryshova, R. V. (2018). Derzhavni mekhanizmy rehulyuvannya sotsial'no-ekonomichnoho zabezpechennya osib z invalidnistyu [State mechanisms of regulation of social and economic provision of persons with disabilities]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 20, 66-70. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66 [in Ukrainian].

4. Kazaryan, H. H., & Gryshova, R. V. (2018). Metodolohichni pidkhody do formuvannya systemy sotsial'no-ekonomichnoho zabezpechennya osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostyamy [Methodological approaches to the formation of the system of socio-economic provision of persons with disabilities.]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 105-114 [in Ukrainian].
5. Honta, O., & Mel'nyk, O. (2017). Sotsial'ni innovatsiyi v orhanizatsiyno-ekonomichnomu zabezpechenni reabilitatsiyi lyudey z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostyamy [Social innovations in the organizational and economic provision of rehabilitation of people with disabilities]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva – Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture*, 185, 10-23 [in Ukrainian].
6. Nikolyyuk, O. V., & Mel'nyk, Yu. M. (2015). Rozbudova sotsial'nykh zvyazkiv pidpryyemstv ahroprodovol'choyi sfery [The development of social ties between agribusiness enterprises]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, 1(36), 48-52 [in Ukrainian].
7. Kolot, A. M., & Gryshnova, O. A., & Herasymenko, O. O. (2010). *Sotsializatsiya vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiykoho rozvytku [Socialization of labor relations in the context of sustainable development]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Panyuk, T. P. (2015). Znachennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu v upravlinni personalom pererobnykh pidpryyemstv [Value of social responsibility of business in the management of personnel of processing enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economy and management*, 3 (3), 120-125 [in Ukrainian].
9. Nikolyyuk, O. V., & Hnat'yeva, T. M. (2014). Vplyv sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu na konkurentospromozhnist' pidpryyemstv ahrarynoho sektoru [Influence of social responsibility of business on competitiveness of enterprises of agrarian sector]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*, 4(76), 151-157 [in Ukrainian].
10. Gryshova, I. Yu., & Shabatura, T. S. (2014). Sotsial'ni investytsiyi yak instrument realizatsiyi sotsial'no-oriyentovanoho biznesu [Social investment as an instrument for the implementation of socially-oriented business]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu – Bulletin of the Sumy National Agrarian University*, 4, 183-187 [in Ukrainian].
11. Gryshova, I. Yu. (2016). Suchasne formuvannya systemy upravlinnya personalom yak konkurentozdatnist' natsional'noyi ekonomiky [Modern formation of the personnel management system as the competitiveness of the national economy]. *Ekonomichnyy forum – Economic forum*, 1, 340-347 [in Ukrainian].

УДК 331.5:316.4

JEL classification: J21, C02

Наталія МІЩУК

асистент,
кафедра інформаційних систем у
менеджменті,
Львівський національний університет імені
Івана Франка, Україна
E-mail: mishchuk_n@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3218-9157>
<http://www.researcherid.com/rid/F-8669-2019>

Олександр ЗАВАДА

кандидат фізико-математичних наук,
доцент,
доцент,
кафедра інформаційних систем у
менеджменті,
Львівський національний університет імені
Івана Франка, Україна
E-mail: zavada_o@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8062-8169>
<http://www.researcherid.com/rid/G-1549-2019>

© Наталія Міщук,
Олександр Завада, 2019

Отримано: 24.02.2019 р.
Прорецензовано: 15.03.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Наталія Міщук (Україна)
Олександр Завада (Україна)

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. Економічно активне населення спричиняє як безпосереднє зростання валового внутрішнього продукту країни, так і створення прогресивних трудових відносин. Воно є основою для формування середнього класу. Натомість високий рівень безробіття (недовикористання трудового потенціалу) є великою економічною та соціальною проблемою для держави. Тому дослідження чинників, які впливають на рівень економічної активності населення та на рівень безробіття, є актуальним науковим завданням. Важливими також є дослідження економічної активності і безробіття населення України в регіональному розрізі та зіставний аналіз регіонів за величиною цих показників.

Мета. Метою роботи є отримання аналітичних залежностей показників безробіття та економічної активності населення від низки факторів, а також кластеризація областей України за показниками безробіття.

Метод (методологія). Для досягнення мети використано офіційну статистичну інформацію про вітчизняний ринок праці. Застосовано такі статистичні методи, як кореляційний аналіз, метод найменших квадратів та ієрархічний кластерний аналіз.

Результати. Побудовано аналітичну залежність рівня економічної активності та рівня безробіття населення України від тривалості навчання. Економічна активність залежно від тривалості навчання отримана у вигляді логістичної функції з насиченням у 92 %. Рівень безробіття є відповідно спадною лінійною функцією. Виявлено рівні освіти, які вже є достатніми для забезпечення високої економічної активності населення. Виконано кореляційний аналіз взаємозалежності низки чинників, які впливають на рівень безробіття. Виконано кластеризацію областей України за показниками відсотку безробіття серед економічно активного населення, навантаження безробітного населення на одну вакансію та питомої ваги міського населення. Виявлено п'ять основних кластерів. За допомогою статистичних методів встановлено, що найсуттєвішим чинником зниження безробіття є підвищення економічної активності населення. Зроблено висновок про те, що для підвищення конкурентоспроможності робочої сили в Україні необхідно стимулювати населення до покращення його рівня освіти, зокрема до збільшення тривалості навчання.

Міщук Н. В., Завада О. П. Статистичний аналіз рівня економічної активності та рівня безробіття в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 29-35.

Ключові слова: рівень безробіття; рівень економічної активності; кластерний аналіз; метод найменших квадратів; логістична функція; тривалість навчання

UDC 331.5:316.4

JEL classification: J21, C02

Nataliia MISHCHUK

*Assistant,
Department of Information Systems in
Management,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
E-mail: mishchuk_n@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3218-9157>
<http://www.researcherid.com/rid/F-8669-2019>*

Oleksandr ZAVADA

*PhD in Mathematics,
Associate Professor,
Department of Information Systems in
Management,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
E-mail: zavada_o@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8062-8169>
<http://www.researcherid.com/rid/G-1549-2019>*

© Nataliia Mishchuk,
Oleksandr Zavada, 2019

Received: 24.02.2019
Revised: 15.03.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

**Nataliia Mishchuk (Ukraine)
Oleksandr Zavada (Ukraine)**

STATISTICAL ANALYSIS OF THE LEVEL OF ECONOMIC ACTIVITY AND LEVEL OF UNEMPLOYMENT IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Economically active population causes both direct growth of the gross domestic product of the country and the creation of progressive labour relations. It is the basis for the formation of the middle class. Instead, high unemployment (underutilization of labour potential) is a major economic and social problem for the country. Therefore, the study of factors that affect the level of economic activity of the population and the level of unemployment is an actual scientific task. It is also important to study the economic activity and unemployment of the population of Ukraine in the regional context and a comparative analysis of regions by the size of these indicators.

Purpose. The article aims to obtain analytical dependencies of unemployment rates and economic activity of the population of Ukraine on a number of factors, as well as clusterization of regions of Ukraine according to unemployment rates.

Method (methodology). To achieve the goal, official statistical information on the labour market of Ukraine has been used. The following statistical methods such as correlation analysis, least squares method and hierarchical cluster analysis are used.

Results. The analytical dependence of the level of economic activity and the unemployment rate of Ukrainian population on the duration of studies is constructed. Economic activity, depending on the duration of studies, has been received in the form of a logistic function with saturation of 92%. The unemployment rate is respectively a downline linear function. The educational levels, which are already sufficient to ensure high economic activity of the population, have been identified. A correlation analysis of the interdependence of a number of factors that influence the level of unemployment has been established. It has been performed the clusterization of the regions of Ukraine according to the percentage of unemployment among the economically active population, the unemployment rate for one vacancy and the proportion of the urban population. Five key clusters have been identified. On the basis if use of statistical methods, we have concluded that the most important factor in reducing unemployment is the increase in the economic activity of the population. It is determined that in order to increase the competitiveness of labour force in Ukraine it is necessary to stimulate the population to improve its level of education, in particular, to increase the duration of studies.

Mishchuk, N., Zavada, O. (2019). Statistical analysis of the level of economic activity and level of unemployment in Ukraine. *Economic analysis*, 29 (1), 29-35.

Keywords: unemployment rate; level of economic activity; cluster analysis; least squares method; logistic function; duration of studies

Вступ

Перед вітчизняною наукою стоїть питання якнайповнішого дослідження робочої сили з метою підвищення її конкурентоспроможності на ринку праці. Статистичні дослідження показників, пов'язаних із ринком праці, мають стати основою для вироблення механізмів покращення використання робочої сили в Україні.

У роботі розглядаються такі категорії як рівень безробіття та рівень економічної активності населення. Економічно активне населення спричиняє як зростання ВВП, так і створення прогресивних трудових відносин. Воно є основою для формування середнього класу. Високий рівень безробіття (тобто значне недовикористання економічного потенціалу) є великою економічною та соціальною проблемою для країни. Тому дослідження чинників, які впливають на рівень економічної активності населення та на рівень безробіття, є актуальною задачею.

Проблемами зайнятості і безробіття в Україні займалися низка науковців, зокрема О. Гинда, О. Нартюк, В. Приймак, О. Стефанишин, С. Тютюнникова, Л. Федоришина, Л. Ярова та ін. У монографії [1, с. 143] обґрунтовується той факт, що пропозиція робочої сили визначається демографічними чинниками, проте попит на цю робочу силу визначається іншими факторами, зокрема освітньо-кваліфікаційними аспектами. У [2] для класифікації регіонів України за рівнем економічного розвитку широко використовується апарат математичної статистики, зокрема кластерний аналіз. Чинники впливу на зайнятість економічно активного населення віком понад 45 років було досліджено в [3, с. 244]. Зіставний аналіз ринку праці України та ЄС виконано в [4, с. 64-66]. У [5, с. 103-104] пропонується підвищувати конкурентоспроможність робочої сили за рахунок підвищення рівня освіти. Більш активно використовувати перепідготовку осіб, які втратили роботу, рекомендують у роботі [6, с. 755].

Проте в усіх цих дослідженнях недостатньо опрацьовано вплив рівня отриманої освіти на показники економічної активності населення та безробіття. Крім того, недостатньо широко виконано зіставний аналіз цих показників на рівні регіонів України.

Мета та завдання статті

Метою статті є статистичне дослідження показників активності населення та рівня безробіття в Україні, отримання аналітичних залежностей показників безробіття та економічної активності населення від низки факторів, а також кластеризація областей України за показниками безробіття. Окремим завданням було виявлення

зв'язку між рівнем економічної активності та рівнем здобутої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження

Значення показників економічної активності та безробіття розглядаються за методологією Міжнародної організації праці.

На ці показники суттєво впливають такі чинники, як: стать, міське поселення чи сільська місцевість, вік, професія та рівень освіти. На рівень безробіття, крім того, можуть впливати як величина зарплати, так і розмір соціальних пільг. На деякі з цих чинників (стать, вік, місце проживання) вплинути не можна. Тому політика державного регулювання ринку праці повинна в цих випадках бути різною для різних груп населення. Проте професія та рівень освіти для кожної особи можуть і повинні досить часто змінюватися. Обидва ці показники в офіційній статистиці не є кількісними. Тому з метою побудови аналітичної залежності рівня економічної активності та безробіття рівень освіти замінюється на відповідну кількість років навчання.

Рівень економічної активності населення та рівень безробіття в Україні у 2017 році залежно від отриманої освіти наведені в [7, с. 30] та [7, с. 38]. Проте класифікація рівнів освіти в Статистичному збірнику [7] не повністю збігається з аналогічною класифікацією рівнів освіти Закону України «Про освіту» [8, ст. 10]. У Законі рівень освіти визначається насамперед набутими компетенціями та кількістю здобутих кредитів. Тривалість навчання за кожним рівнем також була різною у різні роки. Однак початкова, базова та повна середня освіта в обох випадках тривають 4, 9 та 11 років відповідно. Базова вища освіта, яка відповідає рівневі «бакалавр», здобувається за 15 років навчання. Повна вища освіта (спеціаліст та магістр) в основному здобувається за 16,5 років. Професійно-технічна освіта має два основні рівні, здобуття яких, починаючи з першого класу, триває 12,5 та 13,5 років відповідно, тобто в середньому 13 років. Неповна вища освіта (яка забезпечує диплом молодшого спеціаліста) також тривала разом 13 років. Проте кваліфікація молодшого спеціаліста нині замінена кваліфікацією бакалавра (11 + 4 роки навчання), випуск яких на сьогодні ще є дуже незначним і які на ринку праці поки що є непопулярними. Тому інформація про бакалаврів надалі не розглядається.

У таблиці 1 наведені рівні економічної активності та безробіття залежно від кількості років навчання. Інформація подається без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя і без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Залежність рівня економічної активності та рівня безробіття від тривалості навчання подано на рисунку 1.

Методом найменших квадратів на інтервалі $9 \leq t \leq 16,5$ отримана лінійна регресійна залежність рівня безробіття залежно від загальної величини тривалості навчання:

$$L1 = 15,5 - 0,45 \cdot t, \quad (1)$$

де $L1$ – рівень безробіття у відсотках, а t – кількість років навчання.

Таблиця 1. Рівень економічної активності населення України у 2017 році у віці 15-70 років за рівнем освіти

Рівень освіти	Кількість років навчання	Рівень економічної активності у %	Рівень безробіття у %
Початкова загальна	4	7,1	немає даних
Базова загальна середня	9	20,3	11,4
Повна загальна середня	11	47,4	10,2
Професійно-технічна	13	69,3	11,1
Неповна вища	13	67,3	9
Повна вища	16,5	7,1	7,8

*Побудовано авторами на основі [8] та [7].

Рис. 1. Залежність рівня економічної активності та рівня безробіття від тривалості навчання

Це означає, що з кожними двома додатковими роками навчання рівень безробіття в Україні знижується на одиницю.

Отриманий на рисунку 1 графік показує також, що крива залежності рівня економічної активності від тривалості навчання є близькою до логістичної кривої, яку рекомендується використовувати для опису процесів насичення в економіці [9, с. 238-239]. Методом найменших квадратів також було отримано аналітичний вираз для логістичної функції $L2(t)$:

$$L2(t) = (C \cdot A) / ((C \cdot A) \cdot b^t + A) = 202 / (92 \cdot 0,71^t + 2,2), \quad (2)$$

де $L2$ – рівень економічної активності населення у відсотках; а параметри $A=2,2$; $C=92$ та $b=0,71$ задають відповідно початкове значення $L2$; значення $L2$ при $t \rightarrow \infty$ та вигин кривої $L2$.

При знаходженні параметрів A , C та b було використано метод повного перебору значень цих

параметрів (ідеологія «якщо – то») [10, с. 99], оскільки класичними методами побудови парної регресії знайти три невідомі параметри за двома відомими ($L1$ та t) неможливо.

Отримана логістична функція (2) має три частини: сповільнене зростання для невеликих значень тривалості освіти, прискорене зростання на середньому інтервалі і знову сповільнене зростання при досить високих значеннях років освіти. Точка $t=11$ років є точкою перегину. Точка $t=13$ років вказує на рівень освіти, який вже є достатнім для високої економічної активності. При необмеженому збільшенні часу навчання рівень економічної активності прямує до величини $L2=92\%$.

З метою кластеризації областей України за показниками безробіття, окрім величини $L1$ (рівень безробіття, тобто відсоток безробітних серед економічно активного населення), розглянемо також показники $P1$ (навантаження безробітного

населення на одну вакансію [7, с. 193]) та $P2$ (середню тривалість безробіття в місяцях [7, с. 201]) для кожної із областей. Кореляційні залежності між цими показниками є такими:

$$r(L1, P1) = 0,22; r(L1, P1) = 0,17; r(L1, P1) = -0,07 \quad (3)$$

Отримані значення коефіцієнтів кореляції вказують на те, що показники $L1$, $P1$ та $P2$ практично не корелюють між собою (є незалежними). Тому виконувати кластеризацію областей України за цими трьома характеристиками є абсолютно коректним як з економічної точки зору, так і з математичної.

Величини $L1$, $P1$ та $P2$ були нормалізовані таким чином, щоб середнє арифметичне (за областями України) кожного показника дорівнювало нулю, а

відповідне середнє квадратичне відхилення від середнього та дисперсія дорівнювали одиниці.

Віддаль d_{ij} між i -ою та j -ою областями (а потім між кластерами) вимірювалася як сума модулів відхилень усіх трьох нормалізованих показників (так звана міська віддаль, віддаль типу Manhattan):

$$d_{ij} = |L1_i^H - L1_j^H| + |R1_i^H - R1_j^H| + |R2_i^H - R2_j^H|. \quad (4)$$

Далі відбувалося послідовне об'єднання областей у кластери таким чином, щоб області в одному кластері мали подібні показники, а самі кластери суттєво відрізнялися між собою. Результат застосування ієрархічної кластеризації областей наведено на рисунку 2.

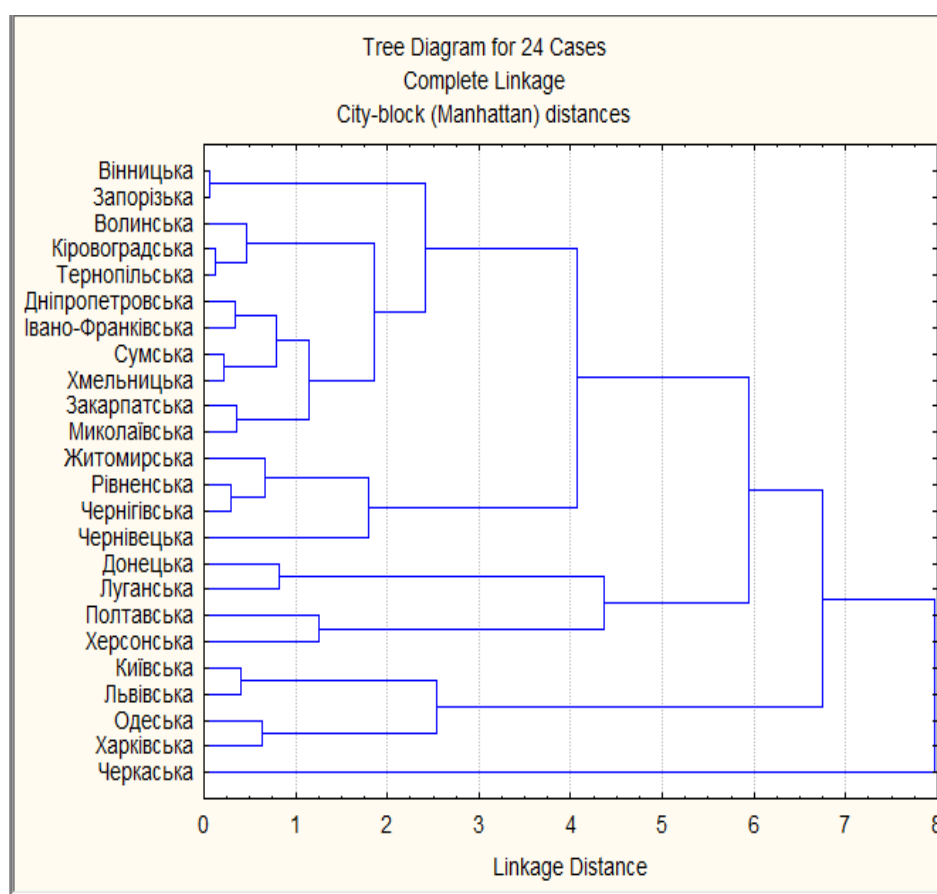

Рис. 2. Класифікація областей України у 2017 році за показниками «Рівень безробіття», «Навантаження на одну вакансію» та «Тривалість безробіття»

Отримано авторами на основі даних [7] та [11].

У результаті було виокремлено 5 наступних кластерів:

1. Найуспішніші області за усіма показниками. До цього кластера увійшли Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. Центр цього кластеру має такі параметри: $L1 = 6,9$ % безробіття серед активного населення; $P1 = 4,5$ осіб

на одну вакансію; $P2 = 3,5$ місяців пошуку роботи. Показники усіх областей цього класу є близькими до показників центру. Зазначимо, що в [2, с. 121] найуспішнішими областями з позиції соціально-економічного розвитку у 2011 році були Київська, Львівська, Одеська та Дніпропетровська.

2. Обласні з показниками дещо вищими від середнього. Це Вінницька, Запорізька, Волинська, Кіровоградська, Тернопільська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Сумська, Хмельницька, Закарпатська та Миколаївська області. Цей кластер характеризується такими показниками: $L1 = 9,5 \%$ безробіття; $P1 = 10,5$ осіб; $P2 = 3,9$ місяців.

3. Обласні з показниками дещо нижчими від середнього. Центр кластеру, у який входять Житомирська, Рівненська, Чернігівська та Чернівецька області, є таким: $L1 = 10,5 \%$; $P1 = 8,5$ осіб; $P2 = 5$ місяців. Віддаль від цього кластеру до кластеру областей з трохи кращими показниками є невеликою. Це ілюструє рисунок 2.

4. Неуспішні області. Це області Донецька, Луганська, Полтавська та Херсонська з показниками $L1 = 13,6 \%$ безробіття серед активного населення; $P1 = 17,8$ осіб, які претендують на одну вакансію та $P2 = 3,5$ місяців пошуку роботи.

5. Окремий клас утворює Черкаська область. Вона є найменш успішною з точки зору подолання безробіття через дуже велике відношення кількості шукаючих роботу до кількості вакансій ($P1 = 74$ особи).

Було розглянуто питання про залежність рівня безробіття (тобто відсотку безробіття серед економічно активного населення) $L1$ від інших чинників, зокрема від відсотку $P3$ міського населення в областях [11, с. 5], від середньої зарплати $P4$ на 01.12.2018 в областях України [12] та від рівнів економічної активності в цих областях [7, с. 31]. Виявилося, що усі ці три залежності є практично відсутніми, оскільки відповідні коефіцієнти кореляції є близькими до нуля:

$$r(L1, L2) = -0,11; r(L1, P3) = 0,15; r(L1, P4) = -0,10 \quad (5)$$

Тому з достовірністю можна стверджувати, що відсоток безробітних від усього населення є добутком відсотка безробітних від економічно активного населення на відсоток економічно активного населення від усього дорослого населення. Отже, для зменшення безробіття слід насамперед збільшувати в країні частку економічно активного населення. А остання, як було показано вище, суттєво залежить від тривалості навчання. Цей шлях рекомендують і закордонні публікації останніх років. Зокрема, у [13, с. 9] стверджується, що відповідність якості робочої сили вимогам ринку праці вимагає акцентування на кваліфікації

останньої, на її адаптації до потреб ринку, а також якісної зайнятості та навчання протягом усього життя. Варто погодитися також з тим, що «одна з проблем ринку праці полягає не в недостатній кількості потенційних працівників, а в тому, що їм не вистачає спеціальних навичок, які потрібні роботодавцям. Завдяки більш активній взаємодії на місцевому рівні закладів освіти і бізнес-структур через залучення у навчальний процес роботодавці можуть допомогти в створенні робочої сили, яка їм необхідна, щоб залишатися конкурентоспроможними та зростати» [14].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для збільшення ВВП країни та підвищення її конкурентоспроможності необхідно збільшувати кількість економічно активного населення та зменшувати рівень безробіття.

Економічна активність населення в Україні залежно від тривалості навчання має вигляд логістичної функції. Ця функція показує, що кількість років навчання суттєво впливає на рівень економічної активності. Дуже важливо щоб практично все населення України навчалось не менше, ніж 11 років, найбажаніше – понад 13 років. При цьому тип освіти (професійно-технічна чи вища) на економічну активність практично не впливають. Тому для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили необхідно стимулювати населення до покращення його рівня освіти, зокрема до збільшення тривалості навчання. Важливо виконувати статтю 6 Закону України «Про освіту», яка передбачає інтеграцію освіти з ринком праці. І варто повністю погодитися з [5, с. 755], де пропонується активна перепідготовка населення України. Усі області України за показниками безробіття поділяються на п'ять основних кластерів, які суттєво різняться між собою. Найсуттєвішим чинником зниження безробіття є підвищення економічної активності населення, на відміну від таких показників, як відсоток міського населення чи навіть середній розмір зарплати в області.

Статистичні дослідження ринку праці потрібно продовжувати з використанням таких показників, як вік, стать, професія, та з використанням таких статистичних методів, як асоціація та класифікація за допомогою дерева.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стефанишин О. В. Людський потенціал економіки України: монографія. Львів: видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 315 с.
2. Приймак В. І., Гинда О. М. Управління процесами розвитку та реалізації людського потенціалу в економіці України: монографія. Львів: видавництво «Растр-7», 2013. 438 с.

www.econa.org.ua

3. Нартюк О. В. Сучасні чинники впливу на зайнятість економічно активного населення в трудонадлишкових регіонах України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Економіка». 2016. Вип.1. С. 239-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2016_1_41 (дата звернення 07.03.2019).
4. Тютюнникова С. В., Романіка Т. К. Безробіття в умовах глобалізації. *Соціальна економіка*. 2016. №2. С. 61-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2016_2_11 (дата звернення 10.03.2019).
5. Федоришина Л. М. Безробіття в Україні: актуальні проблеми і шляхи вирішення. *Сталий розвиток економіки*. 2015. №4. С. 103-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_4_16 (дата звернення 11.03.2019).
6. Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 4. С. 752-755. URL: <http://global-national.in.ua/12-vipusk-4-berezen-2015-r/668-yarova-l-g-analiz-rivnya-bezrobittya-v-ukrajini-ta-napryamki-jogo-podolannya> (дата звернення 14.03.2019).
7. Економічна активність населення України 2017: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 205 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publ/ikat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf (дата звернення 04.03.2019).
8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII / Президент України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 15.03.2019).
9. Роджерс Е. М. Дифузія інновацій. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 591с.
10. Завада О. П. Фактори використання системи інтернет населенням України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2018. Вип. 39. С. 73-79.
11. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2018 року: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 205 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_c_hnn2018.pdf (дата звернення 07.03.2019).
12. Державна служба статистики України: веб-сайт <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 09.03.2019).
13. Analysis on the challenges facing labour markets within the Europe 2020 strategy. URL: https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/ces-bg---analysis-on-labour-market-within-2020_en.pdf (дата звернення 17.03.2019).
14. Brian Richards. Tight labor market has challenges, opportunities. URL: <https://www.dhbusinessledger.com/business/20171017/tight-labor-market-has-challenges-opportunities> (дата звернення 19.03.2019).

REFERENCES

1. Stefanyshyn, O. V. (2006). *Human potential of Ukraine's economy*. Lviv: Publishing center of Ivan Franko National University, p. 315 [in Ukrainian].
2. Priymak, V., Gynda, O. (2013). *Managing the development and realization of human potential in the economy of Ukraine*, Lviv: Rastr-7, p. 436 [in Ukrainian].
3. Nartyuk, O. (2016). Current factors of impact on employment of the economically active population in the labour surplus regions of Ukraine. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*, 1(5), 239-245. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2016_1_41 (access date March 07, 2019) [in Ukrainian].
4. Tyutyunnikova, S. V. Romanika, T. K. (2016). Unemployment in the conditions of globalization. *Social Economics*, 2, 61-68. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2016_2_11 (access date March 10, 2019) [in Ukrainian].
5. Fedoryshyna, L. M. (2015). Unemployment in Ukraine: actual problems and ways of decision. *Sustainable development of economy*, 4, 103-108. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_4_16 (access date March 11, 2019) [in Ukrainian].
6. Yarova, L. H. (2015). Analysis of unemployment in Ukraine and ways of its overcoming. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 4, 752-755. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/12-vipusk-4-berezen-2015-r/668-yarova-l-g-analiz-rivnya-bezrobittya-v-ukrajini-ta-napryamki-jogo-podolannya> (access date March 14, 2019) [in Ukrainian].
7. *Economic Activity of Population in Ukraine: Statistical Yearbook* (2018). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publ/ikat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf (access date March 04, 2019) [in Ukrainian].
8. *Law of Ukraine on Education from September 5 2017*, № 40-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (access date March 15, 2019) [in Ukrainian].
9. Rogers, E. M. (2009). *Diffusion of innovations*. Kyiv: Publ. House "Kyiv-Mohyla Academy", 591 [in Ukrainian].
10. Zavada, O. (2018). Factors of the internet usage by the population of Ukraine. *Formation of market economy in Ukraine*, 39, 73-79 [in Ukrainian].
11. *The population of Ukraine for January 1, 2018: Statistical Yearbook* (2018), p. 205. Retrieved from: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_c_hnn2018.pdf [in Ukrainian].
12. *Official site of the State Statistics Service*. (2019). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
13. *Analysis on the challenges facing labour markets within the Europe 2020 strategy*. (2019). Retrieved from: https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/ces-bg---analysis-on-labour-market-within-2020_en.pdf.
14. Richards Brian. *Tight labor market has challenges, opportunities*. Retrieved from: <https://www.dhbusinessledger.com/business/20171017/tight-labor-market-has-challenges-opportunities>.

УДК 331.5:314.15-026.912(477)

JEL classification: F22, O15

Володимир Сариогло (Україна)

Володимир САРІОГЛО

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу моделювання соціально-
економічних процесів
і структур,
Інститут демографії та соціальних
досліджень імені М. В. Птухи НАН України,
Україна

E-mail: sarioglo@idss.org.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4381-9633>

© Володимир Сариогло, 2019

Отримано: 17.03.2019 р.

Прорецензовано: 22.03.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії
Creative Commons Attribution-NonCommercial
4.0, яка дозволяє необмежене повторне
використання, розповсюдження та відтворення
на будь-якому носії, за умови правильного
цитування оригінальної роботи.

ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: МОТИВИ, МАСШТАБИ, НАСЛІДКИ

Анотація

Статтю присвячено дослідженню статево-вікових та професійно-кваліфікаційних характеристик трудових мігрантів, які працюють за кордоном України. Показано, що стать, вік, кваліфікація і досвід роботи в Україні можуть бути важливими факторами трудової міграції, зокрема визначати її мотиви. Вони можуть також значною мірою визначати наслідки процесів трудової міграції, насамперед для національного та регіональних ринків праці. Розглянуто основні джерела даних для вивчення процесів зовнішньої трудової міграції. На прикладі Львівської та Закарпатської областей проаналізовано імовірні напрями використання доходів трудових мігрантів.

Сариогло В. Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 36-43.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція; джерела інформації; статевовікова структура; кваліфікаційно-професійні характеристики; мотиви міграції; масштаби міграції; наслідки міграції

UDC 331.5:314.15-026.912(477)

Volodymyr Sarioglo (Ukraine)

JEL classification: F22, O15

Volodymyr SARIOGLO

*Doctor of Sciences (Economics),
Senior Research Fellow,
Head of Department of Modeling of Socio-
Economic Processes and Structures,
Ptoukha Institute for Demography and Social
Studies of the NAS of Ukraine, Ukraine*
E-mail: sarioglo@idss.org.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4381-9633>

© Volodymyr Sarioglo, 2019

Received: 17.03.2019

Revised: 22.03.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

EXTERNAL LABOUR MIGRATION IN UKRAINE: MOTIVES, SCOPE, CONSEQUENCES

Abstract

The article is devoted to the study of age and gender, professional and qualification characteristics of labour migrants from Ukraine. It is shown that gender, age, qualification and work experience in Ukraine can be important factors in labour migration, in particular, to determine its motives. They can also essentially determine the effects of labour migration processes, primarily on national and regional labour markets. The main sources of data for studying the processes of external labour migration in Ukraine are considered. On the example of Lviv and Zakarpattia regions, main directions of the use of labour migrants' incomes have been analysed.

Sarioglo, V. (2019). External labor migration in Ukraine: motives, scope, consequences. *Economic analysis*, 29(1), 36-43.

Keywords: external labour migration; sources of information; age and gender structure; qualification and professional characteristics; motives for migration; the scope of migration; consequences of migration

Вступ

Проблеми, пов'язані з процесами зовнішньої трудової міграції населення, стають дедалі актуальнішими для України. Ринки праці починають щораз сильніше відчувати відтік робочої сили. Особливо це стосується західних регіонів та певних професій. Перевантажена виплатами система соціальної підтримки вимагає уважнішого підходу до визначення нужденності сімей та їх потенційних доходів, зокрема й доходів від трудової міграції, більш точної оцінки потенційної чисельності реципієнтів соціальних виплат у зіставленні з кількістю платників податків і застрахованих осіб. Навіть система професійної та вищої освіти стала відчувати конкуренцію з боку сусідів, насамперед близьких за мовою Польщі, Словаччини, Болгарії.

За таких умов на проблеми зовнішньої трудової міграції звертають щораз більшу увагу політики, фахівці, експерти, науковці. Так у 2018 році Національною академією наук України щорічну Національну доповідь, як і випливає з її назви: «Українське суспільство: міграційний вимір», присвячено саме проблемам міграції [1]. Значна увага в доповіді зосереджена на проблемах насамперед зовнішньої трудової міграції та її мотивах. Обґрунтовано, що мотивами міграційної поведінки населення є насамперед намагання покращити матеріальний стан та умови проживання в Україні мігрантів та їх сімей, але останніми роками щораз більшу роль відіграє загальна нестабільність в українському суспільстві, соціальні потрясіння, відсутність помітних ознак позитивних змін в економічній, соціальній та політичній сферах, що значною мірою погіршує самопочуття населення. Щодо масштабів трудової міграції, то у Національній доповіді наводиться оцінка у 2,7 млн осіб у 2015 – 2017 роках, але не пояснюється, чи це 2,7 млн осіб в

середньому на рік, чи це близько 900 тис. мігрантів у середньому на рік. Така ситуація є наслідком того, що в Україні, яка є одним із головних «постачальників» трудових мігрантів для країн Європейського Союзу, до цього часу відсутні надійні оцінки масштабів трудової міграції.

Мета та завдання статті

У статті викладені результати дослідження статево-вікових та професійно-кваліфікаційних характеристик трудових мігрантів, які працювали або працюють за кордоном України. Аналізується потенційний взаємозв'язок цих характеристик з мотивами трудової міграції та її наслідками для ринку праці України. Завданням статті є привертання уваги до необхідності запровадження в Україні сучасного моніторингу процесів трудової міграції, формування релевантних джерел даних та застосування інструментарію адекватної оцінки соціально-економічних наслідків зовнішньої трудової міграції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Насамперед слід зазначити, що, незважаючи на актуальність питання моніторингу та оцінки зовнішньої трудової міграції, в Україні все ще далеко не розв'язані проблеми їх інформаційного забезпечення. Тобто фактично немає даних, за якими можна було б на регулярній основі надійно визначати основні параметри міграційних потоків – масштаби, напрями міграції, характеристики мігрантів, обсяги фінансових ресурсів, що спрямовуються до України мігрантами тощо. Ще більшою мірою це стосується інформації для надійної оцінки наслідків трудової міграції для економіки та суспільства, зокрема поточного й майбутнього впливу міграції на попит і пропозицію робочої сили на національному і регіональних ринках праці, на ситуацію з бідністю, на ефективність соціальних програм, визначення зміни мотивів міграції та її тривалості, намірів повернутися тощо.

За таких умов дослідження основних аспектів зовнішньої трудової міграції здійснюються на фрагментарних даних, джерелом яких є спеціальні обстеження трудової міграції, організовані за технічної підтримки міжнародних організацій, зокрема таких, як Міжнародна організація з міграції (МОМ) та Міжнародна організація праці (МОП) [2]; модульне вибіркове обстеження трудової міграції, що проводиться Державною службою статистики України (далі – Держстат) один раз на п'ять років [3]; статистика інших країн щодо мігрантів-українців.

Ураховуючи, що вибірккові обстеження та фрагментарні дані інших країн не можуть дати

оцінки масштабів явищ, зокрема і міграції, ситуацію з інформаційним забезпеченням у цій сфері суттєво погіршує відсутність даних перепису населення раунду 2010 року поряд з відсутністю актуального національного реєстру населення. Наслідком цього є те, що надійність усіх демографічних показників, що розраховуються Держстатом на основі даних перепису населення 2001 року та даних поточного обліку населення, може бути дуже низькою. У будь-якому разі вона є невідомою.

Як випливає з зазначеного, за таких умов оцінку масштабів трудової міграції та її впливу на різні аспекти життя населення і на економіку доводиться робити на основі неповного масиву даних та зі значною часткою експертних оцінок. Так Держстат за даними своїх спостережень у 2008, 2012 та 2017 роках оприлюднив такі оцінки масштабів зовнішньої трудової міграції: 2017 р. – 1,3 млн осіб [3]; 2012 – 1,2 млн осіб; 2008 – близько 1,3 млн осіб. Водночас публікуються й експертні оцінки, за якими кількість мігрантів є набагато вищою. Враховуючи кваліфікацію, рівень досвіду та авторитет авторського колективу Національної доповіді, слід погодитися з оцінкою у 2,7 млн осіб. При цьому необхідно враховувати, що ця оцінка відображає кількість осіб, які мали досвід трудової міграції за кордон протягом 2015 – 2017 років, і ні в якому разі не може вважатися кількісною оцінкою з відомим рівнем надійності.

При оцінці наслідків грошових переказів трудових мігрантів для рівня та умов життя домогосподарств, а також для економіки територій, на яких вони проживають, слід урахувати те, що наявна статистика, швидше за все, значно занижує як масштаби міграції, так і обсяги грошових переказів, оскільки значна частка мігрантів все ще працює без дозволу на роботу (табл. 1) і значна частка грошей надходить через неофіційні канали. За таких умов офіційні дані доцільно використовувати радше для оцінки розподілу сум, отриманих від мігрантів домогосподарствами-реципієнтами, за напрямками використання, ніж для оцінки загального обсягу грошових потоків від мігрантів.

Основними джерелами даних для аналізу важливості грошових переказів від трудових мігрантів з-за кордону є модульне вибіркове обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції (далі – ОТМ) [3] та обстеження умов життя домогосподарств (далі – ОУЖД) [4], що проводяться Держстатом України, а також інші дослідження у цій сфері, зокрема «Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції і грошових переказів в Україні», виконане за технічної підтримки представництвом МОМ в Україні [2].

Таблиця 1. Трудові мігранти за територіальними зонами та правовим статусом у країнах перебування, 2015–2017 рр.

	Усього, тис. осіб	у тому числі за правовим статусом, %	
		із дозволом на роботу	без дозволу на роботу
Кількість трудових мігрантів, усього	1303,3	58,0	42,0
у тому числі за територіальними зонами			
Північ	78,0	64,8	35,2
Центр	120,0	70,1	29,9
Південь	112,6	69,1	30,9
Схід	89,1	42,3	57,7
Захід	903,6	56,0	44,0

*Побудовано за даними [3].

Хоча більшість домогосподарств, які отримують допомогу з-за кордону, за даними ОТМ, віднесли себе за самооцінкою рівня добробуту до «нижче середнього» та «бідних і дуже бідних» (табл. 2), результати ОУЖД свідчать про значний рівень грошових доходів та грошових витрат домогосподарств у західних регіонах України, на який припадає найбільша частка трудових мігрантів.

Відносні (щодо середньоукраїнських) середньодушові грошові витрати домогосподарств у 2016 році за основними групами споживчих витрат у Закарпатській і Львівській областях зображені на рис. 1. Як свідчать наведені дані, у західних регіонах домогосподарства витрачають помітно більше на такі групи товарів, як одяг і взуття, предмети домашнього вжитку, побутову техніку та на поточне утримання житла. Порівняно

високими є витрати на ресторани і готелі та інші послуги. При цьому, за даними Держстату, неспоживчі грошові витрати у західних регіонах, зокрема витрати на купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель, купівлю акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків, загалом не перевищують середньоукраїнських.

Результати ОУЖД свідчать, що зазначені тенденції щодо співвідношення споживчих грошових витрат домогосподарств західних та інших регіонів України спостерігаються протягом останніх п'яти років.

Отже, на основі наведених непрямих оцінок можна зробити висновок, що гроші, отримані від трудових мігрантів, витрачаються домогосподарствами переважно на споживчі товари та послуги.

Таблиця 2. Домогосподарства за самооцінкою рівня добробуту та розміром грошової допомоги, отриманої з-за кордону, 2016 р.

	Усього, тис.	у тому числі за розміром грошової допомоги, дол. США, %							Сума коштів, у середньому на одне домогоспо- дарство, дол. США
		до 500	500– 1000	1001– 2000	2001– 3000	3001– 4000	4001– 5000	понад 5000	
Кількість домогосподарств, які повідомили про отримання грошової допомоги, усього	567,0	34,6	25,5	16,4	9,2	4,8	3,6	5,9	1409
у тому числі за рівнем добробуту:									
– заможні	2,0	–	–	–	–	–	35,0	65,0	5150
– середні	61,5	22,4	24,6	12,0	14,6	8,6	4,1	13,7	2022
– нижче середнього*	255,3	31,3	22,2	19,9	11,7	4,2	4,7	6,0	1524
– бідні та дуже бідні	248,3	41,3	29,3	13,9	5,5	4,6	2,1	3,3	1107

*За рівнем добробуту віднесли себе не до середнього класу, але вже не до бідних.

**Побудовано автором за даними [3].

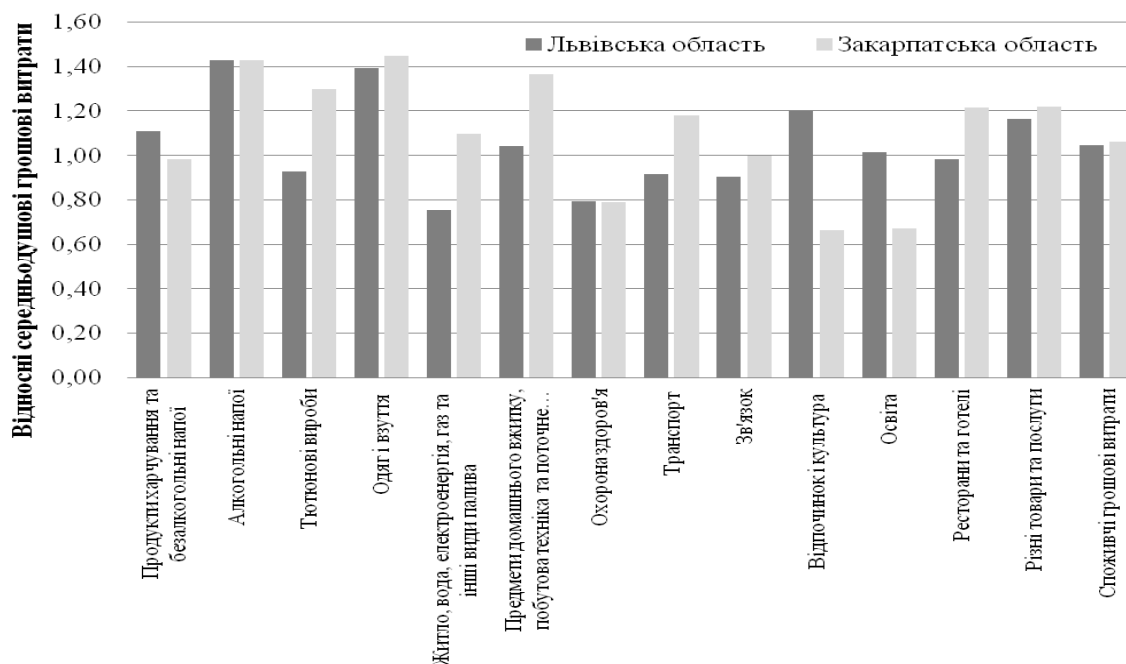

Рис. 1. Зіставлення відносних (щодо середньоукраїнських) середньодушових грошових витрат за основними групами споживчих витрат у Закарпатській та Львівській областях у 2016 році

*Побудовано автором за даними [4].

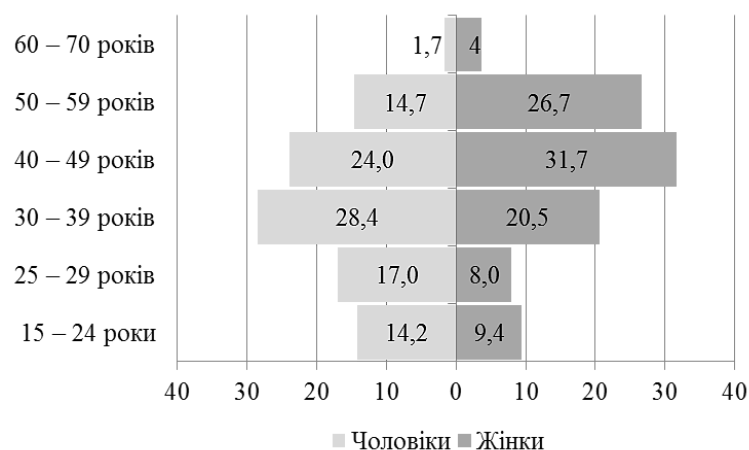

Рис. 2. Статевовікова структура трудових мігрантів, %

*Розрахунки автора за даними [3].

Як свідчать дані ОТМ, загалом трудові мігранти-чоловіки молодші за жінок: чоловіки раніше починають виїжджати за кордон і раніше повертаються в Україну. Так у віковій групі 50-59 років їх частка на 12 в. п. менша за відповідну частку трудових мігрантів-жінок (рис. 2). За результатами виконаного аналізу доцільно виокремити дві моделі трудової міграції за гендерною ознакою: за кордон більш схильні виїжджати чоловіки з відносно незначним рівнем кваліфікації та досвіду роботи в Україні; жінки залишають вітчизняний ринок праці переважно у середньому віці за вищого рівня кваліфікації та

досвіду у зіставленні з чоловіками. Це відображається і на характері зайнятості мігрантів після виїзду за кордон: серед представників чоловічої статі кожен другий (51 %) працює у сфері видобутку корисних копалин, на будівництві або у промисловості, тоді, як жінки залучені до елементарних професій сфери торгівлі й послуг (25 %), сільського господарства (19 %) та догляду за особами (16 %). Слід також припустити, що виїзд жінок за кордон у віці 40 років і старше зумовлений бажанням або необхідністю забезпечити додаткові фінансові ресурси для своїх сімей та дітей, які вже виросли і не вимагають постійного нагляду.

Відображення цих моделей можна побачити, якщо розглядати статевовікову структуру трудових мігрантів за професіями до виїзду за кордон. Для працевлаштування за кордоном жінки залишають український ринок праці переважно після 40 років. Це особливо характерно для представниць таких професійних груп, як «фахівці» (рис. 3), «працівники сфери торгівлі та послуг» (рис. 4), «кваліфіковані робітники з інструментом» (рис. 5) та «найпростіші професії» (рис. 6). Як свідчать результати аналізу, дуже імовірно є те, що мотивацією щодо трудової

міграції за кордон є не тільки збільшення доходів від праці, але і власне можливість працювати, враховуючи складнощі, з якими стикаються люди у віці 40+ у процесі пошуку роботи в Україні, особливо у невеликих населених пунктах. Крім того, зважаючи на вік мігрантів, можна припустити, що реалізуються, головним чином, процеси міграції з поверненням, тобто значна частина мігрантів повернеться до України після перебування за кордоном.

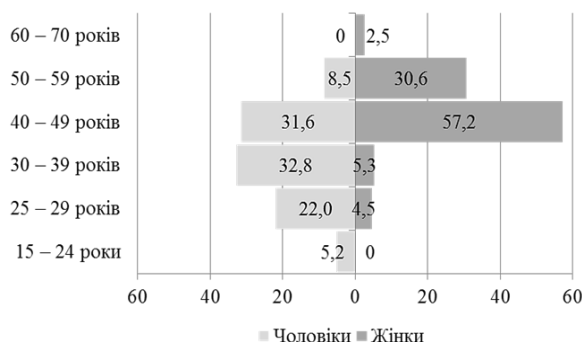

Рис. 3. Статевовікова структура професійної групи «Фахівці», %

*Власні розрахунки.

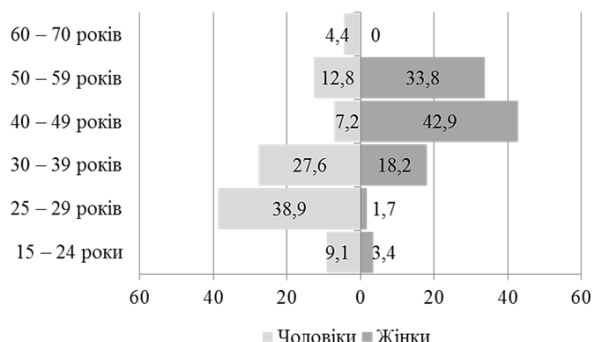

Рис. 4. Статевовікова структура професійної групи «Працівники сфери торгівлі та побутових послуг», %

*Розрахунки автора за даними [3].

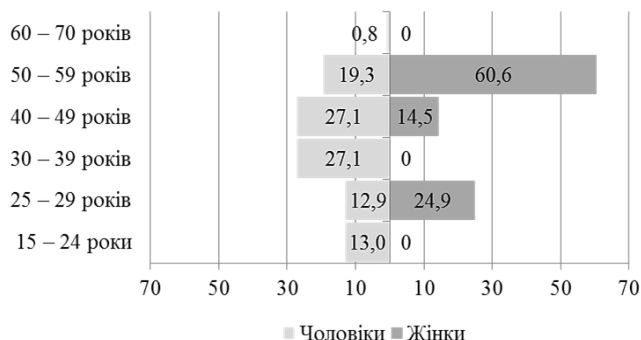

Рис. 5. Статевовікова структура професійної групи «Кваліфіковані робітники з інструментом», %

Розрахунки автора за даними [3].

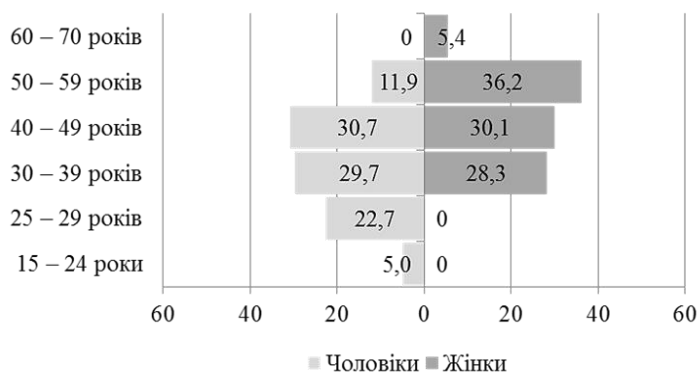

Рис. 6. Статевікова структура професійної групи «Найпростіші професії», %

*Власні розрахунки за даними [3].

Як вже зазначалося, серед чоловіків більше половини залишають вищезгадані професії у віці до 40 років. Відповідно, трудова міграція чоловіків є одним із факторів, що спричинює «старіння» професій і надалі, за умови зростання темпів міграції, може призвести до помітних диспропорцій на ринку праці – погіршення рівня збалансованості попиту і пропозиції робочої сили за окремими професійними та кваліфікаційними групами. Наприклад, як свідчать наявні дані (рис. 7), молоді представники категорії «професіонали», що виїхали

за кордон, залишили цю професію у віці до 39 років (62,0 % чоловіків і 49,8 % жінок).

Слід зазначити, що за даними ОТМ як серед трудових мігрантів-жінок, так і серед мігрантів-чоловіків близько третини мають лише шкільну освіту. Серед чоловіків переважають особи з технічно-природничою освітою (54,4 %), тоді, як серед мігрантів-жінок 25 % мають соціогуманітарну освіту і лише 17,1 % – технічну або природничу освіту.

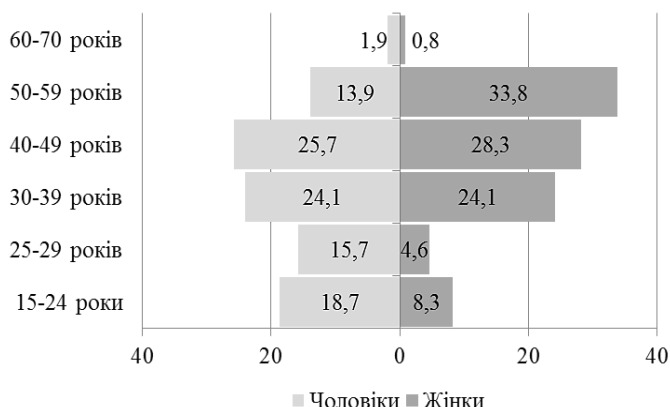

Рис. 7. Статевікова структура кваліфікаційного рівня «Технічні або природничі науки 3», %

*Власні розрахунки за даними [3].

Якщо розглянути різницю трудових мігрантів за статтю та кваліфікаційним рівнем, то слід зазначити, що тут простежується зміщення, пов'язане з тим, що чоловіки виїжджають у молодшому віці, ніж жінки:

- Серед жінок-мігрантів, які мають освіту за соціогуманітарним напрямом (вища та неповна вища освіта), 55,9 % належать до вікової групи 40 – 70 років; серед чоловіків, які мають освіту за цим напрямом, тільки кожен четвертий (25,1 %) належить до групи 40 – 70 років;
- Якщо розглянути осіб з природничою або технічною освітою (вищою і неповною вищою,

то до вікової групи 40 – 70 років належать 70,3 % серед жінок і лише 41,7 % серед чоловіків;

- Серед осіб з медичною освітою також простежується аналогічний розрив: трудових мігрантів-жінок, які вчилися на медиків, у віці 40 – 70 років – 68,4 %, а чоловіків – 42,1 %.

Отримані результати свідчать, що аналіз статевікової та професійно-кваліфікаційної структури трудових мігрантів дає можливість більш надійно оцінити мотиви трудової міграції для різних груп населення та наслідки процесів трудової міграції для ринку праці України.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для України на майбутні роки зовнішня міграція робочої сили (особливо міграція молодих людей) може стати дуже серйозною проблемою. У зв'язку з цим дуже важливо забезпечити можливість більш надійного та своєчасного визначення масштабів міграції, кваліфікаційно-професійних, освітніх та статевих-вікових характеристик мігрантів. Не менш важливим завданням є моніторинг мотивів міграції, намірів та очікувань мігрантів.

Наявні в Україні джерела інформації загалом дозволяють оцінити окремі аспекти процесів зовнішньої трудової міграції, але є

фрагментарними як у часі, так і щодо охоплення її найважливіших аспектів. Водночас більш детальний аналіз характеристик трудових мігрантів, навіть на основі сучасних даних, дає можливість більш глибоко оцінити як мотиви міграції, так і її соціально-економічні наслідки.

Важливим завданням є розробка підходів до аналізу процесів трудової міграції з використанням усіх наявних джерел даних. Зокрема, перспективним може бути залучення «великих даних», таких, як запити на Інтернет-ресурсах на пошук роботи за кордоном, пропозиції роботи на рекрутингових сайтах тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
2. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. Київ, 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
3. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження): стат. бюл. / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 36 с.
4. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. / Державна служба статистики України. Ч. I. Київ, 2018. 380 с.

REFERENCES

1. *Ukrainske suspilstvo: mihratsiyni vymir: natsionalna dopovid [Ukrainian society: migration dimension: national. report].* (2018). Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
2. *Mihratsiia yak chynnyk rozvytku v Ukraini. Doslidzhennia finansovykh nadkhodzen, poviazanykh z mihratsiieiu, ta yikhnoho vplyvu na rozvytok v Ukraini. [Migration as an enabler of development in Ukraine. A study on the nexus between development and migration-related financial flows to Ukraine].* (2016). iom.org.ua. Retrieved from http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_as_an_enabler_of_development_in_ukraine.pdf [in Ukrainian].
3. *Zovnishnia trudova mihratsiia naseleattia (za rezultatamy modulnoho vybirkovoho obstezhennia). [Ukrainian external labour migration (by the results of a modular sample survey): statistical bulletin].* (2017). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
4. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy): stat. zb. [Expenditure and resources of households of Ukraine in 2017: Statistical Yearbook].* (2018). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (Vols. I-II. Vol. I). Kyiv [in Ukrainian].

УДК 338

Людмила Уніят (Україна)

JEL classification: E62, G32

Людмила УНІЯТ

кандидат економічних наук, доцент,
докторант,
Тернопільський національний економічний
університет, Україна
E-mail: luda@uniyat.in.ua

© Людмила Уніят, 2019

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ У ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

Анотація

У статті розглядаються об'єктивна необхідність державного регулювання і підтримки інноваційного агропромислового бізнесу в умовах ринкового середовища, інтеграції, глобалізації економічних процесів та загострення конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Проведено ретроспективний аналіз підтримки суб'єктів підприємницької діяльності в областях України, виявлено значну строкатість рівня її підтримки в динаміці та регіонах, що засвідчило про відсутність належної системи регулювання і підтримки бізнесу.

Досліджено передовий світовий досвід ефективної підтримки; загальну оцінку сукупної підтримки сільського господарства (TSE); підтримку виробників (PSE) та споживачів (GSSE) за методологією Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD).

Розглянуто переваги, перспективи та недоліки чинних ключових моделей підтримки сільського господарства в контексті використання у практиці ведення агропромислового бізнесу в Україні.

Уніят Л. Розвиток системи державного регулювання та підтримки бізнесу на інноваційній основі у підприємствах АПК. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 44-54.

Отримано: 01.02.2019 р.

Прорецензовано: 18.02.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ключові слова: агропромисловий бізнес; підприємництво; державне регулювання і підтримка; суб'єкти бізнесової діяльності; міжнародні моделі державної підтримки; загальна оцінка сукупної підтримки; підтримка виробників; підтримка споживачів; рейтинг міжнародних моделей підтримки; науково-дослідна підтримка (Нідерланди); кредитна підтримка (Канада); страхова підтримка (США); пряма підтримка (країни ЄС-28)

Liudmyla Uniat (Ukraine)

UDC 338

JEL classification: E62, G32

Liudmyla UNIIAT

PhD in Economics,
Associate Professor,
Doctoral Student,
Ternopil National Economic University, Ukraine
E-mail: luda@uniyat.in.ua

© Liudmyla Uniat, 2019

Received: 01.02.2019
Revised: 18.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

DEVELOPMENT OF THE STATE REGULATION SYSTEM AND BUSINESS SUPPORT ON INNOVATION BASIS IN AGRICULTURAL COMPANIES

Abstract

The article considers the objective necessity of state regulation and support of innovative agroindustrial business in the conditions of a market environment, integration, globalization of economic processes and intensification of competition in the domestic and foreign markets.

A retrospective analysis of the support of business entities in the regions of Ukraine has been carried out. A significant variability of the level of its support in the dynamics and regions has been revealed. It showed the absence of a proper system of regulation and business support.

We have explored the leading global experience of effective support; an overall assessment of total agricultural support (TSE); Producer Support (PSE) and Consumers (GSSE) according to the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) methodology.

The advantages, prospects and drawbacks of the current key agricultural support models in the context of the use of agricultural practices in Ukraine are considered in this research.

Uniat, L. (2019). Development of the system of state regulation and business support on an innovative basis in agricultural companies. *Economic analysis*, 29 (1), 44-54.

Keywords: agroindustrial business; entrepreneurship; state regulation and support; business entities; international models of state support; overall assessment of aggregate support; producer support; consumer support; rating of international models of support; research support (Netherlands); credit support (Canada); insurance support (USA); direct support (EU-28)

Вступ

Підприємницька діяльність суб'єктів агропромислового бізнесу здійснюється у певному правовому середовищі, яке має створити, постійно розвивати і регулювати держава. Необхідність державного регулювання та підтримки інноваційної діяльності підприємств АПК обумовлена об'єктивними умовами ринкового середовища (власність засобів виробництва, рівень техніко-технологічного виробництва аграрної сировини, її переробки, попит і пропозиція на певну продукцію, конкуренція, економічні відносини між суб'єктами підприємництва) у рамках регіонів, країни та міжнародного бізнесу. Тому питання щодо регулювання та рівня впливу держави на обсяги інноваційного виробництва і збуту продукції у підприємствах в умовах ринкового середовища є досить актуальними і мають надзвичайно важливе значення для економічної ефективності та конкурентоспроможності агропромислового бізнесу.

Практика країн із ринковою економікою переконує, що роль держави як в економічній діяльності підприємств АПК, так і економічно-соціальному житті суспільства постійно зростає.

Все це обумовлює необхідність розробки та постійного удосконалення нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток і регулювання агропромислового ринку, банківської діяльності, системи кредитування й оподаткування, митних правил, діяльності підприємництва, ціноутворення, заробітної плати, соціального захисту населення тощо.

Питання державного регулювання та підтримки економіки АПК висвітлено у працях: Н. М. Давиденко, А. В. Буряка, Г. О. Скрипник [3]; М. Я. Дем'яненко, П. Т. Саблука, В. М. Скупого [4]; О. Р. Жидяка [6]; Ю. В. Кернасюка [8]; М. Х. Корецького [9]; Ю. В. Мазура [10]; О. М. Могильного [11]; Г. В. Назаренко [12]; О. В. Радченко [13; 14] та ін. [1; 2; 15; 16; 17].

Водночас проблема рівня впливу державного регулювання і підтримки підприємницької діяльності, особливо активізації інвестиційно-інноваційного та конкурентоспроможного розвитку агропромислового бізнесу потребує подальших ґрунтовних досліджень у напрямі змін класифікації аспектів підтримки в контексті вимог СОТ.

Практика підприємництва у сільськогосподарському виробництві засвідчує, що державне регулювання економіки аграрного сектору має здійснюватися на усіх рівнях: макро-; мезо- і мікроекономічному. В умовах обмеженості відтворювального потенціалу аграрних підприємств, зростання потреби щодо зміцнення матеріально-технічної бази; порушення економічних взаємовідносин, нестабільності цін, суттєвого зменшення пропозиції соціально значущої продукції (гречка, горох, просо та ін.) обумовлює необхідність втручання держави в економічну діяльність аграрного бізнесу.

Мета та завдання статті

Метою дослідження роботи є розгляд чинної системи державного регулювання і підтримки суб'єктів агропромислового бізнесу, виявлення наявних недоліків та перспектив розвитку ефективної моделі державної підтримки підприємницької моделі.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити важливість значення державного регулювання і підтримки розвитку підприємницького середовища в умовах загострення конкуренції та глобалізації економічних процесів у міжнародному бізнесі;
- охарактеризувати стан державного регулювання і підтримки суб'єктів підприємницької діяльності у агропромисловому бізнесі;
- дослідити передовий світовий досвід державної підтримки інноваційного розвитку агропромислового бізнесу;

- запропонувати інноваційні, перспективні моделі державної підтримки агропромислового бізнесу для України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Державне регулювання підприємництва в аграрній сфері тісно пов'язано із важливою його складовою – державною підтримкою і сприянням, особливо малого і середнього агробізнесу. Держава за допомогою підтримки і сприяння здійснює конкретний вплив на суб'єктів підприємництва, спрямований на виконання поставлених завдань щодо розвитку аграрної економіки, поліпшення соціальних умов життя тощо.

Державна підтримка, як свідчать фахові джерела [16, с. 172], може відрізнятися за рівнем підтримки (макро- і мікрорівень); за термінами реалізації (короткостроковий, середньо- та довгостроковий); за характером впливу (прямий, непрямий); за об'єктами підтримки (підприємства різних форм власності та організаційно-правових форм, види економічної діяльності, інноваційна, експортна діяльність, об'єкти інфраструктури тощо). Інструментами підтримки є дотації, субвенції, відшкодування відсотків за кредити, державні закупівлі, пільгове оподаткування, гарантування кредитів, державне страхування тощо.

Аналіз показав, що державне регулювання, підтримка і сприяння розвитку підприємництва в аграрній сфері України перебуває у стані розвитку та пристосування до вимог СОТ. Тому показники рівня державної підтримки галузей рослинництва і тваринництва у сільськогосподарських підприємствах щорічно суттєво змінювалися (табл. 1).

Як видно з таблиці, сільськогосподарські підприємства України отримали коштів за рахунок бюджетних дотацій: у 2007р. на суму 2569,4 млн грн; у 2008 р. – 3022,4 млн грн; у 2009 р. – 666,7 млн грн; у 2010 р. – 1831,3 млн грн, а далі рівень державної підтримки галузей рослинництва і тваринництва суттєво зменшився. Причиною значного зменшення державної підтримки сільськогосподарських підприємств стали, з одного боку, військова агресія Росії проти України, яка продовжується більше п'яти років, а з іншого, владні структури ведуть пошук нових ефективних видів державної підтримки й сприяння підприємців у напрямі рекомендацій та вимог СОТ.

Раніше упродовж 2007-2016 рр. державна підтримка сільського господарства здійснювалась невеликими обсягами державної підтримки та пільговим режимом сплати ПДВ, що було досить помітною за обсягами преференцією. Резерви державної підтримки для аграрного сектору від спецрежиму ПДВ складали кожного року майже 25 млрд грн. Однак було прийнято рішення про

відміну цієї суми ПДВ з 1 січня 2017 року.

Мінагрополітики запропонувало замінити спецрежим ПДВ на нову форму державної підтримки, а саме 1 % від ВВП України, що становило у національній валюті у 2017 р. – 5,5 млрд грн, в 2018 р. – 6,3 млрд грн або відповідно 22,0 % і 25,2 % від суми спецрежиму за ПДВ (25 млрд грн).

Така форма державної підтримки аграрних підприємств не сприятиме ефективному розвитку підприємництва, конкурентоспроможності підприємств та їх продукції.

Для збільшення обсягів державної підтримки конкретних суб'єктів господарювання в АПК, Мінагрополітики розробило низку урядових програм, кошти яких виділено для розвитку складових АПК, зокрема програми: 2801030 – «Фінансова підтримка заходів АПК шляхом здешевлення кредитів»; 2801230 – «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»; 2801350 – «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників»; 2801540 – «Державна підтримка галузі тваринництва».

Обсяг коштів перелічених вище урядових програм підтримки товаровиробників у розрізі областей України наведено у таблиці 2.

Як видно з таблиці, за усіма урядовими програмами державної підтримки товаровиробників України на 2018 р. було виділено коштів на суму 4171,4 млн грн.

Варто вказати, що обсяг державної підтримки сільгоспвиробників є недостатнім, а за областями, як видно з таблиці 2, суттєво відрізняється. Так обсяг бюджетних дотацій на підтримку розвитку сільського господарства було виділено: у Хмельницькій, Київській, Чернігівській, Черкаській областях 253,5 – 209,8 млн грн, а у Закарпатській (51,5 млн грн), Чернівецькій (60,6 млн грн); Рівненській (62,4 млн грн), Запорізькій (95,1 млн грн), що у 2,7-4 рази менше.

Приєднання України до СТО обумовлює необхідність розроблення нових вимог та обмежень щодо загального рівня, видів та форм державної підтримки галузей і підприємств сільського господарства. Україні необхідно виробити чітку систему критеріїв ефективності державної підтримки суб'єктів господарювання, яка б відповідала вимогам СТО та країнам Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

За даними вчених ННЦ ІАЕ [4, с.7], в країнах ОЕСР для оцінки обсягів державної підтримки застосовують показник оцінки підтримки виробника (Producer Support Estimate - PSE). Економічна суть показника PSE полягає у визначенні річної грошової вартості перерозподілу ресурсів від споживачів та платників податків на

підтримку сільськогосподарських товаровиробників у результаті здійснення державної політики підтримки, незалежно від її сутності, цілей та впливу на обсяги виробництва чи прибутки сільськогосподарських підприємств. Цей показник визначають шляхом відношення PSE в грошовому виразі до суми валової виручки сільськогосподарських товаровиробників у внутрішніх цінах і бюджетних трансфертів виробників [4, с. 8].

Порівняно високу державну фінансову підтримку аграрному сектору економіки надають: Японія (47-55 %); Канада (21-15 %); країни ЄС – 19 (25-35 %). Україна належить до групи країн з відносним показником PSE менше 5 %, що свідчить про досить низький рівень підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Заслугує на увагу досвід Канади, яка до запровадження широкомасштабних реформ у сільському господарстві за три роки (1999 – 2001 рр.) надавала порівняно найнижчий рівень державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників у зіставленні із країнами ОЕСР. Водночас після запровадження (у кінці 2003 р.) рекомендацій програми аграрної політики під назвою «Основи аграрної політики», Канада збільшила фінансування аграрного сектору за програмою до 1,8 млрд канадських доларів на рік, що дало змогу АПК Канади вийти у лідери міжнародної конкуренції, домогтися безпеки харчових продуктів, інновацій у сільськогосподарському виробництві та охороні довкілля [4, с. 8].

Галузі сільського господарства є основою для створення продовольчої безпеки держави і стабільної роботи харчової промисловості, а також забезпечення добробуту селян та всього населення, а тому в усіх країнах світу здійснюють їх підтримку. Для оцінки рівня державної підтримки сільського господарства використовують багато різних методичних підходів.

Світова практика перевагу надає аналізу і зіставленню обсягів і форм підтримки за показником рівня сукупної підтримки сільського господарства (у англійській інтерпретації Total support estimate - TSE) за методологією Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Цей показник (TSE) містить підтримку виробників (PSE), споживачів (CSE) та загальних послуг (GSSE), тобто вимірює загальні витрати сільського господарства (за показниками PSE, GSSE і трансфертів від платників податків споживачам у CSE).

На основі діючої методології ОЕСР, автором розраховано показники сукупної підтримки сільського господарства (TSE) та її складової – підтримки виробників (PSE) в окремих країнах світу за 2000-2017 роки (табл. 3).

Таблиця 1. Динаміка обсягів державної підтримки сільського господарства в Україні за 2007-2012 рр. тис. грн

Показники	Роки						2012 р. у % до	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007 р.	2011 р.
Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій – всього, у тому числі:	2569418,9	3022401,7	666691,7	1831282,4	683956,7	685752,0	26,7	100,3
Для підтримки виробництва продукції рослинництва, із них:								
озимих зернових культур,	769051,3	884101,6	176836,0	429240,6	212707,0	157085,3	20,4	73,9
у т. ч. пшениці	448456,9	413927,1	16715,3	15406,2	14631,9	21764,5	4,9	148,7
	326043,4	341573,9	12099,0	11664,9	9720,4	13323,3	4,1	137,1
ярих зернових та зернобобових культур	113595,6	188710,3	6043,2	10714,8	2487,5	1902,4	0,8	76,5
у т. ч.:								
пшениці	24344,6	16841,7	428,2	406,4	393,7	71,8	0,3	18,2
ріпаку (озимого і ярого)	24013,9	5650,2	2590,7	225,2	371,7	178,4	0,7	48,0
льону -довгунця	5940,9	2562,0	-	471,4	-	84,0	1,4	-
конопель	99,8	-	-	-	-	-	-	-
для розвитку тваринництва	940042,3	1172594,9	196643,5	264914,7	91522,6	427143,8	45,4	466,7
у т. ч.:								
за велику рогату худобу	237897,0	238278,3	78853,0	47354,7	33485,9	71938,5	30,2	214,8
свиней	219481,5	286531,7	24449,1	47675,9	4448,1	114467,9	52,2	2573,4
птицю всіх видів	353422,6	535917,8	22999,3	13302,7	4287,7	74,0	0,02	1,7
молоко	57270,8	45558,5	48054,5	60656,9	1784,7	227651,1	397,5	12755,7
інше	71970,4	66308,6	22287,6	95924,5	47116,2	13012,3	18,1	27,6

*За даними [1, с. 42; 2, с. 33].

Таблиця 2. Державна підтримка підприємств АПК за прийнятими урядовими програмами (2801030, 2801230, 2801350, 2801580) розвитку підприємництва в Україні на 2018 р., тис. грн

Області	2801030 – «Фінансова підтримка АПК» - здешевлення кредитів	2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»				2801350 - Розвиток садівництва, всього	2801540 - Розвиток молочно-м'ясного скотарства, всього	2801580 «Фінансова підтримка сілгоспвиробників» (технічне обладнання, машини)	Всього по усіх програмах державної підтримки
		всього	часткова компенсація вартості придбаної с/г-ї техніки і обладнання вितчизняного виробництва	бюджетна субсидія на 1 га ріллі новоствореним фермерам	бюджетна субсидія на 1 га ріллі діючих фермерських господарств				
Вінницька	10389,0	19753,4	13171,4	1694,4	3139,8	55609,8	997578,9	114669,7	1198000,8
Волинська	18521,7	10838,3	2262,7	1489,7	5078,1	12421,7	66138,2	11426,1	119345,9
Дніпровська	8219,4	10179,4	5078,9	1923,5	2597,1	46518,3	75796,7	44317,7	185031,4
Донецька	2435,6	3463,5	1755,9	420,0	736,5	5061,1	22546,7	23085,3	56592,3
Житомирська	6978,5	4346,0	1937,0	1351,8	879,6	15718,6	68933,2	33014,8	128991,1
Закарпатська	321,3	3835,9	106,8	79,8	649,3	34165,8	11978,5	1217,7	51519,2
Запорізька	12412,2	8160,3	5923,8	703,5	697,8	2561,3	23061,9	48920,7	95116,4
Івано- Франківська	9474,1	3672,3	910,2	1533,5	677,0	9033,5	68944,3	5147,4	96271,6
Київська	19954,9	4709,9	3923,4	91,6	405,7	41723,8	118419,2	34734,6	219542,4
Кропивницька	7860,7	10539,1	8977,8	424,6	310,1	0,0	48459,4	37700,6	104559,8
Луганська	4755,5	4646,9	2853,0	576,8	835,8	36467,1	22804,4	39942,4	72149,2
Львівська	6314,0	8415,6	3020,4	1505,2	2717,8	10645,6	41459,2	13687,0	106343,0
Миколаївська	7722,1	13600,8	5219,9	2230,5	5436,7	11344,8	29796,4	58410,2	120175,1
Одеська	8292,1	12135,5	9004,0	761,4	1511,8	2024,1	25181,4	68274,6	125228,5
Полтавська	20548,6	14300,4	9871,5	1353,4	1480,5	710,6	77784,4	44181,8	158839,2
Рівненська	9147,2	4315,2	1885,3	540,9	1511,8	716,2	32374,0	15816,0	62363,0
Сумська	9431,1	7974,6	4690,1	1126,6	1618,4	11454,3	34902,3	56150,3	109174,5
Тернопільська	28639,5	7122,4	3135,2	889,5	1496,2	9641,8	90641,4	35431,1	173288,6
Харківська	10060,4	10182,1	4704,4	3179,9	1601,9	13123,7	76949,9	42717,9	149552,0
Херсонська	5761,9	9169,3	3618,5	1308,3	4109,0	34748,3	32089,0	37396,9	97540,8
Хмельницька	24760,6	10841,8	6334,2	1661,2	2075,7	5463,7	136326,6	46824,5	253501,8
Черкаська	19282,7	10354,9	5294,0	1739,9	2026,0	29916,7	140348,4	34351,0	209800,7
Чернівецька	6764,7	3302,6	2616,8	273,5	378,0	2595,6	12443,9	8149,6	60577,5
Чернігівська	7865,3	8446,8	2642,4	1802,2	1075,7	3298,1	138336,4	57372,4	214616,5
Всього	265913,0	204306,9	108937,6	28661,6	43046,3	394964,5	2393294,8	912940,2	4171419,4

*За даними [7].

Таблиця 3. Динаміка рівня державної підтримки сільського господарства в країнах світу за методикою OECD, млн дол. США

Країни і показники	У середньому за роки:					
	2000-2002	2003-2005	2006-2008	2009-2011	2012-2014	2015-2017
Австралія						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	1051,4	1395,8	2082,8	2025,2	2259,0	1721,6
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	857,9	953,3	1527,2	1249,1	1070,7	790,5
Канада						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	5651,8	7586,2	8043,4	9314,2	7953,4	6088,0
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	4329,5	5757,9	5910,6	7063,5	5729,1	4369,4
США						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	72735,9	70644,5	67562,9	80461,9	90565,6	94082,6
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	46480,0	39319,7	30729,0	31664,3	35204,4	38105,2
Країни ЄС - 28						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	100666,7	142774,7	148402,8	130329,9	130500,4	108302,3
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	88693,6	122377,1	129994,8	112981,5	113846,2	96095,9
Китай						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	26259,8	41771,1	63771,9	121544,6	233323,3	263479,1
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	14273,9	28153,5	46435,5	99588,6	201874,0	224112,1
Казахстан						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	427,9	375,9	817,0	1910,6	1760,1	1516,5
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	360,2	262,9	619,5	1544,6	2067,7	743,4
Росія						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	2814,4	7669,1	16815,8	19319,1	16892,8	11614,4
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	2105,4	6581,8	13503,0	15369,1	13538,6	9987,1
Україна						
Загальна оцінка підтримки (TSE)	347,6	1181,3	1914,7	1582,0	-1041,8	-1991,1
у т.ч. оцінка підтримки виробників (PSE)	214,1	782,5	1284,6	990,6	-1586,9	-2112,1

*Розраховано автором на основі [8; 17].

Як видно з таблиці, порівняно найвищий рівень державної підтримки отримало сільське господарство (TSE) та безпосередньо виробники (PSE) у країнах ЄС, США та Китаю. При цьому за весь аналізований період у країнах ЄС та США абсолютний обсяг підтримки за показниками (TSE) і (PSE) був стабільний і на високому рівні з поступовим збільшенням. Так у ЄС і США сукупна державна підтримка сільського господарства (TSE) в середньому за 2015 – 2017 рр. становила відповідно 108,3 та 94,1 млрд дол. США, що на 7,6 % і 29,3 % більше у зіставленні із 2000 – 2002 рр.

У Китаї державну підтримку сільського господарства і виробників агропродукції суттєво збільшили у 2009 – 2011 рр. відповідно до 121,5 млрд і 99,6 млрд доларів США із поступовим зростанням відповідно до 263,5 млрд і 224,1 млрд доларів США в середньому за 2015 – 2017 рр., що у

2,2 раза більше. Отже, Китай став лідером у світі щодо державної підтримки розвитку сільського господарства.

Порівняно найменшу державну підтримку мають сільське господарство та сільгоспвиробники України. Це засвідчує про нагальну потребу вивчення передового світового досвіду з питань державної підтримки сільського господарства та прискорення розробки і запровадження інноваційних форм і методів підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на світовому ринку.

Аналіз фахових джерел [3; 4; 8; 15] показав, що у світовій практиці використовуються різні моделі державної підтримки розвитку сільського господарства (табл. 4).

Таблиця 4. Ключові моделі підтримки сільського господарства, їхні переваги та недоліки для України

Модель підтримки сільського господарства	Переваги та перспективи	Недоліки та обмеження
Підтримка за рахунок прямих субсидій (ЕС-28)	– великі можливості контролю за агросектором та економікою загалом: гарантія достатнього внутрішнього рівня запасів та зменшення впливу сезонних цінових коливань поряд зі збільшенням фінансової стійкості ферм; – збільшення виробництва сприяє зниженню цін, що покращує добробут споживачів та робить споживчі товари доступнішими.	– значне навантаження на бюджет, майже невідоме для країн, що розвиваються, та пов'язаний з цим значний рівень податкового навантаження; – загалом негативний вплив на економіку, що охоплює поступове зниження зайнятості, спотворення конкуренції на зовнішніх ринках, зниження продуктивності; – великі можливості для «шукачів ренти».
Заміна прямої підтримки страховим захистом (США)	– зниження ризику банкрутства та підвищення стійкості сільськогосподарських виробників до циклічних та сезонних коливань; створення гарантованого рівня доходів, що допомагає уникнути бідності.	– нерівномірність розподілу страхової підтримки, отримання більшого розміру страхової винагороди більшими за розміром або обсягом виручки фермами; – проблема морального ризику, що не мотивує виробників вчасно реагувати на зовнішні обставини та збільшує схильність до невиннованого ризику
Відмова від прямої підтримки (Нова Зеландія)	– зниження державних витрат зменшує тиск на інвестиції та послаблює податкове навантаження; – значне підвищення продуктивності на рівні ферм; – витіснення менш ефективних галузей тими, що мають кращі фізико-географічні та кліматичні умови для розвитку; – витіснення експорту сировини експортом продукції з більшим рівнем доданої вартості.	– зниження можливості контролю за сільським господарством; – короткострокові шоки для економіки та закриття значної кількості ферм; – непопулярність реформи серед фермерів та населення.
Кредитна підтримка (Канада)	– потенційне збільшення вартості обладнання на одну людину, збільшення ефективності використання ресурсів та продуктивності праці через поступове заміщення людської праці машинною; – підвищення попиту на висококваліфікованих працівників, що збільшує рівень їх заробітних плат, стимулює витрати в людський капітал, збільшує зацікавленість у набутті сільськогосподарських спеціальностей для молоді	– потенційна концентрація боргів в агросекторі та збільшення державної частки на кредитних ринках; – скорочення попиту на малокваліфіковану та сезонну робочу силу, що знижує рівень добробуту сільського населення та сприяє більшим темпам урбанізації; – брак реальних результатів реформи в короткостроковому періоді.
Підтримка науково-дослідних робіт (Нідерланди)	– підтримка власних наукових розробок, яка знижує імпорту технологій та збільшує виробництво продукції з високою часткою доданої вартості; – підвищення врожайності.	– може зменшувати мотивацію до фінансування власних науково-дослідних робіт та розробок; – відсутність видимих результатів реформи в короткостроковому періоді.

*За даними [15, с. 22-23].

Як видно з таблиці, в країнах ЄС – 28 використовується на високому рівні пряма державна підтримка діяльності фермерських господарств. Вона дає змогу: здійснювати контроль за розвитком аграрного сектору; зменшити негативний вплив сезонних цінових коливань; поліпшити фінансову стійкість та конкурентоспроможність фермерських господарств. Однак модель країн ЄС – 28 щодо підтримки сільськогосподарських виробників на високому рівні використовувати в Україні практично нереально через значне навантаження на бюджет.

У США, замість прямої державної підтримки фермерських господарств, використовують страховий їх захист, що сприяє зниженню ризику банкрутства, підвищення фінансової стійкості до циклічних та сезонних коливань, створення гарантованого рівня доходів, необхідних для діяльності за принципом розширеного відтворення на інноваційній основі.

Проте американська модель підтримки сільгоспвиробників має низку недоліків, зокрема: нерівномірність розподілу страхової винагороди; більшу кількість винагороди отримують великі підприємства, що сприяє збільшенню чисельності великих і зменшенню малих підприємств; зниженню ефективності використання ресурсів та ін.

У Новій Зеландії, яка у 1983 р. пережила економічну кризу (рівень безробіття сягнув 7 %, рівень реального зростання ВВП зменшився до 1 %, а інфляція збільшилась до 20 %), провели реформування економіки АПК в напрямі повної переробки аграрної сировини та експорту тільки готової кінцевої продукції для споживання. У 1986 р. там було скасовано пряму державну підтримку агросектора, що дало змогу упродовж 30 років збільшити у чотири рази випуск валової сільськогосподарської продукції, подвоїти темп зростання продуктивності.

Нова Зеландія з населенням 4,7 млн осіб з 2016 р. стала відома не тільки як найбільший експортер харчової продукції, але і країна з найменшими бюджетними витратами на аграрний сектор економіки АПК [15, с. 18].

У Канаді модель державної підтримки працівників сільського господарства здійснюється на основі політики пільгового кредитування, яку країна використовує з 1959 року. Федеральний кредитний акт 1959 року та створений на його основі фонд «Farm credit corporation» зосередили вагомому частку коштів та надали можливість сільськогосподарським виробникам брати довгострокові кредити на пільгових умовах.

Спрощений доступ до коштів сприяв суттєвому підвищенню рівня інноваційного техніко-технологічного забезпечення фермерських

господарств та ефективності їх функціонування, що дало змогу Канаді вийти у лідери щодо експорту аграрної продукції.

Недоліком канадської моделі підтримки сільського господарства є досить тривалий період (50 років) очікування ефективних результатів від товаровиробників та постійно зростаюча заборгованість підприємців перед державними кредиторами (банками).

Повчальною для України є модель підтримки, яка використовується у політиці Нідерландів шляхом звертання значної уваги на проведення наукових досліджень у галузях сільського господарства. Напрями проведення наукових досліджень, використання їх результатів та впровадження у виробництво координують спеціальні органи, які одержують державне фінансування та контролюються урядом. Держава через ці органи у 2015 р. профінансувала 60 % усіх наукових розробок Нідерландів. Така модель державної підтримки наукових досліджень сприяє запровадженню інноваційних технологій у галузях рослинництва і тваринництва, підвищення економічної ефективності функціонування сільського господарства.

Розглянуті вище моделі державної підтримки сільського господарства (табл. 4) були оцінені фахівцями А. Тарасенко і Д. Яблоновським [15, с.22-23] за такими ключовими чинниками: зростання продуктивності, збільшення інвестиційних потоків та вартості основних засобів на одного працівника, оптимізація державних витрат, зменшення державного боргу та податкового навантаження на економіку; справедлива конкуренція без державної допомоги окремим підприємствам та висока ринкова концентрація на ринках без природних монополій; цінова стабільність, зниження впливу сезонних та циклічних коливань на виробників та споживачів продукції; фінансова стабільність, зниження впливу фінансових шоків, запобігання масовій неплатоспроможності підприємств та значній заборгованості держави.

Вказані чинники дослідники [15, с. 22] проранжували за їхнім впливом на економічне зростання, що дало змогу визначити оцінку і встановити рейтинг кожної із досліджуваних моделей підтримки сільського господарства (табл. 5).

Як видно з таблиці, найкращі за рейтингом є науково-дослідна підтримка Нідерландів та відмова від будь-якої підтримки, що практикує Нова Зеландія.

Вважаємо, що на перехідний період розвитку науково-дослідної підтримки сільського господарства в Україні доцільно використовувати досвід Канади (за рейтингом має 0,95 бала – третє місце) – кредитну підтримку насамперед дрібних фермерських господарств.

Таблиця 5. Рейтинг міжнародних моделей державної підтримки сільського господарства

№ п/п	Модель державної підтримки сільського господарства	Значення рейтингу, балів
1.	Відмова від підтримки – Нова Зеландія та науково-дослідна підтримка - Нідерланди	1,0
2.	Кредитна підтримка - Канада	0,95
3.	Страхова підтримка – США	0,24
4.	Пряма підтримка – країни ЄС	0,05

*За даними [15, с. 23].

Модель прямої підтримки в країнах ЄС, яку використовує Україна, є малоефективна для досягнення сталого розвитку економіки сільськогосподарських підприємств.

Ми погоджуємось із думкою фахівців А. Тарасенко, Д. Яблоновським [15], що відмова від прямих субсидій та підтримка науково-дослідної діяльності в сільському господарстві України сприятиме прискоренню темпів економічного зростання аграрного сектора.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для стабілізації економіки сільського господарства та розвитку ринку зерна в Україні необхідно: посилити державне регулювання виробництва й збуту аграрної продукції у напрямі виконання контрактів і квот продажу соціально важливих видів продукції (гречка, горох, просо, цукрові буряки, молоко тощо), оскільки значна частина великих підприємств за останні роки не виробляють названу вище продукцію; визначити

напрями та порядок державної інноваційної підтримки науково-дослідної діяльності у складових АПК; налагодити виробництво вітчизняних інноваційних основних техніко-технологічних засобів (комбайни, трактори, сівалки, жатки, культиватори тощо), які мають високі економічно-соціальні та екологічні параметри; удосконалити підготовку висококваліфікованих кадрів масових професій (трактористи, комбайнери та ін.) та фахівців вищої школи (агрономів, економістів, бухгалтерів, менеджерів тощо); поліпшити виробничу інфраструктуру: в сільгосппідприємствах, приймальних пунктах аграрної сировини, переробних підприємствах; активізувати державну підтримку сталого розвитку фермерських дрібних і середніх господарств, використовуючи модель підтримки науково-дослідних робіт (Нідерланди) та кредитної підтримки (Канада) – на період становлення досвіду Нідерландів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Воскобійник Ю. П., Шпикуляк О. Г., Камінський І. В. та ін.]; за ред. Ю. П. Воскобійника. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 355 с.
- Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Шпичак О. М., Воскобійник Ю. П., Шпикуляк О. Г., та ін.]; за ред. Ю. П. Воскобійника. Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. 440 с.
- Давиденко М. М., Буряк А. В., Скрипник Г. О. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України: монографія. Київ: Компрінт, 2017. 388 с.
- Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія [Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. та ін.]; за ред. М. Я. Дем'яненка. Київ: ННЦ, ІАЕ, 2011. 372 с.
- Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Тернопільській області. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2010-2014 рр. Тернопіль: 2011-2015 рр. 60 с.
- Жидяк О. Р. Державна підтримка інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1 [39]. С. 80-83.
- Інформація щодо державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК по Україні у 2018 році. URL: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk.
- Кернасюк Ю. В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichny-i-hektar/item/7931-svitovyi-dosvid-derzhavnoi-pidtrymky-ahrobiznesu.html>.
- Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2009. 260 с.
- Мазур Ю. В. Державна підтримка АПК України: суть, значення та сучасний стан. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 7. С. 128-135.

www.econa.org.ua

11. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери: монографія. Ужгород: ІВА, 2005. 400 с.
12. Назаренко Г. В. Державна підтримка зернового ринку як перспективного джерела економічного зростання. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск № 7. С. 107-113.
13. Радченко О. Державна підтримка сільського господарства України в період системних реформ. *Економічний дискурс*. 2016. Випуск 2. С. 42-53.
14. Радченко О. Д. Механізм та інструменти підтримки сільського господарства згідно з бюджетом на 2017 рік. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/.../1774-mekhanizm-ta-instrumenty-pidtrymky-silskoho-hospodarstva-zhidno-z-biudzheto-na-2017-rik.html>.
15. Тарасенко А., Яблонівський Д. Яка модель субсидіювання аграрного сектора потрібна Україні. Центр економічної стратегії, 2018. 24 с.
16. Фінанси агропромислового виробництва: навчальний посібник / За ред. Пархомця М. К. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 404 с.
17. Agricultural support estimates (Edition 2018). [Electronic resource]. Retrieved from: https://www.oecd-library.org/agriculture-and-food/data/oecd/oecd-agriculture-statistics_agr-data-en.

REFERENCES

1. Voskobiinyk, Yu. P., & Shpykuliak, O. H., & Kaminskyi, I. V. (2011). *Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Costs and efficiency of production at agricultural enterprises (monitoring)]. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].
2. Shpychak, O. M., & Voskobiinyk, Yu. P., & Shpykuliak, O. H. (2013). *Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh (monitorynh)* [Costs and efficiency of production in agricultural enterprises (monitoring)]. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].
3. Davydenko, M. M., & Buriak, A. V., & Skrypnyk, H. O. (2017). *Investytsiine zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Investment provision of development of agrarian sector of economy of Ukraine]. Kyiv: Kompyrnt [in Ukrainian].
4. Demianenko M. Ya., & Sabluk P. T., & Skupyi V. M. (2011). *Derzhavna polityka finansovoi pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru APK* [State policy of financial support to the development of agrarian sector of agroindustrial complex]. Kyiv: NNTs, IAE [in Ukrainian].
5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Ternopilskii oblasti. Statystychnyi biuleten. Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpriemstv za 2010-2014 rr.* [State Statistics Service of Ukraine. The Main Department of Statistics in the Ternopil Oblast. Statistical bulletin. Main economic indicators of agricultural enterprises for 2010-2014]. (2015). Ternopil [in Ukrainian].
6. Zhydiak, O. R. (2013). *Derzhavna pidtrymka innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv ahrarnoi sfery* [State support of innovative activity of enterprises of agrarian sphere]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 1 [39], 80-83 [in Ukrainian].
7. *Informatsiia shchodo derzhavnoi finansovoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia APK po Ukraini u 2018 rotsi* [Information on state financial support of enterprises of agrarian and industrial complex in Ukraine in 2018]. Retrieved from: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk [in Ukrainian].
8. Kernasiuk, Yu. V. (2016). *Svitovyi dosvid derzhavnoi pidtrymky ahrobiznesu* [World experience of state support for agribusiness]. *Ahrobiznes sohodni – Agribusiness today*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7931-svitovyi-dosvid-derzhavnoi-pidtrymky-ahrobiznesu.html> [in Ukrainian].
9. Koretskyi, M. Kh. (2009). *Derzhavne rehuliuвання ahrarnoi sfery u rynkovii ekonomitsi* [State regulation of the agrarian sphere in a market economy]. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
10. Mazur, Yu. V. (2017). *Derzhavna pidtrymka APK Ukrainy: sut, znachennia ta suchasnyi stan* [State support of Ukrainian agro-industrial complex: essence, significance and current state]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 7, 128-135 [in Ukrainian].
11. Mohylnyi, O. M. (2005). *Rehuliuвання ahrarnoi sfery* [Regulation of the agrarian sphere]. Uzhhorod: IVA [in Ukrainian].
12. Nazarenko, H. V. (2016). *Derzhavna pidtrymka zernovoho rynku yak perspektyvnoho dzherela ekonomichnoho zrostantia* [State support of the grain market as a perspective source of economic growth]. *Ekonomika i suspilstvo – Economics and Society*, 7, 107-113 [in Ukrainian].
13. Radchenko, O. (2016). *Derzhavna pidtrymka silskoho gospodarstva Ukrainy v period systemnykh reform* [State support of agriculture of Ukraine during the period of systemic reforms]. *Ekonomichnyi dyskurs – Economic discourse*, 2, 42-53 [in Ukrainian].
14. Radchenko, O. D. (2017). *Mekhanizm ta instrumenty pidtrymky silskoho gospodarstva zghidno z biudzheto na 2017 rik* [Mechanism and tools of agricultural support according to the budget for 2017]. *Ahrobiznes sohodni – Agribusiness today*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/.../1774-mekhanizm-ta-instrumenty-pidtrymky-silskoho-hospodarstva-zhidno-z-biudzheto-na-2017-rik.html> [in Ukrainian].
15. Tarasenko, A., & Yablonovskiy, D. (2018). *Yaka model subsydiuvannia ahrarnoho sektora potribna Ukraini* [What model of subsidization of the agrarian sector is needed for Ukraine]. Tsentri ekonomichnoi stratehii [in Ukrainian].
16. Parkhomets, M. K., & Shkilniak, M. M., & Chorna, N. P., & Uniiat, L. M. (2015). *Finansy ahropromysloвого vyrobnytstva* [Finance for Agricultural Production]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
17. *Agricultural support estimates*. (2018). Retrieved from: https://www.oecd-library.org/agriculture-and-food/data/oecd/oecd-agriculture-statistics_agr-data-en [in Ukrainian].

UDC 336.02

JEL classification: D24, L52, O57

Olha Chubka (Ukraine)
Marta Lyvdar (Ukraine)
Petro Viblyi (Ukraine)

Olha CHUBKA

*PhD in Economics, Assistant Professor,
Department of Finance,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
E-mail: oliachubka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6310-0741>
<http://www.researcherid.com/rid/R-5096-2017>

Marta LYVDAR

*PhD in Economics, Assistant Professor,
Department of Finance,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
E-mail: m.lyvdar@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1925-7781>
<http://www.researcherid.com/rid/R-4857-2017>

Petro VIBLYI

*PhD in Economics, Assistant Professor,
Department of Finance,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
E-mail: p0677754167@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8995-3494>
<http://www.researcherid.com/rid/R-4775-2017>

© Olha Chubka,
Marta Lyvdar,
Petro Viblyi, 2019

PUBLIC FINANCIAL POLICY ON INDUSTRY SPHERE: FOREIGN EXPERIENCE AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Industry serves as the basis for meeting the needs of the national market and building a powerful export potential of the country. The public financial policy should aim at creating favorable conditions for investing in industry, which determines the relevance of the research.

Purpose. The objective of the paper is to carry out a comparative analysis of the main mechanisms of the public financial policy of the industrialized countries of the world, to identify the existing trends in the development of industry in Ukraine, and to make recommendations on borrowing of the global experience in Ukraine.

Results. A comparison of the mechanisms of implementation of the public financial policy in the industry of the United States, China, Japan, Germany, the Great Britain, Italy, and France has been carried out. The trends of industrial development in Ukraine have been determined.

The scientific novelty consists in the recommendations suggested by the authors for ensuring the effective development of the industry, namely: in the creation of the State Innovation Bank, which would undertake soft lending of innovative projects and in the exemption from taxation of enterprises in the event of their merger with a loss-making enterprise. Thus, the state will promote the creation of conditions for the progressive technological development of industry, increase its innovation and investment attractiveness. Enterprises will receive additional or cheaper financial resources, which will be able to invest in modernization and upgrading of productions, primarily high-tech. In view of the effective intended use of resources released as a result of taxation, it is suggested to conclude a special agreement between the controlling body and the taxpayer, according to which the payer will assume the obligation to effectively dispose of the financial resources.

Received: 04.02.2019
Revised: 20.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Chubka, O., Lyvdar, M., Viblyi, P. (2019). Public financial policy on industry sphere: foreign experience and problems of implementation in Ukraine. *Economic analysis*, 29 (1), 55-62.

Keywords: public financial policy; industry; mechanism; incentives; innovations

УДК 336.02

JEL classification: D24, L52, O57

Ольга Чубка (Україна)
Марта Ливдар (Україна)
Петро Віблій (Україна)

Ольга ЧУБКА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національний університет "Львівська
політехніка", Україна
E-mail: oliachubka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6310-0741>
<http://www.researcherid.com/rid/R-5096-2017>

Марта ЛИВДАР

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Національний університет "Львівська
політехніка", Україна
E-mail: m.luvdar@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1925-7781>
<http://www.researcherid.com/rid/R-4857-2017>

Петро ВІБЛИЙ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет "Львівська
політехніка", Україна
E-mail: p0677754167@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8995-3494>
<http://www.researcherid.com/rid/R-4775-2017>

© Ольга Чубка,
Марта Ливдар,
Петро Віблій, 2019

Отримано: 04.02.2019 р.
Прорецензовано: 20.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В ПРОМИСЛОВОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Промисловість виступає базою для задоволення потреб національного ринку і формування потужного експортного потенціалу країни. Державна фінансова політика має бути направлена на створення сприятливих умов для здійснення інвестицій в промисловість, що визначає актуальність дослідження.

Мета. Метою статті є проведення порівняльного аналізу основних механізмів державної фінансової політики промислово розвинутих країн світу, виявлення існуючих тенденцій розвитку промисловості в Україні та подання рекомендацій щодо запозичення світового досвіду в Україні.

Результати. Проведено порівняльну характеристику механізмів реалізації державної фінансової політики у промисловості США, Китаю, Японії, Німеччини, Великої Британії, Італії, Франції. Визначено тенденції розвитку промисловості в Україні.

Наукова новизна полягає у запропонованих авторами рекомендаціях щодо забезпечення розвитку промисловості, а саме: у створенні Державного інноваційного банку, який би брав на себе пільгове кредитування інноваційних проектів та у звільненні від оподаткування підприємств у випадку їх злиття із збитковим підприємством. Таким чином, держава сприятиме створенню умов для прогресивного технологічного розвитку промисловості, підвищення її інноваційно-інвестиційної привабливості. Підприємства отримають додаткові або дешевші фінансові ресурси, які зможуть вкладати у модернізацію та оновлення виробництв, в першу чергу високотехнологічних. З метою ефективного цільового використання вивільнених в результаті оподаткування ресурсів запропоновано укласти спеціальний договір між контролюючим органом та платником податків, відповідно до якого платник буде брати на себе зобов'язання ефективно розпоряджатися вивільненими фінансовими ресурсами.

Чубка О., Ливдар М., Віблій П. Державна фінансова політика в промисловості: зарубіжний досвід та проблеми реалізації в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 55-62.

Ключові слова: державна фінансова політика; промисловість; механізм; пільги; інновації

Relevance of the research topic

Industry development and economic growth are tightly connected with one another, since production, including the industrial one, is the basis of economy, upon which depend the development of another economic branches, labour productivity, the unemployment rate, the population's living standard, functioning of the domestic market, the production competitiveness, export volume, investment attracting, etc.

Nowadays, the main world trend is the industrial production recovery, that is why the public financial policy should be directed on creating favorable conditions for the investment in this branch, and this fact determines the urgency of the research. Ensuring the sustainable and effective industrial development is possible when different instruments of fiscal, budgeting, credit policies are being used to support industry.

N. Vasylieva, N. Kichuk, D. Martynovych, O. Miahkova, O. Salikhova, M. Tarasiuk, V. Khaustova, I. Chychkalo-Kondratska [1-8] is only a partial list of scientists, who analyzed the public financial policy in the world industry and the Ukrainian one. The article used and analyzed considerably broader list of literary sources that highlight these issues. The problem of the public financial policy implementation in industry is a result of a complex interaction of push-and-pull factors, which originate externally and internally. External ones include insufficient adaptivity of national economies to external shocks; the high level of public debt within the developed countries; the lack of efficiency in budget policy, etc. Internal macroeconomic factors include the level of fiscal burden on capital; terms for crediting business; the volume of various programs and projects funding from the budget; the exchange rate of the national currency; oppression of international investment; deterioration in external economic environment; reduction of opportunities for the access to international capital markets. Change in economic conditions under the influence of the pointed factors causes further improvement of the existing mechanisms for the public financial policy implementation in Ukraine considering world industrial achievements.

Task statement

The aim of the article is to conduct a comparative analysis of the basic mechanisms of public financial policy at industrialized countries of the world, to identify existing trends of industry development in Ukraine, and to make recommendations regarding borrowing the international experience in Ukraine.

Presentation of the main research material

Recently, we can observe negative tendencies in Ukrainian industry. They are slow growth of production volume and the share of industry in gross value added, decrease of innovative and investment activities, strengthening of ineffective specialization, increase in proportion of the low-technology (food, light, timber, furniture industries) and the medium-technology (oil-refining, coke, rubber, plastic items, non-metal and metallurgical products) energy- and resource-intensive manufactures, the loss of strategic assets in basic industries for the country (metallurgy, chemical and coal industries) etc. Structural

deformations strengthening in the national economy regarding faster increase of its raw material sectors has led to the decrease of industry technological development level, intensification of intersectoral and territorial disproportions, decline in exports and faster import growth. All this demonstrate the loss of Ukrainian economy competitive advantages on global markets.

Nevertheless, the comparison of Ukrainian industrial sector at the global level, conducted by the Institute for Economic Research and Policy Consultant, and German Advisory Group, shows that industrial branch is still of greater importance in Ukraine, even than the EU-28 average, and of approximately similar weight for the economy, as in neighbouring Poland and Belarus [1, p. 36]. To save these positions enhancing, the structural and technological transformation of industry is required, considering the experience of the global industrial lead countries.

Let us review the specifics of public financial policy of leading countries, which possess the largest share in creation of gross value added in the global industry. Thirty years in a row, the United States of America were heading such a list. However, the rapid development of China industry, in particular, electronic and electrical engineering sectors, as well as relocating the production of American transnational companies to the Chinese territory, allowed China not only to get ahead of Japan, which set the second position, but, afterwards, to be ranked first at this list. The next constantly stay Germany, Great Britain, Italy, and France.

As the experience of these countries shows, the public financial policy for supporting the development of industrial enterprises includes the following mechanisms. They are concessional lending for business entities; targeted subsidies from Governments; the pledges to credit institutions and commercial banks in granting loans to enterprises; involving non-state financial and credit entities, as well as economic ones, into provision of financial assistance for entrepreneurship [2, p. 92]; state orders (public-private partnership); tax incentives; depreciation incentives; grants.

Mechanisms for implementing state policy regarding the industrial enterprises support that are most frequently used within countries are presented in Table 1.

Mechanisms for public financial policy implementation have their peculiarities in each country, as they are tightly interconnected with national identities, economic development, economic and political institutes that operate in the country. The use of the mentioned mechanisms for achieving a particular purpose of public financial policy is in greater detail presented within Table 2.

Table 1. Mechanisms for implementing the public financial policy of industrial enterprises support within the world countries

Mechanisms	USA	Japan	China	Germany	Great Britain	Italy	France
Concessional lending	+	+	+	+		+	+
Subsidies	+	+		+	+	+	+
State- guaranteed loans	+		+	+			+
Involving non-state entities into provision of financial assistance	+						+
State orders	+			+	+		+
Tax incentives	+	+	+		+	+	+
Depreciation incentives	+	+			+	+	
Grants	+		+	+	+		+

Source [1, 3-6].

As international experience shows, the state is directly involved in the industrial sector development. The public financial policy in industry is aimed at creating favorable conditions for both the establishment of a new enterprise and the functioning of an existing one, and it has a stimulating and selective character, considering the directions of the socio-economic development of countries.

For all the countries reviewed, an important goal of public financial policy, despite its innovative achievements, is the intensification of innovation activities, on which technological modernization of industry depends. Ukrainian industry is characterized by low activity in introducing innovations, since GDP growth on the basis of new technologies is less than 1%, the proportion of Ukrainian industrial enterprises introducing innovations is 10%, while in Germany - 66%, in France - 46% [7, p. 421], the proportion of newly introduced or significantly improved products in the total industrial output in Ukraine is 3%, in France - 30%, in Germany - 50% [8, p. 155]. Approximately the same situation (the gap is 3-5 times from the developed countries) in terms of the specific weight of innovatively active enterprises is observed in certain types of industrial activities, in particular, manufacturing, woodworking, metallurgy, mechanical engineering, etc. Industrial enterprises of Ukraine have to produce competitive products, to conquer new markets, so it is necessary to introduce new technologies and focus on the production of goods and services with a high content of value added.

Budgetary constraints in the country (or, as they say in the government, budget expenditures optimization) and limited internal funds at industrial enterprises lead to a reduction in the financing of innovative projects that further deepen the technological gap between Ukrainian and foreign enterprises. In such circumstances, it is worth taking

advantage of the experience of Germany or China in focusing on concessional lending or the provision of credit guarantees for the innovative projects implementation. For example, in China, in order to stimulate innovation, the law has introduced a mechanism for targeted support by banks of enterprises that are implementing new projects, using new technologies. The KfW banking group ("Reconstruction Credit Institute") in Germany provides an interest-free loan for newly established enterprises that will be engaged in innovative activities, as well as loans to existing companies that are technologically oriented. In Ukraine, it would be worthwhile to create a State Innovation Bank, which would take on concessional lending to innovative projects. In practice, it will lead to cheaper financial resources, their investment in the modernization and renovation of production, primarily high-tech (machine engineering, pharmaceuticals, chemical industry), - at the enterprises level, and the creation of favorable conditions for the progressive technological development of industry, increasing its innovation and investment attractiveness - at the state level.

One of the public financial policy mechanisms used by countries is tax incentives. For example, in France, for starting enterprises (including research and development), income tax is reduced by 50% in the first 5 years in the UK an investment tax credit is granted in the amount of 50 % for new equipment, technologies, materials when operating for the first year; in Italy, 100% of expenditures for R&D are deducted from taxable income. It would be interesting to learn the USA experience in providing tax incentives. Thus, in a country, a starting company that was formed because of a merger with an unprofitable enterprise is exempted from paying taxes during the year.

Table 2. The purpose of public financial policy and the mechanisms of achieving it at the industry of world countries

Purpose	Mechanisms
The USA	
fostering the innovation processes	direct subsidized financing; tax incentives; grants; government guarantees by providing long-term loans for promising areas of research; accelerated depreciation of equipment and instruments used for research and development (R & D)
increasing industry competitiveness	state assistance in developing technologies for the digital industry, high-tech materials, new materials for industrial production; state orders; progressive taxation of small enterprises profits; government support for clusters
Japan	
fostering the innovation processes	fiscal subsidies; concessional lending of subordinated to different ministries research institutes, state corporations, research centers that carry out research and development together with private companies, including through the cluster system; tax incentives, foreign trade and industry benefits, including the ones for small businesses
fostering the energy saving and the environment protection	accelerated depreciation for companies that use energy-saving equipment or equipment that promotes efficient use of resources and does not harm the environment
China	
fostering the innovation processes	financial credits and targeted loans; foreign currency loans for specific projects; grants; targeted support by banks for innovative projects; preferential taxation; state support for clusters
export promotion	partial refund of value added tax, which rate is differentiated depending on the category of goods exported
Germany	
fostering the innovation processes	state financial support for long-term and risk-based research in key areas of scientific, technical and industrial-economic activity; grants for the advanced training of research staff; targeted free grants to enterprises, mastering a new technology; payment of expenses for projects technical expertise
establishment and support of the high-technology companies	budget funding; concessional lending, the provision of guarantees for loans through the KfW banking group for the projects implementation in production technology, energy sources; state orders; financing through public funds; subsidies to small enterprises; financing of federal venture capital programs (the High-Tech Company Formation Fund Program (High-Tech Gründerfonds) and the EXIST Program, which aims to create new companies on the basis of universities and strengthen the commercialization of university research by providing individual grants) – within the framework of science-industry alliances
Great Britain	
fostering the innovation processes	subsidies; grants; tax incentives; financial and technical support of leading universities and state laboratories, state orders; accelerated depreciation
increasing industry competitiveness on the global market	financing the strategic investments from the state fund; government support for small and medium enterprises (including clusters) through budget, credit and tax policies
Italy	
fostering the innovation processes	budget funding of R&D; innovative loans; tax incentives, subsidies to the mining and manufacturing industries for the purchase and leasing of computers; accelerated depreciation for the period of technical re-equipment
strengthening the competitive position of industry in the domestic and foreign markets	government support for small and medium enterprises (including clusters) through the mechanisms of tax, credit, depreciation, and innovation policies
France	
fostering the innovation processes	partial budget financing of R & D; state orders; tax incentives; grants
establishment and support of the high-technology companies	budget funding; concessional lending, the provision of guarantees for loans through OSEO for the industrial launch of a product, the development of innovative technologies, the modernization of production facilities, access to new markets, the implementation of new ways of commercializing products or services; financing through private and public foundations and associations
improvement of the competitiveness and specialization of industrial enterprises	state support of enterprises through the mechanisms of tax, monetary and budgetary policies; funding for venture capital programs (Young Innovative Enterprise Program and Young University Enterprise Program, supporting newly created enterprises) – within the framework of establishing science-industry alliances

Source [1; 3-6].

In Ukraine, many enterprises by types of industrial activities remain unprofitable. As of January-March 2018, 32.2% of industrial enterprises posted a loss amounted to 18.8 billion UAH (for comparison, for the same period of 2017 - 37.6% (30.4 billion UAH), 2016 - 42.9% (75.7 billion UAH)). Since 2017, there is a positive financial result of the industrial enterprises activities, which, as of January-March 2018, amounted to 63.4 billion UAH [9]. Such positive dynamics of the industrial enterprises performance is explained, on the one hand, by some economic revival, and on the other, by the liquidation of state enterprises and the privatization of state-owned shares of companies that are strategically important for the Ukrainian economy and require large investments to ensure their development, including energy companies (Centrenerg, Kyivenergo and others), machine-building plants (Ivano-Frankivsk Locomotive Repair Plant, Electrotiazhmash), etc. in accordance with the privatization plan of the State Property Fund in 2016-2018.

It would be worth to borrow the US experience, which would allow enterprises to obtain additional financial resources, and provide the state with an increase in GDP. In order to utilize effectively the resources freed as a result of taxation, we propose to conclude a special agreement between the controlling authority and the taxpayer, according to which the payer will undertake obligations to invest the released financial resources into the restoration, modernization of production, in overcoming the enterprise unprofitability. It is also advisable to monitor the use of financial resources by each payer, because the freed financial resources are actually public, which the state transferred to the payer to perform certain socially significant functions (projects). This can be done by introducing special monitoring accounts to which funds released from taxation are credited, and they are spent exclusively on activities that are appropriate for tax purposes. In case of inappropriate use of such financial resources, they should be directed to the budget.

The basis of the national economic recovery is entrepreneurship. This proves the experience of industrialized countries, in particular, the United States and the United Kingdom, which are ranked as the sixth and the seventh respectively, among 190 countries in the world according to the Doing Business-2018 rating. Ukraine took only the seventy sixth place in this rating [10]. The UK uses a liberal approach that should provide the best competitive conditions for private production and open access to financial and information resources with minimal government intervention [3, p. 139]. UK government policy provides a significant incentive effect on the development of entrepreneurship through fiscal, credit, and, most of all, tax policy, by providing advisory services to start-up companies and for

further business conducting. Ensuring the effective development of small and medium-sized entrepreneurship in Ukraine is within reach providing by further simplification of regulatory procedures, mitigation of bank collateral requirements while forming the initial capital, reduction of tax pressure, etc.

In addition, priority is the cooperation of small and medium-sized enterprises, local authorities, science, education in order to achieve a single promising idea, that is a cluster approach to the economy development, successfully established itself in the world. For example, in Italy, the basic industries in the creation of clusters are machine engineering, electronics, food, light industry, in France - biotechnology, pharmaceuticals, in Germany - the oil and gas complex, and chemistry. The cluster approach in the world is characterized by the fact that science cooperates with business according to the competition principle, that is, enterprises finance science according to the results of ideas, in turn acts as an incentive for scientists to generate applied innovative developments.

Little experience in creating Ukrainian clusters shows the advantages of such entities, both for participating enterprises (Kharkiv Energy Cluster, Khmelnytskyi Sewing Cluster, Woodworking and Furniture Production Cluster), and for certain regions. From the standpoint of ensuring structural priorities, the development of clusters in Ukraine should be carried out for agro-industrial production, food and light industry, that is, in those areas that do not require high capital intensity and production concentration, and therefore are acceptable for the efficient operation of small and medium businesses. In order to stimulate Ukrainian industrial enterprises to create clusters, it is necessary to improve legislation, introduce certain preferences, and provide financial support to such an association during the first years of their cooperation.

Conclusions

Prospects for sustainable development of industrial enterprises in 2019-2020, to a large extent, would be determined by the following factors. They are an increase in the investment attractiveness of the Ukrainian economy for system investors, the restoration of macro-financial stability, a decrease in tax pressure and the provision of tax system incentives, an increase in the resource base of the banking system, and the provision of concessional lending for innovative projects.

In order to stimulate the development of industry in view of the industrial success of developed countries, it has been proposed:

- to create the State Innovation Bank, whose main task would be preferential loans for innovative projects. In the conditions of restriction of the

state budget funds and enterprises' internal funds, credit resources are an important source of increasing the innovation activity. One of the promising mechanisms of public financial policy is the reduction of the bank loans cost for the innovative needs of industrial enterprises;

- to exempt from taxation the enterprises in case of their merger with an unprofitable enterprise. The financial resources freed as a result of taxation should be directed to modernization, production renewal, and achieving a positive financial result. It is advisable to monitor the financial resources use by the taxpayer;

- to improve the enabling environment for the development of small and medium-sized businesses, including on the basis of the cluster approach, which is the engine of economic growth and has significant competitive advantages for both business and the country.

Industrial enterprises will successfully develop in the event that the state will actively influence their development using the described mechanisms or other instruments of tax, budgetary, credit policies, and this will be the subject of further research.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хаустова В. Є., Ялдин І. В. Промислова політика: її сутність та значення. *Бізнес інформ*. 2014. №11. С. 36-42.
2. Кічук Н. В. Економічні методи стимулювання підприємницької діяльності в сфері харчової промисловості України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Випуск 1 (48). С. 90-95.
3. Васильєва Н. Ф., Гінкул А. С., Кавура В. Л. Промполітика Євросоюзу та інструменти її реалізації: досвід для України. *Економіка промисловості*. 2013. № 1-2 (61-62). С. 136-145.
4. Мартинович Д. Є. Еволюція економічних підходів до державної допомоги секторам національної економіки. *Наукові праці НДФІ*. 2015. № 3 (72). С. 133-143.
5. Мягкова О. В. Закордонний досвід державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності. *Сучасні питання економіки і права*. 2012. №2. С. 5-13.
6. Саліхова О. Б. Досвід Франції та Німеччини щодо створення умов для піднесення рівня національних високотехнологічних виробництв. *Економіст*. 2011. № 11. С. 67-70.
7. Чичкало-Кондрацька І. Б. Зарубіжний досвід використання фінансових механізмів стимулювання інноваційного розвитку. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 420-432.
8. Тарасюк М. В., Малярчук О. В. Фінансове забезпечення реалізації інноваційної політики. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 3, Том 1. С.154-157.
9. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами промислової діяльності за січень-березень 2018 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Doing Business - 2017. Equal Opportunity for All. URL: <http://www.doingbusiness.org>.

REFERENCES

1. Khaustova, V. Ye., & Yaldin, I. V. (2014). Promyslova polityka: yii sutnist ta znachennya [Industrial policy: its essence and meaning]. *Biznes inform - Business Inform*, 11, 36-42 [in Ukrainian].
2. Kichuk, N. V. (2013). Ekonomichni metody stymulyuvannya pidpryyemnytskoi diyanosti v sferi kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Economic methods of stimulating entrepreneurial activity in the food industry of Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen - Bulletin of Social and Economic Research*, 1 (48), 90-95 [in Ukrainian].
3. Vasylyeva, N. F., & Hinkul, A. S., & Kavura, V. L. (2013). Prompolityka Yevrosoyuzu ta instrumenty yii realizatsii: dosvid dlya Ukrainy [European Union policy and instruments for its realization: experience for Ukraine]. *Ekonomika promyslovosti - Economy of industry*, 1-2 (61-62), 136-145 [in Ukrainian].
4. Martynovych, D. Ye. (2015). Evolyutsiya ekonomichnykh pidkhodiv do derzhavnoi dopomohy sektoram natsionalnoi ekonomiky [Evolution of Economic Approaches to State Assistance to the Sectors of the National Economy]. *Naukovi pratsi NDFI - Scientific Papers NDFI*, 3 (72), 133-143 [in Ukrainian].
5. Myahkova O.V. (2012). Zakordonnyi dosvid derzhavnoho rehulyuvannya nauково-tekhnichnoi ta innovatsiynoi diyalnosti [Foreign experience of state regulation of scientific and technological and innovation activity]. *Suchasni pytannya ekonomiky i prava - Modern issues of economics and law*, 2, 5-13 [in Ukrainian].
6. Salikhova, O. B. (2011). Dosvid Frantsii ta Nimechchyny shchodo stvorenniya umov dlya pidnesennya rivnya natsionalnykh vysokotekhnolohichnykh vyrobnytstv [Experience of France and Germany in creating conditions for raising the level of national high-tech industries]. *Ekonomist - Economist*, 11, 67-70 [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

7. Chychkalo-Kondratska, I. B. (2012). Zarubizhnyy dosvid vykorystannya finansovykh mekhanizmiv stymuluvannya innovatsynoho rozvytku [Foreign experience of using financial mechanisms for stimulating innovation development]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy* - *Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 1, 420-432 [in Ukrainian].
8. Tarasyuk, M. V., & Malyarchuk, O. V. (2016). Finansove zabezpechennya realizatsii innovatsynoi polityky [Financial support for the implementation of innovation policy]. *Ekonomichni nauky. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu - Economic sciences. Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 3, 154-157 [in Ukrainian].
9. *Chystyy prybutok (zbytok) velykykh ta serednikh pidpryyemstv za vydamy promyslovoi diyalnosti za sichen-cherven 2017 roku. [Net profit (loss) of large and medium enterprises by types of industrial activity in January-June 2017]*. (2017). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
10. *Doing Business - 2017. Equal Opportunity for All*. (2017). Retrieved from: <http://www.doingbusiness.org> [in English].

UDC 330

George Abuselidze (Georgia)
Mzia Surmanidze (Georgia)

JEL classification: E42, E52, E58, O23

George ABUSELIDZE

Department of Finance, Banking and Insurance,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
E-mail: abuseri@mail.ru;
george.abuselidze@bsu.edu.ge

Mzia SURMANIDZE

Department of Finance, Banking and Insurance,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

© George Abuselidze,
Mzia Surmanidze, 2019

Received: 04.02.2019
Revised: 11.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

PARADIGMS OF DE-DOLLARIZATION, CHALLENGES AND ANALYSIS OF EXPECTED RESULTS IN GEORGIA

Abstract

In terms of the efficiency of monetary policy and economic stability, de-dollarization and its analysis, its impact on the economy are the topical issues. The purpose of this paper is to describe the dollarization and de-dollarization process, which reflects in the economic and economic processes. It also reflects the problems that impede the growth of de-dollarization and the events that make a positive effect on it.

The purpose of the work is to determine the place and role of de-dollarization and to identify ways to improve its regulation. This work refers to the study of foreign experience and its prospects in Georgia.

Abuselidze, G., Surmanidze, M. (2019). Paradigms of de-dollarization, challenges and analysis of expected results in Georgia. *Economic analysis*, 29(1), 63-67.

Keywords: monetary systems; central banks and their policies; monetary policy in development; dollarization; de-dollarization; Georgia

Either intra-country and international Economic, political, social or other processes affect Georgia.

In considering the modern economic situation of Georgia, we should pay special attention to the economic processes in 2016, which is another proof of the abovementioned opinion.

Against the background of global economic growth, the economic growth of 2016 was 2.7%. The potential level of economic growth of Georgia is significantly higher and is about 5% (Fig. 1).

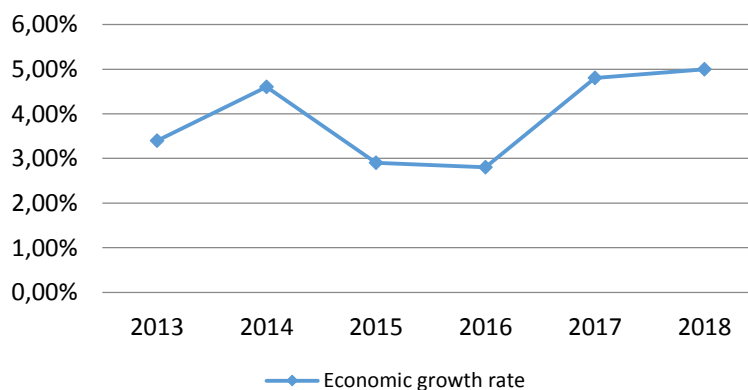

Figure 1. Economic growth rate

Source: author's calculations based on Ministry of Economy and Sustainable Development.

Consequently, a significant substantial growth needs to be utilized. In recent years, Georgia's economic growth is far below the potential level. In recent years, Georgia's economic growth is far below the potential level. In 2016, the level of potential losses reached 2.2%. The negative gap of GDP is largely caused by weakening foreign demand and a reduction of disposable income due to increased loan service costs due to dollar strengthening. The main challenge of the Georgian economy is the threat of the country

against the external hazards. In 2016, this indicator increased by 13.3% and dollarization of deposits exceeds 71% in 2016 year, rate effect excludes.

High dollarization (Fig 2) is one of the major impediments in the long-term growth of the economy of developing countries. In the case of high dollarization, the country's foreign exchange risk is rising and decreases the stability of foreign shocks, which negatively affects the economy.

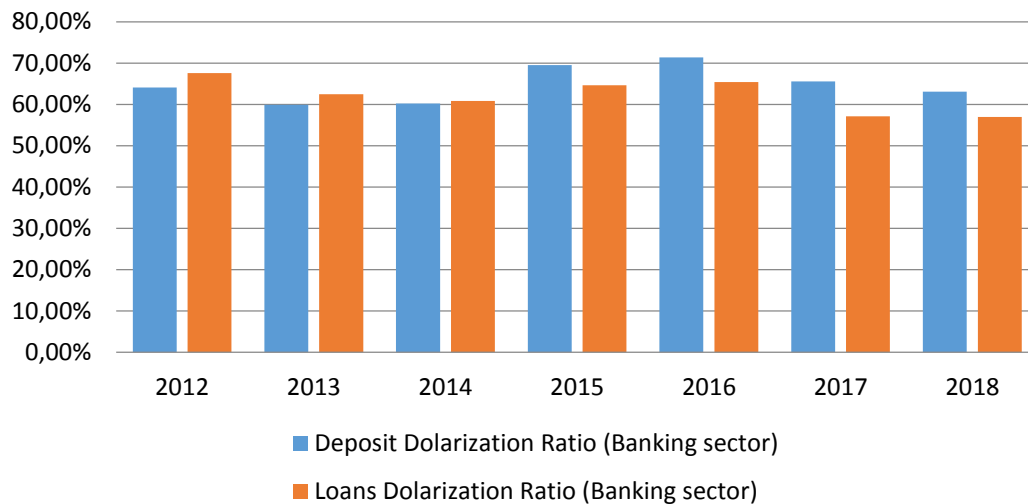

Figure 2. Dollarization Ratio

Source: author's calculations based on National Bank of Georgia

In addition, the high rate of dollarization limits the possibility of making anti-cyclical monetary policy. The latter, in general, complicates the planning of activity by the economic agents. In order to stabilize the impairment rate, the IMF and the NBG work on the United Nations Action Plan, which mainly aims to increase the share of national currency in the country in relation to other currencies. The efficiency of monetary policy was improved during the larization (De-dollarization).

The step taken by the National Bank to increase the reserve norms on foreign currency inflows, the amendment to the regulation of minimum reserve requirements by commercial banks from June 16, 2016 (Article 2, paragraph 1,2), already gives preference to the lari that the loans are national In the currency of the currency. In addition, the 2017 year the National Bank was initiated by de-dollarization program, which includes January 1, 2015 to commercial banks by USD issued mortgage retail lending rely, in 2017, the 1st of July, came into force A law that according to the property of the realization Service or the paid in the publication will be made mandatory. The novelty is included in the advertising law (Law of Georgia on Advertising, Article 4, Paragraph 15) and accordingly, the advertising price of any real estate is recorded in national currency.

However, this does not mean that the price in the contract is included in the national currency. The above-mentioned regulations implemented within the framework of the program aim to increase the stability of national currency and economic sustainability of the country. Let us briefly review each of them:

Dedollarization of loans The program concerns the current loans of the US dollar, fully or partially provided by real estate of natural persons (including individual entrepreneurs), which originated from 1 January 2015. The dedollarization program involves loans, in which the bank is (or in the case of porting) secured the first creditor (mortgage). The loan was subsidized 40 thousand US dollars in the dedollarization of the official exchange rate minus 20 tetri. While the remaining part of the loan is either the borrower's decision or is still a currency loan or its dedollarization without subsidy.

Dedollarization program lasted for two months and ended on March 17. According to the latest data of the National Bank of Georgia on March 17, a one-time dedollarization program is approximately 80 million USD (78 659 017 USD) 5 617 bank loan. The program was launched by the Government of Georgia with the support of the National Bank on January 17, and the program was converted to 25% of the Gross Subsidies.

The Decree No. 1 of January 11, 2017 of the Government of Georgia was about citizens of Georgia and it's necessary to separate discussion about the impact of currency fluctuation on financial stability of enterprises and organizations. The currency exchange rate directly effects to the business subject's activity because of necessity to elaborate special methods and to change the management strategy for get rid of economical or financial crises. Most of the companies are depend on imported goods and therefore outflow indicator of foreign currency is high, due to the lack of exporting companies, it is not possible to enrich the market with foreign currency. Reduction of transfers negatively affects economic activity. This is especially noticeable on the background of impaired negative balance sheet and depreciation of the national currency exchange rate (Abuselidze, 2019). Because business entities and their activities are an important part of the country's budget, private business development is important not only for entrepreneurs but also for the state.

The depreciation of the national currency is accompanied by an increase in prices for primary consumption, which reduces sales and revenues in both companies and in the country's budget, all this hinders the country's economic development (Abuselidze & Katamadze, 2017. pp.14-16).

Georgia in the current economic situation and the sustainable existence of modern political-economic situation unconditionally requires entrepreneurial and corporate financing activities diversified approach, which the bank-lending segment alternatives Establishment Will contribute (Abuselidze, 2018). De-dollarization of loans is important in terms of financial stability. Growth of credit portfolio lending will reduce credit risk rises as a result of exchange rate risk, increase the stability of both borrowers and financial sector, which in turn positively affects economic growth indicators. However, the substantial reduction of the Lari's current rate in the dollar in the Georgian population leads to a decrease in confidence in the Lari. The reason for this is that the permanent reduction of the current rate of Lari is due to a sharp decline in the future exchange rate of the Lari in the dollar. Habits formed over the years due to the foreign currency market prices are announced, which impedes the work of market rate fluctuations between periods. In this regard, a new regulation, according to which the announcement of price by legal entities is binding only in national currency.

There is no uniform opinion about the sale of property realization or the price of the service in the national currency, and it is quite a matter of topical consideration for businessmen as well as for customers. Consider the customer's position.

Real estate advertising in national currency helps citizens compare prices as competitor prices and their own income. This encourages the buyer to increase the level of forecast and better plan to buy real estate. This decision increases the lari deposits, the customer is less depend on the course change and will be able to manage its own revenues in the long term.

As for the businessmen 'position, the idea has already been challenged by a large number of developers, they believe that the law reduces the business's sustainability. In the case of purchasing a home in installment, they are threatened only in the price of national currency, if the national currency is impaired, the rate of change creates problems for the real estate business. If the national currency is depreciated, the real estate becomes cheap and on the contrary, the price fluctuations in this sector causes the reduction of sales and various problems.

The sale of real estate in the national currency is primarily aimed at the dedollarization policy. It will be very difficult for a private business to make a lease on the lair. Of course, this process will benefit the stability of the national currency rather than the real estate market. The national currency may become stronger and the government's decision to be national currency, but it can not only sell real estate in the national currency. This should be done with long-term economic policy. It is difficult for a private owner to sell property in the Georgian Lari. It will take the established course in the current period and pay the appropriate amount in the national currency. The dollar in this case will be a more solid currency. The aim is to be somewhat uninterrupted, for the lari dominates the real estate market, it must be a reliable currency, long-term currency fluctuations and economic shocks sustainable.

Depreciation of National Value for Georgia is a particularly acute problem in the fourth quarter of 2016. The rate of exchange rate of USD 7.5 per cent in the fourth quarter and the average was 2.5. The gel was also downgraded to the euro (3.8%). Because of the course effect, real debt is growing faster than revenues. In 2012 household debt was 99% of their disposable income, 181% in 2016, debt servicing or disposable income was up to 25%.

Due to the devaluation of the national currency, the country is significantly higher in external debt. For the next one year due to impairment of the foreign debt, 1 billion 400 million GEL is needed to pay the foreign debt (2017 for external debt service is \$ 3 billion, which is 2.30 at the rate of GEL 7 billion and 8.4 billion GEL at 2,74 rate).

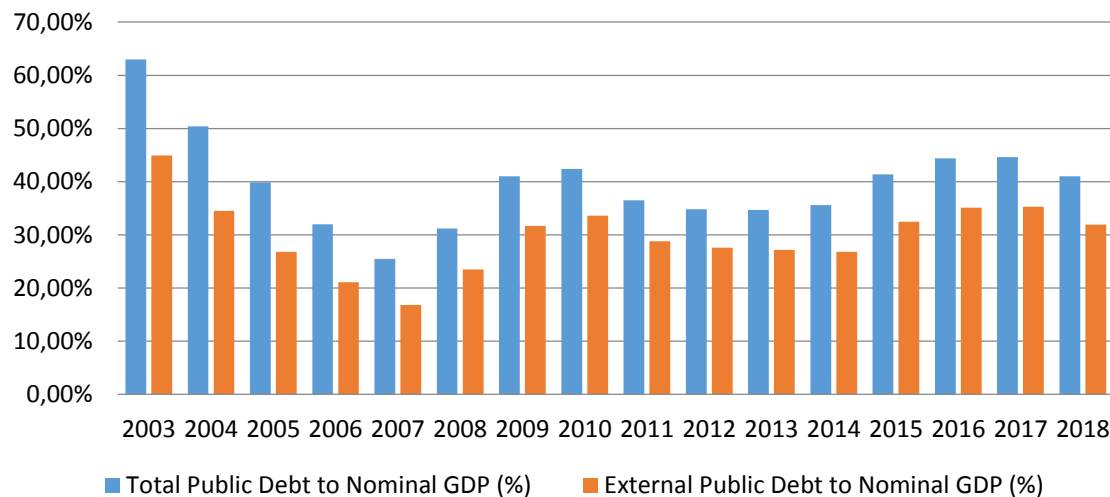

Figure 3. Public Debt Stock as % of Nominal GDP

Source: author's calculations based on Ministry of Finance of Georgia

A large part of the population has taken loans in dollars when the income is received in the national currency, where the situation becomes much harder when the foreign currency is taken into a credit, the

risk of the exchange rate risks to the exchange rate (Fig. 4).

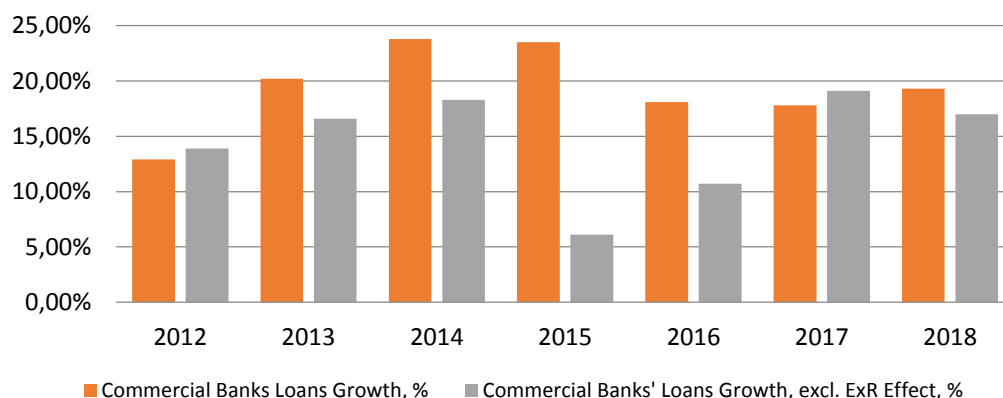

Figure 4. Interest Rates on Loans, by Years

Source: author's calculations based on National Bank of Georgia

In 2016, the share of loans issued by commercial banks increased by 63.7% to 64.2% and reached 65% by 2017. The need to reduce the level of dollarization of loans has gradually been created by the National Bank of indirect instrument, effective June 16, 2016. According to NBG's decision, the minimum reserve requirements on domestic funds in the national currency decreased to 7% instead of 10, while in foreign currency increased by 15% to 20%. Moreover, the mandatory reserve rate on the attracted funds from 1 to 2 years in foreign currency increased from 5 to 10%. Commercial banks were forced to attract

funds in the lari, but in foreign currency they were rising. This concerns the minimum reserve requirements for commercial banks, which can be modified by the National Bank to increase / decrease the volume of loans issued in a particular currency (Fig. 5).

According to Forbes, loans issued in GEL in the last year amounted to 521 million dollars, and foreign currency volume increased by 262 million dollars, which significantly contributed to increased reserve rates on foreign currency attracted deposits.

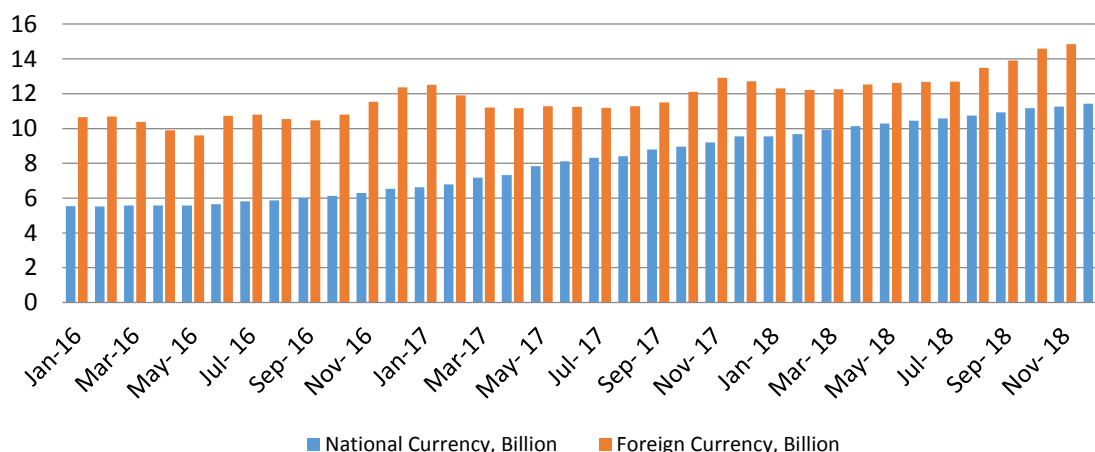

Figure 5. Loans by Currency

Source: author's calculations based on National Bank of Georgia

Conclusions

Finally, we can say that there is no prerequisite in Georgia to change the course or go to full dedollarization. Given the fact that Georgia is an open fiscal account and its business cycles differ from the world's leading currencies, the independent monetary policy tailored to the local system is an important

instrument for the development of macroeconomic policies. The Government has worked together with the National Bank And the regulation to reduce the dollarization gradually simplifies the planning of activity by the economic agents and enables them to carry out anti-cyclical monetary policy.

REFERENCE

1. Abuselidze, G. (2019). European Integration of Georgia and Financial Economic Condition: Achievements and Challenges. *European Journal of Sustainable Development*, 8(1). <http://dx.doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n1p53>.
2. Abuselidze, G. (2018). Georgia's capital market: Functioning Problems and Development Directions in Association with EU. *Journal of Applied Economic Sciences*, Volume XIII, Winter, 7(61).
3. Abuselidze, G., & Katamadze, G. (2017). Change in Exchange Rate: its Impact on Activity of Business Companies and Analysis of Some Prevention Measures. *Journal Economics*, vol. 6, pp.14-16. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3165951>.
4. Nachavadze, B. (2015). Lari impairment results. *Journal Forbes*. Retrieved from: <http://forbes.ge/news/623/laris-gaufasurebis-Sedegebi>.
5. Nachavadze, B. (2017). Last year an challenges of 2017 lear. *Journal Forbes*. Retrieved from: <http://forbes.ge/news/1833/gasuli-weli-da-2017-wlis-gamowveebi>.
6. Tsomaia, A. (2017). Larization Plan, *journal Forbes*. Retrieved from: <http://forbes.ge/news/1824/larizaciis-gegma>.
7. *Law of Georgia on Advertising*, Article 4, Paragraph 15, Tbilisi, 18 February 1998. N 1228-Il. Retrieved from: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31840>.
8. *Rules for the protection of minimum reserve requirements by commercial banks*, Article 2, paragraph 1,2. Retrieved from: https://www.nbg.gov.ge/uploads/legacts/monetarypolicy/2016/mrr_regulation_20110211_21_09_16_geo_.pdf.
9. National Bank of Georgia. (2016). *Statistics of Payment of External Debt*. Retrieved from: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=340&newsid=2920>.
10. National Bank of Georgia (2016). *Georgia's balance sheet*; Retrieved from: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=339&n&newsid=2943>.
11. National Bank of Georgia. (2018). *Larization Measures*. Retrieved from: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=656>.
12. *Decree of the Government of Georgia N1, Conversion of the National Currency of Georgia on Bank Loans / Loans and Subsidizing State Program* approved by the Government of Georgia, Tbilisi, 11 January, 2017. Retrieved from: <https://www.nbg.gov.ge/uploads/legacts/larization/dadgenileba.pdf>.
13. National Bank of Georgia. (2018). *Loan larization Program*. Retrieved from: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=653>.
14. National Bank of Georgia. (2019). *Statistical Data*. Retrieved from: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306&lng=geo>.
15. Ministry of Economy and Sustainable Development. (2017). *Economic Review of 2016*. Retrieved from: http://www.economy.ge/uploads/publications/economy_8484723758fdf66e4c9332.50742461.pdf.

УДК 658.14.011

Оксана Близнюк (Україна)
Альона Сіфурова (Україна)

JEL classification: G31, G32, M21

Оксана БЛИЗНЮК

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра фінансів, аналізу та страхування,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі, Україна
E-mail: bliznukoksana@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1321-1563>
<http://www.researcherid.com/rid/J-5580-2018>

Альона СІФУРОВА

аспірант,
кафедра фінансів, аналізу та страхування,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі, Україна
E-mail: alyonasif@i.ua

© Оксана Близнюк,
Альона Сіфурова, 2019

Отримано: 06.03.2019 р.
Прорецензовано: 17.03.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ З ПОЗИЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНО- ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ТА СТРУКТУРНО- КЛАСИФІКАЦІЙНОГО ПІДХОДІВ

Анотація

Вступ. У статті доведено необхідність удосконалення загальної системи управління підприємством торгівлі на основі розбудови ефективної підсистеми управління оборотним капіталом у єдності та взаємозв'язку з іншими підсистемами та елементами в розрізі послідовних стадій трансформаційно-відтворювального та фінансово-господарського циклу функціонування торговельного підприємства.

Мета. Метою статті є обґрунтування змісту та механізму підсистеми управління оборотним капіталом підприємства торгівлі на основі використання функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів.

Метод. За даними Державної служби статистики України здійснено аналіз динаміки обсягу та структури фінансових джерел капіталу та активів підприємств торгівлі України протягом 2010-2017 років. Виявлено, що переважна більшість вітчизняних підприємств оптової та роздрібної торгівлі відчуває гостру нестачу власних коштів для формування оборотного капіталу, який є джерелом фінансування складових елементів оборотних активів, що суттєво впливає на рівень фінансової стійкості, незалежності й ефективності фінансово-господарської діяльності.

Результати. Розглянуто та систематизовано наукові підходи до організації управління підприємством на основі системного підходу. Досліджено дію сучасного механізму управління оборотним капіталом як важливого елементу загальної системи управління підприємством торгівлі, зважаючи на високу питому вагу позикових коштів у структурі джерел фінансових ресурсів та враховуючи суттєвий вплив оборотного капіталу на фінансові результати діяльності торговельних підприємств. Визначено сутність, функції, принципи, особливості, механізм застосування функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів до управління оборотним капіталом торговельних підприємств на окремих послідовних стадіях відтворювального процесу. Обґрунтовано доцільність використання нових підходів до управління з метою активізації процесів формування оборотного капіталу з диверсифікованих фінансових джерел, його інвестування в оборотні активи, підвищення ефективності використання в операційній діяльності та відтворення на капіталізованій основі в підприємствах торгівлі.

Близнюк О., Сіфурова А. Управління оборотним капіталом підприємств торгівлі з позиції функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 68-77.

Ключові слова: оборотний капітал; система управління; системний; функціонально-відтворювальний; структурно-класифікаційний підходи; підприємство торгівлі

UDC 658.14.011

JEL classification: G31, G32, M21

Oksana BLYZNIUK

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Analysis and Insurance,
Kharkiv State University of Food Technology and
Trade, Ukraine*
E-mail: bliznukoksanap@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1321-1563>
<http://www.researcherid.com/rid/J-5580-2018>

Alona SIFUROVA

*PhD Student,
Department of Finance, Analysis and Insurance,
Kharkiv State University of Food Technology and
Trade, Ukraine*
E-mail: alyonasif@i.ua

© Oksana Blyzniuk,
Alona Sifurova, 2019

Received: 06.03.2019
Revised: 17.03.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Oksana Blyzniuk (Ukraine)
Alona Sifurova (Ukraine)

WORKING CAPITAL MANAGEMENT OF TRADE ENTERPRISES FROM THE POSITION OF FUNCTIONAL AND REFLECTING AND STRUCTURAL AND CLASSIFICATION APPROACHES

Abstract

Introduction. The article proves the necessity of improving the overall system of enterprise trade management by developing an efficient subsystem of working capital management in the unity and interconnection with other subsystems and elements. It has to be done in the context of the successive stages of the transformation and reproduction and financial and economic cycle of the operation of a trading enterprise.

Purpose. The article aims to substantiate the content and mechanism of the subsystem of current asset management of the trade enterprise on the basis of the use of functional and reproductive and structural and classification approaches.

Method. According to the State Statistics Service of Ukraine, the analysis of the dynamics and structure of the volume and structure of financial sources of capital and assets of Ukrainian trade enterprises during 2010-2017 is carried out. It is revealed that the vast majority of domestic enterprises of wholesale and retail trade suffer from a sharp shortage of own funds for the formation of working capital, which is a source of financing of constituent elements of current assets. It significantly affects the level of financial stability, independence and efficiency of financial and economic activity of trade enterprises.

Results. The scientific approaches to enterprise management organization based on a systematic approach have been considered and systematized. The effect of modern mechanism of working capital management as an important element of the overall system of management of the trade company has been investigated, taking into account the high proportion of borrowed funds in the structure of sources of financial resources and the significant impact of working capital on the financial performance of trade enterprises. The essence, functions, principles, features, the mechanism of application of functional and reproductive and structural and classification approaches to the management of working capital of trading enterprises in separate successive stages of the reproduction process have been determined. It has been substantiated the expediency of using new approaches to management with the purpose of activating the processes of formation of working capital from diversified financial sources, its investment in current assets, increase of efficiency of use in operational activities and reproduction on a capitalized basis in trade enterprises.

Blyzniuk, O., Sifurova, A. (2019). Working capital management of trade enterprises from the position of functional and reflecting and structural and classification approaches. *Economic analysis*, 29 (1), 68-77.

Keywords: working capital; control system; systemic; functional and reproductive approach; structural and classification approach; trade enterprise

Вступ

Функціонування та розвиток вітчизняних підприємств торгівлі в сучасних умовах перманентної соціально-економічної кризи та нестабільної ринкової кон'юнктури в Україні вимагають від науковців і практиків пошуку й реалізації нових дієвих підходів та методів управління на макро- та мікрорівнях, що спроможні забезпечити ефективну злагоджену взаємодію усіх складових елементів системи внутрішньогосподарського механізму управління суб'єктів підприємництва із зовнішнім середовищем та отримати позитивний синергетичний ефект.

Ураховуючи важливу роль оборотного капіталу як наймобільнішої частини фінансових ресурсів, за рахунок яких авансуються різні елементи оборотних активів підприємств оптової та роздрібною торгівлі, особливої уваги потребує обґрунтування методичних підходів до управління оборотним капіталом на кожному етапі здійснення функціонально-відтворювального циклу підприємства, оптимізації фінансової структури джерел та напрямів використання оборотних коштів, від чого в кінцевому підсумку залежать показники ефективності фінансово-господарської діяльності та рівень фінансової безпеки торговельних підприємницьких структур.

Складні економічні умови підприємництва в Україні призвели до того, що переважна більшість вітчизняних підприємств оптової та роздрібною торгівлі відчуває гостру нестачу власних коштів для формування основного та оборотного капіталу, які є джерелами фінансування активів, що суттєво впливає на рівень їх фінансової безпеки, стійкості та ефективності фінансово-господарської діяльності.

Розбудова ефективної системи управління оборотним капіталом у єдності та взаємозв'язку з іншими підсистемами та елементами фінансово-господарського механізму торговельних підприємств є важливим напрямом удосконалення загальної системи управління, що в перспективі забезпечить стабільність функціонування та динамічний розвиток на розширеній основі, зростання ринкової вартості підприємств торгівлі в складних економічних умовах.

Системний підхід до управління вважається найбільш ефективним під час обґрунтування та реалізації управлінських рішень у різних галузях економіки, коли підприємство розглядають як складну соціально-економічну систему, що складається з окремих елементів, які знаходяться у єдності, взаємозв'язку та взаємозалежності, щільно взаємодіють між собою всередині суб'єкта господарювання, а також із зовнішнім середовищем.

Вагомий внесок у розробку системного підходу як методології управління на макро- та мікрорівнях зробили фундаментальні наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених: Р. Акоффа, Л. фон Берталанфі, У. Гослінга, Д. Діксона, Р. Джонсона, В. Кінга, Е. Кунца, О. Ланге, Е. Ласло, У. Роса, К. Уотта, А. Холла, С. Янга, а також В. Г. Афанасьєва, А. І. Берга, І. В. Блауберга, О. О. Богданова, В. Н. Волкової, О. В. Кустовської, А. А. Мазаракі, А. І. Уємова, Р. А. Фатхутдінова, В. І. Хомякова, С. Л. Чернишова та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо використання системного підходу до управління підприємствами, залишаються актуальними та дискусійними питання, які пов'язані з дослідженням особливостей та специфіки застосування функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів до управління торговельними підприємствами.

Ураховуючи значення оборотного капіталу як наймобільнішої та найвагомійшої складової фінансових ресурсів, за рахунок яких авансуються елементи оборотних активів підприємств торгівлі, особливої уваги потребує обґрунтування методичних підходів до організації ефективної підсистеми управління оборотним капіталом, визначення її суті, функцій, принципів, механізмів, структурно-логічних зв'язків у розрізі послідовних стадій трансформаційно-відтворювального та фінансово-господарського циклу торговельного підприємства, що відбувається на капіталізованій основі.

Важливість і необхідність удосконалення теоретичних та науково-методичних аспектів управління торговельним підприємством загалом та підсистемою управління оборотним капіталом зокрема зумовлює актуальність теми нашої статті, мету та завдання дослідження.

Мета статті

Метою статті є обґрунтування суті, функцій, принципів, структурно-логічних зв'язків сучасного механізму управління оборотним капіталом підприємства торгівлі як невід'ємної складової загальної системи управління підприємством на основі використання функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розбудова системи управління оборотним капіталом підприємств торгівлі повинна розв'язати проблему оптимізації структури фінансових джерел їх формування та інвестування в елементи оборотних активів, ефективного використання в операційній та фінансово-інвестиційній діяльності, відтворення на розширеній основі, оскільки це сприяє економічному розвитку та зростанню

ринкової вартості торговельних підприємств.

Під «системою» в зарубіжній та вітчизняній економічній літературі розглядається сукупність елементів, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного, утворюючи певну єдність.

На думку Р. Акоффа, система є будь-якою суттю, яка складається з взаємопов'язаних частин [1]; К. Уотт вважає, що «система – це взаємодіючий інформаційний механізм економічної діяльності підприємства, що характеризується багатьма причинно-наслідковими взаємодіями» [2, с. 48-49].

Р. А. Фатхутдінов визначає «системний підхід до управління як такий, за якого будь-яка система (об'єкт) є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що мають «вхід» (мету), «вихід», зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок і «процес» у системі» [3, с. 134].

О. В. Кустовська розглядає систему як «об'єктивну єдність закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ, а також як сукупність усіх необхідних знань про природу і суспільство, інформації, матеріальних засобів і способів їх використання, організації діяльності людей, що спрямована на розв'язання проблеми». «Системний підхід – це система, утворена із сукупності логічних прийомів, методичних правил і принципів теоретичного дослідження, що виконує таким чином евристичну функцію в загальній системі наукового пізнання» [4, с. 7-19].

До визначальних принципів системного підходу до управління економісти відносять: цілісність, структурність, пропорційність, взаємозалежність системи із зовнішнім середовищем, ієрархічність, множинність описів кожної системи, збалансованість, безперервність в управлінні, онтогенез, композицію, інтеграцію, інформованість, стійкість тощо [3-7].

Окрім системного, в теорії стратегічного менеджменту отримали розвиток такі наукові підходи до управління: структурний, функціональний, відтворювальний, нормативний, комплексний, інтеграційний, динамічний, процесний, оптимізаційний, директивний, поведінковий, ситуаційний, логічний, глобальний, кількісний, цільовий, маркетинговий, стандартизований, відтворювально-еволюційний тощо [3-7].

Досягати стратегічної мети та підпорядкованих їй цілей кожний суб'єкт підприємництва може, використовуючи декілька підходів до організації своєї діяльності, які не суперечать, а доповнюють один одного, створюючи синергетичний ефект. «Рівень організації (емерджентності) тим вищий, чим сильніше властивості цілого відрізняються від простої суми його частин» [4, с. 16].

Систему управління оборотним капіталом торговельного підприємства можна інтерпретувати

як складну ієрархічну систему з усіма складовими її підсистемами та їх внутрішніми елементами, з урахуванням зовнішньоекономічних зв'язків.

У межах концептуальної моделі системного підходу до управління підприємством доцільно, на нашу думку, сформулювати базову модель управління оборотним капіталом торговельного підприємства, яка ґрунтується на засадах функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів, який урахує функції управління, етапність і послідовність стадій відтворювального процесу обороту капіталу та його трансформації, структурність та класифікацію джерел формування та напрямів використання оборотних коштів у фінансово-господарській діяльності підприємств торгівлі (рис. 1).

Розроблена модель управління оборотним капіталом торговельного підприємства охоплює такі складові: зовнішнє середовище, що передбачає вхід (мету) і вихід (результат) внутрішньої підсистеми, яка відповідно має власну структуру, представлену як сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, що забезпечують процес впливу суб'єкта управління на об'єкт, переробку входу у вихід і досягнення цілей системи, мають зв'язок із зовнішнім середовищем і зворотний зв'язок.

До складу внутрішньої підсистеми управління оборотним капіталом відносяться процеси і управлінські функції, що спрямовані на досягнення певних цілей і завдань у розрізі послідовних стадій відтворення оборотного капіталу, які враховують структуру і класифікацію фінансових джерел, напрямів інвестування, способів використання оборотного капіталу, що дає можливість ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення на оперативному та стратегічному рівнях управління торговельним підприємством.

До складу ключових процесів та етапів управління оборотним капіталом підприємств торгівлі з позиції функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів ми відносимо (див. рис.1): I) управління процесом акумуляції оборотного капіталу із власних та позикових фінансових джерел, з дотриманням вимог до оптимізації вертикальної фінансової структури капіталу, мінімізації вартості залучених коштів та рівня фінансового ризику для підприємства II) управління процесом інвестування оборотного капіталу в елементи оборотних активів з урахуванням дотримання збалансованості горизонтальної структури активів і капіталу III) управління процесом ефективного використання оборотних активів в операційній, інвестиційній, фінансовій діяльності торговельного підприємства; IV) управління процесом відтворення оборотного капіталу на розширеній основі; розподілом фінансових результатів, капіталізації прибутку, що

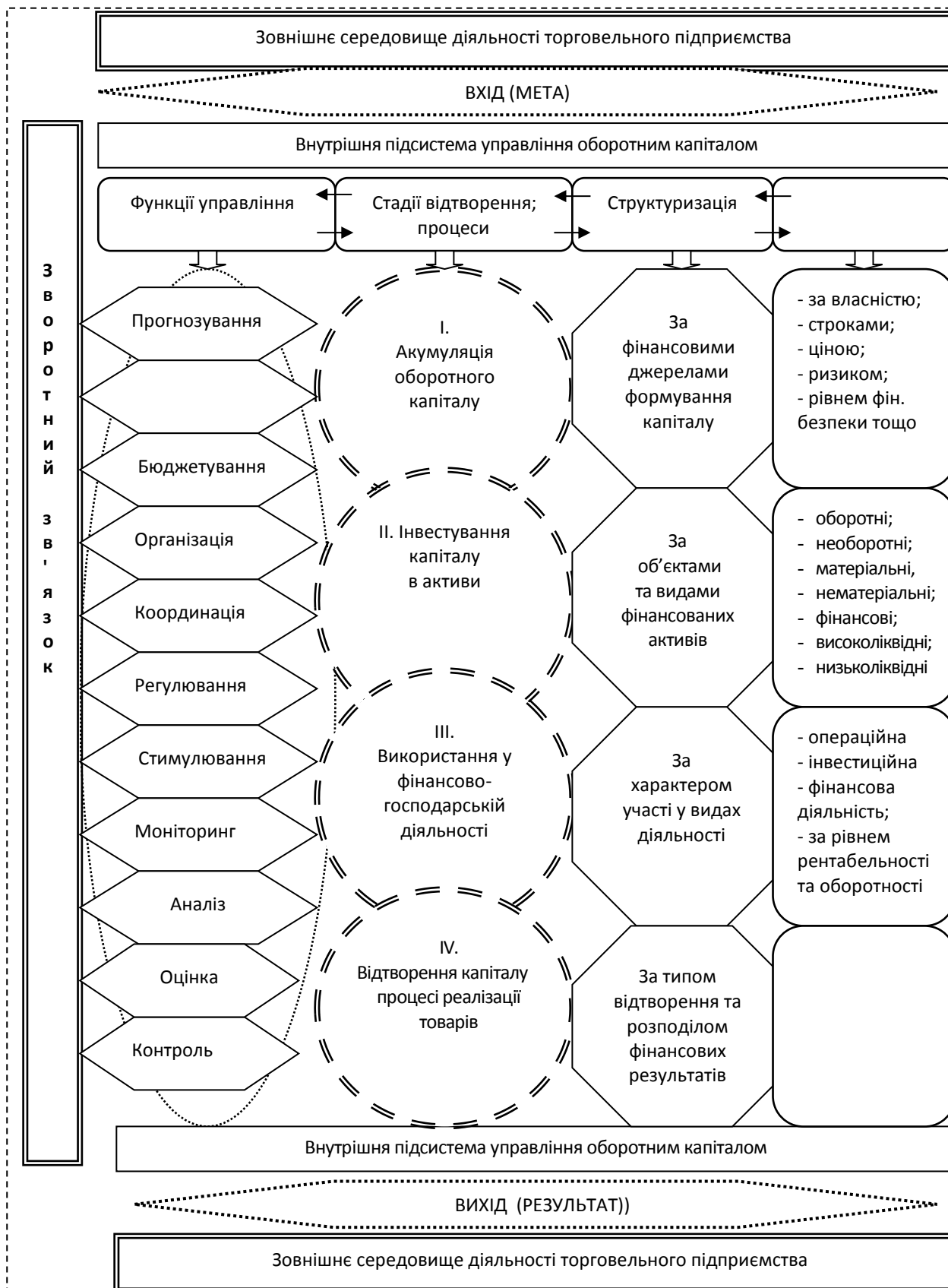

Рис. 1. Структурно-логічна схема управління оборотним капіталом підприємства торгівлі з позиції функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів (власна розробка)

Складовими самого процесу управління є «операції» та «функції». Операція є дією, яка необхідна для виконання роботи, види діяльності формують функції, такі як прогнозування, планування, бюджетування, організація процесів, мотивування, стимулювання, моніторинг, регулювання, координація робіт, аналіз, оцінка і контроль, що складають основу розробки операційної стратегії підприємства.

Система управління оборотним капіталом торговельного підприємства повинна відповідати основним вимогам, а саме: між елементами системи повинні існувати причинно-наслідкові зв'язки; система повинна бути динамічною, володіти здатністю змінювати свій кількісний та якісний стан; система повинна володіти параметром, впливаючи на який можна змінити протікання економічного процесу.

На думку Р. А. Фатхутдінова, «що глибше й ширше вивчається система, то вища якість управлінського рішення. Однією з властивостей систем є структурність як спосіб опису організації, організаційної структури системи. Структурний підхід до управління – це визначення значимості, пріоритетів серед факторів, методів, принципів й інших інструментів менеджменту в їхній сукупності з метою встановлення раціонального співвідношення й підвищення обґрунтованості розподілу ресурсів» [3, с. 103-104].

Структурно-класифікаційні методи аналізу й прогнозування відіграють важливу роль у дослідженні явищ, і тому значення їх зростає. Системно-структурний підхід розглядає економічну систему як ціле, що динамічно розвивається, з іншого боку – відбувається розчленовування системи на структурні елементи у їхній взаємодії, оскільки в реальних умовах кожний структурний елемент впливає як на всі інші елементи, так і на систему загалом. Тим самим створюється можливість розкрити закономірності зв'язку елементів системи, а також їх співвідношення й субординацію [8-9, с. 18].

Використання структурно-класифікаційного підходу до управління оборотним капіталом підприємства торгівлі дає можливість визначати значущість, пріоритети серед чинників, методів, принципів й інших інструментів у їхній сукупності з метою встановлення раціонального співвідношення і підвищення елементів системи, робити структурно-класифікаційний аналіз формування та використання оборотного капіталу на окремих стадіях руху, трансформації та відтворення коштів.

У процесі розробки генеральної стратегії розвитку підприємства торгівлі структурний підхід дозволяє вибудувати ієрархію стратегій і рівнів управління (стратегічного, тактичного, оперативного) з урахуванням вимог композиції та декомпозиції, ранжування, взаємозв'язку та підпорядкованості різних стратегій, у межах кожної з яких розробити відповідний підхід до проведення політики управління оборотним капіталом як складової фінансової стратегії.

На макроекономічному рівні використання структурного підходу до управління дає можливість виявити ключові тенденції у формуванні обсягу та фінансової структури активів та капіталу підприємств торгівлі України, їх складових частин та елементів, з урахуванням чого розробити відповідні управлінські рішення, спрямовані на запобігання банкрутству, підвищення рівня платоспроможності та фінансової безпеки підприємств.

Так згідно з розрахунковими даними, зробленими на основі офіційної інформації Державної служби статистики України [10-12], протягом досліджуваного періоду (2010–2017 рр.) вітчизняні підприємства оптової та роздрібно торгівлі дотримувалися переважно «агресивної стратегії» фінансування оборотних та необоротних активів: частка власного капіталу у структурі загального капіталу підприємств торгівлі у 2010-2013 роках становила (9,84 % - 8,5 % відповідно), у 2014-2016 роках позиковий капітал майже повністю «витіснив» власні кошти торговельних підприємств (-2,05; -4,82 %; -1,52 % відповідно), у 2017 р. питома вага власного капіталу підприємств торгівлі становила 1,32 % (табл. 1, рис. 2–3).

Така диспропорція у структурній політиці фінансування активів торговельних підприємств засвідчила високий рівень дефіцитності власного капіталу, їх високу залежність від позикових фінансових ресурсів та їх ціни на кредитному ринку, внаслідок чого підвищився рівень збитковості та ризик неплатоспроможності й банкрутства, погіршився загальний фінансовий стан, що позначилося на рівні фінансової безпеки підприємств оптової та роздрібно торгівлі України загалом.

Негативні явища у формуванні фінансової структури капіталу та отриманих торговельними підприємствами фінансових результатів можна пояснити суттєвим впливом зовнішніх чинників, пов'язаних із загальною кризовою політичною та фінансово-економічною ситуацією, що склалася в Україні протягом досліджуваного періоду, зокрема у 2014–2017 роках.

Таблиця 1. Динаміка показників обсягу та структури активів і капіталу підприємств оптової та роздрібної торгівлі України за період 2010-2017 рр.

Показники \ Роки	31.12.2010 р.	31.12.2011 р.	31.12.2012 р.	31.12.2013 р.	31.12.2014 р.	31.12.2015 р.	31.12.2016 р.	31.12.2017 р.
Активи (млн грн)	930790,7	1061988,0	1113019,5	1148632,8	1171108,1	1397959,2	1790317,2	1993356,9
Необоротні активи,	185124,3	192611,3	186704,4	217565,2	202201,2	210930,3	243226,1	276868,8
питома вага, %	19,89	18,14	16,77	18,94	17,27	15,09	13,59	13,89
Оборотні активи	736664,8	858473,1	914972,8	930514,9	968579,8	1186489,7	1546403,3	1715815,4
питома вага, %	79,14	80,84	82,21	81,01	82,71	84,87	86,38	86,08
у т. ч. запаси	134513,3	171776	186463	190731,4	205624,2	210867,6	342263,3	431912,7
питома вага в оборотних активах, %	18,26	20,01	20,38	20,50	21,23	17,77	22,13	25,17
дебіторська заборгованість	490736,6	511343,1	548189,6	560446,8	575447,3	589660,8	997460,4	1063046,5
питома вага в оборотних активах, %	66,62	59,56	59,91	60,23	59,41	49,70	64,50	61,96
поточні фінансові інвестиції та грошові кошти	111414,9	175354	180320,2	179336,7	187508,3	385961,2	206679,6	220856,2
питома вага в оборотних активах, %	15,12	20,43	19,71	19,27	19,36	32,53	13,37	12,87
Капітал (млн грн)	930790,7	1061988,0	1113019,5	1148632,8	1171108,1	1397959,2	1790317,2	1993356,9
Власний капітал	91606	105728,3	106525,9	97560,1	-24005,6	-67325,4	-27173,6	26231,7
питома вага в капіталі, %	9,84	9,96	9,57	8,49	-2,05	-4,82	-1,52	1,32
Позиковий капітал, млн грн	839184,7	956259,7	1006493,6	1051072,7	1195113,7	1465284,6	1817490,8	1967125,2
питома вага, %	90,16	90,04	90,43	91,51	102,05	104,82	101,52	98,68
у т. ч. довгострокові зобов'язання і забезпечення	130874,8	144983	151796,6	167983,4	199211,5	253026,1	274372,8	295140,6
питома вага в капіталі, %	14,06	13,65	13,64	14,62	17,01	18,10	15,33	14,81
поточні зобов'язання і забезпечення	703828,2	805326,6	848229,4	882789,9	995878,1	1212225,4	1543044,3	1671853,9
питома вага в капіталі, %	75,62	75,83	76,21	76,86	85,04	86,71	86,19	83,87
короткострокові кредити банків	75264,9	108170,5	119998,2	119274,1	139204,8	143782,9	135286,0	152287,4
питома вага в позиковому капіталі, %	10,69	13,43	14,15	13,51	13,98	11,86	8,77	9,11

*Розраховано на основі даних [10-12].

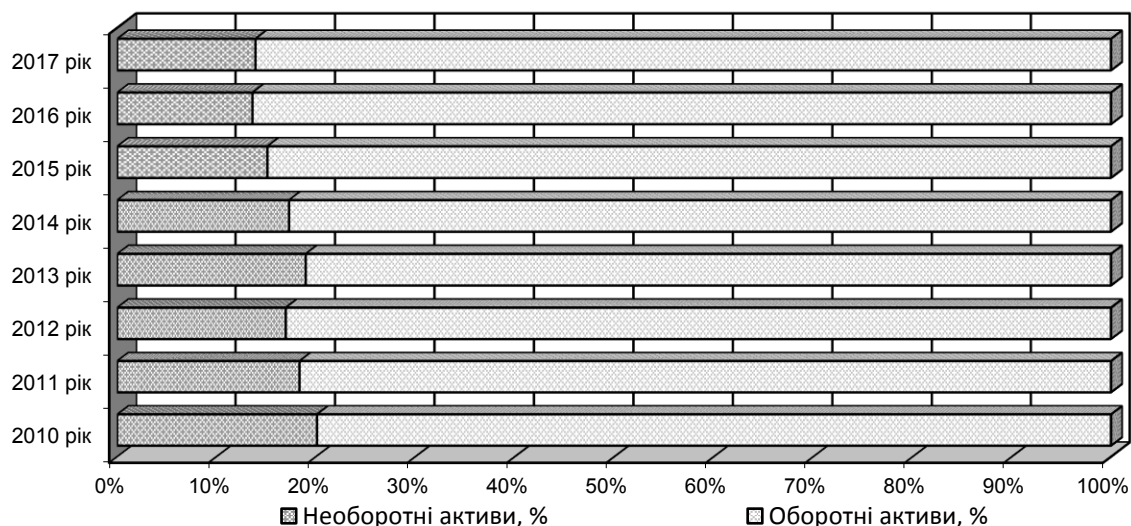

Рис. 2. Узагальнена структура активів підприємств оптової та роздрібної торгівлі України за період 2010-2017 рр.

*Розраховано на основі даних [10-12].

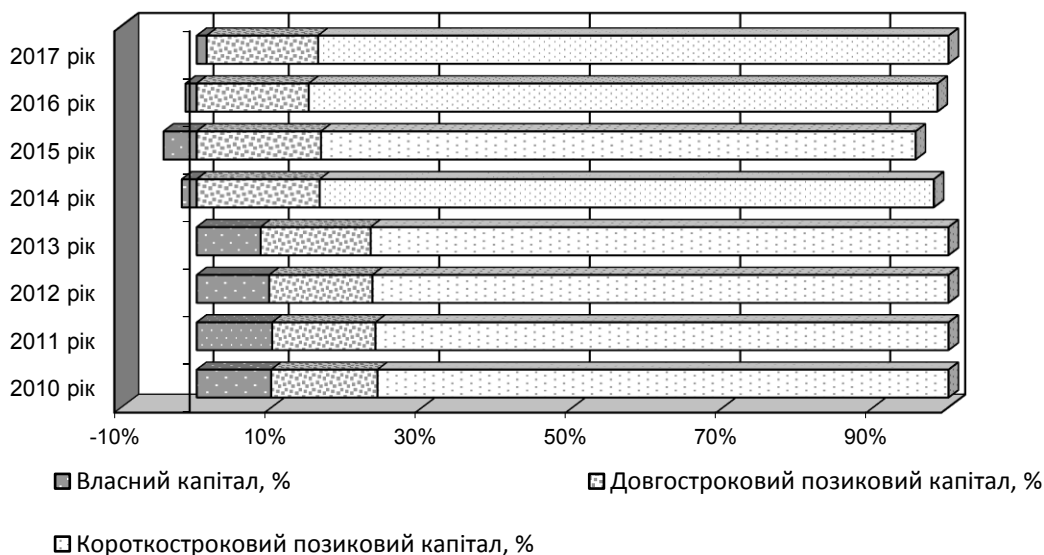

Рис. 3. Узагальнена структура капіталу за джерелами фінансування підприємств оптової та роздрібної торгівлі України за період 2010-2017 рр.

*Розраховано на основі даних [10-12].

Класифікаційний підхід до управління оборотним капіталом підприємств торгівлі (див. рис. 1) ґрунтується на виділенні, систематизації та групуванні найбільш істотних критеріальних ознак, використання яких дозволить підвищити ефективність управління оборотним капіталом на різних стадіях його колообігу та трансформації в процесі відтворення.

Розробка критеріїв класифікації обумовлена вимогами підвищення ефективності процесу управління та розширює інформаційну базу для

прийняття дієвих та обґрунтованих управлінських рішень щодо формування та використання оборотного капіталу в торговельних підприємствах з урахуванням послідовних стадій відтворювального процесу.

До найважливіших цільових класифікаційних ознак структуризації та класифікації фінансових ресурсів, які зумовлено завданнями та вимогами забезпечення ефективного процесу управління оборотним капіталом на вихідному етапі їх акумуляції, ми відносимо такі ключові критерії, які

враховують ціну, ризик та строки залучення коштів з власних та позикових фінансових джерел та дозволяють оптимізувати структуру капіталу на початковій стадії.

На стадії інвестування оборотного капіталу в активи торговельного підприємства найбільш важливою є структуризація оборотного капіталу з позиції обрання принципового підходу (консервативного, компромісного, агресивного) до фінансування різних елементів оборотних активів, що має важливе значення в процесі оптимізації та досягнення рівноваги структури балансу підприємства. Також важливим критерієм є ступінь її впливу на показники фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності тощо.

На етапі використання в діяльності (операційній, інвестиційній, фінансовій) торговельного підприємства, визначальним цільовим критерієм класифікації оборотного капіталу є рівень ефективності (рентабельності, оборотності) його використання, аналіз в розрізі елементів оборотних активів (постійної та змінної частин товарних запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів та їх еквівалентів) тощо.

На стадії відтворення використаного у фінансово-господарській діяльності торговельного підприємства оборотного капіталу доцільним підходом до їх класифікації, на нашу думку, може бути рівень результативності та ефективності процесу управління. Такими критеріями класифікації може бути характер відтворення оборотного капіталу на простій або розширеній основі, що впливає на розмір отриманого прибутку; за пропорціями споживання та капіталізації чистого прибутку, що впливає на зростання ринкової вартості торговельного підприємства.

Враховуючи важливу роль та високу питому вагу позикових фінансових ресурсів у формуванні оборотного капіталу торговельних підприємств, слід особливу увагу звернути також на окрему класифікацію позикових коштів за різними критеріями з метою створення систематизованого інформаційного підґрунтя для прийняття адекватних та ефективних управлінських рішень у процесі залучення, розміщення та використання кредитних ресурсів у підприємствах торгівлі.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що використання системного, функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів дозволить озброїти практиків необхідним методичним інструментарієм для розбудови ефективної системи управління оборотним капіталом підприємств торгівлі, адекватної сучасним ринковим тенденціям та вимогам до менеджменту.

Від ефективності управління оборотним капіталом, який є наймобільнішою та найвагомішою складовою фінансових ресурсів підприємств торгівлі, великою мірою залежить зростання показників рентабельності їх фінансово-господарської діяльності, самофінансування розвитку, підвищення рівня фінансової стійкості та стабільності, їх фінансової захищеності, зростання економічного потенціалу та ринкової вартості в поточному та довгостроковому періодах.

Торговельне підприємство можна розглядати як складну економічну систему, яка забезпечує тісний зв'язок між сферами виробництва і споживання товарів завдяки виконанню своїх класичних посередницьких макро- та мікроекономічних функцій. Особливою рисою ринкової діяльності торговельних підприємств є їх дуалізм, коли вони при контакті з постачальниками продукції виступають у ролі посередників-покупців, а в процесі реалізації товарів покупцям вони діють від імені продавців-постачальників.

Внутрішньогосподарську підсистему управління оборотним капіталом можна трактувати як частину загальної системи управління підприємством, яка складається з об'єкта та суб'єкта управління, містять сукупність форм, методів, прийомів, функцій та операцій, за допомогою яких здійснюється управління оборотним капіталом підприємства торгівлі.

Стратегічним завданням розбудови ефективної системи управління торговельним підприємством на основі функціонально-відтворювального підходу є здійснення управлінського впливу на рух та функціонування оборотного капіталу на кожній окремій стадії відтворювального процесу з метою оптимізації структури фінансових джерел його формування, розробки раціональної структури інвестування оборотних коштів в активи, підвищення ефективності використання в операційній та фінансово-інвестиційній діяльності та відтворення на капіталізованій (розширеній) основі.

Використання структурно-класифікаційного підходу сприяє підвищенню ефективності процесу управління та розширює інформаційну базу для прийняття дієвих та обґрунтованих управлінських рішень щодо формування та використання оборотного капіталу в торговельних підприємствах з урахуванням цільових класифікаційних критеріїв та послідовних стадій відтворювального процесу.

Отже, вдосконалення організації управління оборотним капіталом підприємств торгівлі на основі використання методів та інструментарію системного, функціонально-відтворювального та структурно-класифікаційного підходів необхідно розглядати як один з головних чинників підвищення ефективності їх фінансово-господарської діяльності. Від цього залежить

покращення позицій торговельних підприємств у конкурентній боротьбі, їх стабільне функціонування та динамічний розвиток у

сучасних ринкових умовах у довгостроковому періоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акофф Р. Искусство решения проблем: пер. с англ. Е. Г. Коваленко. Москва: ИНФРА-М, 2012. 220 с.
2. Watt, K. F. (1996). *Systems analysis in ecology*, Kenneth, Ed. By Accad. Press, N.Y, London, 710 p.
3. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг. Москва: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. 640 с.
4. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
5. Холод Б. І., Зборовська О. М. Системний підхід – основа сучасного управління діяльністю промислових підприємств. *Академічний огляд*. 2010. № 1 (32). С. 48–54.
6. Дідур К. М. Системний підхід до управління підприємством та персоналом підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1079>.
7. Демченко А. Б., Ніраз І. В. Методологія системного підходу в управлінні організацією. URL: <http://refdb.ru/look/1820899.html>.
8. Дорофеев Ю. О. Структурно-классификационные методы анализа и прогнозирования в социально-экономических системах управления: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.10. Москва: ИПУ РАН, 2012. 24 с. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/499171.html>.
9. Атре Ш. Структурный подход к организации баз данных. Москва: Финансы и статистика, 1983. 317 с. URL: <http://economy-ru.info/info/179836>.
10. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності станом на 31.12.2010-31.12.2017 років. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Власний капітал за видами економічної діяльності станом на 31.12.2010-31.12.2017 року. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Обороти активи за видами економічної діяльності станом на 31.12.2010-31.12.2017 років. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES

1. Akoff R. (2012). *Iskusstvo resheniya problem [The art of solving problems]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
2. Watt, K. F. (1996). *Systems analysis in ecology*. N.Y, London.
3. Fatkhutdinov, R. A. (2000). *Stratehichesky marketynh [Strategic marketing]*. Moscow: ZAO Byzneshkola «Intel-Sintez» [in Russian].
4. Kustov's'ka, O. V. (2005). *Metodolohiya systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen' [Methodology of system approach and scientific research]*. Ternopil: Ekon. dumka [in Ukrainian].
5. Kholod, B. I., & Zborov's'ka, O. M. (2010). Systemnyy pidkhid – osnova suchasnoho upravlinnya diyal'nisty promyslovykh pidpryyemstv [System approach - the basis of modern management of the activity of industrial enterprises]. *Akademichnyy ohlyad – Academic review*, 1 (32), 48–54 [in Ukrainian].
6. Didur, K. M. (2012). Systemnyy pidkhid do upravlinnya pidpryyemstvom ta personalom pidpryyemstva [System approach to enterprise and enterprise management]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1079> [in Ukrainian].
7. Demchenko, A. B., & Niraz, I. V. (n.d.). *Metodolohiya systemnoho pidkhodu v upravlinni orhanizatsiyeyu [Methodology of a systematic approach in the management of an organization]*. Retrieved from: <http://refdb.ru/look/1820899.html> [in Ukrainian].
8. Dorofeyuk, Yu. O. (2012). *Strukturno-klassifikatsiyni metody analizu y prohnozuvannya v sotsial'no-ekonomichnykh systemakh upravlinnya [Structural-classification methods of analysis and forecasting in socio-economic management systems]*. Moscow: IPU RAN. Retrieved from: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/499171.html> [in Ukrainian].
9. Atre, Sh. (1983). *Strukturnyy podkhod k orhanizatsii baz dannyyh [Structural approach to database organization]*. Moscow: Finansy i statistika. Retrieved from: <http://economy-ru.info/info/179836> [in Russian].
10. *Struktura balansu pidpryyemstv za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti stanom na 31.12.2010-31.12.2017 rokiv [Structure of the balance of enterprises by types of economic activity as at 31.12.2010-31.12.2017]*. (2018). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. *Vlasnyy kapital za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti stanom na 31.12.2010-31.12.2017 roku [Equity by type of economic activity as at 31.12.2010-31.12.2017]*. (2018). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
12. *Oborotni aktyvy za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti stanom na 31.12.2010-31.12.2017 rokiv [Current assets by types of economic activity as at 31.12.2010-31.12.2017]*. (2018). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

Юлія КАЛИНІЧЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри кадастру територій,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: juliakalyna@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8594-7663>
<http://www.researcherid.com/rid/E-4987-2019>

Діана НАЗАРЯН

кафедра кадастру територій,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: diananazaryan18111995@gmail.com

© Юлія Калиніченко,
Діана Назарян, 2019

Отримано: 29.02.2019 р.
Прорецензовано: 06.03.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене
повторне використання, розповсюдження та
відтворення на будь-якому носії, за умови
правильного цитування оригінальної роботи.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ ПРИМІЩЕНЬ, РОЗТАШОВАНИХ У БУДІВЛІ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ

Анотація

Визначено складові вартості і проведено ранжування факторів, що впливають на вартість будівель – пам'яток архітектури. Доведено, що такі фактори, як історична і художня цінність будівлі-пам'ятки, збільшують вартість об'єкта оцінювання і, одночасно, змушують до проведення дорогих експертиз, суттєвих витрат на реставрацію, ремонт і обслуговування. Обґрунтовано, що престижність пам'ятки архітектури збільшує доходи від використання комерційних приміщень, які в ній розташовані. Проте, що більш унікальною є пам'ятка, то більше обтяжень і обмежень існує при здійсненні будь-якого правочину, при провадженні господарської діяльності у приміщеннях, які розташовані у такій будівлі. Запропоновано варіант класифікації пам'яток архітектури за способом використання. Проаналізовано особливості застосування трьох загальноприйнятих у світовій практиці оцінювання методичних підходів до визначення вартості пам'ятки архітектури. Головною перевагою витратного підходу є можливість достовірного визначення вартості на малоактивних ринках. Без аналізу витрат неможливо прийняти обґрунтовані рішення щодо доцільності проектів реконструкції пам'яток архітектури. Проте практично неможливо точно визначити вартість матеріалів і технологій будівництва, які існували за часів спорудження пам'ятки. Зіставний підхід можливо застосовувати лише при оцінці приміщень, розташованих у будівлях-пам'ятках фонові забудови міст. При цьому зіставний підхід буде мати комплементарний характер відносно до результатів, отриманих за допомогою інших підходів. Доведено, що застосування інтегрального коефіцієнта, який враховує цінність пам'ятки архітектури як об'єкта культурної спадщини, не впливає на остаточне значення вартості комерційних приміщень, які в ній розташовані. Обґрунтовано, що основним методичним підходом для оцінювання вартості комерційних приміщень, розташованих у будівлях-пам'ятках, є дохідний підхід. Основним критерієм інвестиційної привабливості комерційних об'єктів нерухомості є дохідність. При визначенні вартості шляхом застосування доходного підходу, окрім ретроспективного аналізу, моделюються можливі сценарії майбутньої діяльності.

Калиніченко Ю., Назарян Д. Методичні аспекти оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлі пам'ятки архітектури. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 78-84.

Ключові слова: пам'ятка архітектури; вартість; цінність; витратний підхід; дохідний підхід; зіставний підхід

UDC 332.6:519.866.2

Iuliia Kalynichenko (Ukraine)
Diana Nazarian (Ukraine)

JEL classification: C51, D40, D46, D49

Iuliia KALYNICHENKO

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Cadastre of Territories,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: juliakalyna@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8594-7663>
<http://www.researcherid.com/rid/E-4987-2019>*

Diana NAZARIAN

*Department of Cadastre of Territories,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: diananazaryan18111995@gmail.com*

© Iuliia Kalynichenko,
Diana Nazarian, 2019

Received: 29.02.2019
Revised: 06.03.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF EVALUATION OF COMMERCIAL PREMISES LOCATED IN THE ARCHITECTURAL MONUMENT BUILDING

Abstract

The components of value are determined. The ranking of factors, which influence the cost of buildings the monuments of architecture, is carried out. It is proved that such factors as the historical and artistic value of a buildings-monuments increase the value of the object of estimation and, at the same time, make expensive assessments, substantial expenses for restoration, repair and maintenance. It is substantiated that the prestige of the architectural monument increases the income from the use of commercial premises located in it. However, the more unique a monument, the more encumbrances and restrictions exist in the implementation of any transaction, in the conduct of economic activity in the premises that are located in such a building. The variant of classification of architectural monuments according to the method of use is suggested. The peculiarity of application of three generally accepted in the world practice of estimation of methodical approaches to determination of cost of architectural monument is analyzed. The main advantage of the cost approach is the ability to accurately determine the value of low-performing markets. Without cost analysis it is impossible to make informed decisions about the feasibility of projects for the reconstruction of architectural monuments. However, it is virtually impossible to determine accurately the cost of materials and construction technologies that existed at the time of construction of the monument. A comparable approach can only be used when assessing the premises located in buildings-monuments of urban background construction. In this case, the comparative approach will have a complementary character with respect to the results obtained by other approaches. It is proved that the use of an integral coefficient that takes into account the value of an architectural monument as an object of cultural heritage does not affect the final value of the value of the commercial premises in which it is located. It is substantiated that the main methodological approach for estimating the value of commercial premises located in monuments is the income approach. The main criterion for investment attractiveness of commercial real estate is profitability. In determining the value through the use of a return approach, in addition to a retrospective analysis, possible scenarios for future activities are modeled.

Kalynichenko, Iu., & Nazarian, D. (2019). Methodological aspects of evaluation of commercial premises located in the architectural monument building. *Economic analysis*, 29 (1), 78-84.

Keywords: architectural monument; cost; value; cost approach; income approach; comparative approach

Вступ

Оцінювання пам'яток архітектури за релевантною методикою необхідне для професійного провадження охорони пам'яток архітектури, для цілей страхування, у випадках відчуження, передачі в оренду. Визначення вартості пам'ятки архітектури є вимогою міжнародних організацій, наприклад, для внесення до Списку ЮНЕСКО. Проте відсутність чітких регламентованих норм щодо адекватного оцінювання пам'яток архітектури спричинює той факт, що статус пам'ятки практично не впливає на ринкову вартість об'єкта нерухомості, дуже часто пам'ятки архітектури обліковуються на балансі за залишковою вартістю матеріалу, з якого споруджені.

Теоретичним та практичним питанням оцінювання пам'яток архітектури присвятили свої праці М. Габрель, [9], Ю. Дубик, [10], С. Смольнікова [11]. Проте низка питань в оцінці нерухомості, що належить до об'єктів культурної спадщини, залишається недостатньо опрацьованою, зокрема теоретико-методичні основи та прикладні аспекти оцінки комерційних приміщень, що розташовані у будівлі пам'ятки архітектури.

Мета та завдання статті

Метою статті є розробка теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо визначення вартості комерційних нежитлових приміщень,

розташованих у будівлі пам'ятки архітектури. Для досягнення цієї мети було розв'язано такі завдання:

- визначено складові вартості, види вартості і проведено ранжування факторів, що впливають на вартість будівель – пам'яток архітектури;
- проаналізовано особливості застосування кожного з методичних методичні підходів до оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлі-пам'ятці.

Виклад основного матеріалу дослідження

Пам'ятка архітектури є насамперед об'єктом нерухомості. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про охорону культурної спадщини» кожна пам'ятка культурної спадщини має майнову цінність і підлягає грошовій оцінці згідно з чинним законодавством про оцінку [1].

Усі об'єкти нерухомості оцінюються згідно з [2], [3], [4], [5], [6]. Проте пам'ятки архітектури не є звичайними об'єктами нерухомості. Вони відрізняються від інших об'єктів нерухомості не лише історичною цінністю, конструктивними, архітектурно-планувальними рішеннями, а і особливістю приватизації та використання. Статус пам'яток архітектури є набагато вищим, ніж у звичайних будівель і споруд, така нерухомість по праву вважається привабливою для інвестування.

Вартість будівель – пам'яток архітектури складається з двох складових, зображених на рис. 1.

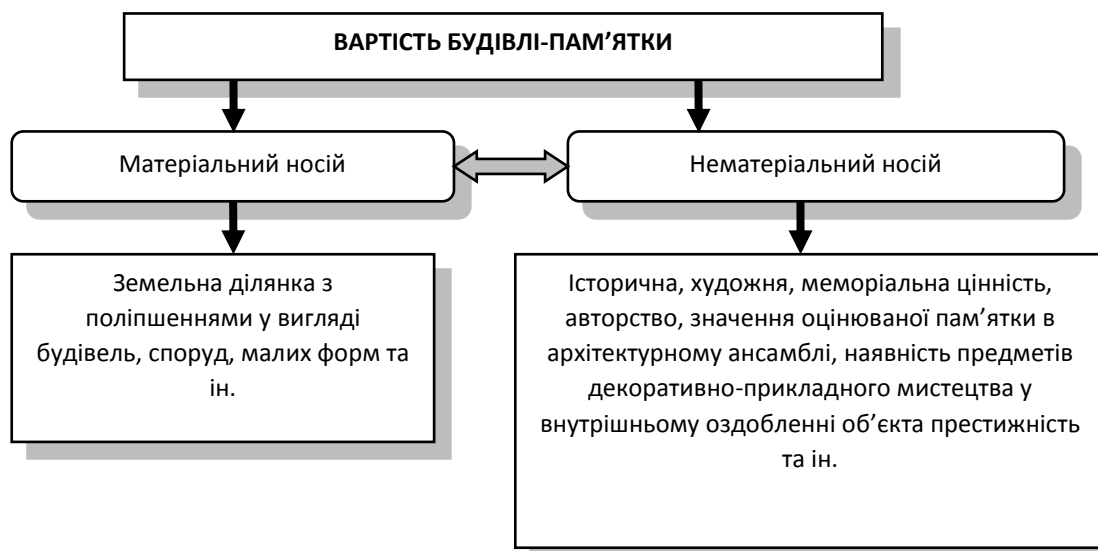

Рис. 1. Складові вартості будівлі – пам'ятки архітектури

Зображені на рис. 1 нематеріальні носії підвищують споживчі властивості пам'яток архітектури у зіставленні із звичайними об'єктами нерухомості. Вони повинні насамперед враховуватися у процесі оцінювання. При цьому

необхідно враховувати матеріальні та нематеріальні чинники, важливі для покупця чи користувача, зокрема ступінь зношення і наявність обмежень та обтяжень.

У більшості випадків визначається ринкова вартість нерухомих об'єктів культурної спадщини. З метою відчуження може визначатися ринкова вартість, а у випадках відчуження пам'яток архітектури, які потребують проведення відновно-ремонтних робіт, – інвестиційна вартість. Для цілей страхування пам'ятки архітектури визначається її страхова вартість.

Методикою грошової оцінки пам'яток регламентовано, що «...для цілей передачі пам'ятки у заставу визначається ліквідаційна вартість, якщо інше не передбачено законодавством або договором на проведення оцінки пам'ятки...» [6]. У цьому контексті зауважимо, що у вітчизняній і міжнародній практиці оцінювання термін «ліквідаційна вартість» асоціюють з умовами вимушеного продажу [4; 7]. Вітчизняними оцінювачами розрахунок ліквідаційної вартості проводиться шляхом застосування понижувальних

коефіцієнтів до ринкової вартості. Проте відповідно до Міжнародних стандартів оцінки ціна, яку можна отримати за умов вимушеного продажу, не може бути реалістично передбачена і буде мати лише випадковий зв'язок із ринковою вартістю або будь-якою іншою базою оцінки. На думку міжнародних експертів, «вимушений продаж» – це опис ситуації, при якій відбувається обмін, а не окрема база вартості [7]. З огляду на цей факт вважаємо, що з метою передачі пам'ятки у заставу повинна визначатися ринкова вартість.

Специфіка оцінки пам'яток полягає у ранжуванні, аналізуванні та подальшому врахуванні факторів, що впливають на вартість. У процесі дослідження нами було виокремлено основні фактори, що впливають на вартість будівель-пам'яток. Усі цінотвірні фактори можна розбити на дві окремих групи (табл. 1).

Таблиця 1. Основні фактори, що впливають на вартість будівель-пам'яток

Фактори, що призводять до підвищення вартості будівлі-пам'ятки	Фактори, що призводять до зменшення вартості будівлі-пам'ятки
місце розташування	заборона зміни планувального рішення будівлі, зведення прибудов і надбудов, утеплення фасадів
престижність унаслідок унікальності архітектурно-будівельних рішень будівлі-пам'ятки, її історико-культурної цінності та значущості	необхідність отримання дозволу від органу охорони культурної спадщини на здійснення будь-якого правочину, (продаж, дарування, оренда та ін.), нанесення на пам'ятку будь-яких написів та позначок, або розміщення на ній реклами
гарантоване вкладення коштів та ін.	заборона зміни зовнішнього благоустрою та ін.

Згідно з [8] для оцінки пам'яток архітектури застосовуються усі три методичні підходи. З метою дослідження методичних підходів до оцінювання приміщень, розташованих у будівлях, що є пам'ятками архітектури, нами було розроблено класифікацію будівель – пам'яток архітектури за способом використання (рис. 2).

Роботи [8] і [9] присвячено оцінюванню унікальних пам'яток архітектури некомерційного призначення і культових споруд. Для оцінювання таких будівель-пам'яток використовується, як правило, лише витратний підхід. Тому автори основну увагу звертають на визначення показника збереженості і коефіцієнта фізичного зношення пам'ятки [8] та критерії, які враховують унікальність архітектурно-будівельних рішень будівлі-пам'ятки, її історико-культурної цінності та значущості [9].

Проте вартість будь-якого об'єкта нерухомості, розрахована за допомогою витратного підходу, складається з вартості власне будівлі та вартості права користування земельною ділянкою, яка визначається згідно з [3]. При цьому земельна ділянка вважається умовно вільною від забудови. У такому випадку необхідно додатково врахувати

містобудівні обмеження встановлені для земельної ділянки, на якій розташована пам'ятка архітектури.

Нами було досліджено кожен з методичних підходів у контексті оцінювання нежитлових приміщень, розташованих у будівлі-пам'ятці. За результатами дослідження виявлено наступне.

1. Витратний підхід. За допомогою витратного підходу визначається вартість відновлення (для унікальних об'єктів) або вартість заміщення. Головна перевага витратного підходу полягає у можливості достовірного визначення вартості на малоактивних ринках. За допомогою витратного підходу, який ґрунтується на кошторисно-нормативній базі будівництва, можна отримати досить достовірні результати. Без аналізу витрат неможливо прийняти обґрунтовані рішення щодо доцільності проектів реконструкції пам'яток архітектури.

На думку [10], перевагою витратного підходу є застосування вартісних показників і показника збереження пам'ятки (автентичності). Дійсно, урахування чинника історичної і культурної цінності у Методиці [6] зводиться до розрахунків, за результатами яких визначається величина, на яку збільшується вартість пам'ятки як матеріального

носія цієї цінності. Формула розрахунку залишкової вартості заміщення має вигляд:

$$V_z = V_0 \frac{1-Z_{FIZ}}{100} * \frac{1-Z_{FYN}}{100} * \frac{1-Z_{EK}}{100} * \left(\frac{K_S}{100} K_U + \frac{1-K_S}{100} \right) + V_M + V_L,$$

де V_0 – відновна вартість заміщення;

Z_{FIZ} – фізичне зношення, %;

Z_{FYN} – функціональне зношення, %;

Z_{EK} – економічне зношення, %;

K_U – інтегральний коефіцієнт, який враховує цінність пам'ятки архітектури як об'єкта культурної спадщини;

K_S – показник збереженості, %; (1)

V_M – вартість творів монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, які не можна відокремити від пам'ятки без завдання їй шкоди, грн;

V_L – вартість права користування земельною ділянкою, грн.

Рис. 2. Класифікація будівель – пам'яток архітектури за способом використання

При цьому виникають певні протиріччя:

- що історично старіша пам'ятка архітектури, то вона дорожча;
- що більший вік пам'ятки архітектури, то вищий відсоток зношення; дорожчі і складніші технології реставраційних робіт, більші витрати на ремонт і обслуговування, дорожчі експертизи. Тобто вартість ПА зменшується.

На підставі практичного досвіду можна зробити висновок, що, незважаючи на врахування вищевказаних коефіцієнтів, результати оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлі-пам'ятці, отримані за допомогою витратного підходу, будуть найнижчими.

Додатково зауважимо, що практично неможливо точно визначити вартість матеріалів і технологій будівництва, які існували за часів спорудження пам'ятки. Окрім того, у великих містах кількість вакантних земельних ділянок під забудову є обмеженою, що унеможливує відтворення об'єкта з таким самим місцерозташуванням і статусом, як і об'єкт оцінювання.

2. Дохідний підхід. Для оцінювання вартості комерційних приміщень найбільш коректним, на думку багатьох науковців і практиків, є застосування дохідного підходу. Сутність останнього полягає у визначенні суми перспективних доходів (наприклад, від передачі приміщень в оренду), тобто майбутньої вартості і

приведенні її шляхом дисконтування до поточної вартості. З огляду на той факт, що комерційні об'єкти нерухомості є товаром інвестиційним, дохідність є основним критерієм інвестиційної привабливості. При визначенні вартості шляхом застосування доходного підходу, окрім ретроспективного аналізу, моделюються можливі сценарії майбутньої діяльності.

Проте, що вища культурна цінність пам'ятки архітектури, то більша престижність і, відповідно, то вищі доходи від її використання. Водночас більше обмежень і обтяжень при використанні будівлі-пам'ятки буде передбачено охоронним договором (наприклад: утримання в належному стані, заборона розміщення реклами на фасаді, заборона перепланування та ін.), що зменшує величину доходів.

3. Порівняльний підхід. Цей підхід є перш за все методом прямого моделювання факторів попиту і пропозиції. Він базується на припущенні щодо можливості екстраполяції вартості угод, які були укладені на ринку нерухомості у недавньому минулому на вартість майбутніх угод. Якщо комерційні приміщення розташовані у будівлях фонові забудови міст, застосування порівняльного підходу цілком можливе.

Проте можна погодитись з думкою М. Каммероу, що стосовно будь-якого окремо взятого об'єкта нерухомого майна за станом на певний момент часу можливі різні ціни – внаслідок різних обставин продажу, відмінностей у перевагах покупців, різних наборів інформації, яку мають покупці, або інших чинників [11]. З огляду на цей факт, у процесі оцінювання нерухомого майна методом ринкових зіставлень пропонуємо перейти від точкової оцінки до інтервальної і визначити

ймовірний діапазон ринкової вартості об'єкта оцінювання.

Зазначимо, що при оцінюванні комерційних приміщень, розташованих у будівлях – пам'ятках архітектури, зіставний підхід не є основним, він має комплементарний характер відносно результатів, отриманих за допомогою інших підходів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

1. Історична і художня цінність пам'ятки архітектури збільшує її вартість. Водночас високий відсоток зношення, витрати на експертизи, реставрацію, ремонт і обслуговування знижують вартість об'єкта оцінювання.

2. Незважаючи на застосування інтегрального коефіцієнта, який враховує цінність пам'ятки архітектури як об'єкта культурної спадщини, результати оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлі-пам'ятці, отримані за допомогою витратного підходу, будуть найнижчими.

3. Основним методичним підходом до оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлях – пам'ятках архітектури, є дохідний підхід, зіставний підхід має комплементарний характер відносно результатів, отриманих за допомогою інших підходів.

4. У процесі оцінювання комерційних приміщень, розташованих у будівлях – пам'ятках архітектури необхідно врахувати як нематеріальні чинники, які впливають на вартість оцінюваної нерухомості (наприклад, престижність, наявність обмежень і обтяжень), так і матеріальні чинники (наприклад, ступінь зношення, витрати на реставрацію, ремонт і обслуговування), що і буде предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Закон від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1805-14?lang=uk>.
2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Закон від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14?lang=uk>.
3. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок. Постанова від 11.10.2002 № 1531-2002-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF>.
4. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003. № 1440-2003-п. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.
5. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1440-2004 п. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>.
6. Методика грошової оцінки пам'яток. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2002-%D0%BF>.
7. Bases of Value: IVS 104 [Чинний з 01.07.2017]. URL: <http://www.cas.org.cn/docs/2017-01/20170120142445588690.pdf>.
8. Габрель М. М., Моркляник О. І. Деякі проблеми оцінки унікальних пам'яток архітектури на підставі методу «відстані до ідеалу». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура. 2013. № 757. С. 7-10.
9. Дубик Ю. Я., Стасюк О. С. Історико-архітектурне обґрунтування вартості пам'ятки архітектури (на прикладі колишнього готелю ансамблю Святогірського монастиря в м. Святогірську Донецької області). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура. 2004. № 505. С. 360–369.

www.econa.org.ua

10. Смольникова С. Оценка объектов культурного наследия в Украине. Проблемы инвестиций. Property times. Професійно про нерухомість. 2012. № 393. С. 10-22.
11. Kummerow M. Theory for Real Estate Valuation: An Alternative Way to Teach Real Estate Price Estimation Methods. URL: http://www.prres.net/papers/kummerow_theory_for_real_estate_valuation_an_alternative_way_to_teach_real_estate_price_estimation_methods.pdf.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kul'turnoyi spadshchyny»*. *Zakon vid 08.06.2000 # 1805-III*. [Law of Ukraine On Protection of Cultural Heritage Activity from June 8 2000, № 1805-III]. (2000). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1805-14?lang=en> [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy «Pro otsinku mayna, maynovykh prav ta profesiynu otsinochnu diyal'nist' v Ukraini»*. *Zakon vid 12.07.2001 # 2658-III*. [Law of Ukraine On Appraisal of Property, Property Rights and Professional Appraisal Activity in Ukraine Activity from July 7 2001, № 2658-III]. (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14?lang=en> [in Ukrainian].
3. *Metodyka ekspertnoyi hroshovoyi otsinky zemel'nykh dilyanok*. *Postanova vid 11.10.2002 # 1531-2002-p*. [Methodology of expert monetary valuation of land plots Activity from October 11 2002, № 1531-2002-p]. (2002). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF> [in Ukrainian].
4. *Natsional'nyy standart # 1 «Zahal'ni zasady otsinky mayna i maynovykh prav»*, *zatverdzhennyi Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.09.2003. #.1440-2003-p*. [National Standard № 1 General Principles of Appraisal of Property and Property Rights Activity from September 10 2003, № 1440-2003-p]. (2003). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. *Natsional'nyy standart # 2 «Otsinka nerukhomoho mayna»*, *zatverdzhennyi Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.10.2004 # 1440-2004 p*. [National Standard № 2 Real estate valuation Activity from October 28 2004, № 1440-2003-p]. (2004, October 28). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF> [in Ukrainian].
6. *Metodyka hroshovoyi otsinky pam'yatok* [Methodology of valuation of monuments Activity from September 26 2002 № 1447-2002-p]. (2002, September 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2002-%D0%BF> [in Ukrainian].
7. Bases of Value. (2017). IVS 104 from 1st July 2017. Retrieved from: <http://www.cas.org.cn/docs/2017-01/20170120142445588690.pdf>.
8. Habrel M. M., & Morklianyk O. I. (2013). Deyaki problemy otsinky unikal'nykh pam'yatok arkhitektury na pidstavi metodu «vidstani do idealu» [Some problems of estimating unique architectural monuments based on the method of "distance to the ideal"]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, (757), 7-10 [in Ukrainian].
9. Dubyk, Yu. Ia., & Stasiuk, O. S. (2004). Istoryko-arkhitekturne obhruntuvannya vartosti pam'yatky arkhitektury (na prykladi kolyshn'oho hotelyu ansamblyu Svyatohirs'koho monastyrya v m. Svyatohirs'ku Donets'koyi oblasti) [Historical and architectural justification of the value of the architectural monument (for example, the former hotel of the ensemble of the Sviatohirsky monastery in the city of Svyatogorsk, Donetsk region)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, (505), 360–369 [in Ukrainian].
10. Smolnykova, S. M. (2012). Property times [Estimation of objects of cultural heritage in Ukraine. Investment issues. Property times]. *Profesiino pro nerukhomist – Professionally about real estate*, (393), 10-22. [in Ukrainian].
11. Kummerow, M. (2003). Theory for Real Estate Valuation: An Alternative Way to Teach Real Estate Price Estimation Methods. Retrieved from: http://www.prres.net/papers/kummerow_theory_for_real_estate_valuation_an_alternative_way_to_teach_real_estate_price_estimation_methods.pdf.

УДК 658.5

JEL classification: D53, G23, G32

Ірина Москвіченко (Україна)
Лариса Крисюк (Україна)
Тетяна Чебанова (Україна)

Ірина МОСКВІЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
кафедра менеджменту і маркетингу,
Одеський національний морський
університет, Україна
E-mail: moskvira@gmail.com

Лариса КРИСЮК

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
кафедра підприємництва та туризму,
Одеський національний морський
університет, Україна
E-mail: krysyuklarisa@gmail.com

Тетяна ЧЕБАНОВА

доцент,
викладач,
кафедра підприємництва та туризму,
Одеський національний морський
університет, Україна
E-mail: ilyusha182004@gmail.com

© Ірина Москвіченко,
Лариса Крисюк,
Тетяна Чебанова, 2019

Отримано: 12.02.2019 р.
Прорецензовано: 26.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА ВАЛЮТНІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

Анотація

Зростання ступеня впливу фінансових ризиків на результати діяльності і фінансову стабільність підприємства пов'язано зі швидкою мінливістю економічної ситуації в країні та кон'юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин господарюючих суб'єктів, появою нових фінансових технологій і інструментів, а також низкою інших факторів. Тому виявлення економічної суті фінансових ризиків і встановлення форм їх впливу на результати діяльності підприємства є одним з актуальних завдань системи фінансового менеджменту.

В умовах фінансової нестабільності проблема ефективного управління валютними ризиками підприємства набуває особливої актуальності. Це управління виконує активну роль у загальній системі фінансового менеджменту, забезпечуючи надійне досягнення основних цілей фінансової діяльності підприємства.

Метою управління валютними ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його розвитку і запобігання можливого зниження його ринкової вартості. Управління валютними ризиками можна поділити на наступні етапи: усвідомлення ризику, встановлення причин його виникнення; вимір, аналіз і оцінка ризику; зниження або обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління; здійснення постійного контролю за рівнем ризику.

У сучасних умовах подальшої девальвації національної валюти, яка за останні три роки знецінилась у 3,5 рази відносно до долара США, одним із основних завдань, що стоять перед вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є формування ефективної тактики і стратегії управління валютними ризиками.

Діяльність портових операторів як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності зазнає фінансової нестабільності та валютного ризику, які викликані мінливістю середовища їх функціонування. Українські порти, займаючись інвестуванням в імпортерне обладнання, планують закупівлі у валюті. Коливання валютного курсу може сприяти як покращенню, так і погіршенню фінансового стану підприємства. Тому в ході ведення бізнесу необхідно враховувати ризики і застосовувати відповідні методи управління ними.

Одним з доступних інструментів управління валютними ризиками на підприємствах є фінансові інструменти. У нашій роботі розглянуто хеджування як спосіб зниження валютного ризику при придбанні обладнання за валюту.

Для усунення впливу фінансової нестабільності на валютні ризики підприємств портової галузі при придбанні обладнання за валюту пропонуємо використовувати інструмент хеджування. Це дозволить або цілком ліквідувати, або частково нейтралізувати ризик можливих утрат.

Крисюк Л., Москвіченко І., Чебанова Т. Вплив фінансової нестабільності на валютні ризики підприємств портової галузі. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 85-91.

Ключові слова: фінансові інструменти; хеджування; портові оператори; фінансова нестабільність; фінансові ризики

UDC 658.5

JEL classification: D53, G23, G32

Iryna Moskvichenko (Ukraine)
Larysa Krysyuk (Ukraine)
Tetiana Chebanova (Ukraine)

Iryna MOSKVICHENKO

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Management and Marketing,
Odessa National Maritime University, Ukraine
E-mail: moskvira@gmail.com*

Larysa KRYSYUK

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Entrepreneurship and Tourism,
Odessa National Maritime University, Ukraine
E-mail: krysyuklarisa@gmail.com*

Tetiana CHEBANOVA

*Associate Professor,
Lecturer,
Department of Entrepreneurship and Tourism,
Odessa National Maritime University, Ukraine
E-mail: ilyusha182004@gmail.com*

© Iryna Moskvichenko,
Larysa Krysyuk,
Tetiana Chebanova, 2019

Received: 12.02.2019
Revised: 26.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

INFLUENCE OF FINANCIAL INSTABILITY ON EXCHANGE RISKS OF PORT SECTOR ENTERPRISES

Abstract

The increase of the degree of impact of financial risks on the results of operations and financial stability of the company is associated with a number of factors. They are the rapid volatility of the economic situation in the country and the financial market, the expansion of the sphere of financial relations of economic entities, the emergence of new financial technologies and tools, as well as a number of others factors. Therefore, the identification of the economic nature of financial risks and the establishment of their forms of influence on the results of the enterprise has become one of the most urgent tasks of the financial management system.

In the context of financial instability, the problem of effective management of foreign exchange risks of the company becomes particularly relevant. This management plays an active role in the overall system of financial management, ensuring the reliable achievement of the main objectives of financial activity of the enterprise.

The purpose of currency risks management is to ensure the financial security of the company in the process of its development and to prevent the possible reduction of its market value. Currency risk management can be divided into the following steps: awareness of the risk, determining the causes of its occurrence; measurement, analysis and risk assessment; reduction or limitation of risks by means of appropriate management methods; constant monitoring of the level of risk.

In today's conditions, the further devaluation of the national currency, which in the past three years depreciated by 3.5 times in relation to the US dollar, one of the main tasks facing domestic subjects of foreign economic activity is the formation of effective tactics and strategies for managing currency risks.

Activity of port operators, as subjects of foreign economic activity, is predisposed to financial instability and currency risk, which are caused by the variability of the environment of their functioning. Ukrainian ports, which investigate in imported equipment, plan to buy in foreign currency. The fluctuation of the exchange rate may contribute to both the improvement and the deterioration of the financial condition of the enterprise. Therefore, in the course of doing business, you must take into account the risks and apply appropriate methods of managing them.

Financial instruments are the available tools for managing currency risk in enterprises. In this paper, hedging is considered as a way to reduce currency risk when purchasing equipment for a currency.

In order to eliminate the effect of financial instability on currency risks of enterprises in the port industry, when purchasing equipment for currency, we suggest using a hedging instrument. This will either eliminate or partially neutralize the risk of possible losses.

Krisyuk, L., Moskvichenko, I., Chebanova, T. (2019). Vplyv finansovoyi nestabil'nosti na valyutni ryzyky pidpryemstv portovoyi haluzi [Influence of financial instability on currency risks of enterprises of port industry]. *Economic analysis*, 29 (1), 85-91.

Keywords: financial instruments; hedging; port operators; financial instability; financial risks

Вступ

У сучасних умовах фінансової нестабільності проблема ефективного управління валютними ризиками підприємства набуває особливої актуальності. Це управління виконує активну роль у загальній системі фінансового менеджменту, забезпечуючи надійне досягнення основних цілей фінансової діяльності підприємства. Метою управління валютними ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його розвитку і запобігання можливому зниженню його ринкової вартості. Дослідження впливу фінансової нестабільності на валютні ризики є важливою проблемою для підприємств портової галузі як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Мета та завдання статті

Мета та завдання статті – формування ефективної тактики і стратегії управління валютними ризиками підприємств портової діяльності, пошук шляхів зниження валютних ризиків, які виникають у процесі здійснення ними інвестиційної діяльності в умовах фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Зростання ступеня впливу фінансових ризиків на результати діяльності і фінансову стабільність підприємства пов'язано з швидкою мінливістю економічної ситуації в країні і кон'юнктурою фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин господарюючих суб'єктів, появою нових фінансових технологій і інструментів, а також низкою інших факторів. Тому виявлення економічної суті фінансових ризиків і встановлення форм їх впливу на результати діяльності підприємства є одним з актуальних завдань системи фінансового менеджменту.

Важливою передумовою забезпечення економічно-фінансової безпеки підприємства є якісний фінансовий менеджмент, що є системою принципів та методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів підприємства та організацією обороту його грошових коштів [1].

Для формування ефективної системи управління фінансовими ризиками їх необхідно попередньо ідентифікувати. Ідентифікація фінансових ризиків полягає у виявленні всіх видів можливих ризиків, пов'язаних з кожною конкретною операцією чи видом діяльності. При цьому важливо у складі портфеля фінансових ризиків виокремити ризики, які залежать від самого підприємства (внутрішні ризики), і зовнішні ризики, які визначаються макроекономічною ситуацією. Тільки на підставі комплексного двостороннього аналізу внутрішніх

можливостей підприємства і потреб зовнішнього середовища, в якому передбачається здійснення ним господарської діяльності, можна забезпечити стійкість підприємницької структури в нестабільних умовах [2].

Для вітчизняних підприємств найбільш притаманним є операційний валютний ризик, який безпосередньо впливає на загальний рівень їх фінансової стійкості. Поняття фінансової стабільності досі залишається дискусійним. Так Т. Є. Унковська вважає, що фінансова стабільність національної економіки – це такий режим функціонування економіки, коли вона знаходиться в динамічному стані фінансової рівноваги; або в разі екзогенних або ендогенних шоків її відхилення від рівноваги лежить у заданих межах, і вона здатна повернутися в режим фінансової рівноваги [3].

Європейський центральний банк дає таке визначення фінансової стабільності: «...вона може бути визначена як стан, при якому фінансова система, яка містить фінансових посередників, ринки і ринкову інфраструктуру, здатна протистояти шокам і усувати фінансові дисбаланси, тим самим знижуючи ймовірність серйозних збоїв у процесі фінансового посередництва, які перешкоджають ефективному використанню інвестиційного потенціалу заощаджень» [4].

Б. І. Пшик визначає фінансову стабільність як стійкий стан фінансової системи країни, що дозволяє забезпечити безперебійне здійснення розрахунків в економіці, високий рівень довіри до фінансово-кредитних установ, відсутність надмірної волатильності фінансових ринків, ефективний розподіл фінансових ресурсів і можливість управління фінансовими ризиками, а також запас міцності у фінансовій системі, що дозволяє протистояти негативним економічним шокам у майбутньому і запобігати їх негативному впливу на економіку [5].

Питанням вивчення проблем валютного ризику у зовнішньоекономічній діяльності займалися такі вчені, як І. Бланк, К. Буренко, І. Вербіцька, С. Мочерний, Р. Пікус, А. Філіпенко та ін. Незважаючи на це, у вітчизняній економічній літературі недостатню увагу звертають на проблеми хеджування валютних ризиків за допомогою інструментів строкового фінансового ринку.

Зазвичай суб'єкти господарювання схильні до трьох видів валютних ризиків: операційного, трансляційного та економічного [6].

Валютний ризик – це вид ризику, властивий фінансовим операціям, які супроводжують зовнішньоекономічну діяльність підприємства. Його прояв полягає в недоотриманні прибутку в результаті безпосереднього впливу зміни обмінного курсу іноземної валюти, що

використовується підприємством при здійсненні операцій.

Розподіл валютних ризиків за видами фінансово-господарської діяльності компаній портових операторів наведено на рисунку 1.

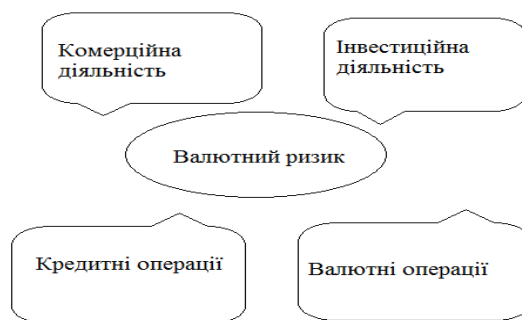

Рис. 1. Розподіл валютних ризиків за видами фінансово-господарської діяльності компаній портових операторів

*Власна розробка.

В умовах фінансової нестабільності проблема ефективного управління валютними ризиками підприємства набуває особливої актуальності. Це управління виконує активну роль у загальній системі фінансового менеджменту, забезпечуючи надійне досягнення основних цілей фінансової діяльності підприємства.

Метою управління валютними ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його розвитку та запобігання можливому зниженню його ринкової вартості. Управління валютними ризиками можна поділити на наступні етапи:

- усвідомлення ризику, встановлення причин його виникнення;
- вимір, аналіз і оцінка ризику;
- зниження або обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління;

- здійснення постійного контролю за рівнем ризику.

У сучасних умовах подальшої девальвації національної валюти, яка за останні три роки знецінилась у 3,5 рази відносно до долара США, одним із основних завдань, що стоять перед вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, є формування ефективної тактики і стратегії управління валютними ризиками [6]. Важливо не тільки остерігатися ризиків, а й вчасно аналізувати причини небажаного розвитку подій, враховувати попередній негативний досвід, постійно коригувати систему оперативних господарських операцій з позиції максимізації результату. Коливання курсу долара США та євро за 2018 рік наведено на рисунку 2.

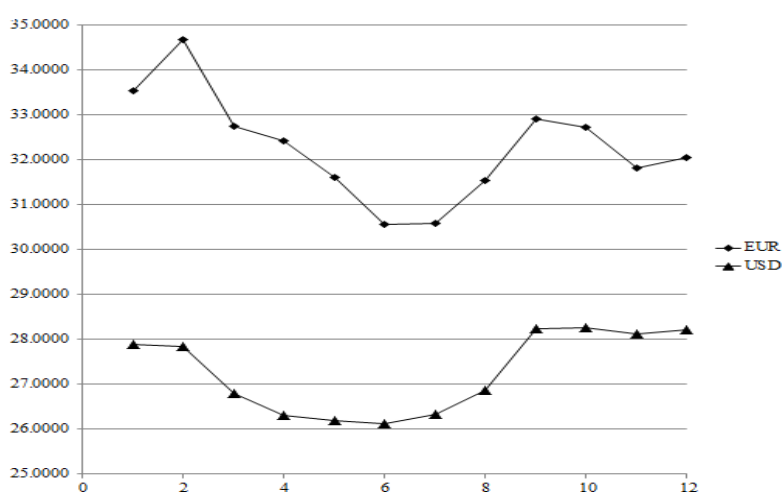

Рис. 2. Коливання курсу долара США та євро за період 01.01.2018 р. – 01.12.2018 р.

*Розроблено авторами на основі [7].

Діяльність портових операторів як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності схильна до фінансової нестабільності і ризику, які викликані мінливістю середовища їх функціонування. Українські портові оператори, здійснюючи інвестування в імпортерне обладнання, зазвичай планують закупівлю у валюті. Коливання валютного курсу може як сприяти покращенню, так і спричиняти погіршення фінансового стану підприємства. Тому необхідно враховувати ризик у ході ведення бізнесу і застосовувати відповідні методи управління ризиками. Одним з ефективних фінансових інструментів управління валютними ризиками на підприємствах є хеджування.

Дуже часто підприємства стикаються з проблемою неможливості прогнозування грошових потоків через коливання валютних курсів. У зв'язку з наявністю ризиків і невизначеності при прийнятті рішень підприємства змушені шукати шляхи зниження фінансових втрат.

Розглянемо використання хеджування як способу зниження валютного ризику. Хеджування – це процес зниження ризику можливих втрат на діяльність, спрямований на створення захисту від фінансових втрат у майбутньому.

Хеджування – як варіант мінімізації фінансових ризиків - розглядається в широкому і прикладному аспектах. У широкому сенсі хеджування є процесом використання будь-яких механізмів (внутрішніх і зовнішніх) зменшення ризику фінансових втрат. У вузькому, прикладному сенсі – це внутрішній механізм нейтралізації фінансових ризиків, заснований на використанні різних фінансових інструментів (похідних цінних паперів – деривативів (опціонів, свопів, форвардних та ф'ючерсних контрактів), що підтверджують право або зобов'язання його власника купити або продати цінні папери, валюту, товари і т. п. на заздалегідь визначених ним умовах у майбутньому періоді.

Хеджування ф'ючерсами та опціонами здійснюється на біржах, тому додатково виникають відносини між суб'єктами господарювання та біржами, брокерами, кліринговими палатами з питань купівлі-продажу цих фінансових інструментів. Здійснення хеджування валютних ризиків передбачає необхідність використання в діяльності підприємств іноземної валюти, що в нашому випадку характеризується як об'єкт хеджування.

Ринок деривативів в Україні є доволі молодим сегментом фінансового ринку та представлений ф'ючерсними контрактами, опціонами та опціонними сертифікатами. Валютні ф'ючерсні контракти з'явилися тільки у 2015 році, тому можна зробити висновок, що українські суб'єкти мають не так багато досвіду в галузі управління валютними

ризиками в зіставленні з іншими європейськими країнами.

У 2017 році емісія деривативів була здійснена двома випусками опціонних сертифікатів на загальну суму 32,5 млн грн. Наприкінці 2017 року кількість випусків деривативів, що перебувають в обігу на фондових біржах, становила 249 шт. За підсумками 2017 року обсяг торгівлі деривативами становив 5,62 млрд грн. Якщо розглядати в розрізі за видами ринків, то всі операції здійснювались у сегменті строкового ринку. Найбільш популярними за типом є форвардні контракти для валютних пар: GBP/USD, USD/UAH, EUR/USD, USD/JPY. Ринок деривативів упродовж останніх трьох років скорочується [8].

Морські порти досить часто проводять заміну обладнання. Це пов'язано з тим, що з кожним роком збільшуються габарити оброблюваних суден і потужностей існуючого обладнання вже недостатньо. Конкурентна боротьба за вантажовласників змушує портовиків переходити на більш сучасне обладнання.

Порти України до 2020 року мають реалізувати не менше 46 інвестиційних проектів загальною кошторисною вартістю близько 44 млрд гривень. Велика частина проектів передбачає реконструкцію і будівництво нових перевантажувальних потужностей, разом із будівництвом нових причалів і комплексів. Так через «ТрансІнвестСервіс» – найбільший приватний портовий оператор в Україні, перевантажується кожна четверта тонна експортного зерна. Потужності складських територій складають 2,7 млн тонн. Щоб цього досягти «ТрансІнвестСервіс» за час свого існування інвестував у розвиток своєї інфраструктури та обладнання близько 550 млн доларів [9].

Серед великих вантажопотоків, які переробляються в українських морських портах, сьогодні немає більш динамічно зростаючих, ніж зернові. Якщо у 2010 році у вітчизняних морських портах (з урахуванням приватних терміналів і кримських портів) перевантажувалось 18,92 млн тонн зернових вантажів, то у 2017 році вже 40,65 млн тонн, тобто вантажопотік збільшився більш ніж у два рази. Саме зростання зернового експорту стало потужним стимулом для найбільш масштабного в історії незалежної України портового будівництва.

У 2009 році компанія «Бориваж» в ДП «МТП «Южний» побудувала причал довжиною 300 метрів з глибинами 15 метрів для свого зернового терміналу. У 2012 році компанія «Ніка-Тера» побудувала для перевалки зерна причал №11 довжиною 300 метрів з глибинами 11,7 метрів (зернові вантажі перевалюють сьогодні і на причалі №10). У 2018 році з'явилися два причали на нових терміналах компанії «М. В. Карго» в ДП «МТП

«Южний» (довжина – 428 метрів і глибина 15 метрів) і компанії «Евровнешторг» в порту Ольвія (довжина – 280 метрів і глибина 12 метрів).

Крім того, компанія «Нібулон» в 2018 році, розвиваючи свій зерновий термінал у Миколаєві, подовжила один з його причалів із 104 метрів до 222 метрів [10].

Для усунення впливу фінансової нестабільності на валютні ризики підприємств портової галузі при валютному інвестуванні в обладнання пропонуємо використовувати інструмент хеджування. Використання цього методу наочно покажемо на

прикладі. Наприклад, у грудні 2019 року портовому оператору буде потрібно 1000000 дол. США для оплати імпортного обладнання. З метою зниження операційного валютного ризику компанія укладає в січні 100 ф'ючерсних контрактів на придбання 10000 дол. США кожний. Усього на суму 1000000 дол. США.

Дані про поточний курс валюти наведено в таблиці 1.

Витрати через зростання курсу складають: $28000000 - 27900000 = 100000$. Це відображено в таблиці 2.

Таблиця 1. Розрахунок вартості товарного контракту за поточним курсом

Місяць	Курс, грн за 1 дол. США	Порядок розрахунку вартості товарного контракту	Вартість товарного контракту (справедлива вартість об'єкта хеджування), грн
Жовтень	28,00	$28,00 \cdot 1000000$ дол. США	28000000
Грудень	27,90	$27,90 \cdot 1000000$ дол. США	27900000

*Розроблено авторами з використанням [11].

Таблиця 2. Ф'ючерсний курс

Місяць	Курс (гривень за 1 дол. США)	Порядок розрахунку вартості ф'ючерсних контрактів	Вартість ф'ючерсних контрактів (справедлива вартість інструмента), грн
Жовтень	28,10	$28,10 \cdot 10000$ дол.США $\cdot 100 \times 100$ контрактів	28100000
Грудень	28,02	$28,02 \cdot 10000$ дол.США $\cdot 100$ контрактів	28020000

*Розроблено авторами з використанням [11].

Оскільки валюта була куплена по більш низькій ціні, розмір прибутку дорівнює: $28100000 - 28020000 = 80000$ грн. Отже, втрати частково (на 80 %) компенсовані: $100000 - 80000 = 20000$ грн. Коефіцієнт ефективності хеджування дорівнює: $\text{Кеф} = 100000 : 80000 = 1,25$.

Таке хеджування вважається ефективним і означає, що зміна грошового потоку по об'єкту хеджування не значно перевищує (у 1,25 раза) зміну грошового потоку від інструмента хеджування. Якщо перевищення було б більшим, то операція хеджування була б неефективною.

Потрібно звернути увагу на те, що в цьому прикладі розглянутий окремий випадок, коли обсяг ф'ючерсних позицій, що відкриваються, цілком відповідає обсягу позицій, що хеджуються, і терміни постачання на ринку ф'ючерсів збігаються з потребами хедеру (різновид учасника біржової торгівлі, що має на меті здійснення операцій на біржі для захисту від ризику зміни ціни).

З огляду на вищезазначене, варто зауважити, що відносини хеджування поділяються на три види: хеджування справедливої вартості, хеджування

грошових потоків і хеджування чистих інвестицій у закордонну компанію.

1. Хеджування справедливої вартості. У цьому випадку хеджується ризик певного активу або певного зобов'язання (наприклад, змін у справедливій вартості цінних паперів в іноземній валюті з фіксованими ставками в результаті змін ринкових відсоткових ставок).

2. При хеджуванні грошових потоків хеджується ризик руху грошових потоків, що належать до:

- певних активів або зобов'язань (наприклад, майбутні відсоткові виплати по валютних кредитах);
- очікуваної угоди (наприклад, очікувана купівля або продаж валюти);
- твердої угоди (наприклад, контракт купівлі-продажу матеріального активу за фіксованою ціною, вираженою в іноземній валюті).

3. При хеджуванні чистих інвестицій у закордонну компанію хеджуються ризики, пов'язані зі змінами валютних курсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для усунення впливу фінансової нестабільності на валютні ризики підприємств портової діяльності при придбанні обладнання за валюту пропонуємо використовувати інструмент хеджування. Мета

хеджування валютного ризику – фіксація майбутнього обмінного курсу. Це дозволить або цілком ліквідувати, або частково нейтралізувати ризик можливих втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Москвіченко І. М., Крисюк Л. М., Кастельянос Трухільо А. Концептуальні питання, щодо рівня економічної безпеки стивідорних компаній. *Молодий вчений*. Випуск 3(30). Економічні науки. Херсон: 2016. С. 111-114.
2. Крисюк Л. М., Корецька О. В. Управління стійкістю розвитку малих і середніх підприємницьких структур портової діяльності. *Молодий вчений*. 2015. № 4(19). С. 82-86.
3. Унковская Т. Е. Парадоксы монетарной политики и новая парадигма понимания феномена финансовой стабильности. Стратегия и тактика денежно-кредитной политики России и Украины и мировой экономической кризис: сб. статей. Москва: Ин-т экономики РАН, 2010. С. 95-126.
4. European Central Bank. Financial Stability Review. URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview201006en.pdf>.
5. Пшик Б. И. Финансовая стабильность: сущность и особенности проявления. *Вестник СевГУ*. Севастополь: Изд-во СевГУ, 2013. Вып. 138: Экономика і фінанси. С. 91-96.
6. Мелих О. Ю. Валютні ризики суб'єктів господарювання та напрями їх мінімізації в умовах глобальної фінансової нестабільності. Другі наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць. Тернопіль: 2016. С. 93-96.
7. Архів валютних курсів. URL: <https://index.minfin.com.ua/exchange/archive/nbu/curr/2018-12-03>.
8. Річний звіт за 2017 рік Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Річний-звіт-НКЦПФР-2017.pdf>.
9. Стадник В. Г., Крисюк Л. М., Москвіченко І. М. Вплив асиметрії інформації на ринок підприємств транспортних послуг. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Випуск 23 (частина 1). Одеса. 2017. С. 55-58.
10. Ильницкий К. Какие зерновые терминалы построили в 2018 году и планы на 2019-й. Порты Украины. URL: <https://ports.com.ua/.../kakie-zernovye-terminaly-postroili-v-2018-godu-i-plany-na-2...>
11. Петрашко Л. П. Валютні операції: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 271 с.

REFERENCES

1. Moskvichenko, I. M., Krysyuk, L. M., Kastel'yanos, T. A. (2016). Kontseptual'ni pytannya, shchodo rivnya ekonomichnoyi bezpeky styvidornykh kompaniy [Conceptual issues regarding the level of economic security of stevedoring companies]. *Molodyy vchenyy*, 3(30), 111-114. [in Ukrainian].
2. Krysyuk, L. M., & Korets'ka, O. V. (2015). Upravlinnya stiykystu rozvytku malykh i serednykh pidpryyemnyts'kykh struktur portovoyi diyal'nosti [Management of sustainable development of small and medium enterprises of port activity]. *Molodyy vchenyy*, 4(19), 82-86. [in Ukrainian].
3. Unkovskaya, T. E. (2010). Paradokсы monetarnoy politiki i novaya paradihma ponimannya fenomena finansovoy stabilnosti [Monetary policy paradoxes and a new paradigm of understanding the phenomenon of financial stability]. *Stratehiya i taktyka denezhno-kreditnoy politiki Rossii i Ukrainy i mirovoy ekonomicheskoy krizis*. Moscow: Institut ekonomiki RAN, 95-126 [in Russian].
4. European Central Bank. Financial Stability Review. (2018). Retrieved from: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview201006en.pdf>.
5. Pshyk, B. Y. (2013). Finansovaya stabil'nost': sushchnost i osobennosti proyavleniya [Financial stability: the nature and features of display]. *Vestnyk SevHTU*, 138, 91-96. [in Russian].
6. Melykh, O. Yu. (2016). Valyutni ryzyky sub'yektiv hospodaryuvannya ta napryamy yikh minimizatsiyi v umovakh hlobal'noyi finansovoyi nestabil'nosti [Foreign exchange risks of economic entities and directions of their minimization in the conditions of global financial instability]. *Druhi naukovy chytannya pam'yati S. I. Yuriya*. Ternopil', 93-96. [in Ukrainian].
7. Arkhiv valyutnykh kursiv [Archive of exchange rates]. (2018). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/exchange/archive/nbu/curr/2018-12-03>. [in Ukrainian].
8. Richnyy zvit za 2017 rik Natsional'noyi komisiyi z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Commission for Securities and Stock Market 2017 Annual Report]. (2017). Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Richnyy-zvit-NKTSPPFR-2017.pdf>. [in Ukrainian].
9. Stadnyk, V. H., Krysyuk, L. M., Moskvichenko, I. M. (2017). Vplyv asymetriyi informatsiyi na rynek pidpryyemstv transportnykh posluh [Impact of asymmetry of information on the market of transport services enterprises]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 23(1), 55-58. [in Ukrainian].
10. Il'nytskyy, K. (2018). Kakie zernovye terminaly postroili v 2018 godu i plany na 2019-y. Porty Ukrainy. [Which grain terminals were built in 2018 and plans for 2019. Ports of Ukraine]. Retrieved from: <https://ports.com.ua/.../kakie-zernovye-terminaly-postroili-v-2018-godu-i-plany-na-2...> [in Russian].
11. Petrashko L. P. (2012). Valyutni operatsiyi [Foreign exchange operations]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

УДК 351.778.532

Михайло Садовьяк (Україна)

JEL classification: E22, L74, L78, O18

Михайло САДОВЯК

аспірант,

ДВНЗ «Університет банківської справи»,

Україна

E-mail: info@sb-group.com.ua

<https://orcid.org/0000-0002-9953-8024><http://www.researcherid.com/rid/F-3424-2019>

© Михайло Садовьяк, 2019

РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація

Вступ. Будівельний сектор має соціальну спрямованість, є інвестиційно ємнісною галуззю національного господарства. Як відомо, загальною тенденцією останніх років є скорочення обсягів виконаних будівельних робіт, зниження будівельної активності, погіршення фінансового стану будівельних компаній і скорочення їх кількості. Обґрунтовано, що основним фактором, який визначив такий стан справ у житловому будівництві та визначив негативні темпи зростання обсягів житла, є уповільнення інвестиційної активності. Тому інвестиційний процес є одним з найбільш важливих напрямків розвитку державного регулювання і управління.

Мета. Організаційно-правові методи державного регулювання безпосередньо впливають на суб'єктів інвестиційної діяльності. Тому метою статті є розгляд організаційно-правових методів державного регулювання інвестиційних процесів у контексті трансформаційного розвитку сектора житлового будівництва.

Метод (методологія). Для досягнення поставленої мети в роботі використано такі методи дослідження, як узагальнення, порівняння, історичний.

Результати. Зазначено, що розробка нормативно-правової бази в Україні здійснюється з урахуванням досвіду і вимог Європейського Союзу, проте досягнення в цій галузі незначні і вимагають подальшого вдосконалення для поліпшення інвестиційного клімату в країні. Важливим кроком у підвищенні інвестиційної привабливості будівельної галузі є гармонізація системи технічного регулювання України до міжнародних стандартів.

Зроблено висновок, що окремо застосовувані адміністративні регулятори не завжди можуть ефективно впливати на підтримку впорядкованості компонентів інноваційно-інвестиційного процесу у сфері житлового будівництва. Об'єктивно необхідним є таке державне регулювання, в якому буде застосовуватися комплекс регуляторів мотивації. Спільні дії державних регуляторів і саморегуляторів ринку будуть сприяти досягненню оптимальної структури та інфраструктури інвестиційної та будівельної діяльності суб'єктів господарювання.

Садовьяк М. С. Регулювання розвитку інвестиційно-будівельної діяльності в Україні: організаційно-правовий аспект. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 92-100.

Отримано: 09.03.2019 р.

Прорецензовано: 19.03.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ключові слова: житлове будівництво; інвестиційний процес; будівельна діяльність; державне регулювання; організаційно-правові методи; гармонізація

UDC 351.778.532

Mykhailo Sadoviak (Ukraine)

JEL classification: E22; L74; L78; O18

Sadoviak MYKHAILO

PhD Student,

SHEI "University of Banking", Ukraine

E-mail: info@sb-group.com.ua

<https://orcid.org/0000-0002-9953-8024>

<http://www.researcherid.com/rid/F-3424-2019>

© Mykhailo Sadoviak, 2019

Received: 09.03.2019

Revised: 19.03.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

REGULATION OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT AND BUILDING ACTIVITIES IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS

Abstract

Introduction. It is ascertained that the construction sector has a social orientation. It is an investment- capacious sector of the national economy. It is noted that the general trend of recent years is to reduce the volume of construction work performed, reduce construction activity, worsen the financial condition of construction companies and reduce their number. It is substantiated that the main factor that determines such a state of affairs in housing construction and defines the negative growth rates of housing volumes is the slowdown in investment activity. Therefore, the investment process is one of the most important directions of development of state regulation and management.

Purpose. Organizational and legal methods of state regulation have a direct impact on the subjects of investment activity. Therefore, the purpose of the article is to consider organizational and legal methods of state regulation of investment processes in the context of the transformational development of the residential sector.

Method (methodology). To achieve the goal of the article the following research methods have been used: method of generalization, method of comparison, historical method.

Results. It is noted that the development of the regulatory framework in Ukraine is carried out taking into account the experience and requirements of the European Union. However, achievements in this area are insignificant and require further improvement to improve the investment climate in the country. An important step in increasing the investment attractiveness of the construction industry is the harmonization of the system of technical regulation of Ukraine with international standards.

It is concluded that separately applied administrative regulators cannot always effectively influence the maintenance of the orderliness of the components of the innovation and investment process in the field of housing construction. Objectively, such state regulation is needed, in which a complex of motivation regulators will be applied. Joint actions of state regulators and market self-regulators will contribute to achieving the optimal structure and infrastructure of investment and construction activities of business entities.

Sadoviak, M. (2019). Regulation of development of investment and building activities in Ukraine: organizational and legal aspects. *Economic analysis*, 29 (1), 92-100.

Keywords: housing construction; investment process; construction activity; state regulation; organizational and legal methods; harmonization

Вступ

Будівельна сфера є соціально спрямованою та інвестиційно місткою галуззю національного господарства. Забезпечення житлом належить до первинних потреб людей та є важливим показником соціальної стабільності суспільства, рівня життя населення країни. Загальною тенденцією останніх років є скорочення обсягів виконаних будівельних робіт, зниження будівельної активності, погіршення фінансового стану будівельних підприємств та зменшення їх кількості. Основним чинником, що визначив такий стан справ у житловому будівництві та обумовив негативні темпи приросту обсягів житла, є уповільнення інвестиційної діяльності. Зокрема, проведений вітчизняними вченими кореляційний аналіз за 2006-2016 рр. дозволив встановити, що темпи змін обсягів прийнятого в експлуатацію житла в Україні напряму на 88,0 % залежать від змін в обсягах капітальних інвестицій у житлове будівництво [1, с. 198-199]. Відтак, інвестиційний процес, що забезпечує відтворення основних засобів як суб'єктів господарювання будівельної сфери, так і галузей національної економіки загалом, є одним із найбільш затребуваних напрямів розвитку державного регулювання та управління.

Досліджуючи проблеми активізації інвестиційно-будівельної діяльності в Україні, вітчизняні фахівці по-різному групують методи державного регулювання інвестиційних процесів у галузі житлового будівництва. Так одні вчені зазначають, що державне регулювання на ринку будівництва житлової нерухомості здійснюється адміністративними або економічними методами [2, с. 1]. Інші більш детально підходять до цього поділу, виокремлюючи організаційні (адміністративні), економічні та правові методи державного регулювання інвестиційної діяльності [3, с. 52], а також методи державного управління

інвестиційною діяльністю та інвестиційними проектами [3, с. 81]. Крім того, аналізуючи досвід зарубіжних країн щодо державного регулювання інвестиційних процесів, дослідники пропонують розглядати методи прямого та непрямого регулювання, враховуючи при цьому критерій достатності фінансових ресурсів [4]. Водночас більшість дослідників керується Законом України «Про інвестиційну діяльність» та використовує класифікацію методів державного регулювання умов інвестиційної діяльності за організаційно-правовою, економічною та грошово-кредитною ознаками [5] та з урахуванням сучасних реалій доповнюють перелік можливих інструментів [6].

Мета статті

Метою статті є розгляд організаційно-правових методів державного регулювання інвестиційних процесів у контексті трансформаційного розвитку сфери житлового будівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Організаційно-правові методи державного регулювання передбачають прямий вплив на суб'єкти інвестиційної діяльності, використовуючи регламенти, заборони, обмеження, дозволи [7]. Як інструменти такого впливу виступають: розробка відповідної законодавчої бази; розробка державних норм і стандартів в інвестиційній сфері; ліцензування інвестиційної діяльності; державна експертиза державних програм і проектів; антимонопольні заходи; роздержавлення та приватизація; умови використання землі та інших природних ресурсів [6, с. 110].

Розглянемо дієвість основних організаційно-правових методів державного регулювання інвестиційних процесів у сфері житлового будівництва (рис. 1).

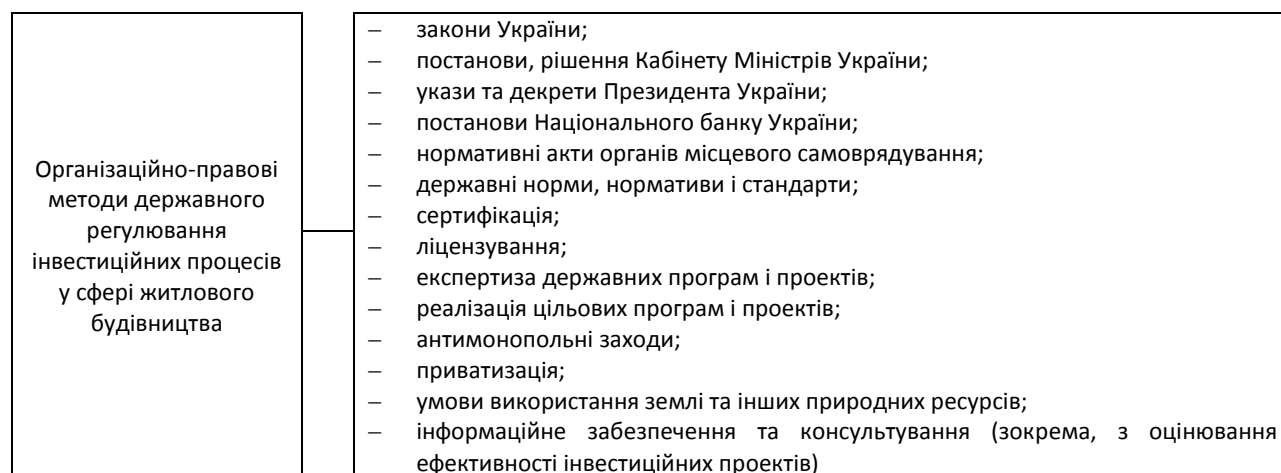

Рис. 1. Організаційно-правові методи державного регулювання інвестиційних процесів у сфері житлового будівництва

Інвестиційно-будівельна діяльність як різновид господарської діяльності має свою нормативну основу – інвестиційно-будівельне законодавство, що містить сукупність нормативних актів, які регулюють інвестиційні відносини у сфері будівництва щодо безпосереднього здійснення інвестиційно-будівельної діяльності та управління такою діяльністю [8]. Вчені зазначають, що розвиток нормативно-законодавчої бази в Україні здійснюється з урахуванням досвіду та вимог Європейського Союзу, проте напрацювання у цій сфері є незначними, чинять переважно негативний вплив на інвестиційний клімат в Україні та потребують подальшої розробки [9]. Зокрема, не активізують інвестиційний процес у сфері житлового будівництва зміни у Законі України «Про інвестиційну діяльність», де, з одного боку, чітко визначено види механізмів фінансування сфери будівництва, з іншого – обмежено права забудовників у частині застосування ними непередбачених законодавством механізмів, зокрема заборонено будівельним компаніям залучати кошти населення для фінансування будівництва житла напряму [5, ст. 4].

Правові відносини щодо залучення коштів в управління з метою фінансування будівництва житла та особливостей управління ними регулюються Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [10]. Недоліками цього Закону дослідники називають відсутність спрощених схем переходу на нові механізми фінансування та отримання дозвільної документації тих об'єктів будівництва, які були розпочато до прийняття Закону. Крім того, використання нових схем фінансування створило прецедент для шахрайства, оскільки вимагало формування достатньо великих грошових фондів гарантування повернення залучених коштів, що дозволило забудовникам залучати кошти від населення за старими схемами, підписуючи угоди попередніми датами [2, с. 4].

Розвитку інститутів інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних і юридичних осіб, сприяло прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері будівництва житла» [11]. У Законі йдеться про виняткове використання тільки таких механізмів інвестування та фінансування, як фонди фінансування будівництва; фонди операцій з нерухомістю; інститути спільного інвестування; випуск безпроцентних (цільових) облігацій; недержавні пенсійні фонди. Аналіз вітчизняної практики фінансування житлового будівництва показав, що найбільш оптимальними з наведених

механізмів є фонди фінансування будівництва та випуск безпроцентних (цільових) облігацій. Інші механізми через низку причин не набули достатнього розвитку. Крім того, вказані інструменти є складними фінансовими продуктами та існують окремо один від одного. Тому, зважаючи на індивідуальні особливості кожного з них, важливою є розробка стандарту, який би враховував ці всі особливості [12]. Отже, зроблені пропозиції вважаємо доцільними, оскільки створення стандарту дозволило би органічно поєднувати наведені вище інструменти, використовуючи індивідуальні переваги кожного.

У Законі України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» передбачається впровадження комплексу заходів, спрямованих на покращення стану будівельної галузі країни, забезпечення житлових прав громадян, що потребують державної підтримки, і стимулювання житлового будівництва в умовах світової фінансової кризи [13]. Позитивним у цьому Законі є те, що до певної міри окреслилася схема допомоги держави компаніям-збудовникам, які мають незавершені будівлі. Зокрема, Законом передбачено завершення у 2009 р. будівництва житла зі ступенем готовності понад 70 %, у 2010 р. – зі ступенем готовності понад 50 %. Водночас, заборонено розірвання фізичними та юридичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта житлового будівництва за умови, що за такими договорами здійснено оплату 100 % вартості об'єкта житлового будівництва, крім випадків, якщо таке розірвання здійснюється за згодою сторін. Повернення коштів, внесених фізичними та юридичними особами на користь забудовників за розірваними договорами, за якими здійснено часткову оплату вартості об'єкта житлового будівництва, здійснюється після подальшої реалізації такого об'єкта житлового будівництва. Отже, інвестор не має права повернути вкладені кошти, а змушений чекати на квартиру. Забрати кошти можна за умови, якщо забудовник порушить термін введення будинку в експлуатацію більше ніж на 18 місяців [9]. Тобто ризики інвестування в будівництво нового житла є дуже великими, що негативно впливає на залучення інвестицій у будівельну сферу.

Виправдовуючи такі кардинальні дії держави, вітчизняні фахівці наголошують: якщо б населення масово почало вилучати кошти з ринку будівництва житла, то більшість будівельних компаній стали банкрутами, а це зруйнувало б ринок будівництва житлової нерухомості в Україні [2, с. 2]. Альтернативою заборони вилучення коштів будівництва житлової нерухомості стала державна підтримка будівництва доступного житла, яка

згідно із Законом полягає у сплаті державою 30 % вартості будівництва житла або наданні пільгового іпотечного кредиту. У разі неповернення суб'єктом господарської діяльності (забудовником) пільгового кредиту у визначений договором термін кредитно-фінансова установа набуває майнових прав на збудоване житло й інші об'єкти будівництва і має право продати його за вартістю виданого кредиту державним органам або органам місцевого самоврядування через державну іпотечну установу для забезпечення громадян, які потребують покращення житлових умов відповідно до чинного законодавства, чи здійснювати його вільний продаж на ринку житла. Попри те, що цей Закон сьогодні є найбільш комплексним та перспективним у реалізації державної житлової політики, на думку інших фахівців, він все ж таки є недосконалим, бо не містить підстав і порядку для звернення до стягнення на предмет іпотеки, що суперечить вимогам, викладеним у ч. 3 ст. 47 Конституції України. До того ж за відсутності таких коштів діяльність банку, який надаватиме іпотечні кредити відповідно до цього Закону, може створити загрозу інтересам вкладників, інших кредиторів банку, а також Національного банку України, що надає довгострокове рефінансування уповноваженому банку під заставу іпотечних кредитів [9].

Державне регулювання будівництва житла ґрунтується також на дії таких законодавчих актів: Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» [14], Указів Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» [15] та «Про деякі заходи щодо сприяння добудові житлових об'єктів» [16], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 рр.» [17], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення будівництва доступного житла» [18]. З огляду на ці нормативні документи науковці висловлюють думку, згідно з якою необхідним є створення єдиної законодавчо визначеної державної житлової політики, спрямованої на підвищення інвестиційного попиту, подолання негативних тенденцій і забезпечення розширеного відтворення житла, покращення його утримання та обслуговування [19, с. 139-140]. Державна регуляторна будівельно-житлова політика повинна стати основою для розробки нового Житлового кодексу України, який не зазнавав суттєвих змін з 1983 р., та інших законодавчих актів, що регулюватимуть житлові відносини у сучасних соціально-економічних умовах, і враховуватимуться під час розробки регіональних

та галузевих програм забезпечення громадян житлом [2, с. 5].

Щодо правил здійснення інвестиційно-будівельної діяльності, то вони регулюються державними стандартами; державними будівельними нормами; відомчими будівельними нормами; регіональними будівельними нормами; технічними умовами. На жаль, зазначені норми і правила були затверджені ще за часів Радянського Союзу. Для забезпечення інноваційного розвитку будівельної сфери, швидкої адаптації нормативної бази з питань будівництва до міжнародних вимог, підвищення якості та конкурентоспроможності будівельної продукції необхідним та важливим є реалізація на практиці цілей, сформульованих Кабінетом Міністрів України у Концепції реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва України на період до 2015 року та Плану заходів щодо її виконання [20; 21]. Так на Міністерство регіонального розвитку та будівництва покладено зобов'язання переглянути державні стандарти та будівельні норми і правила колишнього СРСР та підвищення питомої ваги стандартів до 2015 року до 30 %, гармонізованих із Стандартами Європейського Союзу. Окрім того, значним кроком у підвищенні інвестиційної привабливості будівельної галузі є й гармонізація системи технічного регулювання України до міжнародних стандартів, зокрема, затверджені у 2013 році Міністерством економічного розвитку і торгівлі України зміни до національних стандартів України [22].

Загалом дослідники звертають увагу на те, що законодавчо не вирішеними залишаються питання удосконалення дозвільно-погоджувальних процедур у будівництві, зокрема їх спрощення під час проектування та введення в експлуатацію будівель [23, с. 8; 24, с. 59]. Водночас на ринку житла витрати будівельників, не пов'язані з будівництвом, досягають 42 % від собівартості житла [25, с. 239]. Необхідним є також дотримання учасниками будівництва та органами виконавчої влади всіх рівнів вимог законодавства, що регулює відносини у сфері житлового будівництва [23, с. 8]. Потребує законодавчого врегулювання й узгодження пріоритетів підтримки проектів будівництва доступного житла у сільській місцевості з державними програмами розвитку села [25, с. 242] та заборона безоплатної передачі житлової площі в новозбудованих будинках на баланс міста [24, с. 59]. Серед заходів, які б сприяли збільшенню обсягів будівництва доступного житла, є створення ефективного економічного механізму будівництва доступного житла, що, зокрема, передбачатиме законодавче визначення критеріїв доступного житла; забезпечення використання показника собівартості будівництва як основи встановлення економічно і соціально

www.econa.org.ua

обґрунтованої ціни на доступне житло; запровадження механізму розрахунку та моніторингу собівартості будівництва доступного житла; створення механізму безкоштовного виділення державою землі під будівництво доступного житла; запровадження механізму державного замовлення на будівництво доступного житла та ін. [26].

Одним із найважливіших інструментів організаційно-правових методів державного регулювання інвестиційної діяльності у сфері житлового будівництва є обов'язкова комплексна державна експертиза у повному обсязі всіх інвестиційних програм та проектів незалежно від джерел фінансування, крім об'єктів, затвердження проектів будівництва яких не потребує висновку комплексної державної експертизи. Перелік таких об'єктів встановлюється Державним комітетом з будівництва та архітектури відповідно до законодавства. Окремим аспектом державної експертизи необхідно визначити доцільність детального дослідження можливості повернення та дохідність державних інвестицій на етапі експлуатації побудованих об'єктів. У зв'язку з цим вважаємо корисним досвід США щодо проведення державної експертизи проектів, які фінансуються за рахунок федерального бюджету. Зокрема, всі інвестиційні проекти для відкриття державного фінансування проходять обов'язкову експертизу за критерієм двадцятип'ятирічного «життєвого циклу» [27, с. 77-78].

Не втрачає своєї значущості й такий організаційний інструмент державного регулювання інвестиційних процесів у житловому будівництві, як інформаційне забезпечення та надання консультацій різного роду [28, с. 140]. Так вітчизняні вчені обґрунтовано вказують на те, що

однією з причин, яка стримує розвиток економіки, є неупорядкованість інформаційних потоків, тобто інформація є неадресною, несистематизованою та несвоечасною [29]. Тому у подальших дослідженнях пропонується створення інформаційної системи для кожної галузі економіки, дані якої будуть контролюватися та постійно оновлюватися, а також розвиток інформаційної інфраструктури шляхом формування обласних, регіональних, районних та місцевих дорадчих консультативних центрів, які будуть тісно пов'язані між собою єдиною інформаційною мережею [30]. Стосовно будівельної галузі, то на сьогодні існує проблема регулювання відносин між центром і регіонами в процесі науково-технічної діяльності, що ставить завдання формування банку даних та інформаційних потоків, які відповідають новим цілям і умовам соціального та економічного розвитку регіонів на основі розширення їх господарських прав, самоврядування та самофінансування [28, с. 140].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, окремо застосовувані адміністративні регулятори не завжди можуть ефективно впливати на забезпеченість упорядкованості складових інноваційно-інвестиційного процесу у сфері житлового будівництва. У цьому зв'язку об'єктивної необхідності набуває державного регулювання, яке повинно застосовувати сукупність регуляторів мотивації. Спільна дія державних регуляторів та ринкових саморегуляторів сприятиме досягненню оптимальної структури та інфраструктури інвестиційно-будівельної діяльності суб'єктів економічних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тяжкороб І. В. Просторові форми організації економіки регіону: стратегія розвитку та інвестиційне забезпечення : [монографія]. Київ: «Видавництво Людмила», 2018. — 404 с.
2. Тимофеева О. А. Державне регулювання будівництва житлової нерухомості в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 3 (34). С. 1-6.
3. Качур Р. П. Державне регулювання інвестиційної діяльності в трансформаційній економіці України : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.03 / Качур Роман Павлович. Львів: Львівський національний університет імені вага Франка, 2015. 237 с.
4. Нахкур Т. Ф. Державне регулювання інвестиційних процесів у будівельній сфері в зарубіжних країнах та їх адаптація для української економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 126-129.
5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 р. № 1561-XII (із змінами і доповненнями). URL : zakon.rada.gov.ua/go/1560-12.
6. Вовчак О. Д. Інвестування: навч. посіб. Львів : Новий світ-2000, 2006. 544 с.
7. Государственное регулирование инвестиционной деятельности. URL : <http://market-pages.ru/realnieinvest/4.html>.
8. Дзяд О. В. Ринкові трансформації у житловому секторі економіки України. Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1996. 158 с.
9. Левчинський Д. Л. Особливості державного регулювання інвестиційно-будівельної діяльності. *Економічний Часопис – XXI*. URL : <http://soskin.info/ea/2010/7-8/201053zmist.html>.
10. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003 р. № 978-IV. URL : zakon.rada.gov.ua/go/978-15.

www.econa.org.ua

11. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері будівництва житла» від 29.06.2010 р. № 2367-VI. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2367-17.
12. Фаріон Д. О. Фінансове забезпечення житлового будівництва в Україні. Ефективна економіка. 2010. № 11. URL : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=396.
13. Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25.12.2008 р. № 800-VI. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17/ed20121016.
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» від 16.09.2008 р. № 509-VI. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-17.
15. Указ Президента України від 08.11.2007 р. № 1077/2007 «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом». URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077/2007.
16. Указ Президента України від 08.04.2009 р. № 231/2009 «Про деякі заходи щодо сприяння добудові житлових об'єктів». URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2009
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2009 р. № 1249 «Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 рр.». URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP091249.html.
18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.03.2008 р. № 407 «Деякі питання забезпечення будівництва доступного житла». URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-2008-p.
19. Петруненко С. В. Державне регулювання житлового будівництва України в контексті побудови доступного житла. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 138-140.
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2010 року № 1436-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва України на період до 2015 року». URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-2010-p.
21. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 року № 1982-р «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва України на період до 2015 року». URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-2010-p.
22. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 22.08.2013 р. № 1010 «Про прийняття національних стандартів України, гармонізованих з міжнародними стандартами, затвердження національних стандартів України, змін до національних стандартів України, скасування національних стандартів України та міждержавних стандартів в Україні». URL : http://zakon.golovbukh.ua/regulation/s/1521/8196/8197/480685/
23. Кравченко В. І., Паливода К. В. Фінансування будівництва житла. Кн. І. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. С. 173.
24. Ступнікер Г. Л. Державне регулювання чинників ціноутворення на житловому ринку регіонів України в контексті зниження вартості будівництва. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2010. № 3 (192). С. 58-63.
25. Косарева І. П., Сарматичка Н. В., Бондаренко Н. В. Оцінка можливостей впровадження державної програми «Доступне житло» в Україні. *Бізнес-інформ*. 2013. № 3. С. 239-243.
26. «Щодо стану ринку житла в Україні та заходи з його державного регулювання». Аналітична записка. URL : http://www.niss.gov.ua/articles/1368
27. Гришина Н. П. Источники финансирования комплексных инвестиционных строительных проектов. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2009. № 5. С. 72-79.
28. Козич О. М. Державне регулювання діяльності будівельної галузі України. URL : www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/4/04.pdf.
29. Музиченко А. С. Державне регулювання інвестиційної діяльності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2004. № 9. С. 46-53.
30. Глухман А. О. Методи державного регулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. URL : http://nauka.zinet.info/17/gluhman.php.

REFERENCES

1. Tyazhkorob, I. V. (2018). *Prostorovi formy orhanizatsii ekonomiky rehionu : stratehiia rozvytku ta investytsiine zabezpechennia [Spatial forms of organization of the region's economy: development strategy and investment support]*. Kyiv : «Vydavnytstvo Liudmyla» [in Ukrainian].
2. Tymofeieva, O. A. (2011). *Derzhavne rehuliuвання budivnytstva zhytlovoi nerukhomosti v Ukraini [State regulation of residential real estate construction in Ukraine]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 3, 1-6 [in Ukrainian].
3. Kachur, R. P. (2015). *Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnosti v transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy [State regulation of investment activity in the transformational economy of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv : Frankivsk National University of Lviv [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

4. Nahkur, T. F. (2018). Derzhavne rehuliuвання investytsiinykh protsesiv u budivelnii sferi v zarubizhnykh krainakh ta yikh adaptatsiia dlia ukrainskoi ekonomiky [State regulation of investment processes in the construction sector in foreign countries and their adaptation for the ukrainian economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 10, 126-129 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro investytsiinu diialnist» vid 18.09.91 r. № 1561-KhII (iz zminamy i dopovnenniamy) [Law of Ukraine "On Investment Activity" from September 18 1991, № 1561-XII (with amendments and additions) (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/1560-12 [in Ukrainian].
6. Vovchak, O. D. (2006). *Investuvannya [Investing]*. Lviv : Novyi svit-2000 [in Ukrainian].
7. Gosudarstvennoe regulirovanie investitsionnoy deyatel'nosti [State regulation of investment activity]. (n.d.). <http://market-pages.ru>. Retrieved from <http://market-pages.ru/realnieinvest/4.html> [in Russian].
8. Dziad, O. V. (1996). *Rynkovi transformatsii u zhytlovomu sektori ekonomiky Ukrainy [Market transformations in the residential sector of the economy of Ukraine]*. Dnipropetrovsk : Navchalna knyha [in Ukrainian].
9. Levchynskiy D. L. (2010). Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання investytsiino-budivelnoi diialnosti [Features of State Regulation of Investment and Construction Activity]. *Ekonomichnyi Chasopys – XXI – Economic Journal – XXI*. Retrieved from <http://soskin.info/ea/2010/7-8/201053zmist.html> [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy «Pro finansovo-kredytni mekhanizmy i upravlinnia mainom pry budivnytstvi zhytla ta operatsiiakh z nerukhomistiu» vid 19.06.2003 r. № 978-IV [The Law of Ukraine "On Financial-Credit Mechanisms and Property Management in the Construction of Housing and Real Estate Operations" from Yune 19 2003, № 978-IV]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/978-15 [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання u sferi budivnytstva zhytla» vid 29.06.2010 r. № 2367-VI [The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improvement of State Regulation in the Sphere of Housing Construction" from June 29 2010, № 2367-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/2367-17 [in Ukrainian].
12. Farion, D. O. (2010). Finansove zabezpechennia zhytlovoho budivnytstva v Ukraini [Financial Provision of Housing Construction in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective Economics*, 11. Retrieved from www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=396 [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia vplyvu svitovoi finansovoi kryzy na rozvytok budivelnoi haluzi ta zhytlovoho budivnytstva» vid 25.12.2008 r. № 800-VI [The Law of Ukraine "On Prevention of the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Industry and Housing Construction" from December 25 2008, № 800-VI]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17/ed20121016 [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo spryannia budivnytstvu» vid 16.09.2008 r. № 509-VI [The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Facilitation of Construction" from September 16 2008, № 509-VI]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-17 [in Ukrainian].
15. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.11.2007 r. № 1077/2007 «Pro zakhody shchodo budivnytstva dostupnoho zhytla v Ukraini ta polipshennia zabezpechennia hromadian zhytlom» [Decree of the President of Ukraine "On Measures to Build Affordable Housing in Ukraine and Improvement of Citizens' Housing" from November 08 2007, № 1077/2007]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077/2007 [in Ukrainian].
16. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.04.2009 r. № 231/2009 «Pro deiaki zakhody shchodo spryannia dobudovi zhytlovykh ob'ektiv» [Decree of the President of Ukraine "On certain measures to promote the completion of residential projects" from April 08 2009, № 231/2009]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2009 [in Ukrainian].
17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.11.2009 r. № 1249 «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialno-ekonomichnoi prohramy budivnytstva (prydbannia) dostupnoho zhytla na 2010-2017 rr.» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State target social and economic program of construction (purchase) of affordable housing for 2010-2017" from November 11 2009, № 1249]. (n.d.). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP091249.html [in Ukrainian].
18. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.03.2008 r. № 407 «Deiaki pytannia zabezpechennia budivnytstva dostupnoho zhytla» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of construction of affordable housing" from March 5 2008, No. 407]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-2008-r [in Ukrainian].
19. Petrunenko, S. V. (2011). Derzhavne rehuliuвання zhytlovoho budivnytstva Ukrainy v konteksti pobudovy dostupnoho zhytla [State regulation of housing construction in the context of construction of affordable housing]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 7, 138-140 [in Ukrainian].
20. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 lypnia 2010 roku № 1436-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky z normatyvnoho zabezpechennia budivnytstva Ukrainy na period do 2015 roku» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of Implementation of the State Policy on Regulatory Support of the Construction of Ukraine for the Period until 2015" from July 14 2010, No. 1436-p]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-2010-r [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

21. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 zhovtnia 2010 roku № 1982-r «Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo vykonannia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky z normatyvnoho zabezpechennia budivnytstva Ukrainy na period do 2015 roku»* [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Plan of Measures for Implementation of the Concept of Implementation of the State Policy on Regulatory Construction of Ukraine until 2015" from October 12 2010, No. 1982-p]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-2010-r [in Ukrainian].
22. *Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli vid 22.08.2013 r. № 1010 «Pro pryiniattia natsionalnykh standartiv Ukrainy, harmonizovanykh z mizhnarodnymy standartamy, zatverdzhennia natsionalnykh standartiv Ukrainy, zmin do natsionalnykh standartiv Ukrainy, skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy ta mizhderzhavnykh standartiv v Ukraini»* [Order of the Ministry of Economic Development and Trade "On adoption of national standards of Ukraine, harmonized with international standards, approval of national standards of Ukraine, changes to national standards of Ukraine, abolition of national standards of Ukraine and interstate standards in Ukraine" from August 22 2013, № 1010]. (n.d.). Retrieved from <http://zakon.golovbukh.ua/regulation/s/1521/8196/8197/480685/> [in Ukrainian].
23. Kravchenko, V. I., & Palyvoda, K. V. (2006). *Finansuvannia budivnytstva zhytla*. [Financing of housing construction]. (Vols. 1). Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
24. Stupniker, H. L. (2010). Derzhavne rehuliuвання chynnykiv tsinoutvorennia na zhytlovomu rynku rehioniv Ukrainy v konteksti znyzhennia vartosti budivnytstva [State regulation of pricing factors in the housing market of the regions of Ukraine in the context of reducing the cost of construction]. *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury – Bulletin of the Pridniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture*, 3, 58-63 [in Ukrainian].
25. Kosarieva Y. P., Sarmatytska, N. V., Bondarenko, N. V. (2013). Otsinka mozhlyvostei vprovadzhennia derzhavnoi prohramy «Dostupne zhytlo» v Ukraini [Estimation of the possibilities of implementation of the State Affordable Housing Program in Ukraine]. *Biznes-inform – Business-inform*, 3, 239-243 [in Ukrainian].
26. «Shchodo stanu rynku zhytla v Ukraini ta zakhody z yoho derzhavnoho rehuliuвання». *Analychna zapyska*. ["On the state of the housing market in Ukraine and measures for its state regulation". *Analytical note*]. (n.d.). Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1368/> [in Ukrainian].
27. Grishina, N. P. (2009). Istochniki finansirovaniya kompleksnykh investitsionnykh stroitel'nykh proektov [Sources of financing of complex investment construction projects]. *Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo social'no-ekonomicheskogo universiteta – Bulletin of the Saratov State Social and Economic University*, 5, 72-79 [in Russian].
28. Kozych, O. M. (2012). *Derzhavne rehuliuвання diialnosti budivelnii haluzi Ukrainy* [State regulation of the construction industry in Ukraine]. Retrieved from www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/4/04.pdf [in Ukrainian].
29. Muzychenko, A. C. (2004). Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnosti [State regulation of investment activity]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 9, 46-53 [in Ukrainian].
30. Hlukhman, A. O. *Metody derzhavnoho rehuliuвання investytsiinoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv* [Methods of state regulation of investment activity of agricultural enterprises]. (n.d.). Retrieved from <http://nauka.zinet.info/17/gluhman.php> [in Ukrainian].

УДК 336.025

Сергій Хоружий (Україна)

JEL classification: G18, G28

Сергій ХОРУЖИЙ

кандидат економічних наук, докторант,
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
Україна

E-mail: shoruz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0171-0253>

<http://www.researcherid.com/rid/F-3516-2017>

© Сергій Хоружий, 2019

Отримано: 12.03.2019 р.

Прорецензовано: 20.03.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

КЛАСИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Анотація

Вступ. В умовах глобалізованого світу нагальною потребою стало забезпечення координації національних систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ. Проблема формування регуляторно-наглядових систем у фінансовому секторі економіки були присвячені дослідження багатьох науковців (Б. Ейхенгрін, Д. Кальво, Г. Карчева, А. Мелецькі, В. Міщенко та ін.). Науковцями проведено багато важливих і результативних досліджень еволюції інституційного забезпечення таких систем. Однак у зазначених напрацюваннях наявні різні підходи до виокремлення моделей регуляторно-наглядових систем.

Мета. Метою дослідження є проведення аналізу позитивної практики формування систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ та виокремлення основних факторів для класифікації моделей таких систем.

Результати. Окреслено об'єктивні причини появи секторальної моделі, які полягають у різній сутності фінансових послуг, що встановлює основу правовідносин між фінансовою установою і споживачем фінансової послуги. У статті визначені відмінності між консолідованою та інтегрованою моделями, що полягають у встановленні відповідальності за здійсненням нагляду за одним чи декількома наглядовими органами відповідно, а також у наявності різних методологій нагляду - єдиної чи інтегрованої. Виокремлено основні переваги, які надає система консолідованого нагляду, а також оцінено недоліки перехідного періоду у процесі трансформації секторальної моделі у консолідовану регуляторно-наглядову модель.

За запропонованими критеріями (нагляд за діяльністю фінансових установ, захист споживачів фінансових послуг та інвесторів, мікропруденційний та макропруденційний нагляд, виведення фінансових установ з ринку) автор класифікував чотири моделі системи регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ: секторальну модель, консолідовану модель із централізацією і консолідацією функцій у центральному банку, консолідовану модель із централізацією і консолідацією функцій в єдиному уповноваженому органі нагляду та інтегровану модель Twin Peaks. Дослідження процесів трансформації систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ дозволило автору узагальнити переваги та недоліки формування різних моделей регуляторно-наглядових систем.

Хоружий С. Класифікація моделей регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 101-107.

Ключові слова: регулювання; нагляд; фінансові установи; консолідація регулювання і нагляду; моделі регулювання і нагляду; мікропруденційний нагляд; макропруденційний нагляд

UDC 336.025

Sergiy Khoruzhyi (Ukraine)

JEL classification: G18, G28

Sergiy KHORUZHYYI

*PhD in Economics,
Doctoral Student,*

SHEI "Banking University", Kyiv, Ukraine

E-mail: shoruz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0171-0253>

<http://www.researcherid.com/rid/F-3516-2017>

© Sergiy Khoruzhyi, 2019

Received: 12.03.2019

Revised: 20.03.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CLASSIFICATION OF MODELS OF REGULATION AND SUPERVISION BY THE ACTIVITIES OF FINANCIAL INSTITUTIONS

Abstract

Introduction. In the conditions of globalized world, a mechanism for coordination of national systems of regulation and supervision of financial institutions is considered an urgent need. The problems of the formation of regulatory and supervisory systems in the financial sector are the core ones for many scholars' researches (such as B.Eihengrin, D. Kalvo, G. Karcheva, A.Melecki, V.Mishchenko, etc.). Scientists have conducted many relevant and effective studies of the evolution of institutional support for such systems. However, these studies differ in their approaches to the determination of the models of the regulatory and supervisory systems.

Purpose. The article aims to conduct the analysis of the positive practice of developing regulatory and supervisory systems to control financial institutions activity and to identify the main factors for the classification of models of such systems.

Results. Author establishes the objective reasons for the emergence of a sectoral model, such as different nature of financial services, which establish the legal relationship between financial institution and consumer of financial services. The article defines the differences between consolidated and integrated models. These differences outline the responsibility for oversight by one or more supervisors and display the existence of different supervisory methodologies - unified and integrated. Author determines the main advantages provided by the system of consolidated supervision and estimates the shortcomings of the transitional period in the process of transforming of the sectoral model into a consolidated regulatory and supervisory model. According to the proposed criteria (supervision of financial institutions, protection of consumers of financial services and investors, micro-prudential and macroprudential supervision, withdrawal of financial institutions from the market), author determines four models of the system of regulation and supervision of financial institutions. They are sectoral model, consolidated model with centralization and consolidation of the functions in the central bank, a consolidated model with centralization and consolidation of functions in a single authorized oversight body and an integrated model Twin Peaks. Investigation of the transformation processes of the regulation and supervision systems over the activities of financial institutions allowed generalizing the advantages and disadvantages of different models of regulatory and supervisory systems, which have been outlined in this paper.

Khoruzhyi S. (2019). Classification of models of regulation and supervision by the activities of financial institutions. *Economic analysis*, 29 (1), 101-107.

<https://doi.org>.

Keywords: regulation; supervision; financial institutions; consolidation of regulation and supervision; models of regulation and supervision; micro-prudential supervision; macro-prudential supervision

Вступ

В умовах глобалізованого світу нагальною потребою стало забезпечення координації функціонування національних фінансових систем. У цих умовах перед економічною наукою та господарською практикою постала проблема удосконалення підходів до формування національних систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ у межах глобальної системи координат із метою забезпечення фінансової стабільності і розвитку світової економіки.

Аналізу методологічних основ формування інституційного забезпечення процесу регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ були присвячені дослідження А. Абрамова, О. В'югіна, Б. Ейхенгріна, Д. Кальво, Г. Карчевої, Л. Леви, А. Мелецькі, Я. Міркіна, В. Міщенко, А. Мороза, С. Науменкової, Д. Панкіна, А. Подпієри, Дж. Стігліца, Дж. Тобіна, Д. Шонмахера та ін. Науковцями здійснено чимало важливих і результативних досліджень еволюції структурних змін у інституційному забезпеченні регуляторно-наглядових систем. Однак у зазначених напрацюваннях наявні різні підходи до виокремлення моделей таких систем.

Мета статті

Метою дослідження є проведення оцінки практики формування систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ та виокремлення основних факторів для класифікації моделей таких систем.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вплив сформованої системи регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ на економічний розвиток держави обумовлює науковий пошук оптимальної моделі інституційного забезпечення цього процесу. Важливо зазначити, що, на відміну від української законодавчої практики, науковці і позитивна законодавча практика країн ЄС чітко виокремлює поняття «регулювання» від поняття «нагляд». Регулювання і надгляд за діяльністю фінансових установ реалізується регуляторами (Regulators) та органами нагляду (Supervisors). Регулятори оцінюють стан фінансового ринку та встановлюють певні норми та правила. Це здебільшого законодавчі органи країн. Уповноважені органи нагляду забезпечують надгляд шляхом здійснення моніторингу і контролю та вживають заходи впливу до порушників встановлених норм.

Вибір ефективної форми організації регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ та встановлення доцільного розподілу функцій між уповноваженими органами вирішується державами

самостійно з урахуванням позитивного міжнародного досвіду та об'єктивних факторів, що склалися у країні (чинна правова база, дієвість судової системи, історичний досвід, структура ринків фінансових послуг, економія ресурсів, наявність кризових явищ тощо).

Інституційний дизайн для нагляду за діяльністю фінансових установ має бути придатним підтримувати посткризові регуляторно-наглядові реформи і мати можливості запровадити кризову систему управління фінансовим сектором економіки, зазначив Д. Кальво (Calvo D.) [1], який класифікував чотири моделі нагляду: секторальну, інтегровану та два види частково інтегрованих моделей – відповідно до наглядових цілей (модель Twin Peaks) або секторів фінансових послуг.

С. Науменкова і В. Міщенко виокремлюють три моделі: секторну, на основі завдань і модель єдиного нагляду [2]. Представники Групи 30 виділяють чотири моделі регулювання і нагляду: інституційну, функціональну, інтегровану і модель Twin Peaks [3]. Д. Шонемакер (Schoenmaker D.) та Н. Верон (Veron N.) притримуються думки про існування чотирьох моделей: секторальної, функціональної (Twin Peaks), інтегрованої без участі центрального банку у банківському надгляді, інтегрованої із банківським надглядом центральним банком [4].

П'ять моделей наглядових систем визначають М. Мелецькі (Melesky M.) і А. Подпієра (Podpiera A.): секторальний надгляд за банками поза центральним банком, секторальний надгляд за банками у центральному банку, частково інтегрований надгляд у двох уповноважених органах, інтеграція нагляду в одному наглядовому органі, інтеграція всіх наглядових повноважень у центральному банку [5].

Доцільно зазначити, що практично всі країни починали організацію державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ із секторальної або інституційної моделі. Дослідники іноді пов'язують причину виникнення секторальної моделі із існуванням окремих груп фінансових установ – банків, страхових компаній, а згодом і для торговців цінними паперами. На нашу думку, об'єктивною причиною появи секторальної моделі та створення окремих уповноважених органів, які здійснюють надгляд за різними секторами (кредитно-депозитна діяльність, страхування, торгівля цінними паперами та деривативами) була різна сутність фінансових послуг, яка встановлює основу правовідносин між фінансовою установою і споживачем фінансової послуги, а саме:

- операції з грошовими коштами без їхньої трансформації у інші фінансові активи (кредитування, депозити, факторинг, фінансовий лізинг, платіжні послуги та грошові перекази, випуск електронних грошей, обмін валюти тощо);

- операції з фінансовими інструментами із трансформацією грошових коштів у активи, що мають майновий характер правовідносин (цінні папери);
- операції щодо трансформації грошових коштів у зобов'язання по хеджуванню ризиків через фінансові інструменти (деривативи);
- операції щодо трансформації грошових коштів у зобов'язання за договорами убезпечення (страхування).

Саме сутність фінансової послуги, а не інституційний вид фінансової установи став підґрунтям для формування секторального підходу при створенні регуляторно-наглядових систем. Секторальний нагляд на ринках фінансових послуг досі залишається поширеним у світі. Через різні підходи у процедурах нагляду уповноважених органів та недосконалість координаційних механізмів між ними секторальний спосіб нагляду важко долає розмивання видів фінансових послуг та поширення діяльності фінансових груп, що дозволяє фінансовим установам використовувати регуляторний і податковий арбітраж.

Ускладнення ринків фінансових послуг суттєво вплинуло на дієвість державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ, що призвело до трансформації інституційної організації цих процесів у багатьох юрисдикціях.

Інтегрована модель концентрації всіх наглядових функцій у центральному банку почала реалізовуватися у Сінгапурі. Цей шлях обрали деякі європейські країни (Ірландія, Чехія, Словаччина, Литва). Натомість у скандинавських країнах (Норвегія, Данія, Швеція) інтеграційні процеси призвели до появи окремого регуляторно-наглядового органу. Згодом до процесу концентрації всіх наглядових функцій у єдиному наглядовому органі приєдналася більшість країн ЄС (Естонія, Латвія, Угорщина, Австрія, Німеччина, Мальта, Польща, Фінляндія та ін.).

Доцільно таку модель концентрації всіх регуляторно-наглядових функцій в одному органі за єдиною методологією називати консолідовано. Один наглядовий орган визначається відповідальним за стан і розвиток діяльності фінансових установ. Натомість інтегрована модель передбачає наявність інтеграційних процесів між двома і більше наглядовими органами щодо узгодження методології нагляду та взаємного обміну інформацією щодо діяльності фінансових установ.

Також доцільно зазначити наявність іншої моделі нагляду за діяльністю фінансових установ, яку називають Twin Peaks (реалізована у Австралії, Нідерландах, Бельгії, Новій Зеландії, Великій Британії, Південній Африці). Ця модель нагляду заснована на функціональній спеціалізації органів нагляду за завданнями і передбачає функціонування

двох окремих уповноважених органів, один з яких спеціалізується на пруденційному нагляді за діяльністю фінансових установ, а інший – на нагляді за здійсненням діяльності на ринках фінансових послуг, або нагляді за ринковою поведінкою фінансових установ.

Доцільно також виокремлювати варіант, коли під реформуванням системи регулювання і нагляду створюється єдина установа, що стає простою парасолькою для всіх колишніх наглядових органів, дозволяючи кожному з них працювати за старими секторальними регуляторними та наглядовими підходами.

Дослідження процесів трансформації систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ дозволяє констатувати, що формування єдиного уповноваженого органу відбувається в країнах із наглядом за банками поза межами центрального банку, а також у країнах із більшим розміром банківського сектору, особливо за умов існування високих сукупних ризиків ліквідності та наявності значної кількості фінансових криз. Натомість для більш розвинутого небанківського сектору запровадження консолідованої структури нагляду є менш вигідним.

Водночас консолідована модель нагляду дозволяє за єдиною методикою більш системно аналізувати процеси, які відбуваються на ринках фінансових послуг, що сприяє зменшенню можливостей для використання регуляторного арбітражу, а також значно посилюється нагляд за фінансовими конгломератами. Однак перехідний період, необхідний для впровадження консолідованої моделі, характеризується необхідністю перегляду великої кількості законів щодо діяльності фінансових установ, а також недостатністю ресурсів проведення такої консолідації.

Для здійснення класифікації моделей регуляторно-наглядових систем доцільно окреслити критерії, за якими визначаються у різних юрисдикціях уповноважені за реалізацію окремих функцій органи, а саме:

- щодо допуску фінансових установ до діяльності на ринках фінансових послуг та забезпечення нагляду за цією діяльністю;
- щодо мікропруденційного нагляду;
- щодо захисту споживачів фінансових послуг та інвесторів;
- щодо макропруденційного нагляду та забезпечення фінансової стабільності;
- щодо виведення фінансових установ з ринку.

Наведені вище критерії та функціональний підхід було використано для класифікації моделей до регуляторно-наглядових систем, за наступними моделями: секторальна модель; консолідована модель із централізацією і консолідацією функцій регулювання і нагляду в центральному банку, разом

із мікропруденційним наглядом; консолідована модель із централізацією і консолідацією функцій регулювання і нагляду в єдиному органі нагляду, який спільно із центральним банком здійснює макропруденційний нагляд; інтегрована модель за участю органу нагляду за діяльністю фінансових установ та органу пруденційного нагляду (Twin Peaks).

Якщо для консолідованих моделей визначається один уповноважений орган, що покликаний реалізувати зазначені вище функції, то для інтегрованої моделі нагляду (Twin Peaks)

відповідальність за реалізацію регуляторно-наглядових функцій розподілена між двома органами, які інтегровано відповідають за діяльність фінансових установ та макроекономічні ризики у їхній діяльності.

Класифікація моделей до регуляторно-наглядових систем наведено в табл. 1, де: ЦБ – центральний банк; ОН – орган нагляду за діяльністю фінансових установ; ОВ – орган виведення фінансових установ «з ринку»; ОПН – орган пруденційного нагляду.

Таблиця 1. Класифікація моделей регуляторно-наглядових систем

Моделі	Нагляд за діяльністю фінансових установ	Мікро-пруденційний нагляд	Макро-пруденційний нагляд	Захист споживачів фінансових послуг	Вирішення проблем із фінансовими установами
Секторальна модель	ЦБ та окремі ОН	ЦБ та окремі ОН	ЦБ	окремий орган, або ЦБ чи ОН	ЦБ, або окремі ОВ
Консолідована модель із централізацією і консолідацією функцій у ЦБ	ЦБ	ЦБ	ЦБ	окремий орган або ЦБ чи ОН	ЦБ або окремі ОВ
Консолідована модель із централізацією і консолідацією функцій у єдиному ОН	Єдиний ОН	Єдиний ОН	Єдиний ОН спільно з ЦБ	Єдиний ОН	Окремі ОВ
Інтегрована модель Twin Peaks	ОН	ОН	ОПН	ОН	Окремі ОВ або ОН

*Власна розробка.

Результати детального аналізу консолідованої моделі із централізацією і консолідацією функцій у єдиному наглядовому органі та інтегрованої моделі Twin Peaks дозволяють констатувати, що між цими моделями набагато більше спільного. Цей висновок можна обґрунтувати тим, що для цих моделей характерним є залучення центрального банку як установи, покликаній забезпечувати стабільність фінансового сектору економіки, реалізовувати макропруденційну політику та виявляти кризові явища у фінансовій системі. МВФ рекомендує центральним банкам використовувати макропруденційні інструменти для запобігання системним ризикам та для зниження дисбалансу в структурі фінансової системи [6].

Класифікація регуляторно-наглядових систем за узагальненими функціями дозволяє нам графічно зобразити розподіл моделей систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ (рис. 1).

Консолідовані моделі із одним відповідальним уповноваженим органом повинні нести відповідальність за реалізацію всіх регуляторно-наглядових функцій для забезпечення повного циклу регулювання, нагляду, пруденційного нагляду за діяльністю фінансових установ та

фінансових груп. Це відповідає одному з важливих базових принципів формування регуляторно-наглядових систем щодо чіткого визначення відповідального органу за стан і розвиток діяльності фінансових установ. Такий єдиний орган нагляду, який, маючи оперативну інформацію про діяльність фінансових установ і фінансових груп, може ефективно брати участь у макропруденційному надзгоді спільно із центральним банком.

До основних функцій систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ можна віднести нагляд за діяльністю фінансових установ і мікропруденційний нагляд, макропруденційний нагляд та забезпечення фінансової стабільності, захист споживачів фінансових послуг та вирішення проблем із фінансовими установами.

Централізація і консолідація нагляду за діяльністю фінансових установ в одній установі дозволяє краще контролювати фінансовий стан фінансових установ, мінімізувати регуляторний арбітраж шляхом запровадження єдиних підходів до регулювання і нагляду, краще зрозуміти ризики, що виникають не тільки в одній фінансовій установі, а й у фінансовій групі.

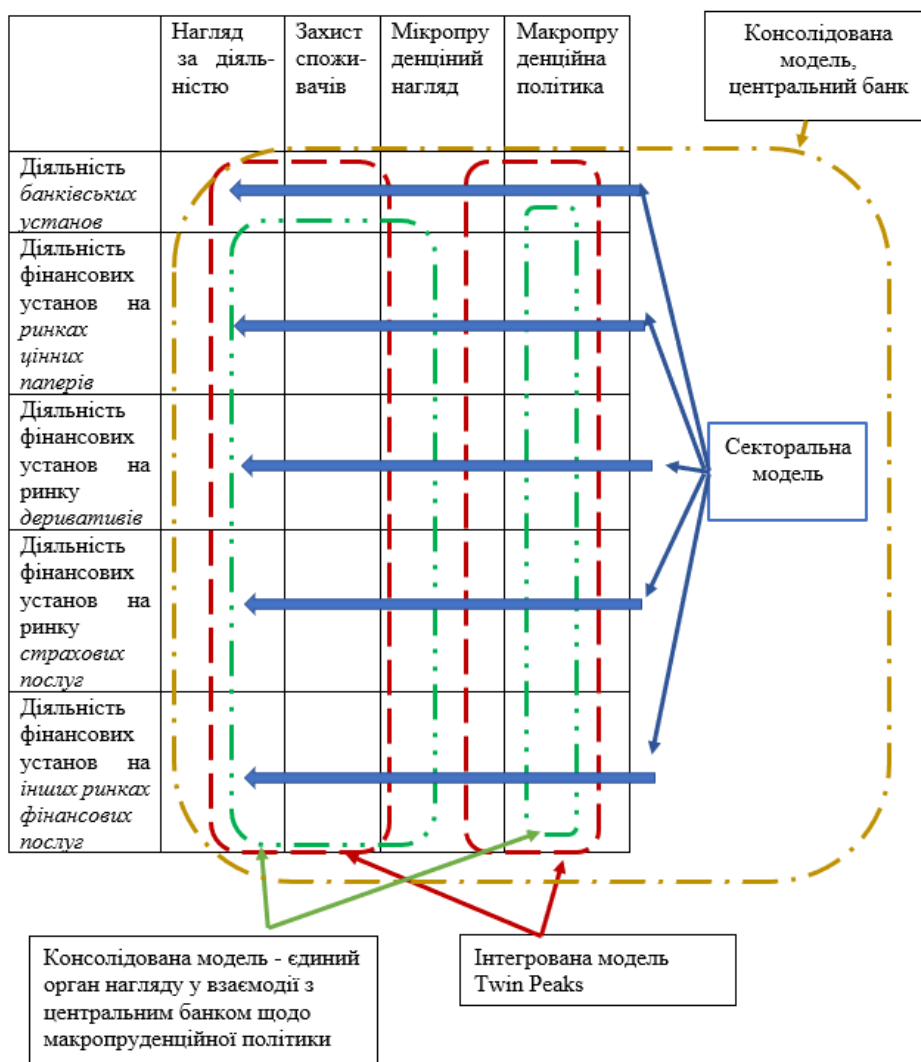

Рис. 1. Моделі систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ

*Власна розробка.

Висновки та перспективи подальших розвідок

За результатами дослідження окреслено об'єктивні причини появи секторальної моделі, які полягають у різній сутності фінансових послуг, що встановлює основу правовідносин між фінансовою установою і споживачем фінансової послуги. Визначено відмінності між консолідованою та інтегрованою моделями, що полягають у розумінні відповідальності за здійснення нагляду за одним чи декількома наглядовими органами відповідно, а також у наявності різних методологій нагляду - єдиної чи інтегрованої. Виокремлені основні переваги, які надає система консолідованого нагляду, а також оцінені недоліки перехідного періоду у процесі трансформації секторальної моделі у консолідовану регуляторно-наглядову модель. Дослідження процесів трансформації систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ дозволили узагальнити

переваги та недоліки формування різних моделей регуляторно-наглядових систем.

За запропонованими критеріями (нагляд за діяльністю фінансових установ, захист споживачів фінансових послуг та інвесторів, мікропруденційний та макропруденційний нагляд, виведення фінансових установ з ринку) класифіковано чотири моделі системи регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ: секторальну модель, консолідовану модель із централізацією і консолідацією функцій у центральному банку, консолідовану модель із централізацією і консолідацією функцій у єдиному уповноваженому органі нагляду та інтегровану модель Twin Peaks.

Більш глибокого аналізу потребує дослідження оптимальних шляхів трансформації чинної в Україні секторальної моделі регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Calvo D., Crisanto J., Hohl S., Gutierrez O. FSI Insights on policy implementation No 8. Financial supervisory architecture: what has changed after the crisis? Financial Stability Institute. Bank for International Settlements 2018. 39 p. URL: <https://www.bis.org/fsi/publ/insights8.pdf>.
2. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн. Навчальний посібник. Київ: Центр наукових досліджень НБУ. Університет банківської справи НБУ. 2010. 170 с.
3. The structure of Financial Supervision Approaches and Challenges in a Global Marketplace. Group of Thirty. Washington, DC. 2008. 252 p. URL: http://group30.org/images/uploads/publications/G30_StructureFinancialSupervision2008.pdf.
4. Schoenmaker D. Veron N. «Twin peaks» vision for Europe. Policy Contribution Issue №30. November 2017. URL: <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2017/11/PC-30-2017-1.pdf>.
5. Melecky M., Podpiera A. Institutional structures of financial sector supervision, their drivers and emerging benchmark model. MPRA Paper. 2012. 36 p. URL: <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/37059/>.
6. World Economic Outlook. Sustaining the Recovery. International Monetary Fund, October. 2009. 226p. URL: https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf_textpdf.ashx.

REFERENCES

1. Calvo D., Crisanto J., Hohl S., Gutierrez O. FSI Insights on policy implementation No 8. Financial supervisory architecture: what has changed after the crisis? Financial Stability Institute. Bank for International Settlements 2018. 39 p. URL: <https://www.bis.org/fsi/publ/insights8.pdf>.
2. Naumenkova S. Mishenko V. Systems of regulation of financial services markets of foreign countries. Tutorial. Kyiv: Research Center of the NBU. University of Banking NBU. 2010. 170 p. [in Ukrainian].
3. The structure of Financial Supervision Approaches and Challenges in a Global Marketplace. Group of Thirty. Washington, DC. 2008. 252 p. URL: http://group30.org/images/uploads/publications/G30_StructureFinancialSupervision2008.pdf.
4. Schoenmaker D. Veron N. «Twin peaks» vision for Europe. Policy Contribution Issue №30. November 2017. URL: <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2017/11/PC-30-2017-1.pdf>.
5. Melecky M., Podpiera A. Institutional structures of financial sector supervision, their drivers and emerging benchmark model. MPRA Paper. 2012. 36 p. URL: <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/37059/>.
6. World Economic Outlook. Sustaining the Recovery. International Monetary Fund, October. 2009. 226p. URL: https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf_textpdf.ashx.

УДК 330.341.1:65.0:5

Руслан Воробйов (Україна)

JEL classification: E27, L2, O32, O33

Руслан ВОРОБЙОВ

здобувач,
кафедра економіки, організації та управління
підприємствами,
ДВНЗ «Криворізький національний
університет», Україна

© Руслан Воробйов, 2019

Отримано: 07.02.2019 р.
Прорецензовано: 18.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

МОДЕЛЬ ЗБАЛАНСОВАНОГО ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЗАЛІЗОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

В основу статті покладена ідея розробки математичної економічної моделі збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудних підприємств. Визначено, що в епоху глобальних та локальних економічних криз особливо вразливими є малопрофільні суб'єкти підприємницької діяльності, якими за своїм природнім станом є залізорудні підприємства. Монопрофільність, з одного боку, є позитивним явищем, що дозволяє підвищити концентрацію зусиль та ресурсів з метою досягнення найбільшої ефективності та прибутковості. З іншого – це фактор суттєвих збитків при певних обставинах. Тобто у випадку несприятливого стану кон'юнктури внутрішнього чи/та зовнішнього ринків можливі суттєві зниження (в деяких випадках практично до нуля) обсягів реалізації з подальшим зменшенням випуску продукції та іншими негативними явищами, які відбудуться після цього. Отже, саме такі суб'єкти господарювання (й на першому місці залізорудні підприємства) насамперед потребують сучасного інструментарію збалансованого інноваційного управління власним виробництвом.

Доведено, що найбільш оптимальним базисом для формування такого інструменту є управлінська модель «витрати-випуск» В. Леонтьєва, котра є класичним методом системного кількісного відображення будь-яких економічних взаємозв'язків між різними галузями економічної системи, а отже, може вдало застосовуватися й для мікрорівня.

На підставі проведених досліджень побудовано концепцію адаптованої економічної моделі збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудного підприємства.

На основі цього сформовано спеціальну інноваційну модель управління виробничими процесами залізорудної галузі з урахуванням територіальної орієнтованості на цільовий ринок та співвідношення базових виробничих ресурсів.

Воробйов Р. Модель збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудних підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 108-113.

Ключові слова: збалансоване інноваційне управління виробництвом; залізорудне підприємство; математична економічна модель; управлінська модель «витрати-випуск»; внутрішній та зовнішній ринки.

UDC 330.341.1:65.0:5

Ruslan Vorobiov (Ukraine)

JEL classification: E27, L2, O32, O33

Ruslan VOROBIOV

PhD Student,
Department of Economics, Organization and
Management of Enterprises,
Kryvyi Rih National University, Ukraine

© Ruslan Vorobiov, 2019

Received: 07.02.2019

Revised: 18.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

MODEL OF BALANCED INNOVATIVE MANAGEMENT BY IRON ORE ENTERPRISES PRODUCTION

Abstract

The article is based on the idea of developing a mathematical economic model of balanced innovative management of the production of iron ore enterprises. It has been determined that in the era of global and local economic crises, the non-specialized entities of entrepreneurial activity, which in their natural state are iron ore enterprises, have become especially vulnerable. Monopoly, on the one hand, is a positive phenomenon that allows increasing the concentration of efforts and resources in order to achieve the greatest efficiency and profitability. On the other hand, it is a factor of significant losses under certain circumstances. That is, in the case of an unfavourable state of the domestic and / or foreign markets, significant reductions (in some cases to practically zero) of sales volumes, with subsequent decrease of production output and other negative events that may occur thereafter can be substantially reduced. Consequently, such entities (and in the first place iron ore enterprises), first of all, need modern tools of balanced innovation management of their own production.

It is proved that the most optimal basis for the formation of such an instrument is V. Leontiev's management-model "cost-issue", which is the classical method of systematically quantitatively reflection of any economic relations between different branches of the economic system and, accordingly, can be successfully used for micro level.

Based on the basis of the results of the research, the concept of an adapted economic model of balanced innovation management for the production of an iron ore plant has been constructed.

On the basis of this, a special innovation model for managing the production processes of the iron ore industry has been formed, taking into account the territorial orientation towards the target market and the ratio of basic production resources.

Vorobiov, R. (2019). Model of balanced innovative management by iron ore enterprises production. *Economic analysis*, 29 (1), 108-113.

Keywords: balanced innovative production management; iron ore company; mathematical economic model; management model "cost-issue"; domestic and foreign markets.

Вступ

В умовах сучасної трансформаційної економіки управління ефективністю процесу виробництва матеріальних благ визначає зміст стратегічного напрямку розвитку суб'єктів господарювання та все частіше вимагає наукового обґрунтування. Особливої актуальності це набуває в епоху локальних та глобальних економічних криз, що відчуває економіка України останнім часом. Тим паче, нестабільність зовнішнього середовища, недосконалість нормативно-правового регулювання, неефективність економічних методів й важелів, наявність жорсткої конкуренції, а також фінансова неможливість

постійної підтримки науково-дослідної діяльності вимагають застосування зовсім нових економічно-ефективних інструментів збалансованого управління розвитком промислових підприємств на інноваційній основі. Особливо це стосується підприємств експортно-орієнтованих галузей України, провідними з яких є залізорудні підприємства. Ця група підприємств серед низки сильних сторін має певну особливість, що при несприятливому складанні обставин, насамперед зовнішніх, може призвести до суттєвих проблем та втрат. Ця особливість – малопрофільність, а іноді й монопрофільність, залізорудних підприємств та їх нездатність, на відміну від інших суб'єктів господарювання, кардинально змінити сферу діяльності або вид та тип продукції, що виготовляється.

Тому залізорудні підприємства особливо потребують розробку та впровадження сучасного механізму створення захисту та протидії можливим негативним явищам, описаним вище, без впровадження якого їх майбутня діяльність та успішний розвиток є неможливими.

Враховуючи це, проблема формування належного інструменту збалансованого інноваційного управління виробничими процесами залізорудних підприємств є досить актуальною та потребує детального дослідження.

Питання збалансованого інноваційного управління виробництвом суб'єктів господарювання є предметом дослідження низки зарубіжних та вітчизняних науковців, таких, як: О. Амоша, Є. Афанасьєв, А. Гончарук, М. Денисенко, Р. Жовнович, Т. Керанчук, В. Леонтьєв, С. Онищенко, С. Пастушенко, П. Саблук, Г. Савицька, Р. Солоу, Р. Чейз, Й. Шумпетер та інші [1-6]. Однак, попри значну кількість наукових праць, присвячених цьому питанню, все ж сьогодні існує необхідність поглиблення й доповнення досліджень у напрямку орієнтованості інструментів збалансованого інноваційного управління на результативність з урахуванням особливостей малопрофільних суб'єктів господарювання, якими є залізорудні підприємства.

Мета та завдання статті

Метою статті є акцентування уваги на можливих складностях та проблемах функціонування малопрофільних підприємств у сучасному ринковому просторі та розробка математичної економічної моделі збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудних підприємств.

Завданням статті є аналіз особливостей господарювання залізорудних підприємств, визначення їх проблемних та слабких сторін з подальшою розробкою інструментарію покращення ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних кризових умовах ведення підприємницької діяльності особливих складнощів зазнають малопрофільні суб'єкти господарювання, якими по суті є залізорудні підприємства. Це обумовлює необхідність розробки механізмів для підвищення рівня ефективності їх виробництва та діяльності, відповідності вимогам конкурентного середовища та управління виробництвом з впровадженням сучасних наукових наробок та інновацій. Саме застосування та впровадження в діяльність залізорудних підприємств інноваційних розробок, новітніх методів й інструментів збалансованого розвитку, орієнтованих на результативність, дозволять пережити кризові часи та сформувати міцний та надійний фундамент для подальшого розвитку.

Як ми вже доводили в нашій попередній роботі [7], в загальному розумінні ефективність виробництва є сукупним вираженням результатів використання засобів й предметів виробництва, а також робочої сили, комплексно вкладених у трансформаційний процес певного виду господарської діяльності за визначений проміжок часу. З одного боку, ефективним є таке виробництво, котре буде забезпечувати найбільш оптимальне поєднання усіх видів потенціалу та дозволить одержати максимальний ефект натурально-виробничого та фінансового результатів. З іншого - ефективність виробничого процесу досягається за рахунок принципу мінімізації, тобто отримання найвищих результатів за найнижчих витрат ресурсів [3, с. 48].

Загалом згідно з класичним підходом ефективність виробництва суб'єктів господарської діяльності простежується зазвичай у динаміці і на основі таких універсальних показників, як: валовий сукупний обсяг виробництва продукції, сукупний обсяг реалізації товарів, обсяги реалізації продукції на зовнішньому (експорт) та внутрішньому ринках. Звісно, розробка інструменту збалансованого економічного управління виробництвом на рівні підприємства має враховувати зазначені економічні індикатори та відповідно відштовхуватись від них у тому чи іншому стратегічному напрямку [7].

Що стосується залізорудних підприємств, то економічні показники їх сукупної виробничої діяльності варто розраховувати за основними видами залізорудної продукції (товарна залізна руда, агломерат, товарний концентрат, обкотиші). Враховуючи досить складну специфіку всього комплексу залізорудної продукції, подальше дослідження більш доцільно проводити з огляду на господарську діяльність таких провідних вітчизняних гірничо-збагачувальних комбінатів: ПрАТ «Інгулецький гірничозбагачувальний

комбінат», ПрАТ «Північний гірничозбагачувальний комбінат», ПрАТ «Центральний гірничозбагачувальний комбінат», ПАТ «Південний гірничозбагачувальний комбінат», ПрАТ «Полтавський гірничозбагачувальний комбінат».

Основною виробничою продукцією зазначених підприємств є товарний концентрат та обкотиші. Їх обсяги виробництва прямо пропорційно впливають на їх сукупні обсяги продажів. Нами було проаналізовано динаміку основних економічних показників, що стосуються виробництва й реалізації даних товарів, за сім років [7]. На підставі проведених розрахунків можна зробити наступні висновки. Сукупний збут товарного концентрату й обкотишів у натуральному виразі має помірну низхідну тенденцію. У зіставленні з попередніми періодами обсяги реалізації концентрату та обкотишів дещо знизились. Однак у вартісному вираженні галузеві обсяги збуту обкотишів зросли, у той час, як обсяги реалізації концентрату навпаки скоротились. Пов'язано це безпосередньо зі зростанням витрат на виробництво обкотишів та підтвердженням нових цін на цей вид залізорудної продукції за договорами на світовому ринку. Що стосується розмежування території продажів на зовнішній та внутрішній ринок, обсяги експорту товарного концентрату й обкотишів зросли, а галузеві обсяги внутрішнього споживання, навпаки, скоротились.

Одним з головних елементів механізму збалансованого інноваційного управління залізорудними підприємствами є врахування співвідношення цільової орієнтованості збуту продукції на внутрішній та зовнішній ринки.

Враховуючи статистичні дані та загальну тенденцію виробництва й реалізації залізорудної продукції вітчизняними виробниками, нами був розроблений універсальний інструмент збалансованого інноваційного управління виробничими процесами на рівні досліджуваної галузі [7]. У цій роботі ми переробили його для рівня підприємств. Слід сказати, що найбільш оптимальним базисом для формування такого інструменту є управлінська модель «витрати-випуск» В. Леонтьєва, котра є класичним методом системного кількісного відображення будь-яких економічних взаємозв'язків між різними галузями економічної системи, а отже, може вдало застосовуватися й для мікрорівня. Зазвичай цю модель використовують у процесі аналізу як національної, так і світової економіки, а також діагностики господарської діяльності окремого бізнес-суб'єкта [4, с. 57].

Як і в моделі В. Леонтьєва, результативним фактором (X) оберемо валовий обсяг продукції в натуральному вираженні, який по суті є основою складання звітних балансів. Враховуючи специфіку залізорудних підприємств, матрицю виробничих витрат (A) скоригуємо відповідно до затрат основних ресурсів для виробництва товарного концентрату та обкотишів з огляду на орієнтованість на внутрішній та зовнішній ринки. Вектор запланованого обсягу виробництва (Y) зобразимо у вигляді очікуваної величини галузевого збуту на цільовому ринку. Отже, на основі цього побудуємо концепцію адаптованої економічної моделі збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудного підприємства (рис. 1).

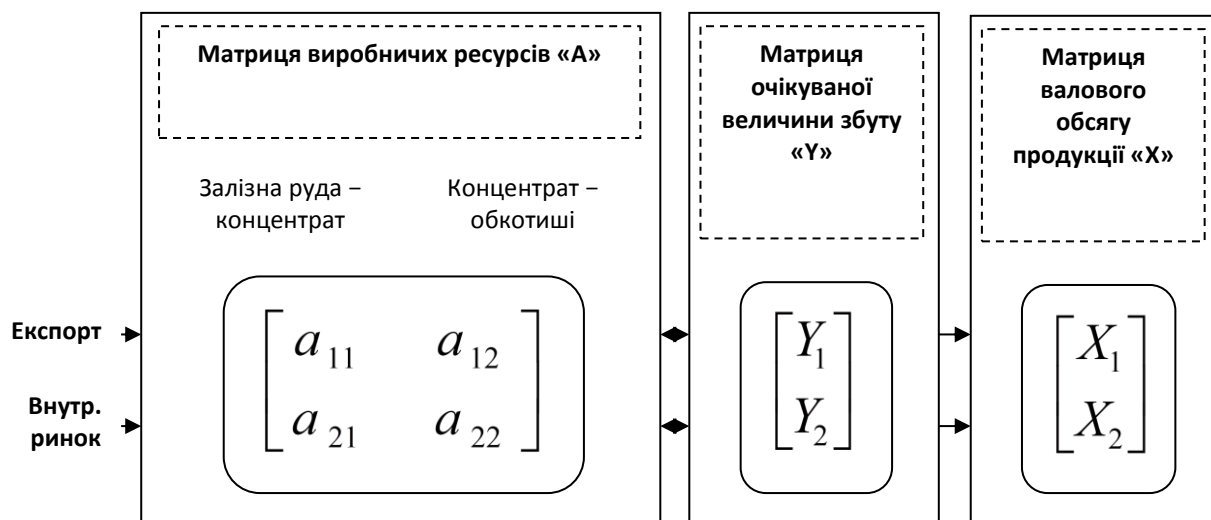

Рис. 1. Концепція адаптованої економічної моделі збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудних підприємств

Відповідно до наведеної концепції моделі розрахунок результативної матриці валового обсягу залізорудної продукції (X) здійснюється аналогічно

до управлінської моделі «витрати-випуск» В. Леонтьєва [5, с. 216]:

$$X = (I_{(1)} - A)^{-1} \times Y, \quad (1)$$

де $I_{(1)}$ – одинична матриця; A – матриця виробничих ресурсів; Y – матриця очікуваної величини галузевого збуту продукції.

Таким чином, використаємо сформовану інноваційну модель для розрахунку валових обсягів виробництва досліджуваної залізорудної продукції – товарного концентрату та обкотишів. Матрицю виробничих ресурсів (A) сформуємо на основі даних практичної виробничої діяльності гірничо-збагачувальних підприємств України [8]. У процесі дослідження встановлено, що в середньому для виробництва 1 т товарного концентрату необхідно 1,7 т залізної руди, а для виготовлення 1 т обкотишів – 1,85 т концентрату. Однак рівень використання основних ресурсів може дещо змінюватись з огляду на кінцеву споживацьку спрямованість. Так для виробництва 1 т товарного концентрату, орієнтованого на експорт, необхідно 1,75 т залізної руди, а для концентрату, спрямованого на національний ринок, – 1,64 т залізної руди. Що стосується обкотишів, ситуація така: для експортованих обкотишів потрібно 1,87 т концентрату, а для таких, що будуть реалізовуватись на внутрішньому ринку – 1,82 т концентрату [7]. Слід зазначити, що для точнішої роботи моделі найбільш оптимальним є використання якомога найнижчих значень, тому побудову матриці виробничих ресурсів будемо здійснювати у розрахунку не на 1 т вихідної продукції, а на 100 кг.

Для формування матриці очікуваної величини галузевого збуту продукції (Y) оберемо прогнозні планові значення обсягів реалізації на основі

середніх арифметичних. Таким чином, очікуваними величинами реалізації залізорудної продукції на зовнішній та внутрішній ринки можна вважати 23540,8 тис. т і 19584,8 тис. т. відповідно. Отже, систематизувавши основні вихідні дані, зобразимо їх таким чином:

$$A = \begin{bmatrix} 0,175 & 0,187 \\ 0,164 & 0,182 \end{bmatrix}, \quad Y = \begin{bmatrix} 23540,8 \\ 19584,8 \end{bmatrix}. \quad (2)$$

Використовуючи наведені вихідні дані, розв'яжемо задачу пошуку оптимальних валових обсягів залізорудної продукції вітчизняних виробників, спрямованих на світовий та національний ринки, за допомогою сформованої моделі:

$$\begin{aligned} (I_{(1)} - A) &= \begin{bmatrix} 0,825 & -0,187 \\ -0,164 & 0,818 \end{bmatrix}, \\ (I_{(1)} - A)^{-1} &= \begin{bmatrix} 1,270 & 0,290 \\ 0,255 & 1,281 \end{bmatrix}, \\ X &= \begin{bmatrix} 35578,1 \\ 31075,3 \end{bmatrix}. \end{aligned} \quad (3)$$

Отже, за допомогою розробленої економічної моделі збалансованого інноваційного управління залізорудних підприємств знайдено максимальні валові обсяги збуту товарного концентрату та обкотишів на внутрішній та зовнішній ринок. Безумовно, одержані величини є вищими за значення очікуваного збуту, оскільки вони враховують ймовірність ризиків та конфліктності оточуючого середовища. Подамо результати розрахунків у табличному вигляді (табл. 1).

Таблиця 1. Результати розрахунків за моделлю збалансованого інноваційного управління виробництвом залізорудних підприємств

Цільова орієнтованість	Розподіл видів продукції		Очікувана величина збуту, тис. т	Валові обсяги реалізації продукції, тис. т
	Товарний концентрат, тис. т	Обкотиші, тис. т		
Зовнішній ринок (експорт)	6226,2	5811,1	23540,8	35578,1
Внутрішній ринок	5834,8	5655,7	19584,8	31075,3

Отже, проведені розрахунки показали, що збалансоване визначення розмірів продукції, що буде реалізовуватися на зовнішньому та внутрішньому ринках, можливе на основі очікуваних прогнозних величин та ризиків зовнішнього середовища, а також здійснення оптимального розподілу основних видів товарів з урахуванням належного співвідношення основних виробничих ресурсів.

За даними таблиці, можна сказати, що використання сформованого управлінського

інструменту дасть можливість керівництву залізорудних підприємств не лише більш точно планувати валові обсяги виробництва й реалізації продукції з огляду на невизначеність й ризики, а й оптимально розподіляти види товарів за розміром збуту з урахуванням належного співвідношення основних виробничих ресурсів. Крім того, розроблена модель здатна спрогнозувати ситуацію та відповідно скоригувати стратегічні напрямки розвитку суб'єктів господарювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У сучасних трансформаційних умовах підвищення рівня ефективності виробництва та відповідність вимогам швидкозмінного зовнішнього середовища є основними передумовами належного розвитку вузькопрофільних промислових суб'єктів підприємницької діяльності, якими по своїй суті є залізорудні підприємства та які є досить чутливими до сучасної політично-економічної ситуації держави.

Враховуючи це, з'явилася нагальна необхідність у розробці спеціального інноваційного інструменту управління виробництвом залізорудних підприємств на основі збалансованого розвитку їх виробничих процесів. Таким чином, на базі

управлінської моделі В. Леонтьєва було сформовано інноваційну математичну економічну модель, котра враховує територіальну орієнтованість збуту продукції залізорудних підприємств залежно від її основних видів (товарний концентрат, обкотиші) та базових ресурсів виготовлення.

Практичне застосування розробленої моделі дає можливість розрахувати максимальні валові обсяги реалізації продукції в межах підприємства з огляду на очікувані прогнозні величини та ризики зовнішнього середовища, а також здійснити оптимальний розподіл основних видів товарів з урахуванням належного співвідношення основних виробничих ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онищенко С. В. Принципи та основні критерії побудови ефективної системи менеджменту на підприємстві. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Дніпропетровськ: ДНУ. 2006. Вип. 156. С. 120-126.
2. Жовнович Р. І. Планування діяльності підприємства як метод менеджменту. *Фінанси України*. 2007. № 1. С. 19-24.
3. Гончарук А. Г. Методические основы оценки и управление эффективностью производства: [монография]. Одесса: Астропринт, 2008. 288 с.
4. Леонтьев В. В. Межотраслевая экономика. Москва: ОАО «Издательство «Экономика», 1997. 479 с.
5. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: [навч. посібник] / Г. В. Савицька. Київ: ЦУЛ, 2004. 346 с.
6. Афанасьев Е. В., Афанасьев І. Є., Арутюнян А. Р. Маркетинг та менеджмент інвестиційно-інноваційних проектів у контексті стратегії просування продукції залізорудних підприємств. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
7. Воробйов Р. Б. Макроекономічна модель збалансованого інноваційного управління виробництва в межах залізорудної галузі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. С. 25-28.
8. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <http://smida.gov.ua>.

REFERENCES

1. Onyshchenko, S. V. (2006). *Pryntsyty ta osnovni kryteriyi pobudovy efektyvnoyi systemy menedzhmentu na pidpryyemstvi* [Principles and basic criteria for building an effective management system at an enterprise]. *Ekononika: problemy teoriiy ta praktyky – Economics: problems of theory and practice*, 156, 120-126 [in Ukrainian].
2. Zhovnovych, R. I. (2007). *Planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva yak metod menedzhmentu* [Planning of enterprise activity as a management method]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 19-24 [in Ukrainian].
3. Honcharuk, A. H. (2008). *Metodicheskie osnovy otsenki i upravlenie effektivnostyu proizvodstva* [Methodological bases of estimation and management of production efficiency]. Odessa: Astroprint [in Ukrainian].
4. Leont'ev, V. V. (1997). *Mezhotraslevaya ekonomika [Interbranch economy]*. Moscow: Izdatel'stvo «Ekononika» [in Russian].
5. Savits'ka H. V. (2004). *Ekononichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstva* [Economic analysis of the enterprise activity]. Kyiv: TsUL [in Ukrainian].
6. Afanas'yev Ye. V., Afanas'yev I. Ye., Arutyunyan A. R. (2017). *Marketing ta menedzhment investytsiyno-innovatsiynikh proektiv u konteksti stratehiyi prosuvannya produktsiyi zalizorudnykh pidpryyemstv* [Marketing and management of investment and innovation projects in the context of the strategy of promoting the production of iron ore enterprises]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy*, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].
7. Vorobyov, R. B. (2016). *Makroekononichna model' zbalansovanoho innovatsiynoho upravlinnya vyrobnytstva v mezhakh zalizorudnoyi haluzi. Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Herald of Kherson State University*, 25-28 [in Ukrainian].
8. *Ahentsstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy* [Agency for the development of the stock market infrastructure of Ukraine] (2018). Retrieved from: <http://smida.gov.ua> [in Ukrainian].

УДК 338.48 (477)

JEL classification: L14, L83, O10, O18

Ганна Дутка (Україна)
Ольга Савіцька (Україна)
Наталія Савіцька (Україна)

Ганна ДУТКА

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з навчально-методичної та
виховної роботи,
Львівський інститут економіки і туризму,
Україна
E-mail: dutkaanna@ukr.net

Ольга САВІЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та
комерційної діяльності,
Львівський інститут економіки і туризму,
Україна
E-mail: Sawicka@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0002-6311-406X>

Наталія САВІЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та
інвестиційної діяльності,
Львівський інститут економіки і туризму,
Україна
E-mail: Sawicka@bigmir.net

© Ганна Дутка,
Ольга Савіцька,
Наталія Савіцька, 2019

Отримано: 01.03.2019 р.
Прорецензовано: 10.03.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація

Вступ. Велике значення для розвитку туризму має використання кластерної моделі. Саме кластерні утворення ефективно забезпечують можливість економічного розвитку регіону та країни загалом і підвищують конкурентоспроможність кінцевого продукту, виробничої діяльності підприємств, що входять до кластерів на ринку. Незважаючи на здійснення заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності окремих секторів економіки України та її регіонів на основі кластерної моделі, кількість діючих кластерів в Україні залишається незначною. Особливо це стосується туристичної галузі, що є перспективною в цьому плані, тому вивчення можливостей і досвіду запровадження кластерної моделі є актуальними.

Мета – групування регіонів України за показниками діяльності юридичних осіб та фізичних осіб підприємців – суб'єктів туристичної діяльності за допомогою кластерного аналізу, що дасть змогу ідентифікувати привабливі регіони та дозволить розробити оптимальні заходи із розвитку туризму для певного регіону з урахуванням його особливостей.

Метод (методологія). У статті використано наступні загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, порівняння, індукції та дедукції, а також метод статистичного аналізу – кластерний аналіз.

Результати. У статті обґрунтовано доцільність формування кластерів у сфері туристичного бізнесу, розкрито сутність дефініції «туристичний кластер». Наведено переваги функціонування туристичних підприємств у кластері. Сформовано систему показників, які характеризують рівень розвитку суб'єктів туристичної діяльності в регіоні. За результатами кластерного аналізу виокремлено чотири групи регіонів України за показниками діяльності юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності та п'ять груп – за показниками діяльності фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності в 2017 році.

Дутка Г. Я., Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Кластерний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності: регіональний аспект. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 114-125.

Ключові слова: туризм; туристичний кластер; регіон; суб'єкт туристичної діяльності; туристичний оператор; туристичний агент; кластерний аналіз

UDC 338.48 (477)

JEL classification: L14, L83, O10, O18

Anna DUTKA

*Doctor of pedagogical sciences, Professor,
Vice-rector on Educational and Methodological
work,
Lviv Institute of Economics and Tourism, Ukraine
E-mail: dutkaanna@ukr.net*

Olga SAVITSKA

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Head of the Department of Management and
Business,
Lviv Institute of Economics and Tourism, Ukraine
E-mail: Sawicka@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0002-6311-406X>*

Natalya SAVITSKA

*PhD in Economics, Associate Professor,
Department of International Economics and
Investment,
Lviv Institute of Economics and Tourism, Ukraine
E-mail: Sawicka@bigmir.net*

© Anna Dutka,
Olga Savitska,
Natalya Savitska, 2019

Received: 01.03.2019
Revised: 10.03.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Anna Dutka (Ukraine)
Olga Savitska (Ukraine)
Natalya Savitska (Ukraine)

CLUSTER ANALYSIS OF ACTIVITY OF TOURISM ACTIVITY SUBJECTS: REGIONAL ASPECTS

Abstract

Introduction. The use of a cluster model is of great importance for the development of tourism. It is precisely the cluster education that effectively provides the opportunity for economic development of the region and the country as a whole. It also increases the competitiveness of the final product, the production activity of enterprises that are a part of clusters in the market. The number of operating clusters in Ukraine remains insignificant despite the implementation of measures, which aim to increase the competitiveness of certain sectors of the economy of Ukraine and its regions on the basis of a cluster model. This is especially true of the tourist industry, which is promising in this regard. Therefore, the study of the possibilities and experience of introducing a cluster model is relevant.

Purpose. The article aims to group regions of Ukraine according to the indicators of activity of legal entities and individuals of entrepreneurs; subjects of tourist activity with the help of cluster analysis, which will enable to identify attractive regions and will allow to develop optimal measures for tourism development for a certain region, taking into account its features.

Method (methodology). In the article, the following general scientific methods have been used: method of analysis, method of synthesis, method of comparison, induction and deduction method, as well as the method of statistical analysis - cluster analysis.

Results. The article substantiates the expediency of forming clusters in the field of tourism business. The essence of the definition of "tourist cluster" has been revealed. The advantages of the operation of tourist enterprises in the cluster have been presented. A system of indicators has been formed. It characterizes the level of development of subjects of tourist activity in the region. According to the results of cluster analysis, four groups of regions of Ukraine have been distinguished according to the indicators of activity of legal entities - subjects of tourist activity and five groups - according to indicators of activity of individuals-entrepreneurs - subjects of tourist activity in 2017.

Dutka, A., Savitska, O., Savitska, N. (2019). Cluster analysis of activity of tourism activity subjects: regional aspects. *Economic analysis*, 29 (1), 114-125.

Keywords: tourism; tourist cluster; region; tourist activity subject; tourist operator; travel agent; cluster analysis

Вступ

Стратегічною метою розвитку туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту [1]. Враховуючи, що кожен регіон України характеризується своїми природно-кліматичними умовами, етнічними традиціями та історико-культурними особливостями, постає проблема якісного аналізу та оцінювання рівня розвитку діяльності суб'єктів туристичної діяльності у регіональному розрізі, що дозволить врахувати вимоги щодо

застосування ефективних та оптимальних форм господарювання з метою збереження та покращення туристичної привабливості території з урахуванням її географічних та соціально-економічних умов функціонування й розвитку. Велике значення для розвитку туризму має використання кластерної моделі. Саме кластерні утворення ефективно забезпечують можливість економічного розвитку регіону та країни загалом і підвищують конкурентоспроможність кінцевого продукту, виробничої діяльності підприємств, що входять до кластерів на ринку. Незважаючи на здійснення заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності окремих секторів економіки України та її регіонів на основі кластерної моделі, кількість діючих кластерів в Україні залишається незначною. Особливо це стосується туристичної галузі, що є перспективною в цьому плані, тому вивчення можливостей і досвіду запровадження кластерної моделі є актуальними. Дослідження особливостей функціонування кластерних утворень відображено в працях вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Бочана [2], М. Войнаренка [3], М. Портера [4], Н. Андруска [7], О. Коля О.[8], Ю. Ніколаєва [9], Д. Стеценка [10], Ткаченка Т. [11], Ю. Ульяновченка [12] та інших, які досліджували теоретичні підходи до формування кластерів, проблеми організації та

управління кластерами, визначення ефективності їх діяльності. Враховуючи актуальність дослідження, низка аспектів цієї проблеми потребує додаткових досліджень, особливо питання, пов'язані з розробкою перспектив формування туристичних кластерних утворень на території України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних умовах успіх діяльності туристичних підприємств забезпечується шляхом упровадження інновацій у сфері надання туристичних послуг. Це вимагає від підприємств туристичної індустрії застосування креативного підходу конкурентної поведінки. Креативний підхід до забезпечення конкурентоспроможності полягає у створенні і впровадженні управлінських, технологічних і організаційних нововведень, які в сукупності надаватимуть переваги над конкурентами [5].

Мережа суб'єктів туристичної діяльності України – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2017 р. становила 3469 одиниць, що на 37 одиниць менше, ніж у 2016 р. У структурі мережі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільш численною категорією є турагенти – 80,8 % від загальної кількості суб'єктів (табл. 1).

Таблиця 1. Суб'єкти туристичної діяльності

Суб'єкти туристичної діяльності	2016 р.				2017 р.			
	Усього	У тому числі			Усього	У тому числі		
		туроператори	турагенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		туроператори	турагенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Юридичні особи								
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	1838	552	1222	64	1743	498	1172	73
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	8545	4926	3448	171	8190	4638	3348	204
Фізичні особи-підприємці								
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	1668	–	1581	87	1726	–	1630	96
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	1867	–	1776	91	2101	–	2018	83
Разом юридичні особи і фізичні особи-підприємці								
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	3506	552	2803	151	3469	498	2802	169
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	10412	4926	5224	262	10291	4638	5366	287

*За даними [6].

Ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі та розвитку регіонів є створення туристичних кластерів. Кластер є сучасною організаційною формою, що сприяє кооперації, стратегічно узгодженій діяльності підприємств і організацій, переходу на інноваційних шлях розвитку економіки і зростання міжнародної конкурентоспроможності. Кластерний розвиток як чинник активізації регіонального економічного розвитку є характерною ознакою сучасного стану управління економічними процесами в адміністративно-територіальних утвореннях. Кластерна стратегія надає регіону значні переваги та можливості для бізнесу, влади та закладів вищої освіти спільно працювати над зміцненням регіональної економіки [7]. Кластер створюється з метою економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону.

Туристичний кластер (з англ. cluster – «гроно», «група», «скупчення») – це концентрація на певній території підприємств індустрії туризму, які взаємодіють між собою з метою створення туристичного продукту. Відповідно до визначення, в основі якого лежить підхід професора М. Портера, кластер – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямків діяльності й взаємодоповнюють один одного [4].

Науковцями подається багато різних тлумачень поняття «кластер», аналіз яких дає можливість зробити висновок про багатоаспектність даного поняття. У таблиці 2 наведено погляди різних фахівців на визначення дефініції «туристичний кластер».

Узагальнення існуючих підходів дозволило виробити власний підхід до трактування дефініції «туристичний кластер». На нашу думку, туристичний кластер – це добровільне об'єднання зацікавлених у спільній діяльності, взаємопов'язаних підприємств туристичної індустрії: туристичних операторів, туристичних агентів, підприємств готельного та ресторанного господарств, розважальних, торговельних, спортивно-рекреаційних, транспортних, страхових, екскурсійних, фінансових організацій, виробників сувенірної продукції, туристичних гідів, суб'єктів індустрії відпочинку та розваг, івент-агенцій, науково-дослідних та закладів вищої освіти, представників бізнесу, держави, органів місцевої влади, які співпрацюють на засадах стратегічного партнерства та посилюють конкурентні переваги з метою досягнення максимального господарського ефекту.

Принциповою відмінністю кластерів від інших структур інтегрованих підприємств є зв'язок з

науково-дослідними інститутами та закладами вищої освіти. Науково-освітні заклади збагачують підприємницькі фірми кластера новими ідеями, аналітичними матеріалами, і в зворотному напрямі вони отримують від бізнесу замовлення, експериментальну базу і фінансування для розвитку науково-дослідної та навчальної діяльності [2].

В основі кластеризації регіону лежить модернізаційний процес, що базується на інноваціях. Кластерні об'єднання на сьогодні є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів, форм регіонального розвитку, за якою на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній кооперації компаній. Створення кластерів дозволить об'єднати туристичні агентства, екскурсійні заклади, підприємства суміжних видів діяльності для комплексного використання природно-рекреаційного потенціалу транскордонного регіону з метою надання конкурентоспроможних рекреаційних послуг (послуги лікування, оздоровлення, відпочинку, розміщення, харчування, транспортування, розваг), диверсифікації бізнесу, кооперування з суб'єктами потенційного ринку [14]. Джерелами фінансування проектів, які створюють кластери, є: кошти місцевих бюджетів, кошти венчурних фондів, інвестиції підприємств та організацій, гранти міжнародних організацій, кошти фінансових установ – учасників кластерів [7, с. 53-54].

Ефективність туристичної діяльності формується під впливом багатьох факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які є різними у територіальному розрізі України. Кожен регіон характеризується своїм соціально-економічним рівнем розвитку, природно-ресурсним потенціалом та кліматичними умовами, культурними та історичними надбаннями і традиціями. Залежно від багатьох умов, не для всіх регіонів туризму призначено однакову пріоритетність у Стратегіях та Програмах розвитку регіону. На рівень туристичної активності у певному регіоні впливають такі фактори, як близькість кордонів Польщі, Білорусі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови, Російської Федерації, вихід до Чорного та Азовського морів. На вид туризму, який розвивається у певних регіонах, впливає досить різноманітний рельєф України – чергування низовин і височин, наявність гірських пасм Українських Карпат та Кримських гір тощо. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні формують попит на туризм у місцях їхньої найбільшої концентрації, зокрема в Києві та регіонах Західної України.

Таблиця 2. Підходи до визначення дефініції «туристичний кластер»

№ з/п	Автор	Трактування поняття
1	Андрусак Н. [8]	Галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств з науковими установами й органами місцевої влади для підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону. Залежно від мети створення кластери можуть мати внутрішню орієнтацію (наприклад, спрямовані на активізацію підприємницької діяльності в галузі чи регіоні, вирішення проблем зайнятості) або експортоорієнтовану спрямованість.
2	Бочан І. [2]	Об'єднання на добровільних засадах зацікавлених у спільній діяльності суб'єктів туристичної діяльності: туристичних операторів, туристичних агентів, підприємств готельного та ресторанного господарств, розважальних, торговельних, спортивно-рекреаційних, транспортних, екскурсійних організацій, фінансових організацій, науково-дослідних та освітніх установ, органів місцевої влади, які співпрацюють на засадах стратегічного партнерства і здатні позиціювати себе як окремий суб'єкт господарювання.
3	Войнаренко М. [3]	Територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції й економічного зростання регіону.
4	Желізняк А.	Акумуляція ресурсів, інфраструктури, сервісних компаній, знарядь та інших підтримуючих секторів, адміністративний організм, діяльність якого є інтегрованою та координованою та дозволяє надавати послуги споживачам.
5	Крайник О.	Специфічні організаційні форми, об'єднання державних, приватних, освітніх, наукових та громадських структур, що здійснюють свою діяльність у туристичній сфері та розташовані на суміжних територіях.
6	Коль О. [9]	Комплекс територіально об'єднаних та взаємопов'язаних підприємницьких структур великого міста, діяльність яких спрямована на духовність й емоційність вражень і переживань споживача туристичних послуг, тим самим підвищуючи оцінку конкурентоспроможності туристичного ринку регіону.
7	Марков Л.	Географічні концентрації підприємств однієї або декількох взаємозалежних галузей, які конкурують, але разом з тим кооперуються і мають вигоди зі специфічних місцевих активів, близького розташування та соціальної убудованості.
8	Ніколаєв Ю. [10].	Територіально об'єднані підприємницькі структури та організації в межах регіону, що прямо або опосередковано пов'язані з використанням туристично-рекреаційних ресурсів, туристичної інфраструктури, обслуговуванням туристів, провадженням популяризації туристичних послуг, перебуваючи в конкурентних відносинах між собою.
9	Портер М. [4]	Група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямків діяльності й взаємодоповнюють один одного.
10	Прочан А.	Одна із форм організації продуктивних сил усіх учасників даної моделі, яка передбачає створення нового туристичного продукту на основі маркетингових комунікацій у туризмі, дозволить їм успішно конкурувати на туристичних ринках різних рівнів.
11	Розенфельд С.	Концентрація фірм, які здатні здійснювати синергію через свою географічну близькість та взаємозалежність, хоча їм притаманний більш низький рівень зайнятості.
12	Стеченко Д. [11]	«Кластерний підхід у сфері туризму активізує підприємництво через концентрацію ділової активності, відтак сприяє створенню робочих місць, доходів, поліпшенню якості туристичних послуг, життя населення на території його запровадження. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових, матеріальних ресурсів у забезпеченні якості виробництва й надання послуг»
13	Ткаченко Т. [12]	Практика туризму оперує наборами та комбінаціями туристично-рекреаційних послуг, формуючи комплексний пакет, який підкріплений сукупністю видів туристичної діяльності, які названо кластерами»
14	Ульянченко Ю. [13]	Система інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг, спрямованих на створення спільного туристичного продукту.
15	Ярошук М.	Територіально-галузеві добровільні об'єднання підприємницьких структур, головною метою яких є підвищення конкурентоспроможності, якості продукції і сприяння економічному розвитку регіону.

*Узагальнено на основі опрацювання джерел [2-4; 8; 9-13].

Відмінність прояву туристичної активності у регіонах України зумовлює потребу у статистичному аналізі регіонального розвитку туризму, виокремлення регіонів за рівнем розвитку туристичної діяльності, що надалі може використовуватись як база для прийняття управлінських рішень щодо посилення туристичної привабливості того чи іншого регіону. Для статистичного аналізу використаємо інформацію, наведену у Статистичному збірнику «Туристична діяльність в Україні у 2017 році», для підготовки якого були використані такі форми державного статистичного спостереження № 1-туризм (річна) «Звіт про туристичну діяльність» [6]. Одним з методів групування регіонів за рівнем розвитку туристичної діяльності на основі системи показників є кластерний аналіз, який полягає у розбитті заданої вибірки об'єктів (ситуацій) на підмножини, які називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався зі схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися [15]. Кластерний аналіз проведено за допомогою комп'ютерної програми Statistica окремо для двох груп суб'єктів туристичної діяльності – юридичних та фізичних осіб, що дозволить виявити ефективну організаційно-правову форму для ведення туристичної діяльності у регіоні.

Для проведення кластерного аналізу сформовано таку систему показників, які характеризують рівень розвитку туристичної діяльності в регіоні (табл. 3-4):

1) показники діяльності юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності:

- x_1 – суб'єкти туристичної діяльності в Україні, од.;
- x_2 – середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності, осіб;
- x_3 – дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів), тис. грн;
- x_4 – сума комісійних, агентських і інших винагород, тис. грн;
- x_5 – операційні витрати, тис. грн;
- x_6 – витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту, тис. грн;
- x_7 – кількість реалізованих туроператорами туристичних путівок, од.;
- x_8 – кількість реалізованих населенню турагентами туристичних путівок, од.;
- x_9 – вартість реалізованих туроператорами туристичних путівок, тис. грн;
- x_{10} – вартість реалізованих населенню турагентами туристичних путівок, тис. грн;
- x_{11} – кількість туроднів за реалізованими туроператорами туристичними путівками, туроднів;

x_{12} – кількість туроднів за реалізованими населенню турагентами туристичними путівками, туроднів;

x_{13} – кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, осіб.

2) показники діяльності фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності:

- z_1 – суб'єкти туристичної діяльності в Україні, од.;
- z_2 – середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності, осіб;
- z_3 – дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів), тис. грн;
- z_4 – витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту, тис. грн;
- z_5 – кількість реалізованих турагентами туристичних путівок, од.;
- z_6 – вартість реалізованих турагентами туристичних путівок, тис. грн;
- z_7 – кількість туроднів за реалізованими турагентами туристичними путівками, туроднів;
- z_8 – кількість туристів, обслугованих турагентами, осіб.

Для побудови дендрограм, які відображають послідовне об'єднання регіонів у кластери, використано комп'ютерну програму Statistica (рис. 1-2). На вертикальній осі відкладені регіони України, а на горизонтальній – міжкластерні евклідові відстані.

Для визначення оптимальної кількості кластерів використано графік зміни відстаней за методом Уорда (рис. 3-4). На вертикальній осі відкладено міжкластерну евклідову відстань, а на горизонтальній – крок об'єднання. Оптимальна кількість кластерів визначається за формулою:

$$Q = m - n, \quad (1)$$

де m – кількість досліджуваних регіонів України ($m = 24$); n – переломний крок об'єднання у кластери.

Таким чином, оптимальна кількість кластерів діяльності юридичних осіб становить $24 - 20 = 4$, а для фізичних осіб-підприємців $24 - 19 = 5$. Отже, як показують результати кластерного аналізу, регіони України за показниками діяльності юридичних осіб-суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році доцільно поділити на чотири кластери, а за показниками діяльності фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році – на п'ять (табл. 5).

Таблиця 3. Показники діяльності юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році за регіонами України

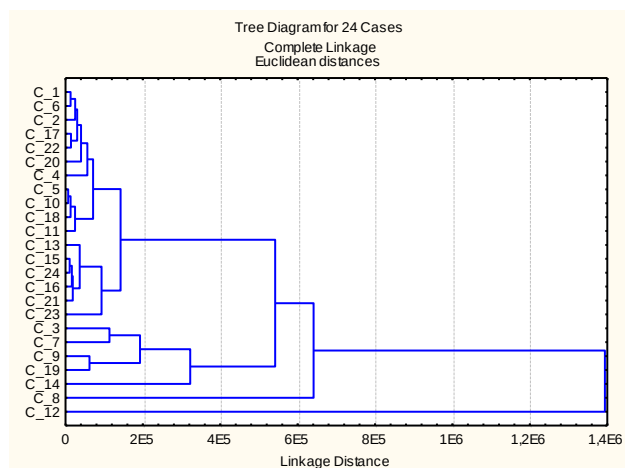
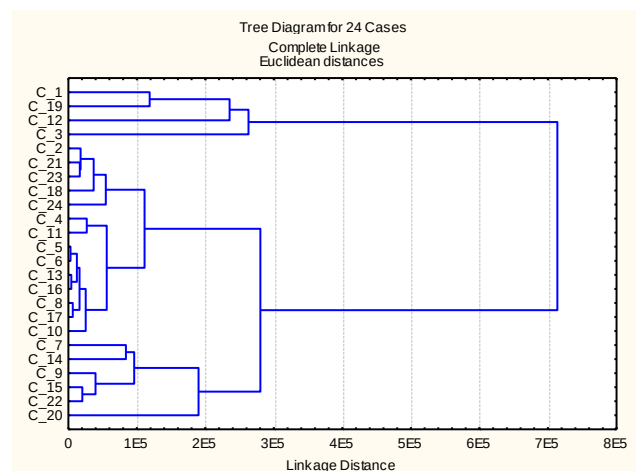
Регіони України	Ум. позн.	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃
Україна		1743	8190	18502975,3	708966,0	14900951,3	18363278,1	1048075	294872	18234911,1	4968012,1	13841274	2909108	2403987
Вінницька	C1	27	90	15983,1	3797,4	9452,3	9363,4	4362	3971	17762,3	40489,7	25401	34261	12239
Волинська	C2	23	60	18803,3	5759,8	5171,6	9745,8	4315	1749	26154,0	32891,8	29274	25560	7502
Дніпропетровська	C3	118	307	23567,5	21370,7	19918,5	5942,3	4672	13566	56308,5	389970,8	42980	202087	29440
Донецька	C4	22	46	46028,8	3832,8	6584,4	3086,4	–	4232	–	44656,2	–	46514	6515
Житомирська	C5	14	29	2698,7	1985,8	2243,2	492,0	383	1922	654,8	29935,4	2707	15211	2596
Закарпатська	C6	31	60	10652,3	3370,6	9629,0	6474,0	1694	2675	13510,5	49265,6	21965	32329	7397
Запорізька	C7	63	190	15989,9	14710,5	12136,6	733,7	552	15431	5650,4	296394,1	5379	198583	26834
Івано-Франківська	C8	34	487	271876,8	5960,0	256878,4	197886,1	59938	3921	304244,3	70669,6	280783	37956	66309
Київська	C9	39	113	23208,2	10332,6	18966,4	7750,2	289	9061	12493,6	240900,5	3425	96306	19739
Кіровоградська	C10	12	28	3605,4	2134,0	2780,8	–	–	1040	–	25364,2	–	10980	2412
Луганська	C11	7	11	962,4	529,7	566,6	–	–	813	–	7271,7	–	6667	887
Львівська	C12	159	677	380990,5	44121,1	159392,0	280035,2	148386	28643	561549,0	368113,0	1059561	302351	122485
Миколаївська	C13	23	48	3938,9	2665,9	4007,5	126,4	677	3934	14746,4	95046,4	7101	34319	6686
Одеська	C14	140	528	154253,5	35593,1	128788,4	77843,0	21983	18710	91944,3	443629,7	118482	180514	48201
Полтавська	C15	17	34	3758,4	1678,8	3735,4	304,3	–	2205	–	64954,3	–	28841	3560
Рівненська	C16	26	45	8036,3	3105,2	7611,2	4088,5	529	2525	8378,0	60541,5	9958	34360	4851
Сумська	C17	19	40	4645,6	4617,2	4335,1	–	1764	1848	14752,2	41692,9	13721	20152	5244
Тернопільська	C18	17	36	4184,8	1939,5	2677,2	563,9	1369	1045	1811,2	18815,0	9435	15208	3638
Харківська	C19	84	248	34596,6	13482,9	35027,6	19099,9	893	12883	46643,6	256373,9	19406	136969	21091
Херсонська	C20	14	47	30558,2	2099,1	8852,5	4836,4	3005	1218	7650,4	22260,9	21494	10990	4824
Хмельницька	C21	26	82	6760,2	4500,6	6812,0	2990,3	–	6644	–	64615,8	–	45900	7564
Черкаська	C22	24	54	5670,1	2480,9	6262,1	5195,3	868	1130	11295,8	31031,1	13552	13959	3807
Чернівецька	C23	38	111	40390,9	4052,6	18216,5	12076,8	393	5041	8484,6	99995,6	5586	103347	13556
Чернігівська	C24	15	31	2025,2	2024,1	1951,1	–	63	2279	1645,8	64333,8	1324	39275	4806

*Систематизовано на основі [6].

Таблиця 4. Показники діяльності фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році за регіонами України

Регіони України	Ум. позн.	Z ₁	Z ₂	Z ₃	Z ₄	Z ₅	Z ₆	Z ₇	Z ₈
Україна		1726	2101	519654,3	28286,4	225998	4513014,5	2927350	402439
Вінницька	C_1	42	82	19828,0	128,2	11376	533227,5	235846	26395
Волинська	C_2	43	50	7127,8	1863,4	5364	89585,2	65809	9545
Дніпропетровська	C_3	207	269	42703,5	2232,9	26220	641804,0	372360	46086
Донецька	C_4	20	27	28781,8	2662,3	1578	28781,8	14483	2716
Житомирська	C_5	33	33	4142,8	15,5	4397	61650,3	48256	6920
Закарпатська	C_6	32	38	6049,0	664,6	2437	61710,9	46549	7255
Запорізька	C_7	97	87	17143,1	732,7	12069	189886,2	184507	20841
Івано-Франківська	C_8	71	95	10159,0	659,9	3205	72802,0	38031	7000
Київська	C_9	77	95	15329,7	176,0	7366	203604,4	133458	17244
Кіровоградська	C_10	31	28	6116,4	4837,5	3932	50178,6	27968	6024
Луганська	C_11	10	11	1841,2	1389,4	1200	27881,0	14000	1938
Львівська	C_12	123	125	32155,1	–	36157	382472,0	412681	52665
Миколаївська	C_13	40	14	5417,9	218,8	2780	60586,4	36074	5119
Одеська	C_14	124	202	21123,0	2571,6	14922	268149,5	154567	24101
Полтавська	C_15	76	100	9657,5	439,6	8803	207345,6	110347	15472
Рівненська	C_16	34	46	6528,6	592,0	3440	61405,1	39955	6317
Сумська	C_17	39	12	3720,5	–	3371	72806,1	38162	5941
Тернопільська	C_18	28	36	4621,9	–	2398	55519,6	79138	5920
Харківська	C_19	179	168	31904,4	952,0	18053	422361,0	275484	30838
Херсонська	C_20	53	76	167153,7	–	8742	166976,1	87857	15454
Хмельницька	C_21	64	77	6958,0	4261,3	10099	76353,3	63674	19265
Черкаська	C_22	68	95	10357,0	523,6	9895	193569,8	95373	17146
Чернівецька	C_23	27	53	12502,8	1088,6	4895	75790,5	56083	6785
Чернігівська	C_24	36	57	5990,9	–	4827	109231,7	87363	11168

*Систематизовано на основі [6].

Рис. 1. Дендрограма за результатами кластерного аналізу діяльності юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році**Рис. 2. Дендрограма за результатами кластерного аналізу діяльності фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році**

*Власна розробка.

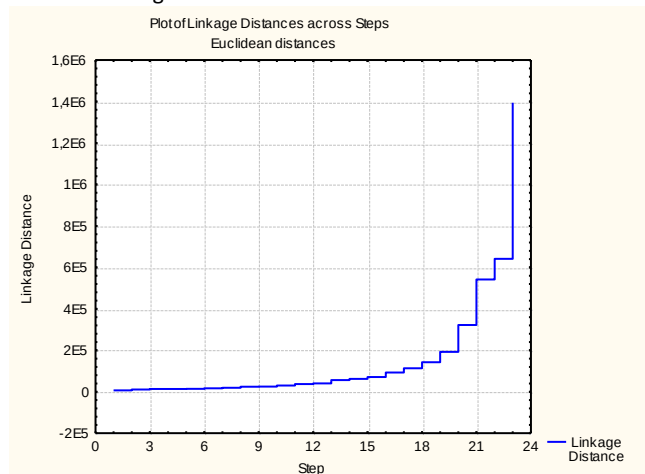

Рис. 3. Графік зміни відстаней за методом Уорда для юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році

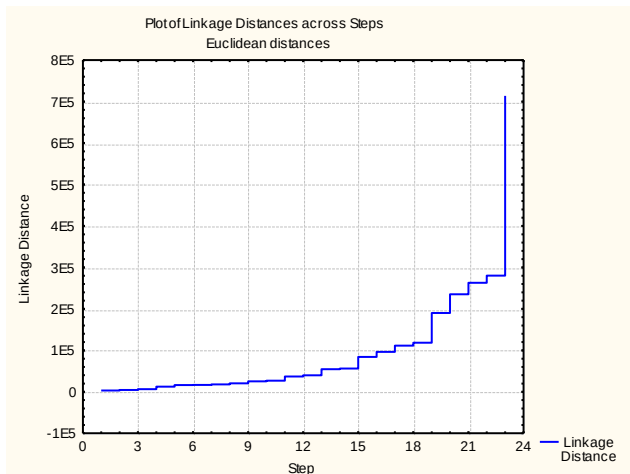

Рис. 4. Графік зміни відстаней за методом Уорда для фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році

*Побудовано авторами.

Таблиця 5. Розподіл регіонів України на кластери за показниками діяльності суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році

Розподіл регіонів України на кластери за показниками діяльності юридичних осіб – суб’єктів туристичної діяльності у 2017 році				
Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	
Львівська	Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Одеська, Харківська.	Івано- Франківська	Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.	
Розподіл регіонів України на кластери за показниками діяльності фізичних осіб-підприємців-суб’єктів туристичної діяльності у 2017 році				
Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	Кластер 5
Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Херсонська, Черкаська	Вінницька, Дніпропетровська, Львівська, Харківська	Волинська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська	Донецька, Луганська

*Власна розробка авторів.

Результати кластерного аналізу показали відмінності у функціонуванні юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році. За показниками діяльності юридичних осіб лідирує Львівська область, яка формує перший кластер. Це вказує на результат дій органів місцевої влади щодо виокремлення туризму як пріоритетної сфери економіки та створення сприятливого середовища функціонування туристичного бізнесу.

До другого кластера віднесено Дніпропетровську, Запорізьку, Київську, Одеську та Харківську області. Це великі області, які зосереджені на розвитку ділового, наукового видів

туризму, організації дозвілля та відпочинку, характеризуються широкою мережею колективних засобів розміщування тощо. До третього кластера віднесено Івано-Франківську область. Четвертий кластер формують всі інші області України, які значно поступаються за показниками вищепереліченим областям. За показниками діяльності фізичних осіб-підприємців найсприятливіше середовище функціонування у Запорізькій, Київській, Одеській, Полтавській, Херсонській та Черкаській областях. Найгірші умови для діяльності – у Донецькій та Луганській областях через воєнні дії на Сході України. Середні значення показників для кожного із виокремлених кластерів

як для діяльності юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році показано на рис. 5-6. На вертикальній осі відкладено середні значення змінних у розрізі одержаних кластерів, а на горизонтальній –

показники діяльності суб'єктів туристичної діяльності. Аналізуючи дані органів державної статистики України, можна зробити висновок, що розвиток туристичної діяльності в Україні характеризується позитивною динамікою.

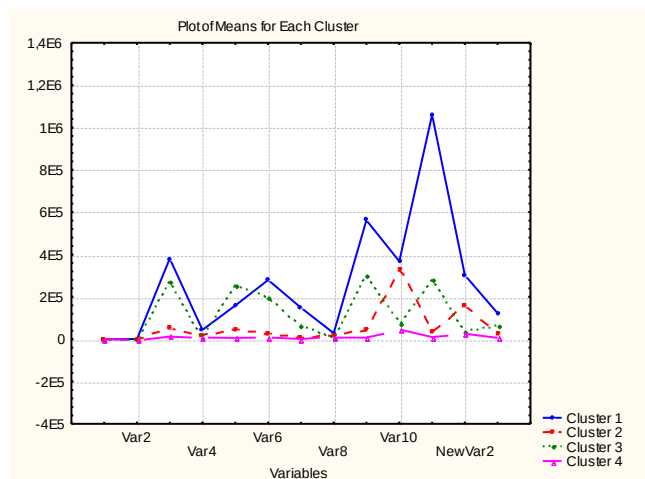

Рис. 5. Графік середніх значень показників діяльності юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році для кожного кластера

*Побудовано авторами.

Це підтверджується зростанням кількісних та якісних показників діяльності суб'єктів туристичної діяльності, проте відсутність належного регулювання туристичної галузі з боку держави уповільнюють її розвиток. Тільки шляхом балансування інтересів регіонів, створення законодавчих, нормативно-правових та організаційно-економічних умов для розвитку галузі в кожній області можна досягнути комплексного розвитку туризму і забезпечити сприятливий імідж України на міжнародних ринках як туристично привабливої країни [16].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування туристичного кластеру є визначальним чинником впливу на інвестиційну привабливість регіону завдяки активізації залучення інвестицій. Застосування кластерного підходу сприятиме активізації інвестиційної діяльності в галузі туризму, підвищенню ефективності інноваційного розвитку регіонів. Варто наголосити, що реалізація тих чи інших заходів повинна відбуватись комплексно, що забезпечить максимальний синергетичний ефект. У підприємствах необхідно застосовувати дієву систему управління інвестиційною діяльністю, здійснювати комплексну оцінку її ефективності та запроваджувати заходи, спрямовані на її підвищення [17].

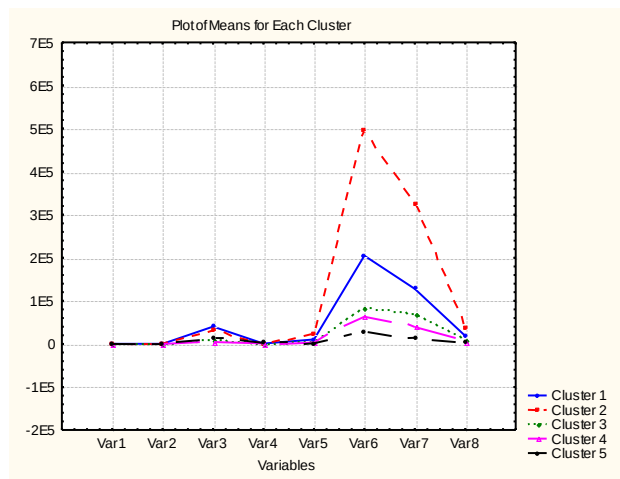

Рис. 6. Графік середніх значень показників діяльності фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році для кожного кластера

Проведено кластерний аналіз з подальшим групуванням регіонів України на кластери залежно від значень показників діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – суб'єктів туристичної діяльності у 2017 році. Він дозволив виокремити групи регіонів за спільними (подібними) значеннями множини показників, що дозволить комплексно підійти до прийняття тих чи інших управлінських рішень, які базуватимуться на інтегральному та синергетичному ефекті взаємодії усіх складових туристичного бізнесу. Кожна з виокремлених за допомогою кластерного аналізу група регіонів потребує свого специфічного підходу, інших методів і заходів, ніж інші групи, що дозволить якомога ефективніше приймати рішення в умовах величезного масиву інформаційного середовища.

Пожвавлення інвестиційної діяльності потребує передусім відповідного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на створення розвинутої інвестиційної бази [18]. Отже, формування кластерної моделі розвитку туризму є інноваційним механізмом використання наявних ресурсів та об'єднання зусиль для розв'язання соціально-економічних проблем регіону.

Одержані результати можуть бути використані для формування ефективної моделі розвитку туристичних кластерів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. *Вісник НУ «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління*. № 754. 2013. С. 68-74.
2. Бочан І. О. Інтеграційні процеси кластеризації у туризмі: публічно-приватне партнерство. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму*. Львів: ЛІЕТ. 2016. № 11. С. 59–65.
3. Войнаренко М. П. Кластери в економіці: аналіз теорії і практики: монографія. Хмельницький, ХНУ, 2008. 220 с.
4. Porter M. E. Location, clusters and new microeconomics of competition. *Business Economics*. 1998. Vol. 33-1. P. 7-17.
5. Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Теоретико-методичні аспекти оцінювання конкурентоспроможності суб'єктів туристичної індустрії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка «Менеджмент та підприємництво в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку»*. №776. 2013. С. 154-163.
6. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: Статистичний збірник. Київ, 2018. 90 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_td_2017.pdf.
7. Кластер туризму: Львів'яни починають і перемагають або чому варто втілювати стратегію вже сьогодні. Інститут міста. Львів, 2010. 120 с.
8. Андрусак Н. С. Рекреаційно-туристичні кластери як ефективний інструмент міжрегіональної та міжнародної співпраці. *Географія та туризм*. 2014. Випуск 28.
9. Коль О. Д. Концептуальные основы формирования кластера туристических предпринимательских структур по въездному туризму в крупном городе. *Проблемы современной экономики*. 2010. № 1(33). С. 379–393.
10. Ніколаєв Ю. О. Туристичні кластери в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. 4 (47). 2012. С. 336–341.
11. Стеченко Д. М. Наукова сутність процесу кластеризації в сфері туризму. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. №1–2. С. 376–380.
12. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ: КНТЕУ, 2009. 463 с.
13. Ульяновченко Ю. Інституціональні фактори інноваційного розвитку регіонів на основі кластерного підходу. URL http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubup/2010/2010-2/doc./4.
14. Тараненко І. В. Алгоритм дослідження та оцінки інноваційної конкурентоспроможності країн. *Науковий Вісник Ужгородського університету «Економіка»*. 2011. Вип. 33. Ч. 1. С. 196-201.
15. Кластерний аналіз. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кластерний_аналіз.
16. Дубодєлова А. В., Куліняк І. Я., Бондаренко Ю. Г. Кластерний підхід до аналізу розвитку міжнародного туризму в Україні. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2014. Вип. 24.6. С. 195-201.
17. Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Державне регулювання інвестиційних процесів в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка «Менеджмент та підприємництво в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку»*. №714. 2011. С.391-398.
18. Савіцька О. П., Бай Т. В. Особливості залучення прямих інвестицій в економіку України. *Науковий вісник НЛТУ України*. Вип. 24.01. 2014. С. 277-284.

REFERENCES

1. Savitska, O. P. and Savitska, N. V. (2013). Stratehiia rozvytku turystychnoi indusrii v Ukraini: rehionalni aspekty [Strategy of tourism industry development in Ukraine: regional aspects]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 754, 68-74 [in Ukrainian].
2. Bochan, I. O. (2016). Intehratsijni protsesy klasteryzatsii u turyzmi: publichno-pryvatne partnerstvo [Integration processes of clustering in tourism: public-private partnership]. *Visnyk Lvivskoho instytutu ekonomiky i turyzmu – Visnyk of the Lviv Institute of Economics and Tourism*, 11, 59–65 [in Ukrainian].
3. Vojnarenko, M. P. (2008). *Klasteri v ekonomitsi: analiz teorii i praktyky* [Clusters in Economics: An Analysis of Theory and Practice]. Khmelnytsky, KhNU [in Ukrainian].
4. Porter, M. E. (1998). Location, clusters and new microeconomics of competition. 33-1, 7-17.
5. Savitska, O. P. and Savitska, N. V. (2013). Teoretyko-metodychni aspekty otsiniuvannia konkurentospromozhnosti subiektiv turystychnoi indusrii [Theoretical and methodical aspects of evaluation of competitiveness of subjects of the tourism industry]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 776, 154 – 163 [in Ukrainian].
6. *Turystychna diialnist v Ukraini u 2017 rotsi: Statystychnyj zbirnyk* [Tourist activity in Ukraine in 2017: Statistical collection]. Kyiv, 2018. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_td_2017.pdf [in Ukrainian].
7. Klaster turyzmu: L'viv'iany pochynaiut' i peremahaiut' abo chomu varto vtiliuvaty stratehiu vzhe s'ohodni [Cluster of tourism: Lviv people start and win or why it is necessary to implement the strategy today]. (2010). *Instytut mista – City Institute*. [in Ukrainian].
8. Andrusiak, N. S. (2014). Rekreatsijno-turystychni klasteri yak efektyvnyj instrument mizhrehionalnoi ta mizhnarodnoi spivpratsi [Recreational-tourist clusters as an effective instrument of interregional and international cooperation]. *Geography and Tourism*, 28 [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

9. Kol', O. D. (2010). Konceptual'nye osnovy formirovaniye klastera turisticheskikh predprinimatel'skikh struktur po v#ezdnomu turizmu v krupnom gorode [Conceptual basis formation of a cluster of tourism business structures for entry tourism in a large city]. *Problemy sovremennoj ekonomiki – Problems of the modern economy*, 1(33), 379–393 [in Russian].
10. Nikolaiev, Yu. O. (2012). Turystychni klasteri v Ukraini [Tourist clusters in Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic research*, 4 (47), 336–341 [in Ukrainian].
11. Stechenko, D. M. (2004). Naukova sutnist protsesu klasteryzatsii v sferi turizmu [The scientific essence of the process of clusterization in the field of tourism]. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava – Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law*, 1–2, 376–380 [in Ukrainian].
12. Tkachenko, T. I. (2009). *Stalyj rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, Business Realities]*. Kyiv: KNETU [in Ukrainian].
13. Ulianchenko, Yu. (2010). *Instytutsional'ni faktory innovatsijnoho rozvytku rehioniv na osnovi klasterneho pidkhodu [Institutional factors of innovation development of regions on the basis of cluster approach]*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubup/2010/2010-2/doc./4/ [in Ukrainian].
14. Taranenko, I. V. (2011). Alhorytm doslidzhennia ta otsinky innovatsijnoi konkurentospromozhnosti krain [The Algorithm of Research and Evaluation of Innovation Competitiveness of Countries]. *Naukovyj Visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University*, 33, 196–201 [in Ukrainian].
15. *Klasternyj analiz [Cluster analysis]*. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кластерний_аналіз [in Ukrainian].
16. Dubodielova, A. V., Kulyniak, I. Ya. and Bondarenko, Yu. H. (2014). Klasternyj pidkhid do analizu rozvytku mizhnarodnoho turizmu v Ukraini [Cluster approach to the analysis of the development of international tourism in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy – Scientific herald of the National Forestry University of Ukraine*, 24.6, 195–201 [in Ukrainian].
17. Savitska, O. P. and Savitska, N. V. (2011). Derzhavne rehuliuвання investytsijnykh protsesiv v Ukraini [State regulation of investment processes in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 714, 391–398 [in Ukrainian].
18. Savitska, O. P. and Baj, T. V., (2014). Osoblyvosti zaluchennia priamykh investytsij v ekonomiku Ukrainy [Features of attraction of direct investments into the economy of Ukraine]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy – Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 24.01, 277–284 [in Ukrainian].

УДК 65.016:615.012

Олександр Куліш (Україна)

JEL classification: D24, L1, L2

Олександр КУЛІШ

*здобувач,
кафедра економіки, організації та
управління підприємствами,
ДВНЗ «Криворізький національний
університет», Україна*

© Олександр Куліш, 2019

Отримано: 07.02.2019 р.
Прорецензовано: 18.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

МЕХАНІЗМ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГНУЧКИМ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЗАЛІЗОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

В основу статті покладена ідея формування концептуальних засад стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств, заснована на визначенні оптимального розміру реалізації продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках з урахуванням їх перспективності та забезпеченням максимально можливого рівня прибутковості суб'єктів підприємницької діяльності. У статті робиться наголос на тому, що на сьогодні практично всі вітчизняні суб'єкти господарювання працюють в умовах кризи або післякризового синдрому. Наголошується, що економічні кризи відбуваються циклічно, однак з кожним разом глибина кризи стає більшою, а післякризовий період – щораз довшим. Як наслідок, усі підприємства та й фізичні особи, переживають наслідки таких криз щораз тяжче, а для проходження післякризового періоду витрачається щораз більше різноманітних ресурсів, які можна було б спрямувати на проекти щодо власного розвитку.

Визначено, що головними перешкодами гнучкого економічного розвитку підприємства є високий ступінь зношення основних фондів, низька продуктивність праці, низька якість персоналу, недосконалість системи ціноутворення на продукцію, низька інвестиційна активність підприємств тощо. Сформовано ключові принципи системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств. Доведено, що в сучасних умовах світового господарства щораз більшої важливості набуває необхідність переформатування структури й змісту системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком промислових підприємств та адаптація їх бізнес-напрямків до умов трансформаційних перетворень сучасних конкурентних ринків.

Розроблено математичну модель, що характеризує систему поділу виготовленої продукції для реалізації на декількох ринках. Виявлено, що класичний підхід вирішення такої задачі, який полягає в максимізації прибутку, не є абсолютно правильним у цьому випадку. Показано, що розв'язок зазначеної задачі полягає в максимізації прибутку від реалізації з одночасним збереженням мінімально допустимих обсягів реалізації продукції на перспективних ринках при умові їх мінімально доцільної прибутковості.

Зауважено, що при стратегічному плануванні необхідно реалізовувати певну частину власної продукції на ринках, які зараз не є найбільш прибутковими, однак у перспективі можуть мати гідне місце серед інших саме для конкретного підприємства. Визначено, що задача оптимізації полягає у розрахунку конкретних обсягів продукції, яку необхідно реалізовувати на кожному з ринків.

З урахуванням сучасної трансформації ринкового простору та необхідності постійної адаптації методів стратегічного управління в статті запропоновано підходи до формування комплексної системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств.

Куліш О. Механізм стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 126-132.

Ключові слова: стратегічне управління; гнучкий економічний розвиток; залізорудне підприємство; стратегічна конкурентоспроможність; управління стратегічною гнучкістю

Oleksandr Kulish (Ukraine)

UDC 65.016:615.012

JEL classification: D24, L1, L2

Oleksandr KULISH

PhD Student,
Department of Economics, Organization and
Management of Enterprises,
Kryvyi Rih National University, Ukraine

© Oleksandr Kulish, 2019

Received: 07.02.2019

Revised: 18.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

MECHANISM OF STRATEGIC MANAGEMENT BY FLEXIBLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF IRON AND ORE ENTERPRISES

Abstract

The article is based on the idea of forming the conceptual foundations of strategic management of flexible economic development of iron and ore enterprises. It is based on the definition of the optimum size of sales of products on the domestic and foreign markets, taking into account their perspective and ensuring the maximum possible level of profitability of business entities. The article emphasizes that today almost all domestic business entities operate in a crisis or after-crisis syndrome. It is noted that economic crises occur cyclically, but each time the depth of the crisis becomes larger, and the post-crisis period is ever greater. As a result, all enterprises and individuals who are experiencing the consequences of such crises are more and more difficult, and for the post-crisis period, more and more diversified resources are spent that could be directed to projects for their own development.

It is determined that the main obstacles of flexible economic development of the enterprise are the high degree of deterioration of fixed assets, low productivity, low quality of personnel, imperfection of the system of pricing on products, low investment activity of enterprises, etc. The key principles of the system of strategic management of flexible economic development of iron and ore enterprises are formed. It is proved that in today's world economy the importance of reformatting the structure and content of the strategic management system with flexible economic development of industrial enterprises and adapting their business directions to the conditions of transformational transformations of modern competitive markets becomes increasingly important.

The mathematical model describing the system of division of manufactured products for realization on several markets is developed. It is found out that the classical approach to solving such a task, which is to maximize profits, is not absolutely correct in this case. It is shown that the solution of this task is to maximize the profit from sales with the simultaneous preservation of the minimum allowable volumes of sales of products in promising markets, provided they provide the minimum reasonable profitability.

It is noted that in the strategic planning it is necessary to implement a certain part of own products in the markets which are not currently the most profitable, but in the long run may have a decent place among others for the particular enterprise. It is determined that the problem of optimization is to calculate the specific volumes of products that need to be implemented in each of the markets.

Taking into account the current transformation of market space and the need for constant adaptation of strategic management methods, the article proposes approaches to the formation of a complex system of strategic management of flexible economic development of iron ore enterprises.

Kulish, O. (2019). Mechanism of strategic management of flexible economic development of iron ore enterprises. *Economic analysis*, 29 (1), 126-132.

Keywords: strategic management; flexible economic development; iron and ore company; strategic competitiveness; strategic flexibility management

Вступ

Функціонування вітчизняних залізрудних підприємств у сучасних умовах ведення господарської діяльності, їх інтеграція у світовий ринок залізрудної продукції та трудових ресурсів стало передумовою потреби їх гнучкого економічного розвитку. Такі підприємства відчують на собі посилення глобалізації цільових товарних ринків, відкритість ринку праці та, як наслідок, мобільність трудових ресурсів, загострення проблеми конкурентоспроможності та радикальні зміни в системі їх функціонування і стратегічного розвитку.

В умовах мінливого ринкового середовища основним з чинників життєдіяльності суб'єктів господарювання постає їх здатність до адаптації та гнучкої економічної поведінки, яка обумовлена передусім гнучкістю складових елементів функціональних потенціалів та рівнем застосування спеціальних гнучких форм організації господарської діяльності. Особливо це набуває актуальності в умовах трансформації ринкового простору та різного стану розвитку окремих ринків, що є перспективними для суб'єктів підприємницької діяльності. Аналіз збутової політики вітчизняних залізрудних підприємств показав наявність низки ринків, що зараз характеризуються не найбільшою прибутковістю, однак мають високий потенціал розвитку та в майбутньому є перспективними з точки зору прибутковості реалізації продукції. Саме визначення таких ринків та розрахунок оптимальних обсягів реалізації продукції на кожному з них є однією з головних задач нашої роботи, для вирішення якої застосований сучасний математичний апарат.

Також особливою актуальністю набуває проблема формування саме такої системи управління промисловими підприємствами, котра мала б вирішувати стратегічні завдання, забезпечуючи належний рівень управлінського впливу на економічні відносини з урахуванням швидкозмінних вимог суспільства, ризиків внутрішнього й зовнішнього середовищ та гнучких пріоритетів розвитку.

Проблема стратегічного управління гнучким економічним розвитком усіх підприємств та залізрудних зокрема є предметом уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Значний внесок у дослідження теоретико-прикладних питань стратегічних аспектів гнучкого розвитку підприємств у ринковій системі зробили такі відомі вчені, як: А. Амоша, І. Ансофф, Є. Афанасьєв, М. Блехерман, О. Віханський, В. Геець, Р. Лобай, Д. О'Ніл, В. Пастухова, К. Прахалад, В. Самочкін, М. Ситницький, М. Фурса, Г. Хемел, Д. Шевченко, З. Шершньова та інші [1-9]. Однак, незважаючи на широке коло досліджень у цьому напрямку, в

сучасних умовах існує необхідність поглибленого і розширеного вивчення проблеми стратегічного управління гнучким економічним розвитком саме залізрудних підприємств України.

Мета та завдання статті

Метою статті є формування концептуальних засад щодо стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізрудних підприємств.

Завданням статті є формування інструментарію максимізації прибутку від реалізації продукції залізрудних підприємств на різних ринках з одночасним збереженням мінімально допустимих обсягів реалізації продукції на перспективних ринках при умові їх мінімально доцільної прибутковості.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних кризових умовах ведення бізнесу необхідною умовою гнучкого розвитку вітчизняних залізрудних підприємств є прогнозування та оцінка результатів кожної дії чи операції незалежно від масштабу та залучених ресурсів, а також очікуваних результатів з урахуванням точності такого прогнозу. Це особливо стосується великих підприємств, які за своєю суттю є інерційними, малопрофільними й вузькоспеціалізованими та зазнають більшою мірою, ніж інші, негативного впливу кризових явищ, які останніми десятиліттями не є рідкісними, та довго перебувають у післякризовому стані. Перебування в довготривалому післякризовому періоді призводить до більш суттєвого впливу основних соціально-економічних факторів зовнішнього середовища на їх виробничо-господарську діяльність, що є негативним.

У попередній нашій роботі [1] ми зазначали концептуальні засади стратегічного управління гнучким економічним розвитком промислових галузей національного господарства та досліджували ключові аспекти формування ефективної системи управління стратегічною гнучкістю на галузевому рівні. Зараз ми намагаємося з макrorівня перейти на макrorівень з метою побудови алгоритмів процесів управління стратегічною гнучкістю залізрудних підприємств та розробки відповідних рекомендацій.

На нашу думку, серед головних перешкод гнучкого економічного розвитку підприємств є високий ступінь зношення основних фондів, низька продуктивність праці, низька якість персоналу, недосконалість системи ціноутворення на продукцію, низька інвестиційна активність підприємств тощо, що в підсумку негативно впливає на рівень конкурентоспроможності як продукції, так і самого підприємства та на рівень його прибутковості. Саме це й обумовлює необхідність створення системи стратегічного

управління гнучким економічним розвитком усіх підприємств й залізрудних зокрема.

При розробці ключових принципів системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком підприємств нами аналізувалося багато джерел. Однією з найбільш комплексних робіт, у якій досить детально розглядається гнучкий розвиток підприємств є [4]. На підставі викладеного в цьому джерелі можна сформулювати наступні ключові принципи системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізрудних підприємств:

1. Перехід від стабільної структури до динамічно змінюваної структури залежно від сукупності впливу зовнішніх та внутрішніх факторів та стану кон'юнктури ринку залізрудної продукції.

2. Визначення рівня забезпеченості довгострокової перспективи прогресивного стратегічного розвитку суб'єкта господарювання на основі моніторингу кількісних і якісних показників результатів виробничо-господарської діяльності.

3. Моніторинг кількісних і якісних показників результатів виробничо-господарської діяльності прямих та непрямих конкурентів та глибоке дослідження причин їх виникнення на рівні бізнес-об'єктів.

Перефразовуючи, сказане нами в [1], зауважимо, що в сучасних умовах світового господарства щораз більшої важливості набуває необхідність переформатування структури й змісту системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком промислових підприємств та адаптація їх бізнес-напрямків до умов трансформаційних перетворень сучасних конкурентних ринків. При цьому, в умовах кризи та післякризових періодів значно зростає актуальність проблеми раціонального управління рівнем стратегічної гнучкості бізнес-процесів кожної конкретної господарської одиниці, оскільки забезпечення стратегічної конкурентоспроможності як домінанти ефективного економічного розвитку підприємства безпосередньо залежить від результатів їх виробничо-господарської діяльності.

Однією з задач, яку необхідно вирішувати керівництву багатьох підприємств і насамперед залізрудних, є вибір ринків, на яких слід реалізовувати власну продукцію. Якщо говорити глобально – то мова йде про внутрішній та зовнішній ринок з подальшою його сегментацією. На перший погляд, така задача є абсурдною в сучасних умовах господарювання через нестійкий стан економіки, слабкий попит тощо. Більшість керівників підприємств сповідують ідею реалізації своєї продукції максимально на найбільш вигідних ринках. І дійсно, вся економічна теорія говорить про правильність таких дій. Однак робота лише на зовнішньому ринку, причому на конкретному ринку, як правило, однієї або декількох країн,

призводить до значної залежності від існуючих споживачів, коло яких досить обмежено, та втрати перспективних позицій на інших ринках. На нашу думку, при стратегічному плануванні необхідно реалізовувати певну частину власної продукції на ринках, які зараз є не самими прибутковими, однак у перспективі можуть зайняти достойне місце серед інших саме для конкретного підприємства. Задача оптимізації полягає у визначенні конкретних обсягів продукції, яку необхідно реалізовувати на кожному з ринків.

Тому з метою стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізрудних підприємств вважаємо за необхідне розробку математичної моделі вирішенні вищезазначеної задачі.

Основи такої моделі розроблені нами для макrorівня та запропоновані у роботі [1]. Для мікрорівня пропонуємо її нижченаведену інтерпретацію.

По-перше, стратегію управління гнучким економічним розвитком пропонується розробляти з урахуванням запасу фінансової міцності підприємства, а саме [1]:

- «достатній» запас фінансової міцності – стратегія може полягати в інвестуванні коштів у виробництво, кадри, освоєння нових ринків і нових видів продукції, в інші види діяльності, цінні папери і т. д.;
- «дуже невеликий» запас фінансової міцності – стратегія буде полягати в жорсткому контролі за витратами і оптимізацією всієї діяльності галузі.

Зазначені умови узагальнено виокремлюють межі основних варіантів управління стратегією гнучкого розвитку залізрудних підприємств України у контексті їх функціональних і бізнес-стратегій.

По-друге, абстрагуючись від факторів виробництва та технологій, що діють у різних країнах, а також від торгових, інституціональних та інших бар'єрів, виокремимо як найбільш суттєвий вплив ринкових цін на визначення раціонального співвідношення виробництва і реалізації залізрудної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках ЗРС з урахуванням жорсткого контролю за витратами, на основі збереження достатнього рівня економічної захищеності ЗЕД залізрудних підприємств. Водночас зовнішній ринок також пропонується розглядати не як єдине ціле, а як окремі ринкові сегменти споживання продукції залізрудних підприємств.

Визначимося з такими вихідними параметрами методичного підходу до оптимізації обсягів виробництва і реалізації залізрудної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках ЗРС: а) виробництво і реалізація залізрудної продукції на внутрішньому ринку ЗРС; б) виробництво і

реалізація залізорудної продукції на зовнішніх ринках ЗРС; в) витрати виробництва і реалізації залізорудної продукції на внутрішніх ринках ЗРС; г) витрати виробництва і реалізації залізорудної продукції на зовнішніх ринках ЗРС.

Оскільки залізорудні підприємства мають доволі складні технологічні цикли, що характеризуються високою енергоємністю та матеріалоемністю виробництва напівфабрикатів для чорної металургії, зростаючу залежність від світового ринку чорних металів, а отже, й від результатів ЗЕД, на нашу думку, при визначенні конструктивних шляхів підвищення ефективності використання ресурсно-виробничого потенціалу залізорудних підприємств, у контексті забезпечення запасу фінансової міцності та збалансованості виробничо-економічних програм, доцільним є застосування принципів і критеріїв оптимізації прибутковості експортно-імпорتنних операцій через ітераційне варіювання валютного курсу [4, с. 41; 6].

Оберемо літери для позначення зовнішніх ринків – F (від англ. *foreign* – закордонний, зарубіжний, зовнішній) та внутрішнього ринку – D (від англ. *domestic* – вітчизняний, внутрішній, місцевий), а також витрат виробництва залізорудної продукції c (від англ. *cost* – вартість, витрати, собівартість) та ціна залізорудної продукції p (від англ. *price* – ціна), на основі яких уведемо позначення задачі оптимізації: Fc_{xi} – витрати виробництва залізорудної продукції, що реалізується в обсязі x_i на i -му зовнішньому ринку, грн; Fp_{xi} – ціна залізорудної продукції на i -му зовнішньому ринку, \$; Dc_y – витрати виробництва і реалізації залізорудної продукції на внутрішньому ринку, грн; Dp_y – ціна виробленої залізорудної продукції, що реалізується в обсязі y на внутрішньому ринку, грн; L – курс обміну іноземної валюти (зокрема, курс гривні до долара).

Таким чином, параметри оптимізації Fc_{xi} , Dc_y , Dp_y вимірюються у гривнях, а Fp_{xi} – у доларах і залежать від обсягів витрат чи реалізації.

Розглянемо модель максимізації прибутку (уведемо літеру позначення P , від англ. *profit* – прибуток, користь, вигода) від реалізації залізорудної продукції на зовнішніх і внутрішньому ринках:

$$P(x_1 \dots x_n, y, L) = \sum_{i=1}^n x_i (L F p_{x_i} - F c_{x_i}) + y (D p_y - D c_y), \quad (1)$$

Цільова функція (1) виражає сукупний прибуток від реалізації продукції залізорудних підприємств з урахуванням витрат на виробництво ЗРС для зовнішнього та внутрішніх ринків. Задача оптимізації в класичному вигляді формулюється таким чином: $\max_{x_i, y} P(x_1 \dots x_n, y, L)$. Однак з

урахуванням нашого бачення присутності підприємства на різних зовнішніх ринках (навіть при низькому рівні прибутковості на сьогодні, але перспективним у майбутньому) це формулювання не є правильним.

Тобто формулювання цієї задачі можна визначити таким чином: $\max_{x_i, y} P(x_1 \dots x_n, y, L)$ при

збереженні мінімально допустимих обсягів реалізації продукції на перспективних ринках при умові їх мінімально доцільної прибутковості.

Алгоритм зазначеної задачі складається з наступних етапів.

I. Розглядаються варіанти оптимізації розподілу реалізації продукції між внутрішнім і окремими зовнішніми ринками:

$$P(x_1, y, L) = x_1 (L F p_{x_1} - F c_{x_1}) + y (D p_y - D c_y); \quad (2)$$

$$P(x_2, y, L) = x_2 (L F p_{x_2} - F c_{x_2}) + y (D p_y - D c_y); \quad (3)$$

$$P(x_3, y, L) = x_3 (L F p_{x_3} - F c_{x_3}) + y (D p_y - D c_y); \quad (4)$$

$$\dots$$

$$P(x_n, y, L) = x_n (L F p_{x_n} - F c_{x_n}) + y (D p_y - D c_y); \quad (5)$$

Шляхом прирівнювання частинних похідних до нуля задачі (2)-(5) зводяться до розв'язання двох рівнянь відносно x , y та знаходяться відповідні розв'язки [10, с. 92]:

$$(x_1^*, y_1^*), (x_2^*, y_2^*), (x_3^*, y_3^*), \dots, (x_n^*, y_n^*). \quad (6)$$

II. Розраховується середнє зважене значення продукції для реалізації на внутрішньому ринку:

$$y_{\text{ср.звж.}}^* = \sum_{i=1}^n k_i y_i^*, \quad \text{де } k_i = \frac{x_i^*}{\sum_{i=1}^n x_i^*}. \quad (7)$$

III. Розраховується оптимальне сумарне значення реалізації продукції на зовнішньому ринку:

$$\sum_{i=1}^n x_{i\text{опт.}} = Q_{\text{заг.}} - y_{\text{ср.звж.}}^* \quad (8)$$

де $Q_{\text{заг.}}$ – загальний обсяг випуску залізорудної продукції підприємством, що досліджується, в натуральних одиницях.

IV. Розраховуються оптимальні значення обсягів реалізації залізорудної продукції на окремих зовнішніх ринках:

$$x_{1\text{опт.}} = k_1 \sum_{i=1}^n x_{i\text{опт.}}; \quad (9)$$

$$x_{2\text{опт.}} = k_2 \sum_{i=1}^n x_{i\text{опт.}}; \quad (10)$$

$$x_{3\text{опт.}} = k_3 \sum_{i=1}^n x_{i\text{опт.}} ; \quad (11)$$

$$\dots$$

$$x_{n\text{опт.}} = k_n \sum_{i=1}^n x_{i\text{опт.}} . \quad (12)$$

V. З урахуванням перспектив роботи на певних ринках корегуються оптимальні значення обсягів реалізації залізорудної продукції на зовнішніх ринках, отримані в IV етапі.

Отже, розв'язок означеної задачі дозволить підприємству більш ефективно з точки зору перспективного розвитку, що є основою гнучкого економічного розвитку, формувати свою стратегію роботи на зовнішніх та внутрішньому ринках з одночасним максимально можливим збільшенням прибутковості реалізації виготовленої продукції.

Як ми вже зазначали в наших працях [1], концептуально стратегічна гнучкість підприємства є сукупною здатністю керівництва передбачати зміни на цільовому товарному ринку (ринках), враховуючи невизначеність та різного роду ризики, та ефективно на них реагувати з метою забезпечення реалізації своїх стратегічних цілей та пріоритетів розвитку. Іншими словами, це спроможність суб'єктів господарювання до оптимальної зміни портфеля своїх бізнес-напрямків та прийнятої відповідної товарної, цінової, інвестиційної та інноваційної політики.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах інтеграції України в глобальний економічний простір особливої важливості набуває проблема формування системи управління промисловими підприємствами, котра мала б вирішувати стратегічні завдання, забезпечуючи належний рівень управлінського впливу на економічні відносини з урахуванням швидкозмінних вимог суспільства, ризиків внутрішнього й зовнішнього середовищ та гнучких пріоритетів розвитку національного господарства. Враховуючи це, в роботі досліджено, систематизовано та доповнено концептуальні положення щодо стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що здійснення ефективного управління стратегічною гнучкістю на рівні підприємства визначає передусім рівень його стратегічної конкурентоспроможності та формує остаточні бізнес-напрямки економічного розвитку суб'єктів господарювання. Основними ж результатами ефективно реалізації стратегічного управління гнучким економічним розвитком промислових підприємств можна вважати: оптимізацію витрат, спрямованих на забезпечення стратегічного й оперативного управління підприємствами; своєчасне реагування на будь-які зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах; мінімізацію ризиків, що пов'язані з конфліктністю та невизначеністю зовнішнього оточення; попередження чи усунення стратегічних проблем, що можуть призвести до здійснення реструктуризації або банкрутства підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Куліш О. А. Концептуальні засади стратегічного управління гнучким економічним розвитком промислових галузей національного господарства. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 92-96.
- Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: [монографія]. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 302 с.
- Лобай Р., Фурса М. Забезпечення ефективності діяльності підприємств будівельної галузі шляхом управління її конкурентоспроможністю в системі національної економіки. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 37. С. 399-407.
- Самочкин В. Н. Гибкое развитие предприятия: анализ и планирование. Москва: Дело, 2000. 376 с.
- Коробецкий Ю. П., Рамазанов С. К. Імітаційні моделі у гнучкому виробництві: [монографія]. Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2003. 280 с.
- Шпанко А. Про сутність поняття «стратегічна конкурентоспроможність». *Економіка України*. 2007. № 6. С. 45-49.
- Ситницький М. В. Система управління стратегічною гнучкістю вітчизняних підприємств. *Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету України*. 2007. №3. С. 27-31.
- Хэмэл Г., Прахалад К., О'Нил Д. *Стратегическая гибкость*. Санкт Петербург: Питер, 2005. 384 с.
- Афанасьев Є. В., Афанасьев І. Є., Арутюнян А. Р. Маркетинг та менеджмент інвестиційно-інноваційних проєктів у контексті стратегії просування продукції залізорудних підприємств. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
- Афанасьев Є. В., Куліш О. А. Теоретичні та прикладні аспекти формування механізму стратегії управління прогресивним розвитком залізорудної галузі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. С. 90-93.

REFERENCES

1. Kulish, O. A. (2016). Kontseptual'ni zasady stratehichnoho upravlinnya hnuchkym ekonomichnym rozvytkom promyslovykh haluzey natsional'noho hospodarstva [Conceptual principles of strategic management of flexible economic development of industrial branches of national economy]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 11, 92-96 [in Ukrainian].
2. Pastukhova, V. V. (2002). *Stratehichne upravlinnya pidpryyemstvom: filosofiya, polityka, efektyvnist' [Strategic management of the enterprise: philosophy, politics, efficiency]*. Kyiv: nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
3. Lobay, R., & Fursa, M. (2013). Zabezpechennya efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstv budivel'noyi haluzi shlyakhom upravlinnya yiyi konkurentospromozhnistyu v systemi natsional'noyi ekonomiky [Ensuring the effectiveness of the enterprises of the construction industry by managing its competitiveness in the system of the national economy]. *Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya – Effectiveness of public administration*, 37, 399-407 [in Ukrainian].
4. Samochkyn, V. N. (2000). *Hibkoe razvitie predpriyatiya: analiz i planirovanie [Flexible development of the enterprise: analysis and planning]*. Moscow: Delo [in Russian].
5. Korobets'kyy, Yu. P., & Ramazanov, S. K. (2003). *Imitatsiyni modeli u hnuchkomu vyrobnyts'tvi [Imitation Models in Flexible Production]*. Luhans'k: SNU im. V. Dalya [in Ukrainian].
6. Shpanko, A. (2007). Pro sutnist' ponyattya «stratehichna konkurentospromozhnist'» [On the essence of the concept of "strategic competitiveness"]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 6, 45-49 [in Ukrainian].
7. Sytnyts'kyy, M. V. (2007). Systema upravlinnya stratehichnoyu hnuchkistyu vitchyznyanykh pidpryyemstv [The system of management of strategic flexibility of domestic enterprises]. *Konkurentsyya: Visnyk Antymonopol'noho komitetu Ukrayiny – Competition: Bulletin of the Antimonopoly Committee of Ukraine*, 3, 27-31 [in Ukrainian].
8. Khemel, H., & Prakhala, K., & ONyl, D. (2005). *Stratehycheskaya hybkost' [Strategic Flexibility]*. Sankt Peterburh: Pyter [in Russian].
9. Afanas'yev, Ye. V., & Afanas'yev, I. Ye., & Arutyunyan, A. R. (2017). Marketynh ta menedzhment investytsiyno-innovatsiynykh proektiv u konteksti stratehiyi prosuvannya produktsiyi zalizorudnykh pidpryyemstv [Marketing and management of investment and innovation projects in the context of the strategy of promoting the production of iron ore enterprises]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy*, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].
10. Afanas'yev, Ye. V., & Kulish, O. A. (2015). Teoretychni ta prykladni aspekty formuvannya mekhanizmu stratehiyi upravlinnya prohresyvnym rozvytkom zalizorudnoyi haluzi Ukrayiny [Theoretical and applied aspects of forming the mechanism of the strategy of management of the progressive development of the iron ore industry in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu – Scientific Herald of Kherson State University*, 90-93 [in Ukrainian].

УДК 338.43

JEL classification: M11

Віра Лебедева (Україна)
Тетяна Шабатура (Україна)
Марія Варгатюк (Україна)

Віра ЛЕБЕДЕВА

*доктор економічних наук, доцент,
Одеський національний політехнічний
університет, Україна*

Тетяна ШАБАТУРА

*кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економічної теорії і економіки
підприємства,
Одеський державний аграрний університет,
Україна*

E-mail: ta-sha77@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7107-0167>

<http://www.researcherid.com/rid/F-4955-2019>

Марія ВАРГАТЮК

*аспірантка,
кафедра економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет,
Україна*

© Віра Лебедева,
Тетяна Шабатура,
Марія Варгатюк, 2019

Отримано: 01.02.2019 р.
Прорецензовано: 15.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ІМПЕРАТИВИ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Сьогодні в Україні відбуваються значні економічні трансформації, що зумовлюють необхідність інтегрування інноваційних підходів та методів у процес реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств, зокрема використання інноваційного комплементарного підходу.

Мета статі полягає в розкритті особливостей інтегрування та використання імперативів комплементарності в процесі реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств.

Результати. Значні переваги та перспективи імперативів комплементарності реалізації агропродовольчих підприємств розкриваються в досягненні комплементарного ефекту, який, на відміну від синергетичного ефекту, забезпечує розвиток двох незалежних структуротвірних блоків економічного потенціалу підприємства на основі застосування ресурсних потоків лише одного з блоків, а одержання синергетичного ефекту можливе на основі застосування різних ресурсів. Доцільність використання імперативів комплементарності реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємства обґрунтована лінійним та ієрархічним характером їх інтегрування. Так лінійний характер інтегрування комплементарних імперативів розкриває ознаки взаємодії та взаємодоповнення базових елементів структуротвірних блоків економічного потенціалу агропродовольчих підприємств, у той час, як ієрархічний характер означає домінують роль одного та доповнювальну роль інших базових елементів, що забезпечує досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу підприємства. Отже, у процесі реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств на засадах комплементарності мають бути враховані ефекти від взаємодії та взаємодоповнення ресурсних потоків його структурних блоків, можливості їх ефективного використання та створення здатностей нарощувати конкурентні переваги, що забезпечить досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу підприємства, а саме: максимізацію ринкової вартості бізнесу.

Лебедева В., Шабатура Т., Варгатюк М., Імперативи комплементарності реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 133-140.

Ключові слова: комплементарність; агропродовольчі підприємства; економічний потенціал; взаємоузгодженість; взаємодоповненість; лінійність; ієрархічність

UDC 338.43

JEL classification: M11

Vira LEBEDIEVA

*Doctor of Sciences (Economics),
Associate Professor,
Odessa National Polytechnic University, Ukraine*

Tetiana SHABATURA

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Theory and Economics of
the Enterprise,
Odessa State Agrarian University, Ukraine
E-mail: ta-sha77@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7107-0167>
<http://www.researcherid.com/rid/F-4955-2019>*

Mariia VARHATIUK

*PhD Student,
Department of Enterprise Economics,
Odessa State Agrarian University, Ukraine*

© Vira Lebedieva, Tetiana Shabatura,
Mariia Varhatiuk, 2019

Received: 01.02.2019
Revised: 15.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Vira Lebedieva (Ukraine)
Tetiana Shabatura (Ukraine)
Mariia Varhatiuk (Ukraine)

IMPERATIVES OF COMPLEMENTARITY OF AGRO- FOOD ENTERPRISES ECONOMIC POTENTIAL IMPLEMENTATION

Abstract

Introduction. Today there are deep economic transformations in Ukraine that necessitate the integration of innovative approaches and methods in the process of implementing the economic potential of agro-food enterprises, in particular the use of an innovative complementary approach.

Purpose. The article aims to uncover the peculiarities of integration and the use of imperative of complementarity in the process of implementing the economic potential of agricultural enterprises.

Results. Significant advantages and perspectives of the imperatives of the complementarity of the sale of agro-food enterprises are revealed in the achievement of the complementary effect, which, unlike the synergetic effect, ensures the development of two independent structure-building blocks of the enterprise's economic potential by using only one of the resource flows, while obtaining a synergistic effect is possible based on the application of various resources. The expediency of using the imperatives of complementarity of the implementation of the economic potential of agro-food enterprises is justified by the linear and hierarchical nature of their integration. Thus, the linear nature of the integration of complementary imperatives reveals signs of interaction and complementarity between the basic elements of structural units of the economic potential of agro-food enterprises, whereas hierarchical character indicates the dominant role of one and complementary role of other basic elements, which ensures achievement of the priority goals of realization of economic potential of the enterprise. Thus, in the process of implementing the economic potential of agro-food enterprises on the basis of complementarity, we should consider the effects of interaction and complementarity of the flow of its structural blocks, the possibilities of their efficient use and the ability to increase competitive advantages that will ensure achievement of the priority goals of realization of the economic potential of the enterprise, namely, maximization market value of business.

Lebedieva, V., Shabatura, T., Varhatiuk, M. (2019). Imperatives of complementarity of agro-food enterprises economic potential implementation. *Economic analysis*, 29 (1), 133-140.

Keywords: complementarity; agro-food enterprises; economic potential; mutual consistency; complementarity; linearity; hierarchy

Вступ

Неоднозначний та складний трансформаційний характер посткризової економіки України диктує нестабільні та динамічні умови функціонування підприємницької ланки в середовищі постійного існування загроз економічної діяльності, що унеможливує забезпечення відповідного рівня розвитку національної економіки. Саме тому реалізація економічного

потенціалу агропродовольчих підприємств вимагає дослідження нових підходів до корінного перетворення системи, його захисних реакцій від деструктивного впливу зовнішніх шоків задля забезпечення стабільного економічного зростання підприємства. Це зумовлює необхідність інтегрування інноваційних підходів та методів у процес реалізації економічного потенціалу вітчизняних агропродовольчих підприємств на засадах комплементарного підходу.

Наукові інтереси видатних вчених, таких, як: О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук [1], О. В. Березін, О. Д. Плотник [2], В. З. Бугай, А. В. Горбунова, Ю. В. Ключова [3], С. О. Котирева, С. Т. Дуба [4] та ін., зосереджені на дослідженні економічного потенціалу як складної економічної системи. Серед них можна відзначити праці, у яких наведено понятійний апарат, структуру економічного потенціалу, оцінку його розміру, наукові підходи до формування та реалізації економічного потенціалу підприємства та деякі інші питання. Проте, незважаючи на вагомість їх наукового досягнення, в зазначених працях відсутні спроби науковців підходити до розгляду комплементарних імперативів реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств з позиції формування продовольчої безпеки.

Мета статті

Мета статті полягає в дослідженні наукових підходів до розгляду дефініції «комплементарність», окресленні основних ознак використання комплементарного підходу в економічному розвитку вітчизняних підприємств, обґрунтуванні доцільності інтегрування комплементарних імперативів у процес реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідно до контекстуального розуміння з латинської «complementum» перекладається як доповнення, довершення. Спільнокореневе «compleo» означає наповнювати, виконувати, завершувати, а споріднене – «complexion» – сукупність, систему, зв'язок. «Отже, можна сказати, що йдеться про завершення певного процесу, отримання цілісного результату. Цілісність, для якої насамперед характерне те, що не ціле зумовлюється частинами, а, навпаки, частини залежать від цілого» [5].

Суть комплементарної концепції, на думку М. А. Хвесика, розкривається в забезпеченні стабільності економічного розвитку суб'єктів господарювання в контексті дії інтеграційних факторів на основі виконання комплексу напрямків відносно окреслення фундації розвитку та

пріоритетних бізнес-цілей, а також системи відповідних регуляторних інструментів. Відповідно, на його переконання, мають бути враховані такі складові, як окреслення чинних аспектів управління, які є взаємодоповнювальними [8].

Комплементарний підхід передбачає застосування ресурсів однієї складової певної системи другою її складовою, що орієнтоване на абсолютне використання сукупності можливостей всієї системи задля отримання максимальної імплементації системних напрямків розвитку всієї сукупності складових системи.

Реалізація економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарного підходу дає можливість досягнути максимальної імплементації системних напрямків розвитку всієї сукупності його структурних складових. У результаті виникає комплементарний ефект, який, на відміну від синергетичного, забезпечує розвиток двох незалежних структурних складових потенціалу на основі застосування лише одного з активів, у той час, як одержання синергетичного ефекту можливе на основі застосування різних ресурсів [6].

Максимальне досягнення комплементарного ефекту можливе при введенні інтеграційної стратегії, адже підприємство здійснює свою економічну діяльність, вступаючи в економічні відносини з суб'єктами економічної, соціальної та державної площини. Тому сталість економічного розвитку підприємства та адекватність його реакції на постійну дію факторів зовнішнього та внутрішнього бізнес-оточення вимагає пошуку та запровадження інноваційних шляхів розвитку, яким і є комплементарний підхід. Саме формування та реалізація економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарного підходу передбачає гармонізацію інтересів зацікавлених сторін, адже, спираючись на різні системи відносин, вони взаємно доповнюють один одного.

Будь-який суб'єкт господарювання має реально оцінювати свою ресурсну комбінацію, враховувати можливості ефективного використання ресурсних потоків та завчасно передбачати ймовірність виникнення відповідних загроз. Шляхом проведення більш ґрунтовної діагностики стану розвитку структурних складових економічного потенціалу підприємства здатні ідентифікувати або навіть скорегувати стратегію реалізації пріоритетних цілей економічного розвитку. Це можливо за рахунок налагодження взаємовигідних відносин з конкурентами, постачальниками, іншими зацікавленими сторонами, що сприятиме підвищенню якості вироблених продуктів та зміцненню ринкових позицій. Така стратегія економічного розвитку сприятиме мінімізації рівня потенційних ризиків і загроз економічній діяльності підприємства, нарощенню його конкурентних переваг на основі перетворення недоліків

економічного розвитку на його переваги шляхом досягнення комплементарного ефекту при реалізації економічного потенціалу підприємства [7].

Недоліки підходу економічного дарвінізму та теорії п'яти сил конкуренції М. Портера усуває ресурсна концепція економічного розвитку підприємства, розкриваючи відмінності його економічного розвитку через неоднаковість їх ресурсного забезпечення та відмінності можливостей їх ефективного використання. Так, згідно з теорією М. Портера, підприємство як окрема ланка економічної системи функціонує в постійно мінливому бізнес-оточенні самостійно та незалежно від його контрагентів [9-11]. Визначальними недоліками ресурсного та компетентнісного підходів є концентрування уваги тільки на наявних ресурсних можливостях суб'єкта господарювання, що не відповідає практичним аспектам інших суб'єктів господарювання. Отже, в традиційній концепції менеджменту виникає феномен дуалізму, адже:

- по-перше, підприємство розглядається як автономна ланка економічної системи, що функціонує в недиференційованому сталому бізнес-оточенні;
- по-друге, підприємство розглядається як контрольована ланка економічної системи, що функціонує в мінливому бізнес-оточенні.

Спільність зазначених підходів полягає в тому, що підприємство – це окрема ланка економічної системи, а їх розбіжність виявляється при обґрунтуванні розміру його економічного потенціалу та розкритті процесу використання його ресурсів задля максимальної реалізації пріоритетних цілей економічного розвитку.

Таким чином, доведення того, що концепції формування економічного потенціалу підприємств притаманний комплементарний характер, здійснено на основі вивчення його понятійно-категоріального апарату. Проведені дослідження у зазначеному напрямку свідчать про взаємовідповідність розглянутих категорій, що розкриває між ними симбіозний зв'язок та окреслює комплементарну природу економічного потенціалу підприємства, визначає особливості його формування та ключові домінанти реалізації.

Як на наш погляд, у площині формування економічного потенціалу підприємства при наявності відмінних теорій та ідей слід використовувати домінанту доповнення Н. Бора, яка належить до найбільш ґрунтовно опрацьованих філософських та науково-теоретичних концепцій сьогодення. Із зазначеним ідеологічним підходом доцільно порівняти тільки теорію відносності та уявлення про фізичне поле. Зміст домінанти доповнення розкриває накопичені здобутки про реальний світ, згідно з якими тезу й антитезу

доцільно використовувати одночасно, оскільки самостійно не означає адекватно. А пов'язує відмінність їх характеру третій елемент (ознака, характеристика), що має здійснювати функцію ступеня єдності усвідомлення. Використання зазначеної домінанти в економічному розвитку підприємств має певну специфіку, що окреслена таким: суб'єкт пізнання водночас виступатиме і його об'єктом. Враховуючи це, сьогодні застосування в економіці домінанти доповнення Н. Бора є об'єктивно необхідною реальністю [10].

Комплементарна концепція у формуванні економічного потенціалу вітчизняних підприємств визначена об'єктивною логікою результативної взаємодії та функціонування його структурних підсистем і складових. Згідно з комплементарною концепцією використання ресурсних потоків одного структурного блоку економічного потенціалу підприємства з іншим орієнтований на використання можливостей всього потенціалу. Іншими словами, суть комплементарного підходу розкривається через усталений економічний розвиток підприємства в контексті розвитку глобалізаційних дій на основі досягнення пріоритетних цілей економічного розвитку підприємства та запровадженні відповідних інструментів їх реалізації [12].

Отже, комплементарний підхід як сучасний метод економічного розвитку агропродовольчої галузі України ґрунтується на симбіозно-синергетичному взаємозв'язку структурних складових формування та використання економічного потенціалу підприємства задля максимального досягнення цільових напрямків його реалізації.

В академічному колі виокремлено різні підходи до окреслення складових комплементарності. Деякі дослідники наголошують на тому, що складові зазвичай є взаємодоповнювальними та взаємодіючими, що і сприяє більш дієвому та результативному функціонуванню системи. Іншими словами, за цим підходом, складові є між собою рівнозначними. Також існують наукові погляди, відповідно до яких серед елементів комплементарності вирізняють ключову складову, що доповнюється за рахунок ще одної, і, як наслідок, зростає результативність функціонування всієї системи [5-7]. У цьому разі варто сказати про домінування однієї із складових системи та нерівноправність іншої. За цим підходом, ключова складова здатна функціонувати автономно, проте не з такою ефективністю, як у зв'язку із іншою доповнювальною складовою.

Звертаючи увагу на стратегічне значення розвитку агропродовольчого сектору для національної економіки, аналізуючи методичний інструментарій економічного регулювання підприємницького сектору, вважаємо, що

неупередженим і раціональним є інтегрування принципів комплементарної концепції в процес формування та реалізації економічного потенціалу вітчизняних агропродовольчих підприємств, що визначено взаємодоповнюваністю його структуротвірними складовими в процесі досягнення пріоритетних ідей економічного розвитку підприємства.

Слід виокремити наступні два підходи при дослідженні феномену комплементарності:

- лінійний, відповідно до якого структурним складовим економічного потенціалу підприємства притаманна взаємозалежність та взаємодоповнюваність, що і визначає їх комплементарну ознаку;
- ієрархічний, відповідно до якого одна із структурних складових економічного потенціалу підприємства здійснює домінуючу функцію, тоді як решта – доповнювальну, що забезпечує максимальне досягнення пріоритетних цілей його реалізації [5].

На основі ієрархічного підходу означимо зміст комплементарної концепції для взаємоузгодженого формування та реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств, взаємозалежність функціонування яких зумовлена наступними факторами: по-перше, неспроможність забезпечити реалізацію економічного потенціалу підприємства за рахунок розвитку лише однієї його структурної складової; по-друге, об'єктивне існування структурних складових економічного потенціалу підприємства, що здатні ефективно функціонувати тільки на умовах взаємодоповнюваності та вимагають відповідного механізму управління.

Комплементарність економічного розвитку підприємства – це система напрямків, дотримання яких забезпечує реалізацію його економічного потенціалу, із урахуванням ключових відмінностей між функціонуванням його базових елементів структуротвірних блоків.

Як на нашу думку, величина базових елементів структуротворюючих блоків економічного потенціалу підприємства та рівень їх дії є нееквівалентними, проте кожен з них є необхідним, оскільки впливає на кінцевий результат реалізації економічного потенціалу підприємства. Варто зауважити, що базові елементи структуротвірних блоків економічного потенціалу підприємства підлягають синергічному закону взаємодії, що здатне суттєво употужнити

або, навпаки, послабити економічний потенціал підприємства, продукуючи тим самим його нові якісні критерії. Узагальнений ефект від дії базових елементів структуротвірних блоків економічного потенціалу підприємства не лише здатний, а й має перевищувати розмір кінцевих ефектів від використання окремо кожного із них, чи послабити їх, визначаючи позитивний або негативний результат їх синергічної взаємодії. Такий результат взаємодії зумовлений тим, що адекватно принципам цілісності внаслідок взаємодії всіх структурних елементів системи генеруються принципово нові якості, що притаманні всій системі, а не окремому її елементу.

Відповідно до закону синергії будь-якій економічній системі притаманна певна сукупність структуротвірних елементів, за взаємодією яких сукупний потенціал цієї системи або суттєво переважає просту величину потенціалів окремих структуротвірних елементів системи, або буде значно меншим.

Загалом соціально-економічну складову механізму реалізації економічного потенціалу підприємства слід розглядати як систему соціально відповідальних заходів підприємства перед зацікавленими сторонами здійснення економічного процесу з використанням відповідних форм, домінант, методів й інструментів у процесі реалізації соціально відповідальних напрямків з метою максимального досягнення пріоритетних ідей економічного розвитку підприємства.

Для реалізації мотиваційного елементу механізму управління потенціалом підприємства потрібно створити умови для усвідомлення персоналом необхідності пошуку шляхів для задоволення потреби, стримування або ігнорування її.

Отже, у процесі формування економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарності мають бути враховані ефекти від взаємодії та взаємодоповнення ресурсних потоків його структурних блоків, можливості їх ефективного використання та створення здатностей нарощувати конкурентні переваги, що забезпечить досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу підприємства, а саме максимізацію ринкової вартості бізнесу.

Враховуючи вищезазначене, ми пропонуємо структурно-логічну схему концепції формування економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарності (рис. 1).

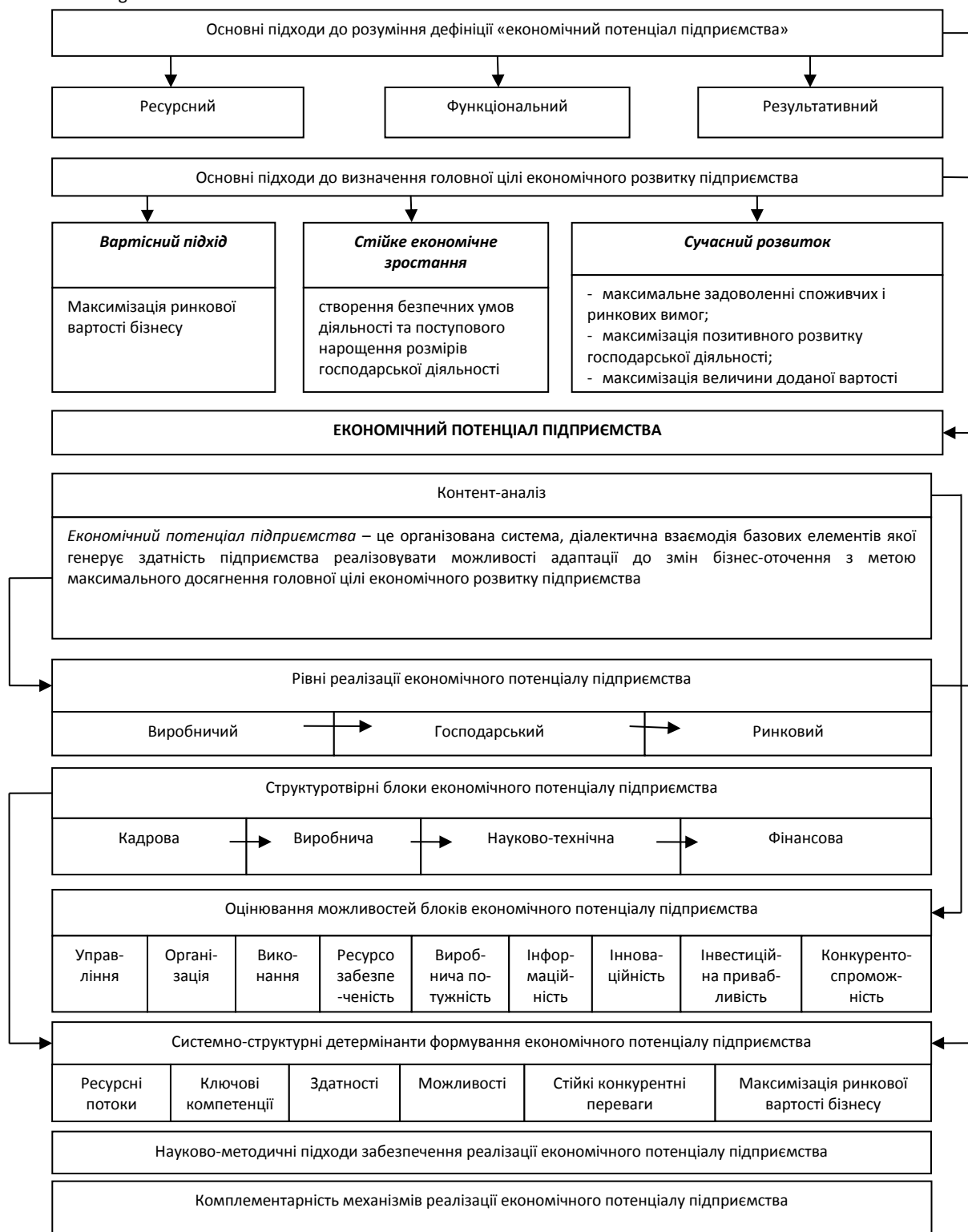

Рис. 1. Структурно-логічна схема концепції реалізації економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарності*

*Розроблено і запропоновано авторами.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Доцільність використання імперативів комплементарності реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємства обґрунтована лінійним та ієрархічним характером

їх інтегрування. Так лінійний характер інтегрування комплементарних імперативів розкриває ознаки взаємодії та взаємодоповнення базових елементів структуротвірних блоків економічного потенціалу агропродовольчих підприємств, а ієрархічний

характер означає домінуючу роль одного та доповнювальну роль інших базових елементів, що забезпечує досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу підприємства.

Поряд з цим, спираючись на засади лінійного та ієрархічного підходів, аргументовано доцільність інтегрування комплементарних імперативів у процес формування економічного потенціалу підприємства як системи різнопланових заходів,

реалізація яких передбачає забезпечення його благоприємним бізнес-оточенням шляхом урахування лінійних та ієрархічних зв'язків комплементарності із зацікавленими сторонами економічного розвитку підприємства та дає можливість розраховувати на досягнення синергетичних ефектів від гармонійності та взаємоузгодженості їх економічних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ареф'єва О. В., Харчук Т. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. №7. С. 71–76.
2. Березін О. В., Плотник О. Д. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку. Полтава: Інтер Графіка, 2012. 221 с.
3. Бугай В. З., Горбунова А. В., Ключева Ю. В. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №1. С. 27–33.
4. Котирева С. О., Дуба С. Т. Сутність та особливості управління економічним потенціалом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2007. Вип. 17.1. С. 234–239.
5. Липов В. В. Інституційна комплементарність: від моделі ринкової економіки до концепції множинності варіантів капіталізму. *Економічна теорія*. 2010. № 2. С. 47–60.
6. Півевич Д. С. Сутність комплементарної інвестиційної політики держави. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. URL: <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=31&id=16>.
7. Сухай О. Є., Яремко І. І. Концептуальні підходи до формування й управління потенціалом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.9. С. 233–238.
8. Хвесик М. А., Сундук А. М. Управління розвитком національної економіки в контексті дії глобальних процесів. *Економіка України*. 2013. №3 (616). С. 4–15.
9. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 75–80.
10. Gryshova I. Ju., Yanchuk A. O., Shestakovska T. L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Науковий вісник Полісся*. - 2016. - № 1 (9). ч. 1. С. 93–101.
11. Gryshova I., Negodenko S., Shestakovska T. The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 62–67.
12. Shabatura T. S., Kravchuk A. A., Hnatieva T. M. Model of economic development enterprise in the context of European integration. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 2. С. 89–94.

REFERENCES

1. Arefieva, O. V., & Kharchuk, T. V. (2008). *Ekonomiczne zasady formowania potencjalu podprzemstwa* [Economic principles of enterprise potential formation]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 7, 71–76 [in Ukrainian].
2. Berezin, O. V., & Plotnik, O. D. (2012). *Ekonomicznyj potencjal ahrarnykh pidpryemstv: mekhanizmy formuvannia ta rozvytku*. [Economic potential of agrarian enterprises: mechanisms of formation and development]. Poltava: Inter Hrafika. [in Ukrainian].
3. Bugai, V. Z., & Gorbunova, A. V., & Klyueva, Yu. V. (2011). *Teoretychni osnovy formuvannia potencsialu pidpryemstva* [Theoretical basis of formation of enterprise potential]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu – Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, 1, 27–33. [in Ukrainian].
4. Kotireva, S. O., & Duba, S. T. (2007). *Sutnist' ta osoblyvosti upravlinnia ekonomichnym potencsialom pidpryemstva*. [Essence and features of economic potential management of the enterprise]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy – Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 17.1, 234–239. [in Ukrainian].
5. Lipov, V. V. (2010). *Instytutsijna komplementarnist': vid modeli rynkovoї ekonomiky do kontseptsii mnozhynnosti variantiv kapitalizmu*. [Institutional compatibility: interim models of economy to the concept of multiplicity of variants of capitalism]. *Ekonomiczna teoriia*. № 2, 47–60. [in Ukrainian].
6. Pilevich, D. S. (n.d.). *Sutnist' komplementarnoi investytsijnoi polityky derzhavy* [The essence of the complementary investment policy of the state.]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*. Retrieved from: <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=31&id=16> [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

7. Sukhay, O. Ye., & Yaremko, I. I. (2009). Kontseptual'ni pidkhody do formuvannia j upravlinnia potentsialom pidpriemstva. [Conceptual approaches to the formation and management of enterprise potential]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy – Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 19.9, 233-238. [in Ukrainian].
8. Khvesik, M. A., & Sunduk, A. M. (2013). Upravlinnia rozvytkom natsional'noi ekonomiky v konteksti dii hlobal'nykh protsesiv [Management of the development of the national economy in the context of the actions of global processes]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3 (616), 4-15 [in Ukrainian].
9. Gryshova, I., & Shestakovska, T., & Glushko, O. (2017). The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoji Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4. [in Ukrainian].
10. Gryshova, I. Ju., & Yanchuk, A.O., & Shestakovska, T. L. (2016). The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoji Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (9). 1. [in Ukrainian].
11. Gryshova, I. Ju., & Negodenko, V. S., & Shestakovska T. L. (2017). The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoji Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3. 1. [in Ukrainian].
12. Shabaturo, T. S., & Kravchuk, A. A., & Hnatieva, T. M. (2017). Model of economic development enterprise in the context of European integration. *Naukovyj visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissya*, 3 (2) [in Ukrainian].

УДК 636

Анатолій Лівінський (Україна)

JEL classification: M21

Анатолій ЛІВІНСЬКИЙ

*кандидат сільськогосподарських наук,
доцент,
Одеський державний аграрний університет,
Україна*

© Анатолій Лівінський, 2019

Отримано: 11.02.2019 р.
Прорецензовано: 20.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТВАРИННИЦТВА

Анотація

Традиційне автономне застосування показників, що характеризують кожну з форм вияву ефективності (функціональну, економічну, соціальну, екологічну), призводить до односторонньої оцінки систем ведення господарства, тоді як потрібна їх комплексна оцінка в стратегічній перспективі. Ефективність стратегічних систем ведення господарства являє собою одну із найскладніших форм прояву категорії ефективності, що стосовно інших видів ефективності виступає як найбільш узагальнювальне поняття, що синтезує в собі цілий комплекс самостійних значень ефективності у довгостроковому періоді. Тільки розгляд цієї категорії з позиції системного аналізу певною мірою дозволяє вирішувати це непросте завдання.

Лівінський А. Сучасні методичні підходи до ефективності стратегічної діяльності підприємств тваринництва. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 141-148.

Ключові слова: оцінка; ефективність; тваринництво; аграрне виробництво; витрати

UDC 636

JEL classification: M21

Anatolii LIVINSKYI

PhD in Agricultural Sciences,
Associate Professor,
Odessa State Agrarian University, Ukraine

© Anatolii Livinskyi, 2019

Received: 11.02.2019
Revised: 20.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Anatolii Livinskyi (Ukraine)

MODERN METHODOICAL APPROACHES TO EFFICIENCY OF STRATEGIC ACTIVITY OF CATTLE ENTERPRISES

Abstract

Traditional autonomous use of indicators characterizing each of the forms of effectiveness (functional, economic, social, environmental) leads to a one-sided assessment of management systems, while a comprehensive assessment is needed in the strategic perspective. Efficiency of strategic management systems is one of the most complex forms of the manifestation of the efficiency category, which, in relation to other types of efficiency, acts as the most generalizing concept that synthesizes a complex of independent values of efficiency in the long run. Only the consideration of this category from the position of system analysis to a certain extent allows us to solve this difficult task.

Livinskyi, A. (2019). Modern methodical approaches to efficiency of strategic activity of cattle enterprises. *Economic analysis*, 29 (1), 141-148.

Keywords: assessment; efficiency; animal husbandry; agrarian production; costs

Вступ

Традиційне автономне застосування показників, що характеризують кожну з форм вияву ефективності (функціональну, економічну, соціальну, екологічну), призводить до односторонньої оцінки систем ведення господарства, у той час, як потрібна їх комплексна оцінка в стратегічній перспективі. Ефективність стратегічних систем ведення господарства є однією із найскладніших форм прояву категорії ефективності, що стосовно інших видів ефективності виступає як найбільш узагальнювальне поняття, що синтезує в собі цілий комплекс самостійних значень ефективності довгостроковому періоді. Тільки розгляд цієї категорії з позиції системного аналізу певною мірою дозволяє вирішувати це непросте завдання.

У загальній теорії систем поняття ефективності розглядається як одна з найважливіших характеристик якості систем, разом із їх характеристиками по співвідношенню результатів функціонування систем і пов'язаних з їх діяльністю витрат. Методичний інструментарій ефективності систем ведення підприємств тваринництва репрезентовано в наукових працях Гришової І. Ю., Галицького О. М., Гнат'євої Т. М., Давидюка О. О., Дерій Ж. В., Кравчук А. О., Стоянової-Коваль С. С., Ніколюк О. В., Шестаковської Т. Л., Яцїва І. Б [1-10].

Мета статті

Мета статті – узагальнити сучасні методичні підходи до ефективності стратегічної діяльності підприємств тваринництва.

Виклад основних результатів дослідження

З метою проведення комплексної оцінки ефективності систем ведення господарства доцільно використовувати такі методичні підходи.

Один з них полягає в тому, що комплексна оцінка ефективності систем ведення господарства може проводитися за допомогою узагальнювального показника. Він забезпечує оцінку систем, насамперед, відповідно до основного критерію – максимізації виробництва сільськогосподарської продукції на основі повного використання створеного в аграрному виробництві потенціалу при найменших витратах, а також підвищення рівня соціального розвитку села, збереження довкілля. Таким узагальнювальним показником, зокрема, може служити показник ефективності використання ресурсного потенціалу. Його можна визначити за формулою:

$$E_{RP} = \frac{E_{\Phi}}{\sum RP} = \frac{E_{\Phi}}{ЗР + ТР + МР} \quad (1)$$

де E_{RP} – ефективність ресурсного потенціалу;

E_{Φ} – ефект функціонування системи ведення господарства;

$\sum RP$ – ресурсний потенціал аграрного виробництва;

$ЗР$ – грошова оцінка земельних ресурсів (сільськогосподарських угідь);

$ТР$ – грошова оцінка трудових ресурсів;

$МР$ – грошова оцінка матеріально-технічних ресурсів.

Водночас, застосовуючи для комплексної оцінки ефективності узагальнювальний показник, варто пам'ятати, що такий показник не може через свою побудову реально відображати результативність усіх видів ефективності. Це зумовлюється тим, що поки ще не розроблено надійні методи, які дозволяють зводити різноякісні ресурси в єдиний показник, що відображає й характеризує різні види ефективності системи господарства – функціональну, економічну, соціальну й екологічну.

Тому доцільно використання іншого методичного підходу, що може застосовуватися в розробці й обґрунтуванні систем ведення господарства на перспективу, де комплексна оцінка ефективності здійснюється поетапно. Для цього всі головні показники, що характеризують функціональну, економічну, соціальну й екологічну ефективність, розташовуються в порядку їх значущості. Потім визначається оптимальне рішення щодо вдосконалення системи господарства по найбільш важливому із цих показників. Потім знаходять інтервал, у якому значення першого узагальнювального показника незначно відхиляється від знайденої розрахункової величини. Далі в цих межах здійснюється

оптимізація за наступним показником, що характеризує ефективність системи. Аналогічним чином слід вести розрахунок доти, поки не буде знайдене оптимальне рішення по всіх основних показниках, що характеризують ефективність розроблюваної системи ведення господарства.

Ще один методичний підхід визначення комплексної оцінки ефективності, також застосовний при обґрунтуванні системи ведення господарства на перспективу, заснований на використанні показників різних видів ефективності як обмеження. З цією метою після визначення важливості й значущості головних показників ефективності систем ведення господарства другий і наступні за ними показники подаються у вигляді відповідних обмежень, рівень яких, природно, повинен бути науково обґрунтований. Цей підхід найбільшою мірою відповідає застосуванню в умовах ринку як традиційним, так й економіко-математичним методам моделювання, використовуваним при розробці систем ведення аграрного виробництва.

У тваринницьких підприємствах застосовують різні способи й технології утримання худоби, засоби механізації, організації праці. Все це, природно, певною мірою відображається на кінцевих результатах їх роботи.

У працях, що стосуються ефективності тваринницьких підприємств також пропонується оцінювати її за допомогою фондівддачі [1; 2] або комплексу показників: витрати праці, капіталовкладення, експлуатаційні й приведені витрати, прибуток, витрати кормів і т. д. [3; 4].

У літературі з економіки аграрного виробництва описуються методи оцінки ефективності аграрного виробництва на підставі індексу використання виробничих ресурсів, узагальненого показника виробничо-економічної ефективності й узагальненого показника ресурсів із установами їх взаємозв'язку [5; 6].

Гришова І. Ю. [7] пропонує метод визначення економічної ефективності національного господарства загалом або його окремих складових (підприємств, їх структурних підрозділів, галузей промисловості, регіонів і т. д.) на підставі узагальнювального індексу ефективності, що розраховується на підставі матричної моделі показників господарської діяльності.

Як свідчать фахові джерела [1-8], економічну ефективність, з огляду на принципи системного підходу, варто розглядати як одну зі складових загальної ефективності, до складу якої входять функціональна (технологічна), економічна, соціальна й екологічна ефективність. При цьому економічна ефективність знаходить своє відбиття у великій сукупності нерівнозначних і незіставних показників господарської діяльності.

На нашу думку, для аналізу й оцінки

ефективності роботи тваринницьких підприємств найбільш прийнятний матричний метод.

Матричний метод дозволяє:

- ранжувати тваринницькі підприємства за досягнутим рівнем ефективності (статична задача);
- досліджувати зміни рівня ефективності тваринницьких підприємств протягом аналізованого періоду (динамічна задача);

- визначати залежність результатів роботи ферми від інтенсивних й екстенсивних факторів.

За основу матричної моделі аналізу й оцінки ефективності тваринницьких підприємств може бути взята ключова матриця, наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Матриця оцінки ефективності тваринницьких підприємств (на прикладі молокопродуктових підприємств)

	<i>Прибуток, грн</i>	<i>Виторг від виробництва молока, грн</i>	<i>Вироблено молока, кг</i>	<i>Витрати кормів, корм од.</i>	<i>Виробничі витрати, грн</i>	<i>Витрати ел. енергії. квт-год</i>
<i>Прибуток, грн</i>		Виторг від молока на 1 грн прибутку	Вироблено молока на 1 грн прибутку	Витрата кормів на 1 грн прибутку	Виробничі витрати на 1 грн прибутку	Витрата ел. енергії на 1 грн прибутку
<i>Виторг від виробництва молока, грн</i>	рентабельність молока		Вироблено молока на 1 грн виторгу	Витрата кормів на 1 грн молока	Виробничі витрати на 1 грн молока	Витрати ел. енергії на 1 грн молока
<i>Вироблено молока, кг</i>	рентабельність 1 кг молока	Середня ціна молока		Витрати кормів на 1 кг молока	Виробничі витрати на 1 кг молока	витрати ел. енергії на 1 кг молока
<i>Витрати кормів, корм. од.</i>	рентабельність кормів	Виторг на 1 корм, од.	Виробництво молока на 1 корм. од.		Виробничі витрати на 1 корм. од.	витрати ел. енергії на 1 корм. од.
<i>Виробничі витрати (ВВ), грн</i>	Рентабельність ВВ	виторг на 1 грн ВВ	Виробництво молока на 1 грн ВВ	Витрати кормів на 1 грн ВВ		витрати ел. енергії на 1 грн ВВ
<i>Витрата ел. енергії, квт-год</i>	рентабельність електроенергії	виторг на 1 квт-год	Виробництво молока на 1 квт-год	Витрати кормів на 1 квт-год	Виробничі витрати на 1 квт-год	
<i>Вартість обладнання, грн</i>	рентабельність обладнання	виторг на 1 грн. обладнання	Виробництво молока на 1 грн. обладнання	Витрати кормів на 1 грн. обладнання	Виробничі витрати на 1 грн. обладнання	Витрати ел. енергії на 1 грн. обладнання
<i>Кількість корів, голів</i>	рентабельність корови	Виторг на 1 корову	Річний удій корови	Витрати кормів на 1 корову	Виробничі витрати на 1 корову	Витрати ел. енергії на 1 корову
<i>Зарплата, грн</i>	рентабельність зарплати	виторг на 1 грн зарплати	Виробництво молока на 1 грн зарплати	Витрати кормів на 1 грн зарплати	Виробничі витрати на 1 грн зарплати	витрати ел. енергії на 1 грн зарплати
<i>Витрати праці, чол.-год</i>	рентабельність, чол.-год	Виторг на 1 чол.-год	Виробництво молока на 1 чол.-год	Витрати кормів на 1 чол.-год	Виробничі витрати на 1 чол.-год	витрати ел. енергії на 1 чол.-год
<i>Кількість працівників, чол.</i>	рентабельність праці	Продуктивність праці, грн	Продуктивність праці, кг/чол	Витрати кормів на 1 працівника	Продуктивність праці за собівартістю	електроозброєність 1 працівника
<i>Виробнича площа, м²</i>	прибуток на 1 м²	виторг на 1 м²	Виробництво молока на 1 м²	Витрати кормів на 1 м²	Виробничі витрати на 1 м²	витрата ел. енергії на 1 м²

Продовження табл. 1

	Вартість обладнання, грн	Кількість корів, голів	Зарплата, грн.	Витрати праці, чол.-год	Чисельність працівників, чол.	Виробнича площа, м ²
Прибуток, грн	Фондоємність на 1 грн прибутку	Кількість корів на 1 грн прибутку	Витрата зарплати 1 грн прибутку	Трудоємність прибутку	Трудоємність прибутку	Виробнича площа на 1 грн прибутку
Виторг від виробництва молока, грн.	фондоємність на 1 грн молока	кількість корів на 1 грн молока	Витрати зарплати на 1 грн молока	трудоємність на 1 грн молока	трудоємність на 1 грн молока	Виробнича площа на 1 грн молока
Вироблено молока, кг	фондоємність 1 кг молока	Кількість корів на 1 кг молока	Зарплата на 1 кг молока	трудоємність на 1 кг молока	трудоємність на 1 кг молока	Виробнича площа на 1 кг молока
Витрати кормів, корм. од.	Вартість обладнання на 1 корм. од.	Кількість корів на 1 корм. од.	витрата зарплати на 1 корм. од.	Витрати праці на 1 корм. од.	Чисельність працівників на 1 корм. од.	виробнича площа на 1 корм. од.
Виробничі витрати (ВВ), грн.	Вартість обладнання на 1 грн ВВ	Кількість корів на 1 грн ВВ	Питома вага зарплати у ВВ	Витрати праці на 1 грн ВВ	Чисельність працівників на 1 грн ВВ	Виробнича площа на 1 грн ВВ
Витрата ел. енергії, квт-год	Вартість обладнання на 1 квт-год	Кількість корів на 1 квт-год	Витрати зарплати на 1 квт-год	Витрати праці на 1 квт-год	Чисельність працівників на 1 квт-год	Виробнича площа на 1 квт-год
Вартість обладнання, грн		Кількість корів на 1 грн обладнання	Витрати зарплати на 1 грн обладнання	Витрати праці на 1 грн обладнання	Чисельність працівників на 1 грн обладнання	виробнича площа 1 грн обладнання
Кількість корів, голів	Вартість обладнання на 1 корову		Витрати зарплати на 1 корову	Витрати праці на 1 корову	Чисельність працівників на 1 корову	Виробнича площа на 1 корову
Зарплата, грн	Вартість обладнання, на 1 грн, зарплати	Кількість корів на 1 грн зарплати		Витрати праці на 1 грн зарплати	Кількість працівників на одиницю, зарплати	виробнича площа на 1 грн зарплати
Витрати праці, чол.-год	Вартість обладнання на 1 чол.-год	Кількість корів на 1 чол.-год	Середньогодинна зарплата		Кількість працівників	Виробнича площа на 1 чол.-год
Кількість працівників, чол.	Фондоозброєність 1 працівника	Кількість корів на 1 чол.	Середня зарплата 1 чол.	Фонд часу 1 чоловіка		Виробнича площа на 1 працівника
Виробнича площа, м ²	Обсяг обладнання на 1 м ²	Кількість корів на 1 м ²	Витрати зарплати на 1 м ²	Витрати праці на 1 м ²	Кількість працівників на 1 м ²	

Вихідними даними матричної моделі є кількісні показники, що характеризують різні сторони діяльності підприємств.

Як основні показники роботи тваринницьких підприємств можуть бути прийняті: прибуток, виторг від виробництва молока та/або м'яса, кількість виробленого молока та/або м'яса, витрата кормів, виробничі витрати, витрати електроенергії, вартість обладнання, кількість корів (свиней, птиці тощо), зарплата працівників, витрати праці, чисельність, виробнича площа.

Принципи побудови матричної моделі досить прості: відібрані основні показники господарської діяльності в однаковій послідовності заносяться у

верхній рядок (зліва-направо) і в перший стовпець матричної моделі (зверху-вниз). На перетинанні показників верхнього рядка й лівого стовпця моделі розташовані її елементи - якісні показники ефективності роботи тваринницьких підприємств.

В усіх елементів матриці є свій техніко-економічний зміст, з якого й виходить кожна окрема назва. Багато з них вже втілені у методиках оцінки ефективності діяльності тваринницьких підприємств.

Джерелом вихідних даних можуть служити матеріали Державної служби статистики України й звітність підприємств (витрата електроенергії, виробнича площа).

Черговість вихідних показників у матричній моделі може бути такою, щоб ті елементи матриці (локальні показники ефективності), зростання яких вважається позитивним з погляду підвищення ефективності роботи тваринницьких підприємств, були б розташовані під головною діагоналлю матриці, тобто впорядкованими. Відповідно сконструйована матриця також буде вважатися впорядкованою.

Кількість і склад вихідних даних не обмежується. Пропонований набір вважається достатнім на основі апробації різних варіантів й експертної оцінки.

У результаті обробки вихідної інформації можуть бути отримані табуляграми значень якісних показників за всі періоди часу по всіх фермах, їх змін, впливу якісних показників на результати роботи тваринницьких підприємств, аналізу впливу структурних зрушень, а також порівняльного аналізу й узагальнювальної оцінки ефективності діяльності всіх тваринницьких підприємств.

Узагальнювальна оцінка (синтетичний індекс) ефективності E_c визначається за формулою:

$$E_c = \frac{2 \sum E_{cij}}{m^2 - m} \quad (2)$$

де E_{cij} – локальний індекс ефективності виробничо-господарської діяльності;

m – кількість основних показників матричної моделі ефективності тваринницьких підприємств.

Значення $E_c > 1$ свідчить про підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності тваринницьких підприємств.

Розрахунок E_c за методом незваженої середньої арифметичної, однак, не означає, що всі локальні індекси ефективності мають рівну вагу у формуванні узагальнювальної оцінки ефективності тваринницьких підприємств.

Обґрунтуванням «ваги» є основні показники матричної моделі. У матриці будь-який основний показник господарської діяльності бере участь у розрахунку локальних показників ефективності що більшу кількість разів, то більшою мірою він відображає кінцеві результати діяльності тваринницьких підприємств.

Таким чином, у матричній моделі обирається й «вага» локальних показників ефективності діяльності тваринницьких підприємств.

Економічний зміст узагальнювальної оцінки

ефективності діяльності тваринницьких підприємств можна виразити як середній індекс зміни локальних її показників.

Розрахунок E_c на основі показників матричної моделі має суб'єктивні й об'єктивні сторони. Суб'єктивність полягає у виборі основних показників матричної моделі, що характеризують різні сторони діяльності тваринницьких підприємств. Об'єктивність узагальнювальної оцінки господарської діяльності полягає в єдиній методиці її розрахунку для всіх тваринницьких підприємств на основі єдиної матричної моделі.

Розташовуючи тваринницькі підприємства за зменшенням значень узагальнювальної оцінки ефективності тваринницьких підприємств, можна визначити їх місця в рейтингу ефективності їх виробничо-господарської діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Матричний метод по узагальнювальній оцінці діяльності тваринницьких підприємств працездатний і дозволяє ранжувати ферми за рівнем ефективності на підставі синтетичних індексів, а також досліджувати її зміни за часом.

Таким чином, застосування розглянутих показників комплексної оцінки ефективності систем ведення господарства у тваринництві дозволить забезпечити:

- об'єктивну характеристику головних результатів діяльності систем ведення господарства;
- визначення найбільш раціональних варіантів розроблюваних науково обґрунтованих систем;
- порівняльну оцінку ефективності однотипних систем ведення виробництва, що функціонують приблизно в однакових природних й економічних умовах;
- вимір ефективності функціонування основних підсистем й елементів систем ведення аграрного виробництва у тваринництві та суміжних підсистемах (системи землеробства, соціальні підсистеми й ін.);
- наскрізну оцінку ефективності систем ведення аграрного виробництва на підприємствах тваринництва й більш високих ієрархічних рівнях;
- виявлення й оцінку впливу освоєння комплексу заходів систем ведення аграрного виробництва на підвищення ефективності його функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Лівінський А. І. Закордонний досвід регулювання діяльності аграрних виробників у контексті реновації вітчизняної аграрної економіки. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. № 4. С. 85-93. ISSN 2415-8453
- Дерій Ж. В., Галицький О. М. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. № 4. С. 6-11.
- Давидюк О. О., Марчук Л. Л. Організаційно-інституційні імперативи удосконалення державного регулювання захисту економічних інтересів в аграрній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 23-28. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.23
- Livinsky A. (2018). Methodological aspects of forecasting the renovation development of livestock enterprises. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. № 3. 57-64. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1590>.
- Галицький О. М., Карабанов О. В. Моніторинг економічної діяльності суб'єктів, його законодавче забезпечення та державне регулювання. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges*. Chernihiv: CNTU, 2017. 190 p. P.115-116
- Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2. С. 195-204.
- Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Інвестування стратегій інноваційного розвитку суб'єктів аграрної сфери України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2016. №4 (68). С. 12-16
- Галицький О. М. Теоретико-методологічні засади адаптивного управління підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2016. №12 (70). С. 38-64.
- Ніколюк О. В. Теоретико-методологічні засади інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва: монографія. Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2018. 298 с.
- Ніколюк О. В. Методичні засади оцінювання інвестиційної привабливості підприємств птахівництва. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 3(75). - С. 113-121.
- Дяченко О. П. Результативність інформаційних технологій системи державного фінансового моніторингу як механізму державної протидії розвитку тіньової економіки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 2.
- Дяченко О. П. Групування критеріїв та показників моніторингу ризикованості проведених операцій суб'єктами економічних відносин в Україні. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 15-16 грудня 2017 року) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2017. С. 125-128.*

REFERENCES

- Livins'kyi, A. I. (2017). Zakordonnyy dosvid rehulyuvannya diyal'nosti ahrarnykh vyrobnykiv u konteksti renovatsiyi vitchyznyanoyi ahrarnoyi ekonomiky [Foreign experience in regulating the activities of agrarian producers in the context of the renovation of the domestic agrarian economy]. *Ukrayinskyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 2(4), 85-93 [in Ukrainian].
- Deriy, Zh. V., & Halyts'kyi, O. M. (2017). Stratehiya udoskonalennya innovatsiyno-investytsiynoyi derzhavnoyi polityky shchodo rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukrayini [Strategy for the improvement of an innovation and state policy on the development of agro-industrial production in Ukraine]. *Ukrayinskyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 2(4), 6-11 [in Ukrainian].
- Davydyuk, O. O., & Marchuk, L. L. (2018). Orhanizatsiyno-instytutsiyni imperatyvy udoskonalennya derzhavnoho rehulyuvannya zakhystu ekonomichnykh interesiv v ahrarniy sferi [Organizational-Institutional Imperatives for Improvement of State Regulation on the Protection of Economic Interests in the Agrarian Area]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* – , 20, 23-28. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.23 [in Ukrainian].
- Livinsky, A. (2018). Methodological aspects of forecasting the renovation development of livestock enterprises. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 57-64. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1590>.
- Galyts'kyi, O. M., & Karabanov, O. V. (2017). Monitorynh ekonomichnoyi diyal'nosti sub'yektiv, yoho zakonodavche zabezpechennya ta derzhavne rehulyuvannya [Monitoring of economic activity of subjects, its legislative support and state regulation]. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges*. Chernihiv: CNTU, 2017. 190 p. 115-116 [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

6. Gryshova, I. Yu., & Stoyanova-Koval', S. S. (2015). Analitichne zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku pidpryyemstv z pozytsiy investytsiynoyi pryvablyvosti [Analytical support of economic development of enterprises from the standpoint of investment attractiveness]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economy and management*, 2, 195-204 [in Ukrainian].
7. Gryshova, I. Yu., & Stoyanova-Koval', S. S. (2016). Investuvannya stratehiy innovatsiynoho rozvytku sub'yektiv ahrarnoyi sfery Ukrainy [Investing in strategies of innovative development of subjects of the agrarian sphere of Ukraine]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu – Bulletin of the Sumy National Agrarian University*, 4 (68), 12-16 [in Ukrainian].
8. Galitsky, O. M. Teoretyko-metodolohichni zasady adaptivnoho upravlinnya pidpryyemstv [Theoretical and methodological principles of adaptive management of enterprises]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu – Bulletin of the Sumy National Agrarian University*, 12 (70), 38-64 [in Ukrainian].
9. Nikolyuk, O. V. (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady instytutsiynoho rehulyuvannya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky ahrarnoho vyrobnytstva [Theoretical and methodological principles of institutional regulation of socio-economic safety of agrarian production]. Odesa: Drukars'kyy dim, Druk Pivden' [in Ukrainian].
10. Nikolyuk, O. V. (2014). Metodychni zasady otsinyuvannya investytsiynoyi pryvablyvosti pidpryyemstv ptakhivnytstva [Methodical principles of estimation of investment attractiveness of poultry enterprises]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv State Technological University*, 3(75), 113-121 [in Ukrainian].
11. Dyachenko, O. P. (2018). Rezul'tatyvnist' informatsiynykh tekhnolohiy systemy derzhavnoho finansovoho monitorynhu yak mekhanizmu derzhavnoyi protydyi rozvytku tin'ovoyi ekonomiky Ukrainy [Effectiveness of Information Technologies of the System of State Financial Monitoring as a Mechanism of State Counteraction to the Development of the Shadow Economy in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 2 [in Ukrainian].
12. Dyachenko, O. P. (2017). Hrupuvannya kryteriyiv ta pokaznykiv monitorynhu ryzykovanosti provedenykh operatsiy cubeyktamy ekonomichnykh vidnocyv v Ukrainy [Grouping of criteria and the pioneers of monitoring the risk-taking of pro-active operations by entities of economic relations in Ukraine]. *Suchasni tendentsiyi v ekonomitsi ta upravlinni: zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Zaporizhzhya, 15-16 hrudnya 2017 roku) / Skhidnoukrayins'kyy instytut ekonomiky ta upravlinnya. Zaporizhzhya: HO «SIEU», 125-128 [in Ukrainian].*

УДК 330.341.1

Володимир Марченко (Україна)

JEL classification: L2, O32, O33, E27

Володимир МАРЧЕНКО

аспірант,
кафедра менеджменту і адміністрування,
Криворізький національний університет,
Україна

E-mail: kvormet2104@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2620-7232>

© Володимир Марченко, 2019

Отримано: 25.02.2019 р.

Прорецензовано: 10.03.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

У статті наведено результати дослідження окремих аспектів процесу комплексного оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства на основі методології багатоцільового аналізу ситуацій прийняття управлінських рішень за умов невизначеності, конфліктності й ризику. Сформовано відповідну систему узагальнених і часткових показників функціонування підприємства, які впливають на рівень його інноваційного розвитку, що містить 1) підсистему показників узагальненого оцінювання стану організаційно-технічного й економічного розвитку підприємства; 2) підсистему результативних якісних показників оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

Для здійснення аналізу впливу факторів на результати інноваційної діяльності підприємства обрано модифікований сукупний критерій рейтингового оцінювання, в основу якого покладено середнє геометричне значення деталізованих показників. Зазначене дозволяє отримати інтегровані оцінки рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства, зменшуючи негативний вплив нівелювання окремих показників, значення яких випадають із загальної тенденції перебігу досліджуваних процесів. Встановлено, що рекомендованим до використання в процесі комплексного оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства середнім геометричним значенням деталізованих показників, що характеризують ситуації прийняття інноваційних рішень, притаманна властивість урахування антагонізму економічного середовища. Таким чином, певною мірою досягається можливість урахувати постійний загальний вплив конкурентного середовища підприємства.

З метою здійснення поглибленого дослідження оцінок рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком та інноваційною діяльністю підприємства загалом сформована структурна схема побудови функціоналу оцінювання інтегрального показника формалізованої ситуації прийняття інноваційних рішень. Розроблено принципову схему оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства, згідно з якою дослідження проводяться за окремими ключовими етапами: моніторинг ключових часткових показників функціонування підприємства, що впливають на кінцеві результати інноваційної діяльності; оцінювання організаційно-технічного рівня розвитку продуктивних сил підприємства; інтегральна оцінка рівня забезпеченості та ефективності стратегічного управління інноваційною діяльністю; комплексна інтегральна оцінка рівня ефективності забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства. При цьому, як пріоритетний індикатор щодо оцінювання ситуації прийняття інноваційних рішень обрано значення показника «запас фінансової міцності».

Марченко В. Інтегральна оцінка рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 149-155.

Ключові слова: стратегічне управління; інноваційна діяльність; інноваційний розвиток; невизначеність; конфліктність; ризик; інтегральна оцінка

Volodymyr Marchenko (Ukraine)

UDC 330.341.1

JEL classification: L2, O32, O33, E27

Volodymyr MARCHENKO

PhD Student,

Department of Management and Administration,

Kyryv Rih National University, Ukraine

E-mail: kvormet2104@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-2620-7232

© Volodymyr Marchenko, 2019

Received: 25.02.2019

Revised: 10.03.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

INTEGRAL ASSESSMENT OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SUPPORT LEVEL OF THE ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT

Abstract

The article presents the results of research of separate aspects of the process of complex assessment of the strategic management level of the enterprise innovative development on the basis of the methodology of multi-purpose analysis of the situations of making managerial decisions in conditions of uncertainty, conflict and risk. An appropriate system of generalized and partial indicators of the functioning of the enterprise, which influence the level of its innovation development, is formed. It includes: 1) a subsystem of the indicators of a generalized assessment of the state of organizational, technical and economic development of the enterprise; 2) a subsystem of effective quality indicators for assessing the level of strategic management of innovative development of the enterprise.

In order to carry out the analysis of the factors impact on the results of the innovation activity of the enterprise, a modified aggregate rating criterion is chosen. It is based on the average geometric value of the detailed indicators. The above-mentioned facts allow obtaining integrated assessments of the level of strategic management of innovative development of the enterprise by reducing the negative impact of the levelling of individual indicators, the values of which fall out of the general trend of the studied processes. It is noted that the property of taking into account the antagonism of the economic environment is inherent to the recommended for use in the process of integrated assessment of the level of strategic management of innovative development of the enterprise by the average geometric meanings of the detailed indicators that characterize the situation of making innovative decisions. Thus, to some extent, it is possible to take into account the continuous overall impact of the competitive environment of the enterprise.

In order to carry out an in-depth study of assessments of the level of strategic management of innovation development and innovative activity of the enterprise as a whole, a structural diagram of construction of a functional of estimating the integral indicator of the formalized situation of making innovative decisions is formed. The basic scheme of estimation of the level of strategic management of innovation development of the enterprise is developed. According to this scheme, we have determined the key stages of the research. They are the monitoring of key partial performance indicators of an enterprise, which affect the final results of innovation activity; the assessment of the organizational and technical level of development of productive forces of the enterprise; the integral assessment of the level of security and effectiveness of strategic management of innovation activities; the integrated assessment of the level of effectiveness of strategic management of innovative development of the enterprise. The indicator "stock of financial strength" has been determined as a priority indicator in assessing the situation of the adoption of innovative solutions.

Marchenko, V. (2019). Integral assessment of the strategic management support level of the enterprise innovative development. *Economic analysis*, 29 (1), 149-155.

Keywords: strategic management; innovation activity; innovation development; uncertainty; conflict; risk; integral assessment

Вступ

Актуальність управління інноваційною діяльністю підприємств у ринковій економіці перш за все обумовлена необхідністю забезпечення їх конкурентоспроможності та підвищення іміджу у сфері потенційного сегмента споживача. При цьому безумовно інноваційна діяльність є основою прогресивного розвитку підприємства, в контексті якого мається на увазі його діяльність щодо оновлення технологічних процесів, створення та реалізації інноваційної продукції на основі доведення науково-технічних ідей до практичного результату.

Бажані характеристики виробничої системи підприємства, як правило, знаходяться у протиріччі з умовами її ефективності. Так вони вимагають розвитку диференційованих локальних виробничих можливостей, замість їх об'єднання, та створення резерву потужностей, замість зведення їх до мінімуму, і таке інше. Система управління виробничо-економічними процесами повинна бути адекватно гнучкою. Для цього необхідно постійно мати у своєму розпорядженні поточну інформацію про стан справ підприємства і про конкурентів, чітко і швидко вирішувати нагальні виробничо-економічні питання. Водночас зростаючий інтерес до посилення інноваційної діяльності підприємств обумовлює необхідність безперервного ініціювання та генерування нових ідей, створення сприятливих умов для розробки й виведення конкурентоспроможної інноваційної продукції на ринки потенційних споживачів. Проте конкурентні переваги інноваційної продукції не гарантують їй лідерство в довгостроковій перспективі.

Отже, щораз більше актуальним стає питання ефективного професійного управління інноваційною діяльністю підприємства, спрямованого на створення достатньо високого рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства на основі використання науково обґрунтованих методів комплексного інтегрованого оцінювання й прогнозування виробничо-економічних процесів.

Тенденціям та перспективам управління інноваційною діяльністю і розвитку стратегічних інноваційних процесів присвячено достатньо велику кількість наукових досліджень і публікацій, де висвітлені теоретико-методологічні засади інвестиційно-інноваційного менеджменту організацій. Зокрема, значну увагу звертають на проблеми гнучкості й адекватного реагування на глобальні зміни сучасного світового господарства; бізнес-адміністрування як складову системи управління підприємством; розробку, впровадження і реалізацію інвестиційно-інноваційних проектів [1, с. 49-51; 2, с. 50-53; 3, с. 91-99; 4; 5, с. 108-116]. Проте, на нашу думку, ще

існують окремі невирішені питання, що стосуються вдосконалення методології інтегрованого оцінювання й прогнозування рівня ефективності процесів забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

Мета та завдання статті

Метою статті є вдосконалення методичних підходів до оцінки рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства на основі фінансово-економічних показників суб'єкта господарювання.

Завданням статті є формування інструментарію оцінки рівня інноваційного стратегічного розвитку підприємства на основі побудови комплексного цільового функціоналу ключових фінансово-економічних показників з використанням критеріїв їх нормалізації в динаміці ретроспективного періоду.

Викладення основного матеріалу дослідження

Методологія формального представлення окремих характеристик інноваційної діяльності підприємств, з метою комплексного оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства передбачає використання інтегрального показника, який є функцією змінних, що характеризують як інноваційний потенціал самого підприємства, так і ринковий простір (регіональний, окремих країн і світовий), у якому підприємство здійснює свою інноваційну діяльність. Належне оцінювання кількісних значень такого показника та обґрунтування і прийняття відповідних управлінських рішень при формуванні та реалізації стратегії інноваційної діяльності є основним завданням забезпечення прогресивного гнучкого розвитку будь-якого підприємства в умовах постійних трансформацій конкурентного ринкового середовища.

Фактори, що впливають на інноваційну діяльність підприємства, слід класифікувати за групами, які об'єднуються в блоки відповідно до двох основних напрямків діяльності, що характеризують і формують інноваційну діяльність підприємства: адаптивність і мобільність підприємства у зовнішньому середовищі за умов невизначеності, конфліктності й ризику; стабільність функціонування відносно внутрішнього середовища.

На нашу думку, для оцінювання інтегрального показника формалізованої ситуації прийняття інноваційних рішень доцільно використовувати достатньо практичну й адекватну оцінку – модифікований сукупний критерій рейтингового оцінювання, в якому враховуються коефіцієнти вагомості кожного деталізованого показника [5, с. 112]:

$$R = \left(\frac{n}{2}\right) \cdot \left(\sqrt[n]{\prod_{i=1}^n k_i(1+a_i)}\right), \quad (1)$$

де R – кількісне значення інтегрального показника за модифікованим сукупним критерієм рейтингового оцінювання; k_i – ваговий коефіцієнт значущості i -ї функціональної складової (кількісної оцінки інтегрального показника); a_i – деталізовані показники рейтингової оцінки (за i -ю функціональною складовою (показником)); n – кількість функціональних складових (показників).

Обраний модифікований сукупний критерій рейтингового оцінювання, в основу якого покладено середнє геометричне значення деталізованих показників, дозволяє отримати інтегровані оцінки, зменшуючи вплив нівелювання окремих показників, значення яких випадають із загальної тенденції розвитку досліджуваних процесів. При цьому слід зазначити, що середньому геометричному значенню деталізованих показників притаманна властивість урахування антагонізму економічного середовища (середнє геометричне не перевищує середнього арифметичного), тобто певною мірою враховується вплив конкурентного середовища підприємства.

Узагальнена структурна схема побудови функціоналу оцінювання інтегрального показника формалізованої ситуації прийняття інноваційних рішень відповідно до чинників вирішення проблеми багатоцільової задачі (v – засіб нормалізації; u – співвідношення пріоритету; w – критерій згортки) зображена на рис. 1. При цьому нормалізація застосовується для переходу до зіставних шкал у значеннях функціоналів оцінювання (F).

Для отримання адекватних інтегральних показників комплексного оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства сформуємо відповідну систему узагальнених і часткових показників функціонування останнього, що впливають на рівень його інноваційного розвитку за умов невизначеності, конфліктності й ризику [6, с. 42-48]. Система показників комплексного оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства містить дві функціонально-цільові підсистеми показників (показників узагальненого оцінювання організаційно-технічного й економічного розвитку,

результативних якісних показників).

I. Підсистема показників узагальненого оцінювання стану організаційно-технічного й економічного розвитку підприємства.

1.1. Організаційно-технічний рівень розвитку продуктивних сил:

- а) коефіцієнт зношення основних засобів;
- б) коефіцієнт оновлення основних засобів;
- в) фондівддача;
- г) коефіцієнт фінансового забезпечення розвитку продуктивних сил.

1.2. Обсяг беззбиткового виробництва.

1.3. Чистий дохід від реалізації продукції.

1.4. Собівартість.

II. Підсистема результативних якісних показників оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

2.1. Коефіцієнт рентабельності основних засобів.

2.2. Коефіцієнт рентабельності оборотних активів.

2.3. Економічна ефективність.

2.4. Запас фінансової міцності.

У нашому випадку маємо ситуацію прийняття стратегічних інноваційних рішень, згідно з якою, на відміну від традиційного підходу щодо оцінювання управлінських рішень відносно альтернативних варіантів з їх нормалізацією за станами економічного середовища, запропоновано будувати цільовий комплексний інтегрований функціонал ключових показників (параметрів) оцінки рівня інноваційного стратегічного розвитку підприємства з використанням критеріїв їх нормалізації в динаміці ретроспективного періоду (табл. 1). Це дає можливість при оцінюванні результатів формування та реалізації інноваційних стратегій підприємства отримувати як узагальнену комплексну їх оцінку, так і виокремити з неї значення рівня запасу фінансової міцності та ефективності діяльності підприємства.

Згідно з принциповою схемою (табл. 1) процес оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства здійснюється відповідно до таких етапів:

1. Моніторинг показників узагальненого оцінювання стану організаційно-технічного й економічного розвитку підприємства та результативних якісних показників оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

Рис. 1. Структурна схема побудови функціоналу оцінювання інтегрального показника формалізованої ситуації прийняття інноваційних рішень (F^*)

2. Оцінювання організаційно-технічного рівня розвитку продуктивних сил підприємства.

3. Інтегральна оцінка рівня забезпеченості стратегічного управління інноваційною діяльністю.

4. Інтегральна оцінка рівня ефективності забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

5. Комплексна інтегральна оцінка рівня ефективності забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

Окремо слід зазначити, що в процесі оцінювання й прогнозування рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства важливим є контроль запасу фінансової міцності, одного із ключових показників, які підприємство повинно враховувати при формуванні своєї стратегії. Зокрема, якщо підприємство має «достатній» запас фінансової міцності, то стратегія його розвитку може полягати в інвестуванні коштів у виробництво, в кадри, в освоєння нових ринків і нових видів продукції, в

інші види діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах трансформації господарських систем за умов нестабільності конкурентного ринкового середовища, різних кон'юктурних коливань у господарських системах усіх рівнів виникає низка проблемних задач, що стосуються насамперед посилення активізації інноваційної діяльності підприємств, яка є необхідною умовою ефективного розвитку всіх суб'єктів ринкових відносин, де їх виробничо-господарська діяльність заснована на економічній самостійності і незалежності. З огляду на вищесказане велике значення при вирішенні завдань, пов'язаних з активізацією інноваційної діяльності підприємства, має подальший розвиток методології та відповідних методичних підходів до отримання адекватних інтегральних показників комплексного оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

При цьому важливим питанням постає формування відповідної системи узагальнених і часткових показників функціонування підприємства, що впливають на рівень його інноваційного розвитку. Така система повинна містити дві функціонально-цільові підсистеми, а саме: підсистему показників узагальненого оцінювання організаційно-технічного й економічного розвитку підприємства та підсистему результативних якісних показників. На нашу думку, перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є розробка й

удосконалення методичних підходів оцінювання якості показників функціонування підприємства, що впливають на рівень його інноваційного розвитку, зокрема таких, як: запас фінансової міцності, який слушно можна вважати одним із ключових результативних управлінських показників, що характеризує рівень забезпечення ефективного стратегічного управління інвестиціями в інноваційному розвитку підприємства; коефіцієнт фінансового забезпечення розвитку продуктивних сил та ін.

Таблиця 1. Принципова схема оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства

Вхідні показники	Періоди				Результативні показники	
	t ₁	t ₂	...	t _n		
I. Підсистема показників узагальненого оцінювання стану організаційно-технічного й економічного розвитку підприємства						
1. Коефіцієнт зношення основних засобів, частка од.	f ₁₁	f ₁₂	...	f _{1n}	Організаційно-технічний рівень розвитку продуктивних сил	Інтегральний показник оцінки рівня забезпеченості стратегічного управління інноваційною діяльністю
2. Коефіцієнт оновлення основних засобів, частка од.	f ₂₁	f ₂₂	...	f _{2n}		
3. Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача), частка од.	f ₃₁	f ₃₂	...	f _{3n}		
4. Коефіцієнт фінансового забезпечення розвитку продуктивних сил, тис. грн / чол.	f ₄₁	f ₄₂	...	f _{4n}		
5. Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	f ₅₁	f ₅₂	...	f _{5n}	TR	
6. Собівартість, тис. грн	f ₆₁	f ₆₂	...	f _{6n}	Соб	
7. Обсяг беззбиткового виробництва, тис. грн	f ₇₁	f ₇₂	...	f _{7n}	P _B	
II. Підсистема результативних якісних показників оцінювання рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства						
8. Економічна ефективність, частка. од.	q ₁₁	q ₁₂	...	q _{1n}	E	Інтегральний показник оцінки рівня ефективності
9. Запас фінансової міцності, частка. од.	q ₂₁	q ₂₂	...	q _{2n}	ЗФМ	
10. Коефіцієнт рентабельності основних засобів, частка од.	q ₃₁	q ₃₂	...	q _{3n}	Рос	
11. Коефіцієнт рентабельності оборотних активів, частка од.	q ₄₁	q ₄₂	...	q _{4n}	Рок	
Комплексна інтегральна оцінка рівня забезпечення стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства						

Примітка: $E = (TR - Соб) / Соб$; $ЗФМ = (TR - P_B) / TR$; $Рос = ЧП / ОЗ$; $Рок = ЧП \times 100 / ОК$; $ЧП$ – Чистий прибуток; $ОЗ$ – середньорічна вартість основних засобів = (Первісна вартість основних засобів_{пзп} + Первісна вартість основних засобів_{кзп}) / 2; $ОК$ – оборотні кошти; Коефіцієнт фінансового забезпечення розвитку продуктивних сил підприємства = (Вкладення у розвиток продуктивних сил підприємства / Чисельність персоналу підприємства).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войнаренко М. П., Костюк О. М. Сутність та принципи бізнес-адміністрування на підприємствах. Економіка: реалії часу. 2013. № 4 (9). С. 49-51.
2. Крупельницька І. Г., Євась Т. В., Жукова О. А. Теоретичні аспекти бізнес-адміністрування як складової системи управління підприємством. Призовський економічний вісник: Економіка та управління підприємствами. Класичний приватний університет, 2017. Випуск 3 (03). С. 50-53.

www.econa.org.ua

3. Афанасьев Е. В., Варава Л. М., Афанасьев И. Е., Арутунян А. Р. Ситуаційний контроль і регулювання в діловому адмініструванні бізнес-процесів щодо управління потенціалом корпорацій. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. Том 28. № 2. С. 91-99.
4. Афанасьев Е. В., Афанасьев И. Е., Арутунян А. Р. Маркетинг та менеджмент інвестиційно-інноваційних проєктів у контексті стратегії просування продукції залізрудних підприємств. Ефективна економіка. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
5. Варава Л. М., Афанасьев Е. В., Арутунян А. Р. Комплексна інтегрована оцінка рівня ефективності корпоративного управління на основі фінансово-економічних показників підприємства. Актуальні проблеми сучасного менеджменту. 2018. С. 108-116.
6. Varava A. A., Harutyunyan A. R. Assessment of risks associated with strategic management information support. Причорноморські економічні студії. 2018. В. 31. С. 42-48.

REFERENCES

1. Voynarenko, M. P., & Kostyuk, O. M. (2013). Sutnist' ta pryntsypy biznes-administruvannya na pidpryyemstvakh [The essence and principles of business administration at enterprises]. *Ekonomika: realiyi chasu – Economics: realities of time*, 4, (9), 49-51 [in Ukrainian].
2. Krupel'nyts'ka, I. H., & Yevas', T. V., & Zhukova, O. A. (2017). Teoretychni aspekty biznes-administruvannya yak skladovoyi systemy upravlinnya pidpryyemstvom [Theoretical aspects of business administration as a component of enterprise management system]. *Pryazovs'kyi ekonomichnyy visnyk: Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy – Priazovsky Economic Bulletin: Economics and Enterprise Management*, 3 (03), 50-53 [in Ukrainian].
3. Afanas'yev, Ye. V., & Varava, L. M., & Afanas'yev, I. Ye., & Arutyunyan, A. R. (2018). Sytuatsiynny kontrol' i rehulyuvannya v dilovomu administruvanni biznes-protsesiv shchodo upravlinnya potentsialom korporatsiy [Situational control and regulation in business administration of business processes in managing potential of corporations]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 28(2), 91-99 [in Ukrainian].
4. Afanas'yev, Ye. V., & Afanas'yev, I. Ye., & Arutyunyan, A. R. (2017). Marketynh ta menedzhment investytsiyno-innovatsiynykh proektiv u konteksti stratehiyi prosuvannya produktsiyi zalizorudnykh pidpryyemstv [Marketing and management of investment and innovation projects in the context of the strategy of promoting the production of iron ore enterprises]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].
5. Varava, L. M., & Afanas'yev, Ye. V., & Arutyunyan, A. R. (2018). Kompleksna intehrovana otsinka rivnya efektyvnosti korporatyvnoho upravlinnya na osnovi finansovo-ekonomichnykh pokaznykiv pidpryyemstva [Integrated estimation of the level of efficiency of corporate governance on the basis of financial and economic indicators of the enterprise]. *Aktual'ni problemy suchasnoho menedzhmentu – Actual problems of modern management*, 108-116 [in Ukrainian].
6. Varava, A. A., & Harutyunyan, A. R. (2018). Assessment of risks associated with strategic management information support. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 31, 42-48 [in Ukrainian].

УДК 658.29

Ірина Нечаєва (Україна)

JEL classification: C13, H12

Ірина НЕЧАЄВА

кандидат економічних наук,

доцент,

Запорізький національний технічний

університет, Україна

E-mail: i.nechaeva@i.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3429-7255>

© Ірина Нечаєва, 2019

Отримано: 27.02.2019 р.

Прорецензовано: 10.03.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ, ЇХ ОЦІНКА ТА ОЦІНЮВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація

Вступ. У роботі запропоновано підхід до прийняття управлінського рішення, який, на відміну від традиційного погляду на кризовий менеджмент, де увага зосереджується на діях в умовах кризи, а передумовам та наслідкам кризової події відводиться незначне місце, дозволяє розрахувати зусилля та завчасно попередити кризу, що насувається, та/або використати її можливості.

Дослідження та оцінювання елементів кризової ситуації в організації дозволить визначити: сильні та слабкі сторони підготовки до кризи; способи запобігання її повторенню; способи зменшення наслідків її впливу; способи поліпшення менеджменту.

Мета. Розробка рекомендацій щодо оцінки та оцінювання результатів управлінських рішень у процесі кризового менеджменту.

Результати. У роботі доведено, що кризові ситуації повинні розглядатися не як загрози, а як можливості, тобто мають бути відправною точкою в розвитку будь-якої організації.

Виявлено, що за умов кризи в процесі прийняття управлінського рішення основними обмежувальними факторами є час, інформація та витрати. Знизити їх негативний вплив та підвищити ефективність управлінських рішень дозволяє оцінка того, що сталося, і оцінювання того, що було здійснено для розв'язання кризової ситуації.

Встановлено, що на характер оцінювання впливають три основні чинники: масштаб (сфера), ситуація (обмеження та напруження) та дані (достовірність).

Запропоновано для прийняття ефективного управлінського рішення проводити оцінку та оцінювання кризової ситуації за двома елементами: ситуації власне кризи (докризової ситуації; ситуації в момент кризи; ситуації, що склалася внаслідок її впливу; післякризової ситуації) та відповідної управлінської компоненти (докризового менеджменту; менеджменту в момент настання кризи; менеджменту ситуації, що склалася внаслідок впливу кризи; післякризового менеджменту) з урахуванням факторів (структури, системи, процеси, люди), що дають змогу з'ясувати, яким чином виникла криза і як можна вплинути на ефективність управлінських рішень.

Нечаєва І. Особливості прийняття управлінських рішень, їх оцінка та оцінювання в умовах кризи. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 156-163.

Ключові слова: управлінське рішення; криза; кризова ситуація; антикризовий (кризовий) менеджмент; оцінка; оцінювання

UDC 658.29

Iryna Nechayeva (Ukraine)

JEL classification: C13, H12

Iryna NECHAYEVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Zaporizhzhya National Technical University,
Ukraine
E-mail: i.nechaeva@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3429-7255>

© Iryna Nechayeva, 2019

Received: 27.02.2019
Revised: 10.03.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

FEATURES OF MANAGEMENT DECISIONS, THEIR ASSESSMENT AND ESTIMATION IN THE CONDITIONS OF CRISIS

Abstract

Introduction. Management decision approach is considered in this research. Traditional view of crisis management focuses the attention on actions in the conditions of crisis, and gives an insignificant place for prerequisites and consequences of a crisis event. Unlike the traditional one, management decision approach allows to calculate efforts and beforehand to prevent the coming crisis and/or to use its opportunities

Research and estimation of elements of a crisis in the organization will allow defining the following things: strong and weak aspects of preparation for crisis; ways of prevention of repetition of a crisis; ways of reduction of consequences of influence of a crisis; ways of improvement of management of a crisis.

Purpose. The article aims to develop the recommendations about an assessment and estimation of results of administrative decisions in the course of crisis management.

Results. In the research, it is proved that crisis situations have to be considered not as threats, but as opportunities, that is, a starting point in development of the organization.

It is revealed that in the conditions of crisis in process of adoption of the administrative decision the main limiting factors are time, information and expenses. It allows to reduce their negative influence and to increase efficiency of administrative decisions an assessment of that occurred, and to estimate that thing, which is made for the solution of a crisis.

It is established that nature of estimation is influenced by three major factors: scale (sphere), situation (restrictions and intensity) and data (reliability).

The effective administrative decision can be carried out on the basis of assessment and estimation of a crisis situation by two elements: crisis situations (pre-crisis situation; situations at the time of crisis; the situation which developed owing to crisis influence; post-crisis situation), and corresponding administrative components (pre-crisis management; management at the time of crisis approach; management of the situation which developed owing to crisis influence; management of a post-crisis situation). The following factors should also be taken into account: structures, systems, processes, and people. They will give the chance to find out how crisis began and how we can influence efficiency of the administrative decision.

Nechaeva, I. (2019). Features of management decisions, their assessment and estimation in the conditions of crisis. *Economic analysis*, 29 (1), 156-163.

Keywords: management decision; crisis; crisis situation; anti-recessionary (crisis) management; assessment; estimation

Вступ

Прийняття управлінського рішення в умовах кризи характеризується обмеженістю в часі, ресурсах та відповідній інформації, спрямоване на отримання ефекту в короткостроковій перспективі, а отже, потребує від менеджерів використання адекватних ситуації методів, у тому числі - оцінки та оцінювання їх результатів.

Проблеми формування організаційно-економічного механізму антикризового управління підприємством розглядаються в роботах Л. С. Ситник [1]; питанням діагностування та попередження загрози банкрутства присвячені роботи О. В. Коваленко [2], А. І. Дмитренко [3], О. А. Сметанюк [4] та Н. М. Соколової [5]; загальні питання антикризового менеджменту та його фінансову складову досліджують у своїх роботах О. П. Єлець [6], О. О. Шапунова [7], Л. С. Остапенко [8], Т. О. Попова [9], Ж. С. Зосимова [10], О. І. Бровко [11], О. О. Дробішева [12].

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень з питань управління в умовах кризи та антикризового управління, більшість науковців не розглядають особливості та проблеми прийняття управлінських рішень в умовах кризи або розглядають їх в традиційному розумінні (тобто за умов стабільного функціонування підприємства).

Мета статті

Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо оцінки та оцінювання результатів управлінських рішень у кризовому менеджменті.

Виклад основного матеріалу дослідження

Незважаючи на те, що економіка України загалом та, відповідно, всі суб'єкти господарювання вітчизняного ринку перманентно знаходяться в стані кризи, термін «антикризове управління» у вітчизняній теорії та практиці менеджменту не є сталим, що пояснюється насамперед відсутністю наукових традицій та практичного досвіду в цій сфері.

Багатоплановість економічного, особливо управлінського, тлумачення цієї категорії обумовлена природою кризи, яка одночасно і руйнує, і створює, тобто формує передумови та умови подальшого розвитку суб'єкта господарювання.

Відповідно до цього виділяють теорії, які розглядають кризу як загрозу існуванню організації, тобто як негативну ситуацію, та теорії, що сприймають кризу як явище, що орієнтоване на руйнування старого та створення нового, тобто як ситуацію позитивну.

Необхідність кризового (антикризового) управління усвідомлюється найчастіше тоді, коли

організація та/або людина вже опинилася в кризовій ситуації.

Хіт Роберт пояснює це тим, що кризова ситуація виникає раптово; на незначні сигнали люди реагують здебільшого повільно та неадекватно (або не реагують взагалі); реакція на сигнал тривоги буває двох видів: очікування подальшої інформації (або наступних сигналів) та намагання самостійно переконатися в правдивості попередження (будь-яким способом) [13, с. 20-23].

Традиційний погляд на кризовий менеджмент найбільшу увагу зосереджує на діях в умовах кризи, а передумовам та наслідкам кризової події відводить незначне місце. Уся теорія кризового менеджменту незалежно від назви – це менеджмент реакції. Такий підхід повною мірою відповідає принципам саме кризового менеджменту як теорії управління процедурами банкрутства та ліквідації підприємства. Однак такий вузький аспект не навчить нас ефективному менеджменту. Досить взяти до уваги найбільші катастрофи, потрясіння та катаклізми першого десятиріччя ХХІ століття, щоб зрозуміти, наскільки важливим для ефективного менеджменту є передкризова ситуація, коли ще можна розрахувати зусилля та завчасно попередити кризу, що насувається, та/або використати її можливості [14, с. 150].

Саме кризові ситуації «дають поштовх як історії загалом, так і існуванню кожної окремої людини. І для того, щоб бути успішним, потрібно бути до них готовими. Всупереч твердженням природознавців та економістів, майже всі найважливіші відкриття та технічні винаходи не є результатом стратегічного планування – вони є лиш Чорними лебедями... Чорний лебідь – це явище, що володіє наступними характеристиками. По-перше, воно є аномальним, бо ніщо в минулому його не віщувало. По-друге, воно володіє великою силою впливу. По-третє, людська природа змушує нас вигадувати пояснення тому, що відбулося, після того, як воно відбулося, робити явище, яке спочатку сприймається як сюрприз, очевидним та передбачуваним» [15].

А отже, на думку Нассіма Н. Талеба, невизначеність та неординарні непередбачувані явища є тотожними поняттями, що передбачає необхідність вивчення одиничних екстремальних ситуацій, щоб зрозуміти та розібратися в буденних рутинних явищах [15].

І саме тому кризові ситуації повинні розглядатися насамперед як можливості, а не як загрози та бути відправною точкою в розвитку організації, а не реакцією на негативні явища та результати.

Відповідно до вищевикладеного можна виокремити три основні етапи розвитку кризової ситуації та особливості антикризового

менеджменту, що характерні для кожного етапу

(рис. 1).

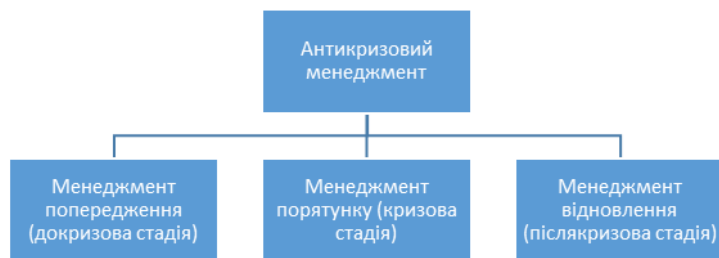

Рис. 1. Складові антикризового менеджменту [14, с. 151]

У хронології кризової ситуації період між попереджувальними сигналами та початком катастрофи називається «виникненням кризи». Саме в цей період треба вжити заходів, щоб уникнути (частково або повністю) потенційної кризової ситуації. Сукупність заходів, зусиль та дій з попередження кризової ситуації є «менеджментом запобігання (попередження)» або «передкризовим менеджментом». Шкода, заподіяна кризовою ситуацією, називається «впливом кризи», а дії, спрямовані на усунення цієї шкоди, – «менеджментом порятунку». Діяльність, спрямована на відтворення докризового ходу подій або переходу на іншу стадію розвитку (в інших сферах господарювання), є третім етапом виведення організації з кризового стану та спрямована на відновлення роботи усіх засобів, систем та штатного забезпечення – нормального або нового для організації стану. Ця діяльність, що називається «менеджментом відновлення», розпочинається майже паралельно з менеджментом порятунку та може тривати досить довго – від моменту ліквідації основної загрози через судові процеси до повного відновлення (або ліквідації організації) [14, с. 152-153].

Отже, ефективний антикризовий менеджмент вирішує наступні задачі:

- запобігання кризовому стану;
- використання можливостей кризової ситуації;
- зменшення чи пом'якшення впливу та розміру кризи;
- швидка та ефективна ліквідація наслідків кризи [14, с. 153].

Вирішення кожної з виділених задач потребує прийняття адекватного кризовій ситуації рішення, коли менеджером «...доводиться працювати в умовах обмеженого часу та невизначеної інформації...», «...ресурси та люди піддаються ризику через кризу і спричиненого нею впливу (або впливів)» [13, с. 362].

Отже, основними обмежувальними факторами в процесі прийняття управлінського рішення за умов кризи є час, інформація та витрати (рис. 2).

Однак часто поза межами антикризового менеджменту залишається найважливіший аспект – це оцінка того, що сталося, і оцінювання того, що було здійснено для розв'язання ситуації.

Мотиваціями ефективної практики оцінювання є намагання уникнути повторення кризи, зменшення її впливу та підвищення готовності до неї; підвищення ефективності антикризових та відновлювальних робіт; з'ясування того, що трапилось, що було зроблено тощо. Тобто ретельне оцінювання має забезпечити виявлення фактів та закономірностей, що характеризують діяльність господарюючого суб'єкта загалом та таких, що спричинили кризову ситуацію.

На характер оцінювання впливають три основні чинники:

- масштаб (сфера). Перед тим, як проводити дослідження з оцінювання, керівники та менеджери повинні ясно, точно та публічно окреслити сфери, які воно буде охоплювати;
- ситуація (обмеження та напруження). У кризовій ситуації потреби в ресурсах перевищують наявні обсяги, час для розв'язання ситуації обмежений, доступна інформація ненадійна. Окрім цього, існує загроза життю та безпеці людей та ресурсам. Тобто жоден з перелічених чинників не сприяє спокійній та зваженій обстановці для ухвалення управлінського рішення;
- дані (достовірність). У процесі оцінювання дослідники повинні чітко усвідомлювати, що свідчення, на яких буде побудоване управлінське рішення, можуть бути помилковими та такими, що не відповідають дійсності, оскільки люди – це ненадійні свідки через їх нестійкий емоційний стан у кризовій ситуації, упередженість тощо.

Фактори обмеження	Стратегічні рішення	Тактичні рішення	Оперативні рішення
Час	Економія часу	Розгортання антикризових дій відповідно до потреб ситуації	Розміщення ресурсів у вигляді поточних запасів
		Максимально швидке досягнення точки впливу	Розміщення ресурсів на випадок виникнення кризових ситуацій
			Визначення основних процесів та пунктів, що потребують захисту, для того, щоб організація продовжувала функціонувати
			Визначення сфер та пунктів, які становлять найбільший ризик для людей та ресурсів
			Визначення можливих шляхів для розгортання ресурсів та того, яким чином можна реорганізувати, змінити та підтримувати ці шляхи
		Відстрочка впливу подій	«Стінові» стратегії
	Відстрочка подій	Відстрочка самих подій	«Обвідні» стратегії
			Встановлення перешкод та зменшення тривалості впливу джерела кризової ситуації
Інформація	Стратегія «сифона»	Перехоплення інформації	Використання систем громадської комунікації
		«Всмоктування» інформації	Створення центрів прийому телефонних дзвінків
			Індивідуальні інтерв'ю на місцях
	Стратегія «факти-діалог»	Одержання систематизованих повідомлень	Використання послідовно структурованого підходу до передавання інформації
		Розробка систематизованих способів реєстрації даних	Організація реєстрації даних способом, «дружнім» відносно користувача
Витрати	Стратегія «стерильного ґрунту»	Збереження рухомих ресурсів шляхом їх переміщення із зони небезпеки в спеціальну зону	Розробка надійних стратегій евакуації
			Створення буферних зон
			Вилучення всіх ресурсів з небезпечних зон
	Стратегія «позитивного набутку»	Збалансування вигод, які необхідно отримати, та зусиль, яких необхідно докласти	Забезпечення перевищення вигід над витратами
		Збереження ресурсів шляхом їх оптимального розміщення	Концентрація ресурсів у місцях з найнижчою ймовірністю загрози
			Концентрація ресурсів у найбільш небезпечних місцях

Рис. 2. Матриця управлінського рішення за умов кризової ситуації (складено та удосконалено на основі [13])

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що оцінку кризової ситуації необхідно поділити на

оцінку власне ситуації і оцінку менеджменту в цій ситуації (рис. 3).

Рис. 3. Компоненти оцінювання кризової ситуації

Відповідно кризова ситуація з метою більш детального оцінювання повинна бути розподілена на докризову ситуацію, ситуацію в момент кризи, ситуацію, що склалася внаслідок її впливу, та післякризову ситуацію. Кожній з цих складових відповідає управлінська компонента: докризовий менеджмент, менеджмент у момент настання кризи, менеджмент ситуації, що склалася внаслідок впливу кризи, та післякризовий менеджмент.

Чинниками, які дають змогу з'ясувати, яким чином виникла криза і як можна вплинути на ефективність управлінських рішень, є:

- структури як природні або штучні утворення, що взаємодіють у кризовій ситуації, особливо ті, в яких відбуваються кризові події;
- системи – пристрої та механізми, що дозволяють контролювати структури, здійснювати їх моніторинг;
- процеси – зусилля людей, спрямовані на управління операціями, розв'язання кризових ситуацій або організацію взаємодії між людьми;
- люди – потерпілі, очевидці та учасники антикризових дій.

Для структур, систем та процесів основними оцінюваними елементами мають бути конструкція та матеріали, безпека, функції та результати.

Для чинника «люди» оцінюванню має передувати глибокий аналіз того, яким чином люди (групи людей) опинилися на місці кризових подій; чи відповідає їх рівень підготовки та наявні навички рівню готовності протистояти кризовій ситуації; якими є поведінка та дії людини (групи людей) у кризовій ситуації тощо.

Зазначені чинники дають змогу оцінювачам зосередитись на конкретних питаннях і бачити потенційні причинно-наслідкові зв'язки між ними.

Дослідження та оцінювання кожного з перелічених елементів кризової ситуації дозволить визначити:

- сильні та слабкі сторони підготовки до кризи;
- способи запобігання повторенню кризової ситуації;
- способи зменшення наслідків впливу кризової ситуації;
- способи поліпшення менеджменту кризової ситуації.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Кризові ситуації мають бути відправною точкою в розвитку організації, а не реакцією на негативні явища та результати, тобто повинні розглядатися не як загрози, а як можливості. Основні задачі, які вирішує ефективний антикризовий менеджмент - це запобігання кризовому стану; використання можливостей кризової ситуації; зменшення (пом'якшення) впливу та розміру кризи; швидка та ефективна ліквідація наслідків кризи.

За умов кризи в процесі прийняття управлінського рішення основними обмежувальними факторами є час, інформація та витрати. Знизити їх негативний вплив та підвищити ефективність управлінських рішень дозволяє оцінка того, що сталося, і оцінювання того, що було здійснено для розв'язання кризової ситуації. Тобто ретельне оцінювання має забезпечити виявлення фактів та закономірностей, що характеризують

діяльність господарюючого суб'єкта загалом та таких, що спричинили кризову ситуацію.

На характер оцінювання впливають три основні чинники: масштаб (сфера), ситуація (обмеження та напруження) та дані (достовірність). Крім того, оцінку кризової ситуації необхідно поділити на оцінку ситуації загалом і оцінку менеджменту в цій ситуації з урахуванням факторів, що дають змогу з'ясувати, яким чином виникла криза і як можна вплинути на ефективність управлінських рішень: структури, системи, процеси, люди.

Дослідження та оцінювання кожного з перелічених елементів кризової ситуації дозволить визначити: сильні та слабкі сторони підготовки до кризи; способи запобігання повторенню кризової ситуації; способи зменшення наслідків її впливу; способи поліпшення менеджменту кризової ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством: монографія. Донецьк: ІЕП НАН України, 2000. 504 с.
2. Коваленко О. В. Питання діагностики банкрутства і підтримки платоспроможності підприємств України в умовах фінансової кризи. *Проблеми економіки та управління у промислових регіонах*: матер. доп. Четвертої міжрегіон. наук.-практ. конф. (27-28 трав. 2011 р.). Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. С. 148-151.
3. Дмитренко А. І. Діагностика ймовірності банкрутства підприємств та формування антикризових програм їх діяльності (за матеріалами взуттєвих підприємств України) : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. Київ, 2004. 19 с.
4. Сметанюк О. А. Діагностика фінансового стану в системі антикризового управління : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Хмельницький, 2006. 215 с.
5. Соколова Н. М. Антикризовий моніторинг підприємств дорожньої галузі : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. Київ, 2006. 21 с.
6. Єлець О.П. Антикризова складова управління машинобудівним підприємством : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. - Харків, 2009. 20 с.
7. Шапурова О. О. Антикризове управління машинобудівними підприємствами в ринкових умовах : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. Запоріжжя, 2009. 20 с.
8. Остапенко Л. С. Розвиток механізму антикризового управління на машинобудівних підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Суми, 2012. 21 с.
9. Попова Т. О. Формування та реалізація антикризової програми машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Маріуполь, 2013. 20 с.
10. Зосимова Ж. С. Розробка антикризової стратегії підприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2013. 20 с.
11. Бровко О. І. Механізм управління кризовими ситуаціями машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2014. 20 с.
12. Дробишева О. О. Антикризове управління як інструмент запобігання банкрутства промислових підприємств в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Кременчук, 2015. 20 с.
13. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників: Пер. з англ. Київ : Всеуито, Наук. Думка, 2002. 566 с.
14. Нечаєва І. А. Кризовий менеджмент чи антикризовий менеджмент. *Проблеми економіки та управління у промислових регіонах*: матеріали доповідей учасників V міжвуз. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 15-16 травня 2014 р. Запоріжжя, 2014. т.2. С.150-153.
15. Талейб Нассим Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. Москва : Колибри, 2018. 736 с.

REFERENCES

1. Sytnyk, L. S. (2000). *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm antykryzovoho upravlinnia pidpriemstvom: monohrafiia*. [Organizational and economic mechanism of enterprise crisis management] Donetsk: IEP NAN Ukrainy. (In Ukrainian).
2. Kovalenko, O. V. (2011). Pytannia diahnostyky bankrutstva i pidtrymky platospromozhnosti pidpriemstv Ukrainy v umovakh finansovoi kryzy [Issues of bankruptcy diagnostics and solvency support of Ukrainian enterprises in the conditions of the financial crisis]. Proceedings of the *Problemy ekonomiky ta upravlinnia u promyslovykh rehionakh: mater. dop. Chetvertoi mizhrehion. nauk.-prakt. konf.* (27-28 trav. 2011 r.). Zaporizhzhia: ZNTU., pp. 148-151. [in Ukrainian].
3. Dmytrenko A. I. (2004). *Diahnastyka ymovirnosti bankrutstva pidpriemstv ta formuvannia antykryzovykh prohram yikh diialnosti (za materialamy vzuttyevykh pidpriemstv Ukrainy)* [Diagnostics of the probability of bankruptcy of enterprises and formation of anti-crisis programs of their activities (based on materials of shoe enterprises of Ukraine)]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (In Ukrainian).
4. Smetaniuk, O. A. (2006). *Diahnastyka finansovoho stanu v systemi antykryzovoho upravlinnia* [Diagnostics of financial condition in the system of crisis management]. Extended abstract of candidate's thesis. Khmelnytskyi (In Ukrainian).
5. Sokolova, N. M. (2006). Antykryzovi monitoryng pidpriemstv dorozhnoi haluzi [Anti-crisis monitoring of enterprises of the road sector]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (In Ukrainian).
6. Yelets O.P. (2009). *Antykryzova skladova upravlinnia mashynobudivnym pidpriemstvom* [Anticrisis component of management of machine-building enterprise]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv (In Ukrainian).
7. Shapurova O. O. (2009). *Antykryzove upravlinnia mashynobudivnymy pidpriemstvamy v rynkovykh umovakh* [Anticrisis management of machine-building enterprises in market conditions]. Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia (In Ukrainian).
8. Ostapenko L. S. (2012). *Rozvytok mekhanizmu antykryzovoho upravlinnia na mashynobudivnykh pidpriemstvakh* [Development of the mechanism of crisis management in machine-building enterprises]. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy (In Ukrainian).
9. Popova T. O. (2013). *Formuvannia ta realizatsiia antykryzovoi prohramy mashynobudivnoho pidpriemstva* [Formation and implementation of the anti-crisis program of the machine-building enterprise]. Extended abstract of candidate's thesis. Mariupol (In Ukrainian).
10. Zosymova Zh. S. (2013). *Rozrobka antykryzovoi stratehii pidpriemstva v umovakh nestabilnoho zovnishnoho seredovyshcha* [Development of the company's anti-crisis strategy in an unstable environment]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv (In Ukrainian).
11. Brovko O. I. (2014). *Mekhanizm upravlinnia kryzovymy sytuatsiamy mashynobudivnoho pidpriemstva* [Mechanism of crisis management of machine-building enterprise]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv (In Ukrainian).
12. Drobysheva O. O. (2015). *Antykryzove upravlinnia yak instrument zapobihannia bankrutstva promyslovykh pidpriemstv v suchasnykh umovakh* [Anticrisis management as a tool to prevent the bankruptcy of industrial enterprises in modern conditions]. Extended abstract of candidate's thesis. Kremenchuk (In Ukrainian).
13. Khit, R. (2002). *Krizoviy menedzhment dlia kerivnykiv* [Crisis management for executives]. Kyiv [in Ukrainian].
14. Nechaieva, I.A. (2014). *Kryzoviy menedzhment chy antykryzoviy menedzhment* [Crisis Management or Anti-Crisis Management]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia u promyslovykh rehionakh* [The problem of economics and management in industrial regions]: Y mizhvuzivs'ka naukovo-praktychna konferentsiya (15–16 travnia 2014 r.) - Y interuniversity scientific and practical conference. (pp.150-153). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
15. Taleb Nassym N. (2018) *Chernyi lebed. Pod znakom nepredskazuemosti* [The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable]. Moskva : KoLybry. (in Russian).

УДК 378

Оксана Хілуха (Україна)

JEL classification: G34, D74

Оксана ХІЛУХА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, безпеки та
інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, Україна
E-mail: oksanakhilukha@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1228-7171>
<http://www.researcherid.com/rid/G-3983-2017>

© Оксана Хілуха, 2019

Отримано: 20.02.2019 р.
Прорецензовано: 13.03.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Анотація

Вступ. Корпоративний університет є сучасним інструментом комплексного управління людським капіталом корпоративного підприємства. У статті досліджено діяльність корпоративних університетів як організації, яка забезпечує розвиток і навчання персоналу. Визначено, що корпоративний університет створюється з метою задоволення потреб бізнесу в навчанні і розвитку персоналу. Доведено, що його діяльність впливає на стратегію корпоративного підприємства та розвиває корпоративні цінності та культуру організації.

Мета. Метою статті є дослідження розвитку корпоративних університетів.

Метод (методологія). У роботі використано такі методи дослідження: узагальнення для визначення сутнісних характеристик корпоративних університетів, методи структурно-порівняльного аналізу для визначення місця останніх у системі організації навчання персоналу.

Результати. У статті досліджено, що корпоративний університет є центральною організацією, яка забезпечує корпоративне навчання та професійний розвиток персоналу, місією якого є створення нових знань та навичок персоналу як у межах корпоративного підприємства, так із залученням працівників інших організацій. Узагальнено завдання корпоративного університету, основними з яких є навчання та розвиток персоналу, оцінювання знань персоналу, формування єдиних корпоративних стандартів. Визначено, що в межах упровадження корпоративних університетів створюються навчальні центри та відбувається процес автоматизації навчання шляхом упровадження електронної форми навчання. Електронна форма навчання дозволяє поєднати переваги дистанційної та очної форм навчання. Завдяки впровадженню електронної форми навчання студент має можливість застосовувати інтернет-технології та мати доступ до електронного репозитарію, де знаходяться інформаційні джерела, які дозволяють краще освоїти вивчений матеріал.

У статті доведено, що корпоративний університет може існувати у формі некомерційної навчальної організації, метою діяльності якої є не максимізація прибутку, а задоволення загальносоціальних потреб корпоративного підприємства у навчанні, підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації персоналу підприємства. Навчальний заклад може мати організаційно-правову форму дочірнього підприємства, філіалу чи департаменту корпоративного підприємства.

Хілуха О. Розвиток корпоративних університетів. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 164-169.

Ключові слова: корпоративний університет; навчання; підвищення кваліфікації; корпоративне підприємство; розвиток; персонал

UDC 378

JEL classification: G34, D74

Oksana Khilukha (Ukraine)

CORPORATE UNIVERSITY DEVELOPMENT

Oksana KHILUKHA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of the Economics, Innovation and
Security,
Lesya Ukrainka Eastern European National
University, Ukraine
E-mail: oksanakhilukha@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1228-7171>
<http://www.researcherid.com/rid/G-3983-2017>

© Oksana Khilukha, 2019

Received: 20.02.2019
Revised: 13.03.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Abstract

Introduction. Corporate University is an educational entity which helps to advance organizational and individual knowledge. It has been widely discussed and adopted by many organizations. We investigate the development of corporate learning within the context of corporate universities. We determine that the corporate university meets business needs in training and manager performance.

A corporate university can help regulate behaviours with strategic company goals and result in employee responsibility, promote corporate values and organizational culture.

Purpose. The article aims to analyse the development of corporate universities.

Method (methodology). The article is based on methods such as method of synthesis (to define the essential characteristics of corporate universities), method of structural and comparative analysis (to determine the place of corporate universities in the system of employees training).

Results. The paper explores whether a corporate university is providing actual value to the organization from the perspective of employees training. The article argues that if corporate universities do not use pedagogical preferences aspects into their practice in e-learning, this will devalue the training system. The task of the corporate university is identified as training and development of employees, their knowledge evaluation, the common corporate standards establishment. We investigate how e-learning is received, managed and whether there is an influence on learner performance. The article introduces that corporate university can be a non-profit educational organization that has a more central role in training, retraining, and performance of employees than ever before. It is a company which is controlled by parent company but has a separate legal entity or a corporation department.

Khilukha, O. (2019). Corporate university development. *Economic analysis*, 29 (1), 164-169.

<https://doi.org>.

Keywords: corporate university; training; retraining; corporation; manager; development

Вступ

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується швидкими змінами ринкової кон'юнктури та посиленням глобальної конкуренції. Відповідно, зростає складність завдань, що стоять перед корпоративними підприємствами, зростають вимоги до менеджерів і працівників компаній, що здійснюють пошук, прийняття і реалізацію відповідних управлінських рішень. Якість персоналу, його кваліфікація стають найважливішими чинниками конкурентоспроможності компаній.

В умовах швидкого старіння професійних навичок, ускладнення техніки і технології виробництва, підвищення рівня ризику, прийняття неправильних управлінських рішень, здатність організації постійно підвищувати кваліфікацію працівників є одним з найважливіших факторів довгострокового успіху.

Дослідженню корпоративного управління та корпоративним підприємствам, у межах яких створюються корпоративні університети, присвячені праці Баюра Д. І [2]; Карпенко Г. В. та Данькевич А. П. відобразили нормативно-правове забезпечення корпоративного управління [5]. Посохов І. М. здійснив зіставну характеристику моделей корпоративного управління [14], Палига Є. М. висвітлив його інституціональні проблеми [13].

Корпоративне навчання персоналу дослідили Жихорська О. В., яка розвинула понятійно-термінологічний дискурс у контексті управлінської діяльності [4]. Баніт О. В. сконцентрувала увагу на інноваційних технологіях у системі внутрішньофірмової підготовки персоналу [1]. Борисенко Т. І. визначив особливості корпоративної системи дистанційного навчання [3].

Москаль Ю. дослідив питання класичної і корпоративної освіти у XXI столітті [12]. Курбатов С. визначив корпоративний університет як продукт взаємодії бізнесового та освітнього середовища в сучасних умовах [6]. Шуміло І. А. проаналізував правовий статус корпоративних університетів [16].

Мета статті

На основі викладеного можна сформулювати мету роботи, яке полягає в дослідженні корпоративних університетів як невід'ємної складової корпоративної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Надання менеджерам можливостей професійного розвитку (планування кар'єри, ротация тощо) зміцнює їх довіру до роботодавця, позитивно впливає на мотивацію праці і дисципліну.

Основна мета професійного розвитку персоналу полягає не в поліпшенні морального клімату в компанії, це – капіталовкладення, від якого очікується віддача у вигляді збільшення внеску менеджерів у досягнення цілей організації в довгостроковій і короткостроковій перспективі

Планування і розвиток кар'єри на сьогодні є формою професійного розвитку персоналу, суть якої полягає у формуванні партнерських відносин між менеджером і організацією.

Підрозділ з управління персоналом компанії оцінює потенціал менеджера, складає плани можливого кар'єрного зростання, визначає потребу в навчанні для відповідності зайнятій посаді, організовує навчання і оцінює досягнутий прогрес. Менеджер бере участь у періодичному обговоренні проблем свого кар'єрного зростання і прогресу у їх вирішенні, проходить навчання і отримує можливість кар'єрних змін.

Найефективнішою формою корпоративної освіти є створення корпоративних університетів.

Корпоративні університети не слід протиставляти традиційним, оскільки це – два різних заклади для здобування освіти. Корпоративне навчання в межах корпоративного університету адаптує кваліфікацію менеджера до професійних вимог конкретного робочого місця. Крім того, здійснюється постійна перепідготовка менеджерів, які працюють, з урахуванням інновацій та вимог на ринку.

Місія корпоративного університету полягає в продукуванні нових знань, розвитку практичних навичок, формуванні філософії організації і створенні команди однодумців, яка формує інтелектуальний капітал компанії.

Завданням корпоративних університетів є навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації та розвиток персоналу, оцінювання його знань, впровадження єдиних корпоративних стандартів тощо. Функцією корпоративних університетів є формування набору компетентностей та розвиток знань персоналу (рис. 1).

У межах корпоративних університетів можуть бути створені:

1. Центри навчання, що є навчальною організацією переважно класичного освітнього типу, яка здійснює індивідуальну підготовку персоналу.

2. Центри первинного професійного навчання і підвищення кваліфікації, які є організацією, що створюються з метою залучення нових працівників, а в їх рамках реалізуються програми навчання або перепідготовки персоналу.

3. Центри стандартизації професійного навчання уніфікують знання працівників з метою отримання кращих практичних результатів.

4. Центри стратегічного розвитку, зорієнтовані на підтримку трансформаційних та інноваційних процесів у компанії.

5. Центри електронного навчання зорієнтовані на допомогу у розробленні, впровадженні та розвитку електронного навчання [16].

Класичні загальноосвітні заклади індивідуального розвитку кадрів реалізують навчальні програми, на рівні індивіду, з метою його підготовки з урахуванням змін вимог до кваліфікації і професійних компетентностей. Інший напрямок мають заклади «вільного» розвитку персоналу, які дозволяють найманому працівнику підвищувати кваліфікацію незалежно від корпоративних вимог і тим самим збільшувати свою вагомість на ринку праці.

У корпоративних університетах, які спрямовані на навчання стратегічному розвитку, проводяться дискусії, розвиваються стратегічно важливі компетентності.

Рис. 1. Місце корпоративних університетів у системі організування навчання персоналу

*Власна розробка

За цільовими групами корпоративні університети поділяють на ті, які зорієнтовані на навчання працівників підприємства, та ті, які створені для навчання працівників або ж відкриті для залучення студентів інших організацій.

Доцільно виокремити фактори, що передують створенню корпоративних університетів:

- корпоративні університети створюють лідери бізнесу, великі корпоративні підприємства;
- управлінський персонал має високі компетентності та потенціал для їх розвитку.

Поряд з традиційними формами навчання з відривом від виробництва (лекцій, семінарів, колоквіумів, круглих столів і т. д.), де навчання базується на унікальних здібностях професорсько-викладацького складу, у межах корпоративного університету може використовуватися і електронна форма навчання, що дозволяє не тільки підвищити ефективність освітнього процесу, а й автоматизувати систему перепідготовки кадрів [3]. В електронній формі навчання може реалізуватися оптимальне поєднання аудиторних, консультаційних і самостійних занять, а також може здійснюватися автоматизоване і об'єктивне оцінювання знань студентів.

Електронне навчання належить до навчання з використанням Інтернет-технологій для забезпечення різних методів навчання, які формують нові знання та підвищують

продуктивність студентів. Воно є ефективним, коли поєднується з традиційними методами навчання. Основою для такого навчання є цифрові репозитарії електронних навчальних матеріалів, куди розробники та користувачі можуть подавати матеріали для широкого використання або ж завантажувати їх для кращого вивчення матеріалу.

Оцінювання навчального процесу містить процес рецензування та оцінку результатів навчання за такими критеріями, як задоволеність студентів результатами навчанням. Навички викладачів у створенні електронного навчання можуть відрізнятися від тих, які потрібні для традиційного навчання.

Центри електронного навчання можуть надавати підтримку при проектуванні, розробці, реалізації, оцінці, співпраці та обміні цифровими електронними навчальними матеріалами. Інтеграція електронного навчання в корпоративну освіту сприятиме підвищенню ефективності навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу.

Функціонування вітчизняних корпоративних університетів відрізняється від їх західних аналогів. Здебільшого вони зорієнтовані на первинну бізнес-освіту менеджерів, середньої та вищої ланки. У західних країнах основними постачальниками навчальних програм, методик для викладачів корпоративних університетів є тренінгові компанії

та організації. В Україні підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів може здійснюватися також у рамках інституту з підвищення кваліфікації, створеного вищими навчальними закладами.

Корпоративний університет - самостійна освітня організація, яка разом з підрозділами кадрових служб корпоративних підприємств організовує підготовку і перепідготовку менеджерів. Ця діяльність здійснюється як самостійно, так і спільно з іншими освітніми установами, викладачами, висококваліфікованими фахівцями на основі договорів про спільну освітню діяльність.

Корпоративний університет може існувати в організаційно-правовій формі некомерційної навчальної установи, дочірнього підприємства, філії компанії, структурного підрозділу компанії (департаменту), що дозволяє йому вести підготовку і перепідготовку кадрів компанії, в окремих випадках з видачею свідоцтв, атестатів, дипломів встановленого державного зразка (часто з видачею одночасно свідоцтв, атестатів, дипломів інших навчальних закладів).

Корпоративний університет може здійснювати методичне та організаційне керівництво всіма навчальними центрами, що знаходяться в головній і дочірніх компаніях. Через внутрішньокорпоративні електронні мережі компанії організовується єдина система корпоративного навчання: підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів компанії.

Корпоративні навчальні центри можуть зосереджувати свою діяльність на технічній підготовці, навчанні первинним навичкам роботи з клієнтами в межах проведення тренінгових курсів.

Вони проводять вступний курс для нових працівників, який допомагає пристосуватися до потреб організації, дізнатися її історію, корпоративну культуру, особливості застосовуваної термінології, характеристики обладнання тощо. Внутрішні тренінгові центри зорієнтовані на найбільш типові навчальні курси, до яких належать навички роботи з клієнтами, техніки продажів, формування основних навичок, яких вимагає конкретне робоче місце. Програми розвитку менеджменту, особливо актуальні для менеджерів середньої та вищої ланки, навчання яких виходять за межі внутрішніх тренінгових центрів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, в умовах розвитку постіндустріального суспільства інтелектуальний розвиток працівників стає вагомим чинником довгострокового успіху корпоративного підприємства і забезпечує його конкурентоспроможність на ринку праці, корпоративне навчання персоналу забезпечує його формування.

З наведеного вище можна зробити висновок про значний внутрішній потенціал розвитку системи як вітчизняної, так і зарубіжної корпоративної освіти, центральною організацією якої є корпоративний університет, у межах якого здійснюється розвиток, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників.

Подальші розвідки будуть спрямовані на формування стратегічного плану розвитку корпоративних університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баніт О. В. Корпоративне навчання як інноваційна технологія у системі внутрішньофірмової підготовки персоналу. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2014. Т. 1. № 12. С. 94-98.
2. Баюра Д. Корпоративне управління як об'єкт наукового дослідження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2008. № 99-100.
3. Борисенко Т. І. та ін. Концепція та основні принципи створення корпоративної системи дистанційного навчання. Державне будівництво. 2007. № 1 (1).
4. Жихорська О. В. Корпоративне навчання персоналу класичних університетів: понятійно-термінологічний дискурс у контексті управлінської діяльності. Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки. 2011. № 8 (1). С. 118-122.
5. Карпенко Г. В., Данькевич А. П. Нормативно-правове забезпечення корпоративного управління: проблеми залучення інвестицій на вітчизняні підприємства. Фінанси України. 2009. № 7. С. 39-46.
6. Курбатов С. Корпоративний університет як продукт взаємодії бізнесового та освітнього середовища в сучасних умовах. Вища освіта України. 2014. Т. 3. № 54. С. 44-49.
7. Кузьмін О. Є., Колодійчук А. В. Методологічні аспекти формування мотиваційних основ в управлінні персоналом. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Т. 21. № 2.
8. Ліпич Л. Г., Пустюльга Л. С. Генезис розвитку теорій мотивації праці. Science. 2010. № 1. С. 17-19.
9. Мельник О. Г., Бодарецька О. Н. Типология технологий мотивации персонала машиностроительных предприятий. Проблемы экономики (Харьков). 2015. № 3. С. 143-148.
10. Нижник В. М., Полінкевич О. М. Методи оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на бізнес-процеси промислових підприємств. Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. 2012. № 9 (2). С. 334-345.
11. Момот Т. В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження. 2006.
12. Москаль Ю. Класична і корпоративна освіта у ХХІ столітті—трансформація розвиткових засад функціонування сфери. Психологія і суспільство. 2005. № 3 (21). С. 161-175.

www.econa.org.ua

13. Палига Є. М. Інституціональні проблеми корпоративного управління. *Регіональна економіка*. 2010. №. 2. С. 7-16.
14. Посохов І. М. Порівняльна характеристика моделей корпоративного управління в ринковій економіці: переваги та недоліки. *Бізнес Інформ*. 2012. №. 7. С. 157-159.
15. Резанова Н. С. Корпоративне управління на порозі XXI століття. *Фінанси України*. 2002. №. 1. С. 13-19.
16. Шуміло І. А. Особливості правового статусу корпоративних університетів в Україні. 2013.
17. Whiddett S. A practical guide to competencies: how to enhance individual and organizational performance / S. Whiddett, S. Hollyforde.- B.: London CIPD, 2003. 764 pg.

REFERENCES

1. Banit, O.V. (2014). Corporate training as an innovative technology in the system of company training of employees. *Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*, 1 (12), 94-98.
2. Bayura, D. (2008). Corporate governance as an object of scientific research. *Herald of the Kyiv National Taras Shevchenko University, Series: Economics*, (99-100).
3. Borisenko, T.I., Sklyarov, S.O., Chmelov, Yu.M., & Dergunova, Yu.V. (2007). Concept and basic principles of creating a corporate e-learning system. *Government building*, (1 (1)).
4. Zhikhorskaya, O. V. (2011). Corporate training of prestigious universities: conceptual-terminological discourse in the context of management activity. *Origins of pedagogical skill. Ser. Pedagogical Sciences*, (8 (1)), 118-122.
5. Karpenko, G. V., & Dankevich, A. P. (2009). Regulatory and legal support of corporate governance: problems of attracting investments to domestic companies. *Finances of Ukraine*, (7), 39-46.
6. Kurbatov, S. (2014). Corporate University as a product of business and educational environment interaction in new conditions. *High Education in Ukraine*, 3 (54), 44-49.
7. Kuzmin, O. Ye., & Kolodiychuk, A. V. (2011). The methodology of motivation in the management of employees. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, 21 (2).
8. Lypych, L. G., & Pustyuglha, L. S. (2010). The genesis of the development of theories of labor motivation. *Science*, 17-19.
9. Melnik, O. G., & Bodaretskaya, O. N. (2015). Types of technologies of the employee's motivation in machine-building enterprises. *Problems of Economics*, (3), 143-148.
10. Nizhnik, V. M., & Polinkevich, O. M. (2012). Metody otsinky vplyvu faktoriv zovnishn'oho seredovyscha na biznes-protsesy promyslovykh pidpryyemstv [Methods of estimating the influence of factors of the environment on business processes of industrial enterprises]. *Economical sciences. Ser.: Economist management*, (334-345 Lutsk: LNTU [in Ukrainian]).
11. Momot, T. V. (2006). *Cost-oriented corporate governance: from theory to practical implementation*. Monograph.
12. Moskal Yu. Classical and Corporate Education in the 21st Century: Development transformation. (2005). *Psychology and Society*, 3 (21), 161-175.
13. Paliga, E. M. (2010). Institutional problems of corporate governance. *Regional Economics*, (2), 7-16.
14. Posokhov, I. M. (2012). Comparative characteristics of corporate governance models in a market economy: advantages and disadvantages. *Business-Inform*, (7), 157-159.
15. Rezanova, N. S. (2002). Corporate governance in the 21st century. *Finance of Ukraine*, (1), 13-19.
16. Shumilo, I. A. (2013). *Features of the legal status of corporate universities in Ukraine*.
17. Whiddett, S., & Hollyforde, S. (2003). *A practical guide to competencies: how to enhance individual and organisational performance*. CIPD Publishing.

УДК 338.2:338.43

Галина Бережницька (Україна)

JEL classification: Q15, Q51, R14

Галина БЕРЕЖНИЦЬКА

*старший викладач кафедри права,
Львівський національний аграрний
університет, Україна*

E-mail: galunkab1985@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0908-8665>

© Галина Бережницька, 2019

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАГРОЗ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Предметом дослідження є фактори середовища функціонування сільськогосподарських підприємств та їх специфічний вплив на управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Мета. Мета статті полягає у висвітленні теоретико-методологічних аспектів дослідження можливостей та загроз управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств та практична реалізація запропонованого підходу. Досягнення встановленої мети передбачає виконання таких завдань: визначення основних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які чинять вплив на ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств; встановлення характеру та ступеня впливу таких факторів на управління використанням сільськогосподарських підприємств; визначення взаємозв'язку між досліджуваними факторами; визначення перспектив стратегічного управління використанням земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств.

Метод (методологія). У процесі роботи використано метод теоретичного обґрунтування, анкетного обстеження, порівняння, графічний та табличний. Використання методу SWOT-аналізу дозволило дослідити вплив основних характеристик досліджуваних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств на управління використанням земельних ресурсів таких підприємств.

Результати. Визначено сукупність факторів зовнішнього (макро-, мікрорівень) та внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств. За допомогою анкетного обстеження керівників сільськогосподарських підприємств визначено ступінь впливу досліджуваних факторів на управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, а також визначено найважливіші позитивні та негативні характеристики досліджуваних факторів. Це дозволило провести SWOT-аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств та використання їх земельних ресурсів. На основі проведеного SWOT-аналізу проведено зіставлення сильних сторін та можливостей, слабких сторін та можливостей, а також слабких сторін та загроз. Це дозволило виявити порівняльні переваги, виклики та ризики діяльності сільськогосподарських підприємств загалом, та, особливо, управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Такі результати є підґрунтям для визначення можливих сценаріїв управління земельними ресурсами, прийняття оптимального рішення щодо подальшого управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, спрямованих на підвищення ефективності такого використання. Це дозволить імплементувати стратегічне управління використанням земельних ресурсів у загальну стратегію розвитку сільськогосподарських підприємств.

Бережницька Г. Дослідження можливостей та загроз управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 170-177.

Ключові слова: використання земельних ресурсів; стратегія; фактори внутрішнього і зовнішнього середовища; SWOT-аналіз.

Отримано: 04.02.2019 р.

Прорецензовано: 20.02.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

UDC 338.2:338.43

JEL classification: Q15, Q51, R14

Galyna BEREZHNYTSKA

Senior Lecturer,
Lviv National Agrarian University, Ukraine
E-mail: galunkab1985@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0908-8665>

© Galyna Berezhnyska, 2019

Received: 04.02.2019
Revised: 20.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Galyna Berezhnyska (Ukraine)

RESEARCH OF OPPORTUNITIES AND THREATS OF USE OF LAND RESOURCES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The factors of the environment of the functioning of agricultural enterprises and their specific impact on the management of the use of land resources of agricultural enterprises have become the subject of the study.

Purpose. The article aims to highlight theoretical and methodological aspects of the study of opportunities and threats in managing the use of land resources of agricultural enterprises and the practical implementation of the proposed approach. While achieving the goal of the research the following tasks should be fulfilled: to define the main factors of the external and internal environment that influence the effective use of land resources of agricultural enterprises; to determine the nature and extent of the influence of such factors on the management of the use of agricultural enterprises; to determine the relationship between the investigated factors; to define prospects for strategic management of land use of agricultural enterprises.

Method (methodology). The methods of theoretical substantiation, method of questionnaire survey, method of comparison, graphical and tabular method have been used in this research. The use of the SWOT analysis method allowed investigating the influence of the main characteristics of the considered factors of the external and internal environment of the functioning of agricultural enterprises on the management of the use of land resources of such enterprises.

Results. The complex of factors of external (macro-, micro-level) and internal environment of functioning of agricultural enterprises has been determined. Using the questionnaire survey of agricultural enterprises, the degree of influence of the investigated factors on the management of the use of land resources of agricultural enterprises has been determined. The most important positive and negative characteristics of the investigated factors have been determined. It allowed carrying out a SWOT analysis of the activities of agricultural enterprises and the use of their land resources. Based on the SWOT analysis, a comparison of strengths, capabilities, weaknesses and capabilities, as well as weaknesses and threats has been done. It made it possible to identify comparative advantages, challenges and risks of agricultural enterprises in general, and, in particular, management of the use of land resources of agricultural enterprises. Such results are the basis for determining possible scenarios for land management, making the best decision on further management of land use of agricultural enterprises, aimed at increasing the efficiency of such use. It will provide the implementation of strategic management of land use in the general strategy of agricultural enterprises development.

Berezhnyska, G. (2019). Research of opportunities and threats of use of land resources of agricultural enterprises. *Economic analysis*, 29 (1), 170-177.

Keywords: use of land resources; strategy; factors of the internal and external environment; SWOT analysis.

Вступ

Сучасне функціонування сільськогосподарських підприємств України значною мірою залежить від нестабільності політичної, економічної ситуації в державі, характеризується значною динамічністю та невизначеністю як зовнішнього, так внутрішнього середовища господарювання. Формування дієвого та ефективного інструментарію стратегічного управління сільськогосподарським підприємством загалом, особливо ефективним та раціональним використанням його земельних ресурсів, передбачає врахування впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства. Характеристика таких факторів, визначення ступеня їх впливу та взаємозв'язку є передумовою правильного визначення стратегії управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств.

Дослідження впливу факторів на управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств здійснювалось у працях О. В. Ульянченко, П. М. Матвєєва [1, с.122-125], М. Г. Могилат [2, с. 208-209]. Недостатнє опрацювання проблеми впливу факторів на управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств зумовили вибір теми, мету та завдання дослідження.

Мета та завдання статті

Мета статті полягає у висвітленні теоретико-методологічних аспектів дослідження можливостей та загроз управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств та практична реалізація запропонованого підходу. Досягнення встановленої мети передбачає виконання таких завдань: визначення основних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які чинять вплив на ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств; встановлення характеру та ступеня впливу таких факторів на управління використанням сільськогосподарських підприємств; визначення взаємозв'язку між досліджуваними факторами; визначення перспектив стратегічного управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Важливу роль при управлінні (як стратегічному, так і тактичному) відіграє врахування впливу факторів середовища функціонування на його діяльність з огляду на особливості використання та ресурсного забезпечення. Економічна наука чинники впливу на організацію структурує за ступенем впливу на діяльність, поділяючи їх на внутрішні та зовнішні. Таким чином виділяється три

середовища впливу: внутрішнє, яке перебуває під впливом і контролем організації, мікросередовище (безпосереднє оточення), яке є складовою зовнішнього середовища, представлене підприємствами, організаціями та фізичними особами, що безпосередньо впливають на діяльність підприємства (такими, як конкуренти, споживачі, постачальники тощо), та макросередовище, у якому формуються загальні природно-географічні, економічні, політичні, соціальні та інші умови функціонування підприємств.

Проте, залежно від сфери господарювання, специфічним є формування факторів внутрішнього середовища – персоналу, ресурсів, технологій, господарського механізму, структури, бізнес-процесів та продукції (послуг) як результатів господарювання. Специфічність їх формування, використання та управління ними значною мірою залежить від впливу факторів зовнішнього середовища.

Земельні ресурси сільськогосподарських підприємств є специфічним фактором внутрішнього середовища таких підприємств, складовою їх ресурсного забезпечення. Важливість цього фактора для здійснення господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами переоцінити важко: родючість ґрунтів лежить в основі отримання врожаю; кількість посівних площ, раціонально використаних, є одним з джерел отримання та збільшення доходу; кількість пасовищ безпосередньо впливає на можливі поголів'я худоби підприємства та значною мірою – на продуктивність такої худоби. Ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств потребує врахування впливу всіх факторів та їх ступеня.

Вітчизняні вчені О. В. Ульянченко, П. М. Матвєєв та М. Г. Могилат чітко пов'язують «вплив організаційно-економічних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на стратегію ефективного використання земельних ресурсів, що є основною складовою ефективності виробничої діяльності підприємства» [1, с. 209]. При цьому, не розмежовуючи серед факторів внутрішні та зовнішні, вчені виокремлюють такі чинники впливу на ефективність використання земельних ресурсів: концентрація виробництва, рівень спеціалізації, виробничо-галузева структура підприємства, інтенсивність виробництва та використання ресурсів, ринкова позиція підприємства та його збутова політика, кон'юнктура ринку та державна підтримка [1; 2]. Проте, на нашу думку, доцільно структурувати фактори в межах кожної досліджуваної групи та деталізувати їх з метою визначення впливу на використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств,

www.econa.org.ua

можливості досягнення та зростання ефективності такого використання.

Для вивчення впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність сільськогосподарських підприємств та використання їх земельних ресурсів об'єктом такого дослідження обрано сільськогосподарські підприємства Городоцького району Львівської області. За даними анкетного опитування керівників досліджуваних сільськогосподарських підприємств визначено, що найбільший вплив на використання їх земельних ресурсів чинять: природно-географічні (27,1 %) та політичні (24,3 %) фактори, далі, в порядку спадання впливу – економічні (20,4 %), науково-технічні (11,8 %), демографічні (8,5 %) та соціокультурні (8,2 %). Серед факторів мікросередовища ступінь впливу поділено таким

чином: державні установи (25,2 %), конкуренти (24,9 %), власники капіталу (17,9 %), споживачі (покупці) (13,4 %), постачальники (11,8 %), ділові об'єднання (6,8 %). Фактори внутрішнього середовища, на думку респондентів, чинять такий вплив на використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств: ресурси (22,3 %), персонал (20,8 %), продукція (послуги) (15,6 %), технології (13,4 %), господарський механізм (12,2 %), бізнес-процеси (10,4 %) та структура (5,3 %). Після визначення в межах кожного фактору позитивних і негативних характеристик, сформовану сукупність складових факторів середовища функціонування сільськогосподарських підприємств згруповано в таблицю SWOT-аналізу (таблиця 1).

Таблиця 1. Матриця SWOT-аналізу використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
1. Наявність розгалуженої мережі постачальників сировини, обладнання, насіння, кормів.	1. Зниження якості вітчизняного насіння, кормів тощо.
2. Зростання якості підготовки персоналу в аграрній сфері.	2. Високий ступінь зайнятості населення без освіти.
3. Зростання технічного оснащення та використання новітніх технологій обробки землі.	3. Переважна реалізація орендних відносин щодо земельних ресурсів.
4. Висока залежність ціноутворення від факторів ринку.	4. Високі витрати сільськогосподарського виробництва; висока залежність ціноутворення від факторів ринку.
5. Відносна простота сільськогосподарського виробництва; можливість кооперування із торговельними та переробними підприємствами.	5. Складність освоєння нових видів сільськогосподарської продукції.
6. Відносна простота оргструктури, високий доступ до входження в цю сферу господарювання.	1. Брак ефективного менеджменту в сільському господарстві.
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
1. Доступ до інвестицій та кредитів.	1. Кризовий стан економіки держави.
2. Дорадчо-підтримувальна діяльність підприємницьких об'єднань, спроби лобіювання інтересів аграріїв.	2. Висока залежність використання земельних ресурсів від недосконалого земельного законодавства.
3. Можливість страхування ризиків.	3. Висока залежність результатів сільськогосподарського виробництва від природних (погодних) умов.
4. Висока концентрація та спеціалізація в аграрній сфері.	4. Конкуренція у сфері сільськогосподарського виробництва, зонована залежно від природних умов.
5. Висока повага в українців до землі та традиції її обробітку та підтримання родючості.	5. Зниження чисельності населення в сільській місцевості.
6. Можливості державних закупівель сільськогосподарської продукції.	6. Заборона відчуження сільськогосподарських земель.
7. Наявність пільгового оподаткування аграрного бізнесу.	7. Високе податкове навантаження, змінна ставка земельного податку.
	8. Зниження привабливості сільськогосподарського виробництва.

SWOT-матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами,

які мають стратегічне значення для управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Для

характеристики взаємозв'язків графічно об'єднано визначені «сильні сторони» з «можливостями», «слабкі сторони» з «можливостями» та «слабкі сторони» із «загрозами» (рис. 1, 2, 3). При цьому суцільною лінією відображено сильний взаємозв'язок, пунктирною – слабкий. Саме ці взаємозв'язки дозволяють сформулювати зіставні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей, стратегічного управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Таким чином, за даними рис. 1 визначено тісний взаємозв'язок між сильними сторонами внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств загалом та управління використання їх земельними ресурсами зокрема. Можливості зовнішнього середовища підтримують сильні сторони управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. На рис. 1 фактично тісно переплелись позитивні впливи факторів внутрішнього та зовнішнього

середовища сільськогосподарських підприємств. Відзначено можливості, які даються ззовні державою, діловими об'єднаннями, партнерами та суспільством. Визначено, що вони підтримують можливості забезпечення якісним насінням, кормом, поголів'ям тощо; можливості залучення кваліфікованого персоналу в сільськогосподарські підприємства; розвиток технологій та їх упровадження в аграрну сферу, насамперед - в обробку землі; можливості сприятливої ринкової кон'юнктури для максимізації доходу; розвитку конкурентного середовища в сільськогосподарському виробництві, що впливає позитивно не лише на якості сільськогосподарської продукції, але й у використанні земельних ресурсів – ефективніше, раціональніше, продуктивніше. Управління використанням земельних ресурсів, спрямоване на підвищення ефективності їх використання, повинно відбуватись за вмілого використання сильних сторін сільськогосподарських підприємств та із урахуванням можливостей ззовні.

Рис. 1. Порівняльні переваги управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

Використання можливостей зовнішнього середовища в управлінні використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств дозволяють зменшити негативний вплив слабких сторін у їх діяльності. Тобто, за підтримки держави, ділових об'єднань, партнерів та суспільства, можливо зменшити внутрішні виклики у вигляді: зниження якості вітчизняного насіння, кормів тощо; високого ступеня зайнятості населення без освіти;

переважання орендних земельних відносин між сільськогосподарськими підприємствами та власниками сільськогосподарських земель; високої витратності сільськогосподарського виробництва та високої залежності ціноутворення від не завжди сприятливої кон'юнктури ринку; складності освоєння нових видів продукції; браку ефективного менеджменту в сільському господарстві.

Рис. 2. Виклики управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

На рис. 3 як загрози об'єднані основні проблеми та перешкоди із зовнішнього середовища щодо управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Негативні чинники зовнішнього середовища посилюють негативний вплив факторів внутрішнього середовища, спричиняючи ризики для управління земельними ресурсами та розвитку

Висновки та перспективи подальших розвідок

Управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах пов'язане із існуванням суттєвих перешкод для підвищення ефективності та забезпечення розвитку підприємств. Кризовий стан економіки

сільськогосподарських підприємств загалом. Одним з основних завдань управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств повинно стояти зниження негативного впливу факторів зовнішнього середовища шляхом посилення власних можливостей, підвищення ефективності господарювання, зміцнення ринкової позиції тощо.

держави, земельний мораторій, збідніння та еміграція населення країни, погіршення природно-кліматичних умов, високе податкове навантаження зумовили загалом зниження привабливості сільського господарства як сфери господарської діяльності. Усе це посилюється внутрішніми

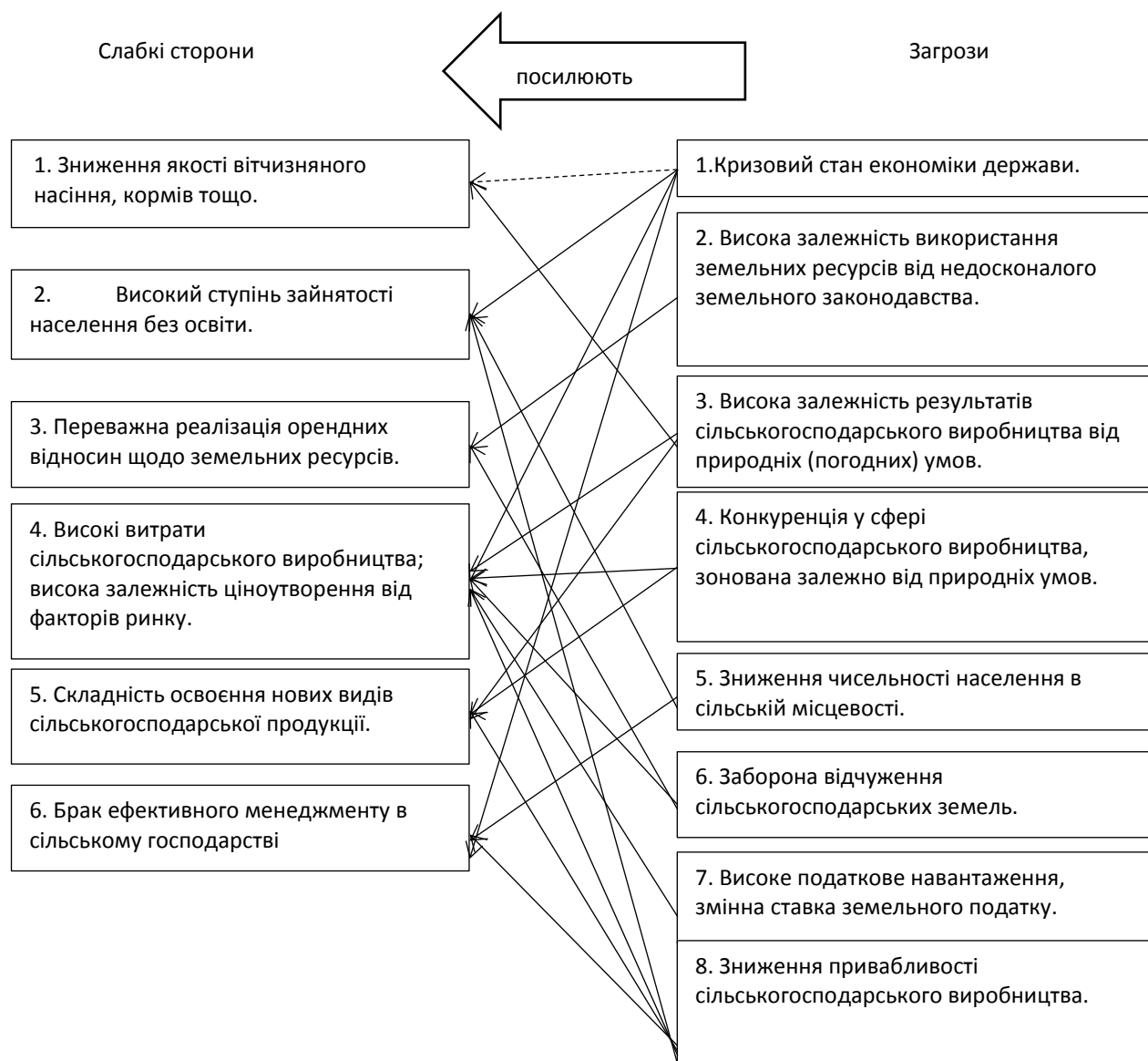

Рис. 3. Ризики управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

проблемами сільськогосподарських підприємств: висока витратність сільськогосподарського виробництва, недостатність кваліфікованого менеджменту та персоналу, висока залежність доходності діяльності від формування кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції, переважання орендних відносин із власниками земельних ресурсів – стимулюють невпевненість у перспективах розвитку та високі ризики господарювання та використання земельних ресурсів. Проте, на противагу суттєвому негативному впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, в результаті проведення SWOT-аналізу сільськогосподарських підприємств та управління використанням їх земельних ресурсів виявлено суттєві можливості для підвищення ефективності такого використання та зростання ефективності та конкурентоспроможності

вітчизняної аграрної сфери загалом. Зокрема сільськогосподарські виробники отримують підтримку держави в пільговому оподаткуванні, можливості кредитування та страхування; можливості безперешкодного створення підприємств у галузі; високі можливості концентрації, спеціалізації та кооперування, що дозволяє забезпечувати ланцюг виробництво-реалізація-споживання сільськогосподарської продукції в стислі терміни та високої якості; можливості державних закупівель сільськогосподарської продукції для потреб країни зумовлює необхідність підвищення якості продукції та стимулює розвиток техніки та технологій у сільському господарстві; дорадчо-підтримувальна діяльність підприємницьких об'єднань дозволяє не лише вирішити проблеми окремих сільськогосподарських виробників, залучитись

підтримкою для отримання кредиту, але й дозволяє розраховувати на увагу до інтересів аграріїв в законотворчому процесі. Це зумовлює важливість досліджених можливостей і загроз використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств в управлінні загалом та стратегічному управлінні насамперед такими підприємствами.

Запропонована методика дослідження впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств дозволяє виявити можливості та загрози управління використанням земельних

ресурсів сільськогосподарських підприємств. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні, на основі проведеного SWOT-аналізу, можливих сценаріїв управління земельними ресурсами, прийняття оптимального рішення щодо подальшого управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, спрямованих на підвищення ефективності такого використання. Це дозволить імплементувати стратегічне управління використанням земельних ресурсів у загальну стратегію розвитку сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні: колективна моногр. / За ред. д-ра екон. наук, професора, чл.-кор. НААН О. В. Ульянченка; Харк. нац. аграр. ун-т. Харків: Смугаста тип., 2015. 320 с.
2. Могилат М. Г. Стратегія і стратегічне управління в діяльності підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава, ПДАА. 2014. Вип. 2 (9). Економічні науки. С. 207-212.

REFERENCES

1. Ulianchenko, O. V. (2015). *Ekonomichni, ekolohichni ta sotsialni aspekty vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini*. Kharkiv: Smugasta typografiya, 320. [in Ukrainian].
2. Mohylat, M. H. (2014). *Stratehiia i stratehichne upravlinnia v diialnosti pidpriemstv*. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. *Ekonomichni nauky*, 2(9), 207-212. [in Ukrainian].

УДК 330.5

JEL classification: F31, G24

Ірина ІВАШКІВ

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН, Україна
E-mail: i.ivach@ukr.net

Лілія ТРУХАН

викладач, Івано-Франківський аграрний коледж, Львівський національний аграрний університет, Україна

© Ірина Івашків,
Лілія Трухан, 2019

Ірина Івашків (Україна)
Лілія Трухан (Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ПАЛИВА В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. У статті розглянуто питання розвитку альтернативних джерел палива в Україні. Досліджено роль і значення останніх у контексті формування вітчизняної енергетичної стратегії.

Мета Метою цієї статті є дослідження розвитку альтернативних джерел енергії для покриття енергетичних потреб України в паливно-енергетичних ресурсах.

Методи. Методами дослідження є загальнонаукові методи наукового синтезу для ролі і значення використання альтернативних джерел енергії в Україні, системний підхід для обґрунтування напрямів розвитку соціальної відповідальності вітчизняних компаній в Україні.

Результати. Обґрунтовано переваги використання альтернативних джерел палива в Україні, суть якого полягає в екологічності та відновлюваності.

Івашків І. М., Трухан Л. М. Перспективи розвитку альтернативних джерел палива в Україні. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 178-182.

Ключові слова: енергетична безпека; альтернативні джерела палива; енергетична стратегія України.

Отримано: 12.02.2019 р.
Прорецензовано: 26.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

UDC 3330.5

Iryna Ivashkiv (Ukraine)
Liliya Trukhan (Ukraine)

JEL classification: F31, G24

Iryna IVASHKIV

*PhD in Economics, Senior Researcher,
Carpathian State Agricultural Experiment Station
Institute of Agriculture Carpathian Region
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Ukraine
E-mail: i.ivach@ukr.net*

Liliya TRUKHAN

*Lecturer,
Ivano-Frankivsk Agricultural College,
Lviv National Agrarian University, Ukraine*

© Iryna Ivashkiv,
Liliya Trukhan, 2019

DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE FUEL SOURCES IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The article deals with the development of alternative fuel sources in Ukraine. The role and importance of alternative fuel sources in the context of the formation of the energy strategy of Ukraine are researched.

The purpose of this article is to conduct research on the development of alternative energy sources to cover the energy needs of Ukraine in fuel and energy resources.

Methods. The research methods are general scientific methods of scientific synthesis for the role and importance of the use of alternative energy sources in Ukraine, a systematic approach to justifying the areas of development of social responsibility of domestic companies in Ukraine.

Results The advantages of using alternative sources of fuel in Ukraine are substantiated, the essence of which is environmentally friendly and renewable.

Received: 12.02.2019
Revised: 26.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

Ivashkiv, I. & Trukhan, L. (2019). Research of opportunities and threats of use of land resources of agricultural enterprises. *Economic analysis*, 29 (1), 178-182.

Keywords: energy security; alternative sources of fuel; energy strategy of Ukraine.

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Вступ

Розвиток та використання альтернативних джерел палива в нашій державі є важливим і невід'ємним фактором забезпечення енергетичної безпеки України. Формування сучасної вітчизняної енергетичної стратегії передбачає використання альтернативних джерел палива в Україні з метою забезпечення та повноцінного його використання для потреб народного господарства, зокрема у промисловості, а також для потреб населення.

Таким чином, необхідним є втілення у практичній площині державними урядовими структурами енергетичної стратегії щодо поступового переходу в майбутньому усіх галузей народного господарства та населення на використання альтернативних джерел палива в Україні.

Як зазначалося нами вище, в умовах дефіциту паливно-енергетичних ресурсів, важливим і об'єктивно-необхідним кроком є розвиток і використання альтернативних джерел палива, що є особливо актуальним у сучасних умовах. Отже, використання останніх для народного господарства нашої держави є важливим і потребує на організаційно-економічному рівні вирішенні низки питань, що уможливить їх використання в промисловості в майбутньому.

На сучасному етапі основні питання щодо використання альтернативних видів палива отримали своє відображення у напрацюваннях науковців О. Адаменка [1], В. Височанського [1], В. Лютка [1], М. Михайлів [1], І. Андрійчука [2], С. Білого [3], О. Волошина [4], Л. Гирника [5], В. Давія [6], А. Калініченко, Ю. Вакулєнка та О. Галича [7], Г. Калетніка [8], О. Олександрова [9], де у їхніх працях розкрито основні аспекти розвитку альтернативної енергетики в Україні.

Слід зауважити, що в наукових періодичних виданнях питанням розвитку альтернативних джерел палива протягом останнього періоду присвячена низка напрацювань, однак існує велика кількість малодосліджених питань, які потребують фахового вирішення та обґрунтування.

Мета статті

Метою цієї статті є дослідження розвитку альтернативних джерел енергії для покриття енергетичних потреб України в паливно-енергетичних ресурсах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як відомо, Україна є енергетично залежною державою. Імпорт постачання первинних видів енергії (не враховуючи атомні електростанції) становить до 72 %. Значна частка енергоносіїв ще минулими роками імпортувалася з Російської Федерації. Важливою енергетичною стратегією України передбачено забезпечення технічної та економічної можливості диверсифікації постачання енергоресурсів. Пріоритетами енергетичної політики має бути енергоефективність використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) із урахуванням негативного впливу на довкілля.

Так згідно з прогнозним балансом до 2035 року частка відновлюваної енергетики зросте до 2020 року у два рази, а до 2035 року - на 20 %. Все це буде здійснено за рахунок зменшення споживання вугілля та природного газу (57 % і 27 %).

В умовах існування об'єктивної загрози вичерпання корисних копалин, що використовується як паливо для потреб людей, щораз більшої актуальності набуває проблема пошуку альтернативних джерел для покриття енергетичних потреб. На сьогодні головним завданням національної енергетики є пошук і використання альтернативних видів палива, суть яких полягає в їхній екологічності та відновлюваності.

Виробництво і використання біомаси поки що є низькими за ефективністю відносно традиційних видів палива. Причиною є низка чинників, серед яких недостатня державна підтримка, низький розвиток матеріально-технічної бази і також залежність її ефективності від ринкових цін відносно традиційного палива.

Біомаса - четверте за значенням паливо у світі. Воно дає близько 2 млрд тонн у. п. на рік, або 14 % споживання первинних енергоносіїв. 70 % поновлюваних джерел енергії походить з біомаси. У зв'язку з цим виникає необхідність швидкого переходу і раціонального використання біоенергетичних ресурсів. Ці показники зростають у всьому світі, тому дуже важливо для України не залишатися осторонь від передових світових

тенденцій у цьому напрямку, позаяк забезпеченість власним паливом є недостатня.

Згідно з енергетичним балансом України частка ВДЕ складає 3,62 %, у тому числі біомаса - 2,28 % або 1,61 млн тонн н. е.

Біомаса є ваговою складовою ВДЕ згідно з національним планом дій і становитиме в 2020 році 85 % усіх відновлюваних джерел енергії.

З огляду на вирощування біоенергетичних культур в Україні, видно, що сільськогосподарські угіддя становлять 70,9 %. На території України виділяють три аграрні зони: Полісся (шість областей), Лісостеп (десять областей) і гірські регіони.

У 2015 році прийнято Закон України «Про електроенергетику». У ньому вказано, що до біомаси належать відходи і продукти невикопної біологічної речовини органічного походження, здатної до біологічного розкладу і утворення різних видів енергії.

На основі даних цього Закону розроблені пропозиції щодо спрощення процедури землевідведення для будівництва об'єктів тепло-електроенергії з використанням відновлюваних джерел енергії і біологічних видів палива.

Незважаючи на певний прогрес у розвитку біоенергетики, біоенергетичні культури досі не віднесені до сільськогосподарських, у зв'язку з цим вирощування їх на землях сільськогосподарського призначення є неможливим.

Незважаючи на те, що в окремих областях України функціонують біоенергетичні проекти, подальше впровадження їх потребує певного наукового підходу. Для цього у 2013 році в Інституті відновлюваної енергетики НАН України, в Інституті технічної теплофізики НАН України та Національним університетом біоресурсів та природокористування розроблена методика узагальнення оцінки технічно досяжного енергетичного потенціалу біомаси, з якої виробляються тверді, рідкі та газоподібні енергоносії, що також використовують ресурсно орієнтований статистичний метод. Ця методика узгоджена з Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження й рекомендується як методичний матеріал для спеціалістів, що працюють у галузі відновлюваної енергетики, науковців тощо. Вона дозволяє здійснювати оцінку біоенергетичного потенціалу біомаси як на рівні держави, так і на обласному та районному рівні.

Енергетичний потенціал біомаси за оцінками науковців становить більше 27 млн тонн у. п. на рік. Основними складовими біоенергетичного потенціалу є солома, відходи соняшника та ріпаку та інші.

Біоенергетичні культури - це рослини, які спеціально вирощуються для виробництва палива і

біопалива. Їх ділять на декілька видів: однорічні трави, багаторічні трави та швидкозростаючі дерева та деревоподібні рослини. Біоенергетичними культурами є тополя, верба, вільха, акація, міскантус та інші. До енергетичних культур належать також сільськогосподарські культури, які використовують для виробництва біодизеля (ріпак, соняшник), біоетанолу (цукровий буряк, кукурудза) та біогазу (кукурудза).

Останніми роками спостерігається активний розвиток біоенергетичних культур. Проте існує низка проблем, які вимагають розв'язання. Урожайність біоенергетичних культур прямо залежить від кліматичних, ґрунтових та інших умов. Ці культури мають різну потребу у водному режимі, можуть відрізнятися за морозо- та сухостійкістю. Щодо проблем вирощування, то енергокультури відсутні у класифікаторі сільськогосподарських культур. Так енергетична верба залучена як технічна культура, а міскантус у цьому класі відсутній. Існують ще деякі юридичні проблеми на етапі вирощування цих біоенергетичних культур, а саме; вимога сплати ПДВ у вимогах відносин з інвестором, тоді як продукції ще ніякої не вироблено. Існують проблеми продажу врожаїв верби і тополі, які збирають через кожні 3-4 роки. Отже, продаж товару в цьому випадку є досить тривалим.

Встановлено, що спалювання тюків із стебел кукурудзи і соломи створює різний обсяг золи (9,2 % і 2,6 %), тобто викиди CO₂ вищі при спалюванні кукурудзи. Окрім того, на зольність впливає сезон збору врожаю та технологія збору. Біоенергетичні культури (кукурудза та інші) мають високу температуру плавлення золи і кращі від соломи. Показники якості біопалива повинні відповідати рекомендаціям виробників котельного обладнання. Технологічні операції збирання, транспортування і зберігання мають забезпечувати отримання біомаси заданої якості. Для цього необхідно проводити оперативний контроль щодо відповідності параметрів якості нормативним вимогам (визначати колір, запах, вологість, ураженість грибами, механічних домішок, розміри тюків тощо). Важливою характеристикою біомаси є зольність, визначати яку необхідно лабораторним методом.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, перехід вітчизняних підприємств та населення на споживання відновлюваних альтернативних джерел палива є необхідним і перспективним напрямом в Україні, що сприятиме зменшенню вітчизняної імпортозалежності від купованих паливно-енергетичних ресурсів і сприятиме формуванню енергетичної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О., Височанський В., Лютко В., Михайлів М. Альтернативні палива та інші нетрадиційні джерела енергії. Івано-Франківськ : ІМЕ, 2001.
2. Андрійчук І. В. Організаційно-правові та фінансові проблеми управління процесами використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів в Україні. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. 2007. № 2. С. 137-141.
3. Білий С. Майбутнє – за біоенергетичними комплексами : [Тисмениччина може стати центром альтернативної енергетики на Прикарпатті]. *Галичина*. 2012. 18 жовтень. № 155-156. С. 2.
4. Волошин О. Л. Механізми державного регулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2015. Вип. 2 (25). С. 103-112.
5. Гирник Л. В. Альтернативні джерела енергії як умова формування енергетичної незалежності країни. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Серія : Економіка і менеджмент. 2014. № 2. С. 43-50.
6. Давий В. Возобновляемой энергетике необходим государственный регулятор. URL: http://www.business.ua/articles/alternative_energy/Vozobnovlyemoy_energetike_neobhodim_gosudarstvennyy_regulyator__Vitaliy_Daviy-76982/.
7. Калініченко А. В., Вакуленко Ю. В., Галич О. А. Еколого-економічні аспекти доцільності використання продукції рослинництва в альтернативній енергетиці. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 11. С. 202-208.
8. Калетнік Г. Виробництво та споживання біопалив – перспектива енергетичної безпеки України. *Голос України*. 2011. № 193. С. 3.
9. Олександров О. О. "Зелена" енергетика – це історичний шанс для України. *Біоенергетика*. 2015. № 1. С. 24. URL: http://ecoclub.nsu.ru/altenergy/common/common2_0.shtm.

REFERENCES

1. Adamenko O., Vysochans'kyy, V., L'otko, V. & Mykhayliv, M. (2001). *Al'ternatyvni palyva ta inshi netradytsiyni dzherela enerhiyi* [Alternative fuels and other non-traditional energy sources]. Ivano-Frankivs'k : IME. [in Ukrainian].
2. Andriychuk, I. V. (2007). Orhanizatsiyno-pravovi ta finansovi problemy upravlinnya protsesamy vykorystannya al'ternatyvnykh palyvno-enerhetychnykh resursiv v Ukraini [Organizational, legal and financial problems of managing alternative fuel and energy resources in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Ivano-Frankivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu*, 2, 137-141. [in Ukrainian].
3. Bilyy, S. (2012). Maybutnye – za bioenerhetychnymy kompleksamy [The future lies in bioenergy complexes]. *Halychyna*, 155-156, 2. [in Ukrainian].
4. Voloshyn, O. L. (2015). *Mekhanizmy derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku al'ternatyvnoyi enerhetyky v Ukraini* [Mechanisms of state regulation of alternative energy development in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*. D. : DRIDU NADU, 2 (25), 103-112. [in Ukrainian].
5. Hyrnyk, L. V. (2014). Al'ternatyvni dzherela enerhiyi yak umova formuvannya enerhetychnoyi nezalezhnosti krayiny [Alternative energy sources as a condition of formation of energy independence of the country]. *Visnyk Shkhidnoyevropeys'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*. Seriya : Ekonomika i menedzhment, 2, 43-50. [in Ukrainian].
6. Davyy, V. (n. d.). *Vozobnovlyaemoy enerhetike neobkhodim hosudarstvennyy rehulyator* [Renewable energy needs a state regulator]. Retrieved from: http://www.business.ua/articles/alternative_energy/Vozobnovlyaemoy_energetike_neobhodim_gosudarstvennyy_regulyator__Vitaliy_Davyy-76982/. [in Ukrainian].
7. Kalinichenko, A. V., Vakulenko, Yu. V., & Halych, O. A. (2014). Ekoloho-ekonomichni aspekty dotsil'nosti vykorystannya produktsiyi roslynnytstva v al'ternatyvniy enerhetytsi [Ecological and economic aspects of the feasibility of using crop production in alternative energy]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 11, 202-208. [in Ukrainian].
8. Kaletnik, H. (2011). Vyrobnystvo ta spozhyvannya biopalyv – perspektyva enerhetychnoyi bezpeky Ukrainy [Biofuels production and consumption is a prospect for Ukraine's energy security]. *Holos Ukrainy*, 193, 3. [in Ukrainian].
9. Oleksandrov, O. O. ((2015). Zelena enerhetyka – tse istorychnyy shans dlya Ukrainy [Green energy is a historic opportunity for Ukraine]. *Bioenerhetyka*, 1, 24. Retrieved from: http://ecoclub.nsu.ru/altenergy/common/common2_0.shtm 432s. [in Ukrainian].

УДК 330.3:338.434

Світлана Кушнір (Україна)

JEL classification: J43, O13, Q10, Q14, Q18

Світлана КУШНІР

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи
та страхування,
Запорізький національний університет,
Україна

E-mail: SvetlanaAK@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1410-1887>

© Світлана Кушнір, 2019

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗМІН ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НА РОЗВИТОК ТА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація

Стаття має за мету дослідити сучасний стан та динаміку технічних, енергетичних потужностей, трудових ресурсів та заробітної плати в сільськогосподарських підприємствах України, вплив зазначених показників на ефективність аграрного виробництва, показники розвитку та конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Визначено моральну й фізичну зношеність наявної в господарств техніки, що не сприяє підвищенню продуктивності праці та отриманню стабільно високих результатів господарювання. На основі динаміки проаналізованих статистичних даних підтверджено проблему забезпечення сільськогосподарських товаровиробників трудовими ресурсами на фоні поглиблення процесів депопуляції на селі, які зумовили погіршення кількісних і якісних характеристик кадрового потенціалу. Досліджено показники розвитку та темпів продукування агропромислового комплексу України, що показало низький рівень впровадження інновацій. Проведено математичну формалізацію взаємозв'язку динаміки зміни показників валової доданої вартості та обсягу реалізації аграрної продукції.

На основі аналізу показників інноваційної активності в агропромисловому секторі України та послідовного оцінювання адекватності лінійних і нелінійних парних рівнянь здійснено специфікацію моделі, яку наведено у вигляді лінійної парної регресії, що підтверджує наявність прямого зв'язку між зміною обсягів реалізованої продукції в аграрному секторі та валової доданої вартості.

Кушнір С. Визначення закономірності змін показників інноваційної активності на розвиток та економічну безпеку агропромислового комплексу України. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 183-191.

Ключові слова: економічна безпека; агропромисловий комплекс; сільське господарство; енергетичні потужності; трудові ресурси; аграрна продукція; валова додана вартість; інноваційна діяльність; лінійна регресія

Отримано: 12.02.2019 р.

Прорецензовано: 26.02.2019 р.

Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.

Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

UDC 330.3:338.434

JEL classification: J43, O13, Q10, Q14,
Q18

Svitlana KUSHNIR

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhzhya National University, Ukraine
E-mail: SvetlanaAK@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1410-1887>*

© Svitlana Kushnir, 2019

Svitlana Kushnir (Ukraine)

DETERMINATION OF REGULARITY OF CHANGES IN INDICATORS OF INNOVATION ACTIVITY ON DEVELOPMENT AND ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE

Abstract

The purpose of this article is to investigate the current state and dynamics of technical, energy capacities, labor resources and wages in Ukrainian agricultural enterprises, the impact of these indicators on efficiency of agricultural production, indicators of development and competitiveness of products on the domestic and foreign markets. The moral and physical deterioration of the equipment available at the farms is determined, which does not contribute to the increase of labor productivity and to obtaining consistently high economic results. On the basis of the dynamics of the analyzed statistical data, the problem of providing agricultural producers with labor resources was confirmed against the background of deepening of depopulation processes in the countryside, which led to the deterioration of quantitative and qualitative characteristics of human resources. Indicators of development and production rates of the agro-industrial complex of Ukraine have been investigated, that showed a low level of innovation implementation. Mathematical formalization of the relationship between the dynamics of changes in the gross value added indicators and the volume of sales of agricultural products is carried out. Based on the analysis of innovative activity indicators in the agricultural sector of Ukraine and the consistent assessment of the adequacy of linear and nonlinear pair equations, the model specification is presented, which is presented in the form of linear pair regression, which confirms the existence of a direct link between changes in the volume of sales in the agrarian sector.

Kushnir, S. (2019). Determination of regularity of changes in indicators of innovation activity on development and economic security of agricultural complex of Ukraine. *Economic analysis*, 29(1), 183-191.

Keywords: economic security; agro-industrial complex; agriculture; energy capacities; labor resources; agrarian production; gross value added; innovative activity; linear regression.

Received: 12.02.2019

Revised: 26.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Вступ

Аграрний сектор відіграє важливу соціальну роль у глобалізаційному розвитку держави, що дозволяє зіставити цю сферу із високоіндустріальними і технологічними сферами, які формують високу додану вартість. Слід зазначити, що експорт технологій та інновацій в аграрній сфері дозволяє країні посісти позиції лідера в глобальному середовищі.

Сучасний стан забезпеченості ресурсами аграрного сектора економіки України загалом є незадовільним і з кожним роком погіршується. Подолати цю проблему самотужки сільськогосподарські товаровиробники не в змозі.

Для покращення економічного стану аграрного сектора країни необхідна загальна та регіональна державна підтримка вітчизняного сільськогосподарського виробника, стимулювання його діяльності. Такими заходами має стати виважена інноваційно-інвестиційна політика держави в аграрному секторі, що дасть можливість залучення більшої кількості інвестиційних ресурсів для покращення технічного оснащення на сільськогосподарських підприємствах, розвитку кооперації виробництва та реалізації продукції, впровадження сучасної методики управління персоналом, підвищення рівня трудової активності в аграрному секторі, здійснення постійного оновлення та підвищення контролю якості продукції тощо.

Мета статті

Метою статті є дослідження стану забезпеченості сільськогосподарської галузі

трудовими та технічними ресурсами, вплив інноваційної активності на показники розвитку аграрного сектора, визначення факторної залежності між наведеними показниками і забезпечення економічної безпеки АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідженням теоретичних та практичних питань, пов'язаних з розвитком АПК, та вирішенням проблем, пов'язаних з аграрним виробництвом та переробкою, займалися Гришова І. Ю. [1], Отенко І. П. [2], Покровська О. В. [3], Череп А. В. [4], Никифоров А. Є. [5], Манойленко О. В. [6], а також Бурик А. Ф., Горьовий В. П., Євтушенко Г. В., Рябенко Г. М. та інші. Та питання залежності економічної безпеки від упровадження інновацій на сьогодні потребує подальшого опрацювання для вирішення існуючих проблем.

Сільське господарство завжди було важливою ланкою у формуванні економіки України. Та, незважаючи на природно-географічне розташування, наявність родючих земель, сприятливий клімат та низку інших факторів, галузь в Україні не показує максимальних показників розвитку пропорційно своїм можливостям, хоча приносить країні не лише можливість годувати своїх мешканців, а й займати вагоме місце серед країн - експортерів товарів сільськогосподарського призначення.

Одним із чинників, який визначає стійкість розвитку ресурсного потенціалу сільського господарства, є рівень його технічного і технологічного забезпечення, основні характеристики яких наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах України (разом із фермерськими господарствами), на кінець року

Показники	2011 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2011 р.
Трактори, тис. шт.	147,1	150,1	146,0	130,8	127,9	86,95
Потужність двигунів тракторів, тис. кВт	12656	12942	12908	11826	12033	95,08
Середня потужність двигуна трактора, кВт	86,0	85,9	88,4	90,4	94,1	109,42
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	32,1	32,0	30,0	27,2	26,7	83,18
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	2,3	2,1	2,0	1,8	1,6	69,57
Картоплезбиральні комбайни, тис. шт.	1,7	1,6	1,5	1,3	1,2	70,59
Бурякозбиральні комбайни, тис. шт.	3,8	3,6	3,0	2,7	2,4	63,16
Льнозбиральні комбайни, тис. шт.	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	50,00
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	10,8	11,2	11,2	10,5	10,2	94,44

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7], 2018 р.

З поданих у таблиці даних видно, що кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах у країні в період 2011-2017 рр. скоротилася на 13,05 %. І такою ж є ситуація не тільки по тракторах, але й по інших видах сільськогосподарської техніки. Так лише за зазначений період кількість зернозбиральних комбайнів скоротилася на 16,82 %, кукурудзозбиральних – на 30,43 %, картоплезбиральних – на 29,41 %, бурякозбиральних – на 36,84 %, льонозбиральних – на 50,00 %.

Зіставляючи показники технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств і господарств

населення, потрібно зазначити, що в останніх зосереджена більша кількість тракторів та міні-техніки – майже на 45 %. Але, як правило, техніка, яка знаходиться в господарствах населення, – це та, яка була у вжитку великих сільськогосподарських підприємств і має майже повністю використаний ресурсний потенціал.

Аналогічними тенденціями характеризується динаміка наявності енергетичних потужностей та споживання електроенергії в сільському господарстві країни у 2011-2017 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Енергетичні потужності, що використовуються в сільському господарстві України, на кінець року, тис. кВт

Показники	2011 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2011 р.
Енергетичні потужності – всього	36360	41438	43223	39107	31020	85,31
у тому числі:						
двигуни тракторів	12656	12942	12908	11826	12033	95,08
двигуни комбайнів і самохідних машин	6201	6298	6199	5722	5797	93,48
двигуни автомобілів	12152	12364	12636	10243	10044	82,65
інші механічні двигуни	337	379	360	324	312	92,58
електродвигуни і електроустановки	4999	9441	11098	10971	2806	56,13
устаткування для виробництва відновлювальної енергії	2	3	12	13	21	1050,00
робоча худоба в перерахунку на механічну силу	13	11	10	8	7	53,85
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	187	213	218	208	166	88,77

**Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7], 2018 р.*

Наведені дані свідчать про те, що енергетичні потужності, які використовуються в сільському господарстві країни, у 2017 р. в зіставленні з 2011 р. зменшилися на 14,69 %. Здебільшого це відбулося через зменшення потужності двигунів тракторів, комбайнів і самохідних машин та двигунів автомобілів. Майже вдвічі зменшилася робоча худоба в перерахунку на механічну силу та потужність електродвигунів і електроустановок. Зростає тільки потужність устаткування для виробництва відновлювальної енергії – більше як у 10 разів.

Переважає більшість середніх та дрібних товаровиробників не забезпечена достатньою кількістю технікою сільськогосподарського призначення.

А наявна техніка зношена морально й фізично, що не сприяє підвищенню продуктивності праці та

отриманню стабільно високих результатів господарювання.

Ефективність аграрного виробництва, конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках залежать також від рівня забезпечення, використання трудових ресурсів та застосування науково обґрунтованих методів управління ними. Водночас розвиток різноукладності в умовах ринку висуває підвищені вимоги до якостей людини як носія і персоніфікованого власника робочої сили, що використовується у процесі створення споживних вартостей у формі товарів або послуг [2].

У нинішніх умовах питання забезпечення сільськогосподарських товаровиробників трудовими ресурсами виявились досить актуальними у контексті системної кризи та поглиблення процесів депопуляції на селі, які

Таблиця 3. Динаміка чисельності працездатного сільського населення та заробітної плати в сільському господарстві в Україні

Показники	2011 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2011 р.
Кількість зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, тис. осіб	3393,8	3496,0	3577,5	3091,4	2870,6	84,58
Кількість найманих працівників у сільському господарстві, тис. осіб	633,7	623,9	582,2	526,7	489,3	77,21
Середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві, грн	1791	2026	2270	2476	3140	175,32

**Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7], 2018 р.*

Аналіз даних таблиці свідчить про те, що чисельність зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві в Україні протягом 2011-2017 рр. коливається. Так найвищий показник становить 3577,5 тис. осіб у 2015 р., що в зіставленні з 2011 р. більше на 183,7 тис. осіб, або на 5,41 %. При цьому у 2017 р. цей показник знову знизився і становив 2870,6 тис. осіб, що менше, ніж у 2015 р. на 19,76 %. Що стосується найманих працівників, то цей показник щорічно має тенденцію до зниження і в 2017 р. зменшився на 144,4 тис. осіб, або на 22,79 %.

Для визначення рівня розвитку аграрного сектору та його економічної безпеки результатуючим показником, який її характеризує, є показник валової доданої вартості та обсягу реалізованої продукції (табл. 4).

Як видно з даних таблиці 4, динаміка показників валової доданої вартості та об'єму реалізованої продукції аграрного сектору має позитивну тенденцію. Так у 2017 році в зіставленні із попередніми періодами спостерігається збільшення частки валової доданої вартості, яка у 2017 році в зіставленні із 2013 роком збільшилась на (172840 млн. грн), обсяг реалізованої продукції аграрного сектору збільшився на 382795 млн. грн. Заробітна плата в 2017 році в зіставленні із 2013 роком зросла на 3491 грн. Позитивною є тенденція щодо експорту товарів аграрного сектору, так у 2017 році в зіставленні із 2013 роком експорт продукції аграрного сектору збільшився на 718048,8 млн. дол. США. Частка імпорту товарів аграрного сектору зменшилась у 2017 році в зіставленні із 2013 роком на 3886222,1 млн. дол. США.

Таблиця 4. Показники розвитку аграрного сектору України за 2013-2017 рр.

	Валова додана вартість (млн грн)	Об'єм реалізованої сільськогосподарської продукції (млн грн)	Капітальні інвестиції, млн грн	Кількість найманих працівників в аграрному секторі (тис. осіб)	Заробітна плата найманих працівників у сільському господарстві (грн)	Експорт товарів (млн дол.)	Імпорт товарів (млн дол.)
2013	132354	308100	241286	3577,5	2270	17038805,3	8187431,1
2014	161145	370800	273256	3091,4	2476	16668953,8	6059256,7
2015	239806	544193	249873,4	2870,6	3140	14563144,5	3484432,3
2016	279701	631105	219419,9	2866,5	3916	15281802,6	3891066,8
2017	305194	690895	273116,4	2860,7	5761	17756854,1	4301209

**Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7], 2018 р.*

Незважаючи на невідворотність процесів посилення залежності успіхів

агровиробників від інноваційності агробізнесу, на практиці у вітчизняному аграрному секторі темпи продукування і впровадження інновацій залишаються низькими. У зіставленні з показником 1995 р. кількість інноваційних підприємств у промисловості знизилась на 63 %. Так у 2016 р. інноваційну діяльність у агропромисловому секторі здійснювали 735 підприємств (табл. 5), що

становило 16,6 % від загальної кількості підприємств галузі по Україні та 20,8 % від загальної кількості підприємств, які провадили інноваційну діяльність. З них найбільше підприємств були зайняті такими видами інноваційної діяльності, як придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (61,1 % від загальної кількості інноваційних підприємств, зайнятих виробництвом харчових продуктів); навчання та підготовка персоналу (24,4 %); інші роботи (5,5 %) [4].

Таблиця 5. Показники інноваційної активності в агропромисловому секторі України

Показ- ники	Кількість агропромислових підприємств, які впроваджували інновації, од.	Питома вага агропромислових підприємств, які впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі про- мислової, %	Кількість освоєних інноваційних видів продукції, од.	Кількість упровадження нових технологічних процесів, од.	
					Всього	У т. ч. маловідходні, ресурсозберігальні
1995	2002	22,9	-	11472	2936	1044
2000	1491	14,8	-	15323	1403	430
2001	1503	14,3	6,8	19484	1421	469
2002	1506	14,6	7,0	22847	1142	430
2003	1120	11,5	5,6	7416	1482	606
2004	958	10,0	5,8	3977	1727	645
2005	810	8,2	6,5	3152	1808	690
2006	999	10,0	6,7	2408	1145	424
2007	1186	11,5	6,7	2526	1419	634
2008	1160	10,8	5,9	2466	1647	680
2009	1180	10,7	4,8	2685	1893	753
2010	1217	11,5	3,8	2408	2043	479
2011	1327	12,8	3,8	3238	2510	517
2012	1371	13,6	3,3	3403	2188	554
2013	1312	13,6	3,3	3138	1576	502
2014	1208	12,1	2,5	3661	1743	447
2015	723	15,2	1,4	3136	1217	458
2016	735	16,6	-	4139	3489	748
2017	-	14,3	-	2387	1831	611

**Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7], 2018 р.*

Для визначення факторної залежності між наведеними показниками на розвиток аграрного сектору та забезпеченням його економічної безпеки необхідним є розуміння закономірностей зміни зазначених показників.

Визначені закономірності динаміки зміни показників валової доданої вартості та обсягу реалізації аграрної продукції свідчать про наявність залежності між досліджуваними показниками, що дає підстави для проведення математичної формалізації їх взаємозв'язку. Першочерговим є проведення математичної формалізації залежності між обсягом реалізованої продукції аграрного сектору та валовою доданою вартістю. На основі аналізу даних таблиці 4 та послідовного оцінювання адекватності лінійних і нелінійних парних рівнянь можемо здійснити специфікацію

моделі, яку наведено у вигляді лінійної парної регресії.

Рівняння регресійної залежності матиме такий вигляд:

$$y_1 = a_0 + a_1 \cdot x_1, \quad (1)$$

де a_0 , a_1 – параметри рівняння регресії, що показують кількісну зміну результативної ознаки (валова додана вартість) під впливом зміни факторної ознаки (обсяг реалізованої продукції аграрного сектору).

Для визначення параметрів рівняння, а також оцінювання рівня достовірності одержаної залежності використаємо інструментарій Microsoft Excel «Аналіз даних» функція «Регресія», результати наведено в табл. 6.

Таблиця 6. Результати регресійного аналізу даних валової доданої вартості та реалізованої інноваційної продукції

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
У-перетин	232818,623	14755672	-1,33	0,27	-791553	325916
X1	0,49	0,12	4,09	0,02	0,11	0,88
У-перетин	1285455,4	229898,5	5,53	0,01	553815,6	2017095
X2	10,63	3,02	-3,51	0,03	-20,3	-1,01
У-перетин	396831,4	245177,3	1,6	0,2	-383432,1	1177094,9
X3	7,4	21,04	0,35	0,7	-59,5	74,37
У-перетин	772380,8	76534,2	10,9	0,002	528814,7	1015946,8
X4	-101846,1	25674,5	-3,9	0,02	-183553,9	-20138,3
У-перетин	-297751,5	540106,9	-0,5	0,61	-2016612,9	1421109,7
X5	57864,2	40008,8	1,4	0,24	-69461,6	185190,1
У-перетин	258090,7	654765,08	0,4	0,71	-1825663,9	2341845,4
X6	0,88	2,59	0,3	0,75	-7,37	9,14
У-перетин	-584020,1	514881,8	-1,13	0,33	-2222601	1054561,1
X7	93,5	45,1	2,07	0,13	-50,02	237,01
У-перетин	995554,3	587450,4	1,69	0,18	-873975,1	2865083,7
X8	-305,5	347,7	-0,87	0,44	-1412,1	801,04
У-перетин	1416913,4	181089,04	7,82	0,004	840607,3	1993219,8
X9	-305,8	58,9	-5,2	0,01	-493,4	-118,3
У-перетин	-20277,9	87648,3	-0,2	0,83	-299213,1	258658,0
X10	114,6	19,7	5,8	0,01	51,8	177,4
У-перетин	948591,7	51523,5	18,4	0,003	784620,9	1112562,2
X11	-8,75	0,94	-9,2	0,002	-11,7	-5,7
У-перетин	806195,7	71182,3	11,3	0,001	579601,6	1032729,9
X12	-5,3	1,12	-4,7	0,017	-8,89	-1,7

*Розроблено автором.

На основі використання даних емпіричну модель залежності валової доданої вартості від обсягів реалізованої продукції аграрного сектору доцільно зобразити у вигляді лінійного регресійного рівняння:

$$y_1 = 232818,6 + 0,49 \cdot x_1. \quad (2)$$

Одержана лінійна регресійна залежність підтверджує наявність сильного прямого зв'язку між зміною обсягів реалізованої продукції в аграрному секторі та валової доданої вартості. З поданого рівняння регресії можна зробити висновок, що збільшення обсягів реалізації продукції сприяє зростанню валової доданої вартості значно вищими темпами, а саме: приріст факторної ознаки – реалізація продукції аграрного сектору на 1 грн призводить до збільшення валової доданої вартості майже на 0,49 грн.

Наведене вище рівняння регресії (2) є адекватним і статистично значущим, підтвердженням цього є виконання таких вимог:

- коефіцієнт детермінації знаходиться на рівні 0,7588 одиниці. Це означає, що варіація

валової доданої вартості на 75,9 % пояснюється варіацією обсягів реалізації продукції;

- фактичне значення критерію Фішера відповідає рівню 34,60 одиниці та значно перевищує критично допустиме значення, яке дорівнює 4,84 одиниці;
- розрахункове значення t-критерію Стюдента для факторної ознаки (5,88 одиниці) перевищує табличне, що перебуває на рівні 4,09 одиниці.

Отже, за всіма параметрами, які досліджувалися, обраний вид формалізації моделі взаємозв'язку реалізації продукції аграрного сектору та валової доданої вартості є економічно виправданим.

Аналіз тенденцій розвитку у сфері інноваційної діяльності в Україні показав, що за 2010-2016 рр., незважаючи на деякі позитивні зрушення, загалом спостерігається поступовий спад у цій галузі, про що свідчать індекс обсягів інноваційної продукції та обсяги її реалізації.

Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств протягом 2010-2016 рр. свідчить про те, що більш стійкими у конкурентному середовищі виявилися малі і середні підприємства галузі. Це доводить, що у кризові періоди розвитку економіки

країни саме такі форми підприємств мають більшу спроможність до реагування та адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища, забезпечуючи при цьому достатній рівень економічної безпеки аграрного сектору та забезпечення її конкурентоспроможності.

Темпи експорту продукції аграрного сектору протягом аналізованого періоду значно випереджають темпи імпорту, що позитивно впливає на торговельний баланс та збільшує його від'ємне сальдо по аграрній сфері.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Незважаючи на відчутне, на перший погляд, зростання кількості найменувань інноваційних видів продукції, впроваджених підприємствами у галузі виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, частка таких продуктів у питомій вазі всієї запропонованої в промисловості інноваційної продукції знизилась. Крім того, у 2017 р. нові машини, устаткування, апарати, прилади не перевищували 3,6 % у питомій вазі інноваційної продукції, з них принципово нових на ринку взагалі не пропонувалося, що є неприпустимим, враховуючи стан зношеності сільськогосподарської техніки в Україні. Інноваційна активність у сфері розподілу агропродукції навіть нижча, ніж безпосередньо у сфері аграрного виробництва. За період 2010–2017 рр. знизилась загальна кількість

агропромислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, та їхня частка у питомій вазі всіх промислових підприємств. Аналогічно скоротилась кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за межі України, та обсяги поставок продукції.

Підсумовуючи все сказане вище, можна дійти висновку, що сучасний стан забезпеченості ресурсами аграрного сектору економіки України загалом є незадовільним і з кожним роком погіршується. Подолати цю проблему самотужки сільськогосподарські товаровиробники не в змозі. Для покращення економічного стану аграрного сектору країни необхідна загальна та регіональна державна підтримка вітчизняного сільськогосподарського виробника, стимулювання його діяльності. Такими заходами має стати виважена інноваційно-інвестиційна політика держави в аграрному секторі, що дасть можливість залучення більшої кількості інвестиційних ресурсів для покращення технічного оснащення на сільськогосподарських підприємствах, розвитку кооперації виробництва та реалізації продукції, упровадження сучасної методики управління персоналом, підвищення рівня трудової активності в аграрному секторі, здійснення постійного оновлення та підвищення контролю якості продукції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Gryshova I., Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77–89.
- Отенко І. П., Іващенко Г. А., Воронков Д. К. Економічна безпека підприємства: навч. пос. Харків: ХНЕУ, 2012.
- Покровська О. В. Трудові ресурси підприємства і шляхи підвищення ефективності їх використання у сільському господарстві. URL: <http://repository.vsu.org/getfile/2819.pdf>.
- Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. 2014. № 4. С. 43–46.
- Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія. Київ: КНЕУ, 2010. 420 с.
- Манойленко О. В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.
- Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Кушнір С. О., Конев В. В. Аналіз прямих іноземних інвестицій до аграрного сектору Запорізького регіону. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 6 (242). С. 225–230.
- Shestakovska T., Durglishvili N., Kushnir S. Competitiveness of the agrarian business in the context of maintenance of leadership positions on the market. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 2018. ol. 217, pp177–184. doi:10.2991/icseal-18.2018.26
- Кушнір С. О., Якименко С. Капітальні інвестиції у сільське господарство Запорізької області: сучасний стан, проблеми та стратегічне забезпечення розвитку. «Економічний вісник університету». Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 33/2. С. 171–176.
- Кушнір С. О., Рудь Л. М. Залежність інвестиційної привабливості агропромислового комплексу України: сучасний стан та перспективи. Проблеми системного підходу в економіці. Зб. наук. праць національного авіаційного університету. Київ, 2017. Вип. 1 (57), 2017. С. 42–46.

REFERENCES

1. Gryshova, I., Shestakovska, T. (2018). FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 77–89. [in Ukrainian].
2. Otenko, I.P. Ivashchenko, H. A., Voronkov, D. K. (2012). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva*. Kharkiv: KHNEU [in Ukrainian].
3. Pokrovcka, O. V. *Trudovi resursy pidpryyemstva i schljahy pidvyshchennja efektyvnosti ih vykorystannja u sil's'komu hospodarstvi*. Retrieved from: <http://repository.vsau.org/getfile/2819.pdf>. [in Ukrainian].
4. Cherep, A. V. (2014). Upravlinnja innovatsijnymy protsesamy na pidpryyemstvi: suchasny pidhody ta perspektyvy. *Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4, 43–46. [in Ukrainian].
5. Manojlenko, O. V. (2013). *Upravlinnja innovatsijnymy protsesamy: formuvannja metodychnoho pidkhodu do podolannja bar'jeriv rozvytku. Konkurentnospromozhnist' ta innovatsii: problemy nauky ta practyky*. Kharkiv: INZHEK. [in Ukrainian].
6. Nykyforov, A. Ye. (2010). *Innovatsijna dijal'nist': teorija i practyca drzhavnoho upravlinnja*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Ofitsijnyj saj. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
8. Kushnir, S., Konjev, V. (2016). Analiz priamykh inozemnykh investysij do ahrarynoho sektoru Zaporiz'koho rehionu. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 6 (242), 225–230. [in Ukrainian].
9. Shestakovska, T., Durglishvili, N., Kushnir, S. (2018). *Competitiveness of the agrarian business in the context of maintenance of leadership positions on the market*. In: Strielkowski, W. (ed.). *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 2018. ol. 217, pp.177–184. Retrieved from: doi:10.2991/icseal-18.2018.26
10. Kushnir, S., Jakymenko, S. (2017). Kapital'ni investysii u sil's'ke hospodarstvo Zaporiz'koi oblasti: suchasny stan, problem ta stratehichne zabezpechennja rozvytku. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, 33/2, 171–176. [in Ukrainian].
11. Kushnir, S., Rud', L. (2017). Zalezhnist' investysijnoi pryvablyvosti ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy: suchasny stan ta perspektyvy. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 1 (57), 42–46. [in Ukrainian].

УДК 330

Олексій Габ (Україна)

JEL classification: R41, L91

Олексій ГАБ

викладач,
кафедра штурманії та кораблеводіння,
Інститут військово-морських сил
Національний університет «Одеська морська
академія», Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7445-5732>

© Олексій Габ, 2019

Отримано: 04.02.2019 р.
Прорецензовано: 20.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Анотація

Вступ. Завдання ефективного використання потенціалу морського судноплавства є пріоритетним, оскільки одним із важелів розвитку економіки України. Найвищих темпів економічного зростання досягли саме ті країни, які на першому етапі, навіть не маючи такої вантажної бази, яка є в Україні, сконцентрували зусилля на розвитку морських портів та пов'язаних із ним економічних сфер, насамперед транспортного сервісу.

Мета статті: здійснити комплексну оцінку економічного потенціалу морських портів України в умовах реалізації інноваційних можливостей.

Результати. За результатами проведеного дослідження визначено, національну систему морських портів України утворюють 18 виробничих одиниць, розташованих на всьому морському узбережжі країни. Автором проаналізовано структуру вантажних морських перевезень, виокремлено ключові фактори успіху морських портів, розглянуто структуру ринку морської торгівлі, оцінено проектну потужність і завантаженість вітчизняних морських портів за період 2014-2018 років, визначено пріоритетні напрямки інноваційного розвитку морських портів України: залучення більшого обсягу приватного капіталу та інвестицій у нові об'єкти та обладнання з метою розширення потужностей обробки вантажів, зокрема, в концесію; забезпечення створення нових конкурентних позицій у контексті інтегрування інновацій у напрямку використання смарт-технологій; активна участь у міжнародних організаціях з метою створення умов для транскордонних перевезень вантажів та приведення стандартів роботи морських портів у відповідність до європейських вимог.

Габ О. Аналіз економічного потенціалу морських портів України в умовах реалізації інноваційних можливостей. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 192-199.

Ключові слова: морське судноплавство; морські порти; вантажні морські перевезення; структура морської торгівлі.

UDC 330

Oleksii Hab (Ukraine)

JEL classification: R41, L91

Oleksii HAB

Lecturer,
Department of Navigation and Sailing,
Institute of Naval Forces
National University "Odessa Maritime Academy",
Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7445-5732>

© Oleksii Hab, 2019

Received: 04.02.2019
Revised: 20.02.2019
Accepted: 27.03.2019
Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ANALYSIS OF ECONOMIC POTENTIAL OF UKRAINE SEA PORTS IN CONDITIONS OF REALIZATION OF INNOVATIVE OPPORTUNITIES

Abstract

Introduction. The task of efficient utilization of the potential of maritime navigation is a priority, since it is one of the levers of development of the Ukrainian economy. The highest rates of economic growth were achieved by those countries which, in the first phase, without even having such a cargo base in Ukraine, concentrated their efforts on the development of seaports and related economic spheres, including transport service.

The purpose of the article is to carry out a comprehensive assessment of the economic potential of Ukrainian seaports in terms of innovative opportunities.

Results. According to the results of the research, it is determined that the national system of seaports of Ukraine is formed by 18 production units located on the whole coast of the country. The author analyzes the structure of cargo maritime transport, identifies key factors of success of seaports, examines the structure of the maritime trade market, evaluates the design capacity and utilization of domestic seaports for the period 2014-2018, identifies priority areas for innovative development of seaports of Ukraine: attracting more capital investments in new facilities and equipment in order to expand cargo handling capacities, in particular in concession; ensuring the creation of new competitive positions in the context of integrating innovation in the use of smart technologies; active participation in international organizations in order to create conditions for transboundary movements of cargoes and to bring standards of operation of seaports in compliance with European requirements.

Hab, O. (2019). Analysis of economic potential of ukraine sea ports in conditions of realization of innovative opportunities. *Economic analysis*, 29 (2), 192-199.

Keywords: maritime navigation; seaports; sea freight; structure of maritime trade.

Вступ

Світові інтеграційні процеси, які охоплюють міжнародні морські транспортні системи, спричинюють вагомий вплив на стратегічний розвиток морських портів України, визначаючи їх розвиток у контексті використання інноваційних можливостей. Неможливість забезпечити ефективне використання потенціалу морського судноплавства гальмувала і гальмує розвиток економіки України, оскільки світова практика свідчить, що кожен долар, інвестований у судноплавство, створює передумови для залучення ще двох-трьох доларів у інші сфери економічної діяльності. Найвищих темпів економічного зростання досягли саме ті країни, які на першому етапі, навіть не маючи такої вантажної бази, яка є в Україні, сконцентрували зусилля на розвитку морських портів та пов'язаних із ним економічних сфер, насамперед транспортного сервісу.

Розвиток морського транспортного сервісу — важливий чинник інтеграції, тому що на цьому фундаменті створюватимуться якісно нові засади для економічного відродження України через підвищення ефективності й конкурентоспроможності товарів українського експорту і вдосконалення технологій, які досліджуються

в наукових працях Галицького О. М., Гришової І. Ю., Давидюка О. О., Дяченка О. П., Маркіної І. А., Мищака І. М., Ніколюк О. В., Стоянової-Коваль С. С., Шабатури Т. С. та інших. Водночас посилюється і розширюється система інституційного та адміністративного регулювання на основі уніфікації правил і стандартів міжнародної торгівлі і мореплавання.

Мета статті

Мета статті – провести аналіз економічного потенціалу морських портів України в умовах реалізації інноваційних можливостей.

Виклад основних результатів дослідження

Значення морських транспортних послуг для економічного розвитку має різноплановий характер. Морський транспорт, забезпечуючи фінансові надходження в економіку, сприяє і розвитку зовнішньої торгівлі, а також таких галузей, як суднобудування, судноремонт, сталеливарна промисловість тощо. Вибір пріоритетів галузі має комплексний характер і пов'язаний із технологічним та структурним розвитком, для якого в багатьох державах, на відміну від України, немає достатніх ресурсів та інновацій.

Морський порт містить власні об'єкти портової інфраструктури – рухомі та нерухомі, які забезпечують його функціонування, до яких належать акваторія, гідротехнічні споруди, доки, буксири, криголами та інші судна портового флоту, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден, інформаційні системи, перевантажувальне обладнання, залізничні та автомобільні під'їзні шляхи, лінії зв'язку, засоби тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інші засоби, обладнання, інженерні комунікації, розташовані в межах території та акваторії морського порту і призначені для забезпечення безпеки мореплавства, надання послуг, забезпечення державного нагляду (контролю) в морському порту [1].

На сьогодні національну систему морських портів України утворюють 18 виробничих одиниць, розташованих на всьому морському узбережжі країни: гирловій ділянці річки Дунаю, у північно-західній частині Чорного моря – у лиманах Дністровському, Сухому і Григорієвському, у Бузько-Дніпровському лимані, в гирлах річок Південний Буг і Дніпро, у Каркинитській затоці, і далі на всьому морському узбережжі Криму, на півдні й у північно-західній частині Азовського моря.

Створення Україною міжнародних транспортних коридорів (рис. 1) дозволяє прискорити не тільки досягнення стратегічних цілей інтеграції в

Європейську спільноту, але й вирішення таких задач, як: залучення додаткових інвестицій у розвиток транспортної системи, прискорення темпу виходу із занепаду вітчизняного виробника, покращення валютних надходжень за транзитні перевезення, збільшення обсягів продукції, що експортується. У кінцевому рахунку, це позитивно вплине на темп економічного зростання країни та регіонів.

У структурі вантажних морських перевезень переважають вантажі, які посідають чільне місце й у структурі експортно-імпортних поставок України: руди чорних і кольорових металів, кам'яне вугілля, кокс, нафта і нафтопродукти, мінерально-будівельні матеріали [2].

За географічним розташуванням і значенням у транспортному обслуговуванні економіки України, а також за розташуваннями по напрямках міжнародних транспортних коридорів і ролі в міжнародних перевезеннях експортно-імпортних і транзитних вантажів морські порти України поділяються на чотири основні групи [3]. Спеціалізацію портів України було здійснено у 2013 р. за основною номенклатурою вантажів з урахуванням кон'юнктури ринку та чітко визначених критеріїв, де окремим питанням постає обслуговування морськими портами України міжнародних транспортних коридорів. Міжнародні транспортні коридори – транспортні артерії і сукупність різних видів транспорту, що забезпечують значні перевезення вантажів і пасажирів на напрямках їх найбільшої концентрації. Транспортні коридори виконують роль кровоносних судин у світових інтеграційних процесах.

У документах Європейського співтовариства міжнародні транспортні коридори розглядаються як цілий комплекс наземних і водних транспортних магістралей на певному напрямку з відповідною інфраструктурою, куди входять допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні й пасажирські термінали, устаткування для управління рухом. Цей комплекс діє відповідно до законодавчих і нормативних актів, що забезпечують можливість перевезення вантажів та пасажирів на рівні вимог ЄС. А вони дуже високі. Приміром, інтенсивність автомобільного потоку в міжнародні транспортні коридори повинна становити не менше 20 тис. машин на добу при мінімальній швидкості 120 км/год. Для залізничного транспорту цей норматив дорівнює 100 км/год. Нормою для перетину державного кордону є: для автобусів та легковиків – 15 хв., потягів – 20 хв., вантажівок – 60 хв. Зрозуміло, що Україна поки що жодній з умов ЄС не відповідає, але роботу зі створення міжнародних транспортних коридорів було

заплановано завершити до 2015 року, однак на сьогодні ці ініціативи ще не реалізовані.

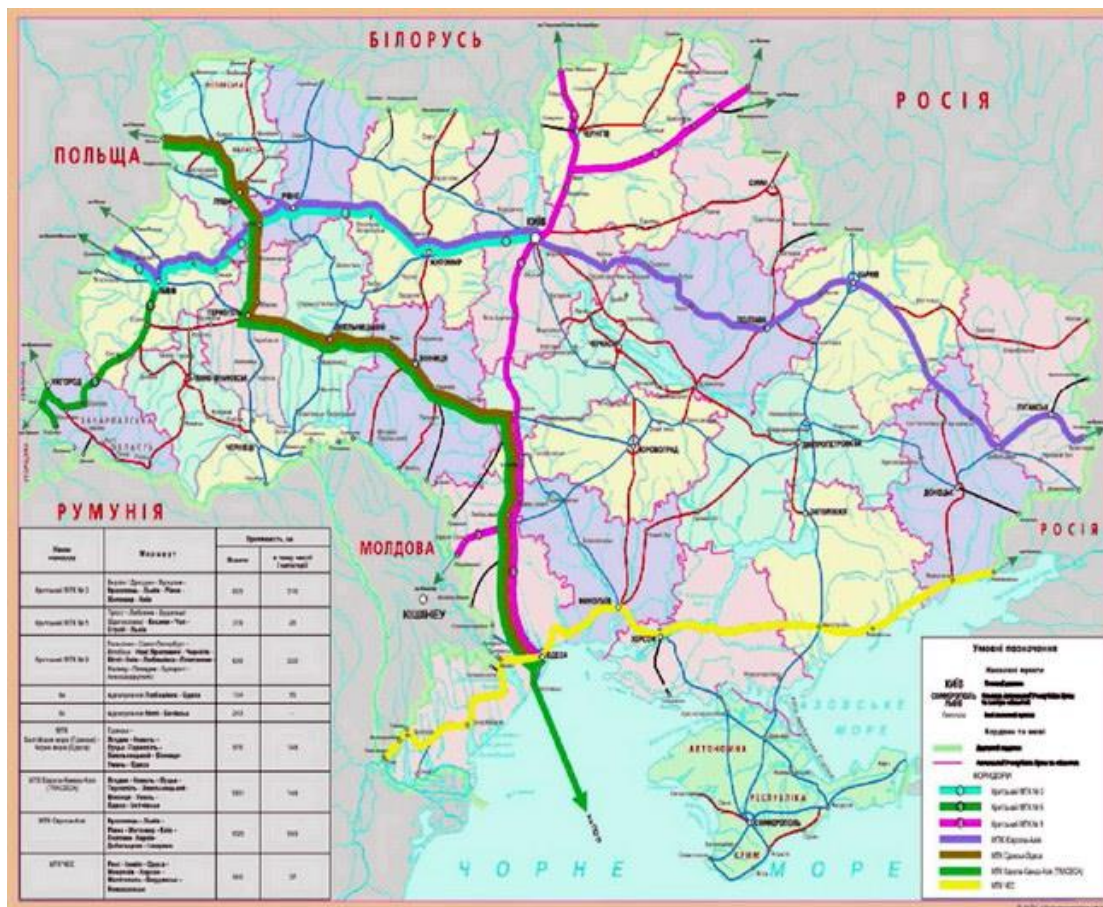

Рис. 1. Схема міжнародних транспортних коридорів в Україні*

*За даними: <http://tourlib.net>.

Критська конференція проходила в рамках Європейського співтовариства і визначила 10 транспортних коридорів, 3 з яких проходять територією України:

- Коридор № 3. Берлін – Аахен – Кельн – Дрезден – Вроцлав – Катовіце – Краків – Львів – Київ;
- Коридор № 5. Венеція – Трієст/Копер – Любляна – Марибор – Будапешт – Ужгород – Львів – Київ;
- Коридор № 9. Гельсінкі – Выборг – Санкт-Петербург – Псков – Москва – Калінінград – Київ – Любашівка/Роздільна – Кишинів – Бухарест – Димитровград – Александрополіс.

Таким чином, частина морських портів України безпосередньо обслуговує окремі міжнародні транспортні коридори (Ізмаїльський і Ренійський морські порти; Одеський, Ізмаїльський), а частина – тяжіє до них, зокрема, Миколаївський морський порт – до Європа – Кавказ – Азія; маршрути HELTI «Нова Євроазійська транспортна ініціатива», «Північний Китай – Казахстан – Східна Європа».

Про вагомість налагодження та розвиток

морських транспортних коридорів свідчать і глобальні події, такі, як перехід на альтернативну енергію, впровадження інформаційних технологій та зміна потоків товарів, адже вони мають далекосяжні наслідки для всієї транспортної інфраструктури. В умовах міжнародної економічної інтеграції транспорт стає однією з важливіших галузей економіки України, яка забезпечує функціонування всього народногосподарського механізму. Морські транспортні операції є невід'ємною і часто визначальною частиною зовнішньоекономічних операцій. Основна маса зовнішньоторговельних перевезень припадає на морський транспорт як головну інфраструктурну ланку морського порту. Отже, перед морським транспортом України постає нагальна проблема прискорення інтеграції до європейської та світової транспортних систем у контексті інтеграції інноваційних заходів, що отримали широку практичну реалізацію діяльності світових лідерів морської транспортної інфраструктури та виступають невід'ємною умовою розробки загальної стратегії інноваційного розвитку морських

портів України.

Пріоритети розвитку економічного потенціалу морських портів України сьогодні орієнтовані на максимальне використання їх інноваційних можливостей, адже саме стратегія інноваційного розвитку морських портів окреслюватиме перспективу істотного збільшення транзитних морських вантажоперевезень через територію України та відповідність сегментів вітчизняної морської транспортної системи вимогам міжнародних стандартів.

На сьогодні до ключових факторів успіху морських портів України фахівці відносять:

- високий експортний потенціал вантажів чорних металів, вугілля, залізрудного концентрату та зернових; наявність потужностей з обробки вантажів;
- вигідне розташування морських портів для забезпечення транзитних вантажопотоків;
- наявність нормативно-правової бази щодо можливості залучення приватних інвестицій для розвитку портової галузі;
- наявність висококваліфікованих спеціалістів портової галузі.

У складі галузі за даними Міністерства

інфраструктури 38 державних підприємств з оборотом близько 10 млрд грн на рік, 5000 галузевих суб'єктів господарювання, 100 000 моряків-громадян України, 1 робоче місце в галузі стимулює створення 4-5 робочих місць у суміжних галузях. Морські порти є складовою частиною транспортної і виробничої інфраструктури держави з огляду на їх розташування на напрямках міжнародних транспортних коридорів. На сьогодні в Україні функціонує 13 континентальних морських портів, пропускна здатність яких складає 262 млн тонн пропускної здатності на рік та працює 25000 робітників [2].

Транспортна система морської торгівлі містить низку спеціалізованих ланок, серед яких виокремлюють судноплавні компанії, торговельні порти, інвестиційний та сервісний комплекси, а також екологічні обмеження сталого функціонування системи. При раціональному розвитку структурних елементів досягається необхідна фрахтова незалежність зовнішньої торгівлі і оптимізується валютна складова ВВП. Спостерігається така закономірність, як тотальний взаємозв'язок і взаємозалежність структурних підрозділів морської портової галузі [5].

Таблиця 1. Зростання фізичного обсягу товарної торгівлі по групах країн і географічних регіонів, 2014-2018 роки, (%)

Експорт					Країна / регіон	Імпорт				
2014	2015	2016	2017	2018		2014	2015	2016	2017	2018
2.4	-13.3	13.9	5.2	1.8	Усі країни світу	2.5	-13.6	13.8	5.3	1.6
2.5	-15.5	13.0	4.9	0.4	<i>Розвинені країни</i>	-0.2	-14.6	11.0	3.4	-0.5
					у тому числі:					
2.3	-24.9	27.5	-0.6	-1.0	Японія	-0.6	-12.4	10.1	4.2	3.7
5.5	-14.0	15.3	7.2	4.1	США	-3.7	-16.4	14.8	3.8	2.8
2.4	-14.9	11.6	5.5	-0.2	ЄС	0.8	-14.5	9.6	2.8	-2.8
3.2	-9.7	15.4	6.0	3.6	<i>Країни, що розвиваються</i>	6.6	-10.2	18.8	7.4	4.5
					у тому числі:					
-3.1	-9.5	8.8	-8.3	5.7	Африка	10.6	-6.2	8.4	2.8	8.0
-0.3	-7.4	8.3	4.6	2.2	Латинська Америка і Карибський басейн	8.5	-17.9	22.5	10.8	2.5
1.6	-9.9	18.3	7.8	3.7	Азія	8.0	-9.1	19.8	3.5	4.6
					у тому числі:					
1.8	-10.9	18.8	4.5		Асоціація держав Південно-Східної Азії	8	-16.3	21.9	6.1	
10.6	-14.1	29.1	13.0	7.2	Китай	2.3	-1.1	25.4	10.3	5.9
16.8	-6.8	14.0	14.2	-2.5	Індія	29.7	-0.9	13.8	9.1	5.8
37,6	-4,8	29,7	28,9	1,3	Україна	42,9	15,7	32,4	34,1	7,2
-0.2	-14.4	11.3	4.2	1.0	<i>Країни з перехідною економікою</i>	15.5	-28.2	15.9	15.7	3.9

*За даними Розрахунків секретаріату ЮНКТАД на основі Статистичного довідника ЮНКТАД та Доповіді про торгівлю і розвитку 2018 року.

У сучасному підході розрізняють три основних напрямки глобалізації в системі світового морського транспорту[4]:

- формування єдиного фрахтового простору і правил операторської діяльності незалежно від прапору реєстрації порту, що і зумовлює світові масштаби морського транспорту;
- диференціація морського транспорту за сегментами спеціалізації і концентрації вантажопотоків і дедвейту;
- уніфікація типорозмірів суден та вимог до безпеки мореплавання.

Проблема стійкості транспортного забезпечення економіки та регіональних зв'язків набуває

загального характеру. Унаслідок цього зберігається тенденція до посилення конкуренції і до досягнення узгоджених дій з ланцюгом скорочення корпоративних витрат.

Таким чином інтермодальність як тенденція інноваційних транспортних технологій розглядається як спосіб мобільного врахування інтересів вантажовласників, що засновується на спільному вирішенні різними видами транспорту завдань оптимізації перевезень загалом. Відповідно до цього формується структура ринку морської торгівлі, яка зображена на рисунку 3.

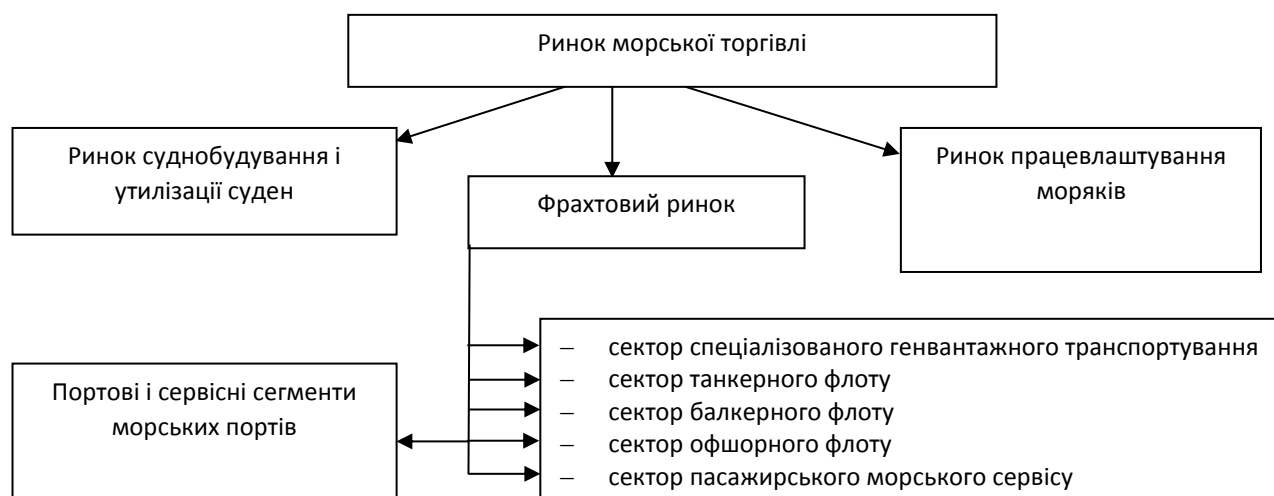

Рис. 3. Ринкові сектори морської торгівлі

**Власна розробка.*

Аналіз економічного потенціалу морських портів України потребує розгляду їх потужності і ступеня диверсифікованості діяльності. Так з 18 морських торгових портів України із загальною проектною потужністю 209 млн т. лише один – Одеський, належить до портів-хабів, тобто – до великих контейнерних портів, оснащених для швидкої перевалки вантажів з метою зменшення стадійного часу, які задовольняють вимоги: розташування в географічно центральному (або доступному) місці в регіоні, наявність хінтерланду для додаткового залучення вантажів; можливість приймати більш великі судна у зіставленні з іншими портами регіону [4]. Тобто, Одеський порт представляє собою сучасний потужний логістичний центр, з якого партії вантажу перерозподіляються по менших портах України за рахунок фідерних перевізників. Це дає змогу використовувати судна, які задовольняють вимоги портів призначення за навігаційними обмеженнями. Чотири морські торгові порти України (Чорноморськ, Маріупольський, Миколаївський, Ренійський) належать до диверсифікованих портів, тобто

великих портів, що здійснюють перевалку широкого асортименту товарів, маючи у своїй інфраструктурі термінали різної спеціалізації (нафтоналивні, зернові, контейнерні та ін.) Найбільше в Україні (а саме 7) є так званих нішевих портів, що займаються перевалкою різних видів продукції, з суттєвим переважанням одного-двох видів [4] (табл. 2).

Анексія Кримського півострова і суспільно-політична ситуація, яка склалася в Україні у 2014 році, різко змінила показники діяльності морських портів. Крім того, ця ситуація унеможливила аналіз діяльності портів Кримського регіону, до яких належать порти Євпаторія, Керч, Севастополь, Феодосія і Ялта, а також Бердянськ. Крім того, це порушило роботу морських портів у напрямку транзитної діяльності, що призвело до змін у структурі зовнішньої торгівлі України, обсягів і географічної структури експорту й імпорту товарів, перерозподілу морських транспортних потоків, що не могло не позначитися на економічному потенціалі морських портів України.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Загальна стратегія інноваційного розвитку має базуватися на управлінні шляхом ранжування стратегічних завдань, що надає можливість швидкого реагування на нові виклики зовнішнього середовища. Інновації впроваджують нові ідеї для створення цінності. Це не є лінійним процесом, де нові результати досліджень ведуть на розробку нових продуктів і послуг, які потім використовуються на ринку. Результати аналізу свідчать, що морські порти України мають внутрішній потенціал щодо здійснення інноваційних процесів. Головна мета системи стратегічного управління інноваційним розвитком має бути орієнтована на підвищення конкурентоспроможності портової галузі та

інтеграції її до пріоритетної Європейської транспортної мережі.

Завданнями розробки стратегій інноваційного розвитку морських портів України мають бути:

- залучення більшого обсягу приватного капіталу та інвестицій у нові об'єкти та обладнання з метою розширення потужностей обробки вантажів, зокрема, в концесію;
- забезпечення створення нових конкурентних позицій у контексті інтегрування інновацій у напрямку використання смарт-технологій;
- активна участь у міжнародних організаціях з метою створення умов для транскордонних перевезень вантажів та приведення стандартів роботи морських портів у відповідність до європейських вимог.

Таблиця 2. Проектна потужність і завантаженість вітчизняних морських портів за 2014-2018 роки*

Морські порти	Проектна потужність млн тонн	Вантажообіг, млн тонн			Відхилення 2018 р. від 2015 р., (+;-)
		2015 р.	2017 р.	2018 р.	
Порти-хаби					
Одеський	40,0	24,5	24,6	25,3	0,8
Диверсифіковані порти					
Чорноморськ	32,0	14,5	17,6	15,9	1,4
Маріуполь	20,0	14,1	13,0	7,6	-6,5
Миколаїв	21,0	10,8	20,8	22,4	11,6
Рені	14,5	1,1	1,5	1,0	-0,1
Нішеві порти					
Білгород- Дністровський	1,0	0,9	0,6	0,5	-0,4
Ізмаїл	8,5	2,9	3,1	5,7	2,8
Октябрьськ	3,0	2,2	6,8	6,5	4,3
Скадовськ	1,0	0,2	0,1	0,1	-0,1
Усть-Дунайськ	4,0	0,1	0,1	0,1	0
Херсон	5,0	3,1	3,9	3,7	0,6
Южний	40,0	22,7	47,4	39,3	16,6

*Складено за даними [6, с. 38].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Myshchak, I. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 34-43. <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.
2. Глушко О. В., Гришова І. Ю., Лагодієнко Н. В. Ефективний методичний інструментарій прогнозування фінансово-економічної стійкості. Актуальні проблеми економіки. 2017. №1. С. 359-366.
3. Гришова І, Шестаковська Т, Янь Хуаньхуань. Роль фінтех бізнесу у розвитку цифрової економіки України. Цифрова економіка: тренди та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.]. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 61-64.
4. Про морські порти України: закон України від 17 трав. 2012 р. № 4709-VI із змінами. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 7. Ст. 65. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>.
5. Стратегія розвитку морських портів України на 25 років. Проект. URL: <http://fritukr.org.ua/home/zakonodavstvo/galuz-morskogo-transportuu/postanovi-kmu/623-strategiya-rozvitku-morskikh-portiv-ukrajini-na-25-rokiv>.
6. Офіційний сайт Державного підприємства "Адміністрація морських портів України". URL: <http://www.uspa.gov.ua/> (дата звернення 20.04.2019).

REFERENCES

1. Myshchak, I. (2018). Problemy i perspektyvy zakonodavchoho zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku v Ukraini [Problems and prospects of legislative support of innovative development in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy - Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (6), 34-43. <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.
2. Hlushko, O. V., Hryshova, I. Yu., Lahodiyenko, N. V. (2017). Efektyvnyy metodychnyy instrumentariy prohnouzuvannya finansovo-ekonomichnoyi stiykosti [An effective methodological toolkit for forecasting financial and economic sustainability]. *Aktual'ni problemy ekonomiky - Actual problems of economy*, 1, 359-366. [in Ukrainian].
3. Gryshova, I, Shestakov'ska, T, Khuan'khuan', Yan'. (2018). Rol' fintekh biznesu u rozvytku tsyfrovoyi ekonomiky Ukrainy [The role of fintech business in the development of Ukraine's digital economy]. *Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy : materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi - Digital Economics: Trends and Prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference [Ternopil', 25 zhovtnya 2018 r.]*. Ternopil': Osadtsa Yu. V., 2018. 61-64.
4. Pro mors'ki porty Ukrainy: zakon Ukrainy vid 17 trav. 2012 r. # 4709-VI iz zminamy [On the seaports of Ukraine: the law of Ukraine.]. (2012) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2013. # 7. St. 65. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>. [in Ukrainian].
5. Stratehiya rozvytku mors'kykh portiv Ukrainy na 25 rokiv. Proekt [Strategy of development of seaports of Ukraine for 25 years. Project]. (n.d.). URL: <http://frt ukr.org/ua/home/zakonodavstvo/galuz-morskogo-transportuu/postanovi-kmu/623-strategiya-rozvitku-morskikh-portiv-ukrajini-na-25-rokiv>. [in Ukrainian].
6. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoho pidpryyemstva "Administratsiya mors'kykh portiv Ukrainy" [Official site of the State Enterprise "Administration of Seaports of Ukraine"]. (2019). URL: <http://www.uspa.gov.ua>. [in Ukrainian].

УДК 332

JEL classification: L83, O16

Аліна САКУН

кандидат економічних наук,
доцент,
Херсонський державний аграрний
університет, Україна

Тетяна ГАКАЛ

аспірантка,
Херсонський державний аграрний
університет, Україна

© Аліна Сакун, Тетяна Гакал, 2019

Отримано: 12.02.2019 р.
Прорецензовано: 26.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Аліна Сакун (Україна)
Тетяна Гакал (Україна)

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація

Україна втрачає свою конкурентоздатність на агропродовольчих через неефективне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. Одним із шляхів підвищення ефективності національної економіки є диверсифікація територіального розвитку, де одним з пріоритетних напрямів виступає зелений туризм

Метою статті є дослідження проблем зеленого туризму як фактору диверсифікації розвитку сільських територій.

В статті визначено, що напрямками діяльності в межах виходу з вузькоспеціалізованого виробництва в умовах сільської місцевості є: переробка сільськогосподарської продукції, сільський туризм, торгівля, побутові послуги, народні ремесла і промисли. Зазначенні види діяльності є по суті суміжними стосовно до сільськогосподарського виробництва, сприяють отриманню додаткових доходів селян, покращують якість життя на селі. Диверсифікація економіки села супроводжується синергетичним ефектом. Синергетичний ефект нових видів виробництв та проявляється в 4-х напрямках – синергізм продажу, оперативний синергізм, інвестиційний синергізм, синергізм менеджменту.

Сакун А., Гакал Т. Зелений туризм як пріоритет диверсифікації територіального розвитку України. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 200-207.

Ключові слова: синергізм; диверсифікація; територіальний розвиток; сільські території; зелений туризм.

UDC 332

JEL classification: L83, O16

Alina SAKUN

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Kherson State Agrarian University, Ukraine*

Tetiana HAKAL

*PhD Student,
Kherson State Agrarian University, Ukraine*

© Alina Sakun, Tetiana Hakal, 2019

Received: 12.02.2019

Revised: 26.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Alina Sakun (Ukraine)
Tetiana Hakal (Ukraine)

GREEN TOURISM AS A PRIORITY OF THE DIVERSIFICATION OF THE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract

Ukraine is losing its competitiveness to agri-food due to inefficient use of the agricultural sector's resource potential. One of the ways to increase the efficiency of the national economy is to diversify territorial development, where green tourism is one of the priority areas

The purpose of the article is to explore the problems of green tourism as a factor in the diversification of rural development.

The article determines that the directions of activity within the limits of the exit from the specialized production in the conditions of rural areas are: processing of agricultural products, rural tourism, trade, consumer services, folk crafts and crafts. These activities are essentially related to agricultural production, contribute to the income of the peasants, improve the quality of life in the countryside. The diversification of the rural economy is accompanied by a synergistic effect. Synergetic effect of new types of production and manifests itself in 4 directions - synergy of sales, operational synergism, investment synergism, management synergism.

Sakun A., Gakal T. Green tourism as a priority of diversification of territorial development of Ukraine. *Economic analysis*, 29 (1), 200-207.

Keywords: synergism; diversification; territorial development; country territories; green tourism.

Вступ

Одною з причин низької ефективності аграрного бізнесу в Україні є безрезультатне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. Через це Україна втрачає конкурентоздатність на агропродовольчих ринках та ризикує стати країною «втрачених можливостей» в агропромисловому комплексі. Науковці погоджуються, що одним із шляхів підвищення ефективності національної економіки загалом виступає диверсифікація територіального розвитку, де одним з пріоритетних напрямів виступає зелений туризм [1-10]. Увага на проблемах розвитку суб'єктів зеленого туризму є неодмінною реакцією на виклики довколишнього середовища, що передбачає зміцнення динамічної конкурентоспроможності в просторово-часовому вимірі. Розвиток суб'єктів аграрного бізнесу обумовлюється особливостями цього виду економічної діяльності, серед яких сезонність, територіальна розгалуженість об'єктів надання послуг, наявність тісних взаємозв'язків із представниками інших галузей економіки, переважна орієнтація на споживачів із середнім та високим рівнем доходів, потреба в залученні до процесу надання туристичних послуг посередників, глобалізаційний характер розвитку туристичної галузі, надмірна залежність від стану об'єктів інфраструктури, високий рівень галузевої спеціалізації видів туризму, обов'язковість умови гарантування належного рівня безпеки туристів, потужний

соціально-культурний аспект туристичної галузі, пов'язаність із використанням природних ресурсів та екосистем [1; 2].

Проблеми зеленого туризму набувають актуальності із розвитком та провідною роллю аграрної сфери в національній економіці України. Останнім часом щораз більше наукових праць відомих вчених-аграрників, серед яких Барна М. Ю., Білецька І. М., Галицький О. М., Гнатєва Т. П., Гришова І. Ю., Давидюк О. О., Дяченко О. П., Забарна Л. В., Кравчук А. О., Ніколюк О. В., Панюк Т. П., Стоянова-Коваль С. С., Язлюк Б. О. [1-10], присвячено проблемам розвитку зеленого туризму. Проте зелений туризм як фактор диверсифікації територіального розвитку розглянуто недостатньо, що зумовило вибір напряму досліджень та підкреслює його актуальність.

Мета статті

Мета статті – узагальнити проблеми зеленого туризму як фактору диверсифікації територіального розвитку.

Виклад основних результатів дослідження

Відомо, що з економічної точки зору диверсифікація (від лат. *Diversus* – різний і *facere* – робити) – це одночасний розвиток декількох або багатьох, невзаємопов'язаних технологічних видів виробництва і (або) послуг [3]. Соціальний напрямок диверсифікації містить збереження і створення нових робочих місць. Саме цьому напрямку присвячена значна увага в соціально-економічній політиці країн ЄС. Наприклад, у директиві № 509/2006 ЄС (від 20 березня 2006 р.) одним із напрямків соціально-аграрної політики розвитку сільських територій висунута диверсифікація видів зайнятості з метою створення альтернативних видів діяльності. До характерних рис стратегічних мотивів диверсифікації належить пристосування до кон'юнктури ринку, зливання і поглинання компаній, участь у держзамовленнях.

Усе це показує, що методологія і понятійний апарат диверсифікації в туристичній сфері аграрного бізнесу поки що вивчені недостатньо. Диверсифікація в літературі нерідко ховається за поняттям «багатопрофільне виробництво», «агропромислова інтеграція і кооперація», «основні і підсобні виробництва і промисли», «джерела додаткових доходів». На нашу думку, для успішної диверсифікації економіки сільських територій необхідно враховувати інтереси всіх сільських поселень, де відображаються спільні для всіх пріоритетні напрями, зокрема зеленого туризму.

Як обґрунтовано доводять вчені Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (ННЦ ІАЕ), фактор диверсифікації економіки сільських територій закладений у самій основі

сільського життя – різноманітних традиціях праці на землі, пов'язаних з природою. Природно-географічний фактор з урахуванням середовища значно впливає на менталітет селян у різних регіонах – помітні відмінності в житті і в праці селян сходу і заходу, півночі і півдня. Менталітет селян є одним із головних виявів історичного фактору, впливає на розвиток економіки загалом, агроекономіки, що визначає традиції агродиверсифікації [4-7].

Одним із важливих видів диверсифікації в аграрній сфері Лівінський А. І. та Ніколюк О. В. називають соціально-культурні аспекти реновації, зокрема об'єктів житлового і культурно-побутового призначення, оскільки одна із ключових задач соціального облаштування села – суттєве покращення умов життя населення [9].

Термін «диверсифікація» використовується, як правило, стосовно організації і є напрямком розвитку, при якому реалізується стратегія виходу на нові ринки збуту з точки зору товарного асортименту, географії, клієнтського сегменту. Суб'єкти агробізнесу використовують механізми диверсифікації, коли необхідно досягти ефективного управління ризиками, підвищити конкурентоспроможність, масштаби діяльності, досягти цільових показників прибутку. Для цих цілей вони створюють новий напрямок виробничо-збутової діяльності, формують ще одну виробничу структуру або поглинають існуючі, створюють інтегровані структури тощо [7; 10].

Гостра необхідність у розвитку різних галузей у територіальній економічній системі з'явилася, коли найбільший економічний занепад і відтік людських ресурсів зачепив міста з моноекономічною структурою. Диверсифікація економіки території спрямована на розвиток різних галузей і відхід від вузької спеціалізації. На відміну від диверсифікації виробництва, диверсифікація економіки регіону:

- стосується сукупності бізнес-структур, що працюють на одній території;
- потребує державного регулювання економічних, фінансових, організаційних відносин, які беруть участь у зміні галузевої структури;
- призводить до змін, що стосуються структури зайнятості і сукупного продукту.

При існуючих відмінностях вітчизняні вчені знаходять й спільні риси, а саме – диверсифікація територіальної економічної підсистеми є реакцією на проблеми економічного розвитку і полягає в досягненні різноманітності випуску продукції, виході на нові ринки збуту, розширенні видів виробничо-збутової діяльності [7].

Диверсифікація економіки сільських територій є важливим механізмом її успішного розвитку, досягненням економічної і соціальної ефективності. Поряд з проблемами монофункціональних міст у

різних селах і сільських муніципальних районах також існує велика залежність від природного виду виробничої і господарської діяльності, яка робить всю економічну систему певних сіл і міст вкрай нестійкою. Але, на відміну від міст з єдиним містотвірним підприємством, село як соціально-територіальна форма спільності людей від початку створене за принципом виробничої спеціалізації. Аграрна сфера завжди виконувала функції постачальника сільських ресурсів. Його економічна, соціальна, організаційна діяльність сформована таким чином, щоб село могло виконувати такі функції, як: виробництво сільськогосподарської сировини; підтримання екологічної рівноваги; постачання робочої сили для міст; збереження культурної спадщини тощо. У значній частині наукових досліджень, присвячених проблемам диверсифікації сільської економіки, особливе місце відводиться агротуризму, що припускає використання природних, культурних, історичних ресурсів села, для створення туристичного продукту, перевагами якого є його низька собівартість і доступність для широких шарів населення. Туристам можуть бути запропоновані якісні послуги по розміщенню в сільських будинках: їжа з натуральних і екологічно чистих продуктів, можливість збирання грибів, ягід, рибалка.

Розвиток агротуризму сприяє не тільки підвищенню зайнятості сільського населення і покращенню якості його життя, але й приводить до відродження депресивних сільських територій і

зростання виробництва сільськогосподарської продукції на фермах, використовуваних у цій сфері послуг. Справді, зростаючий потік туристів спричинить збільшення попиту на місцеву якісну і хоча б відносно екологічно чисту сільгосппродукцію, що в перспективі повинно привести і до зростання відповідної пропозиції [9; 10].

Попри сільськогосподарську виробничу спеціалізацію сільських поселень і сільських муніципальних районів, яка є її важливою суспільною функцією, останнім часом спостерігається стійка тенденція скорочення сільськогосподарської зайнятості, що залежить від загальних тенденцій міграції населення в Україні. Як показують статистичні дослідження, спостерігається чітка тенденція скорочення сільськогосподарської зайнятості при високій стабільності чисельності сільського населення. За десятилітній період різниця між цими двома показниками склала 4,1 %, що в абсолютному вираженні у 2018 р. становило 11614 тис. чол. Цей стан справ може бути поясненим такими причинами:

- збільшення безробіття серед сільського населення;
- збільшення несільськогосподарських видів діяльності на селі;
- дія обох факторів [6].

Таблиця 2. Динаміка частки зайнятих у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві та проживаючих у сільській місцевості в Україні

Показники зайнятості	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Чисельність зайнятих у сільському господарстві, тис. осіб.	8996	7381	6675	6656
Частка зайнятих у сільському господарстві, у суспільній чисельності зайнятих, %	13,9	11,1	9,8	9,8
Частка сільського населення в суспільній чисельності населення, %	26,9	27,0	26,9	26,9
Різниця між часткою сільського населення і часткою зайнятих у сільському господарстві, у суспільній чисельності зайнятості, відсоткові пункти	13,0	15,9	17,1	17,1
Чисельність населення, що проживає в сільській місцевості і не зайнятих у сільському господарстві, тис. осіб.	8414	10573	11647	11614

*Складено за даними [7; 10].

Що стосується збільшення несільськогосподарських видів зайнятості, то воно дійсно спостерігається і відбувається за рахунок збільшення робочих місць у соціальній інфраструктурі, торгівлі, державному управлінні і місцевому самоуправлінні, фінансовій сфері. Це важливі сфери для комплексного розвитку сіл, але все ж таки підкреслюємо його виробничий

характер. Диверсифікація як механізм розвитку села тоді стає результативним, коли збільшується її виробничий потенціал.

Неможливо ігнорувати обмеження об'єктивного характеру, такі, як кількісний і якісний склад робочої сили, ємності основних ринків збуту і їх близькість, слабкість інноваційної складової виробництва. Розробляючи механізми

диверсифікації, важливо розуміти, що вона повинна мати питомий характер стосовно сільськогосподарського виробництва і сільського способу життя. На наш погляд, напрямками діяльності в межах виходу з вузькоспеціалізованого виробництва в умовах сільської місцевості є: переробка сільськогосподарської продукції, сільський туризм, торгівля, побутові послуги, народні ремесла і промисли.

Зазначенні види діяльності є по суті суміжними стосовно до сільськогосподарського виробництва, сприяють отриманню додаткових доходів селян, покращують якість життя на селі. При цьому характерною є ще одна важлива якість – розвиток всієї сукупності цих напрямків діяльності має синергетичний характер. Поява ефекту синергії створює передумови для зростання ефективності економіки, сприяє створенню більшої конкурентоздатності території і є єдиною перевагою, яка недоступна для повторення жодним його конкурентом, дозволяє запустити механізми розвитку по принципу комплементарної ефективності. Синергетика встановлює правила становлення внутрішньо узгодженого цілого із різномірних елементів, їх кооперації, співробітництва, взаємодії, стійкого спільного розвитку.

Економічну сутність синергізму було визначено [3] як можливість того, що результат спільних зусиль декількох бізнес-одиниць перевищить підсумковий показник їх самостійної діяльності. Науковці розглядають синергетичний ефект відносно організації, але отриманні ними висновки застосовують і для територіальної економіки. Наявність синергізму засновано на економічних вигодах від ефекту масштабу (збільшення завантаженості спільно використовуваних виробничих потужностей, використання спільного персоналу, об'єднання збутових зусиль і т. д.)

Згідно з класифікацією існує чотири види синергізму:

1. Синергізм продажів – проявляється, коли бізнес-структура, реалізуючи декілька товарів, використовує одні і ті ж самі канали розподілу і збуту.

2. Оперативний синергізм – є результатом більш ефективного використання основних і оборотних коштів, робочої сили, розподілу накладних витрат і т. д.

3. Інвестиційний синергізм – цей вид синергізму є наслідком спільного використання виробничих потужностей, загальних запасів сировини, переносу витрат на Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) з одного продукту на інший, використання одного і того ж обладнання.

4. Синергізм менеджменту – ефект синергізму менеджменту проявляється в

управлінні. Менеджери виявляють, що досвід і знання, накопичені раніше, можуть допомогти у вирішенні нових проблем, що виникають при виході бізнес-структур на нові ринки.

Необхідність використання синергетичного ефекту в розвитку економіки села підтверджується залученням до Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (від 17 жовтня 2013 р. № 806-р.) і прийнятої до реалізації Міністерством аграрної політики і продовольства України, державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158).

У вказаній програмі одним із напрямків державної політики в області стійкого розвитку сільських територій є «диверсифікація сільської економіки, політика підвищення зайнятості і доходів сільського населення, яка припускає створення в сільській місцевості максимально можливого набору різномірних господарських форм і видів діяльності, задовольняючи потреби населення у сфері зайнятості. Серед них розробники програми виділили сферу рекреаційної і природоохоронної діяльності, агро- і екологічний туризм, сільський готельний бізнес, підсобні промислові організації і народні промисли, лісопромислові, водогосподарчі і будівельні комплекси, а також виробництво місцевих будівельних матеріалів.

Розглянемо на прикладі сільського туризму (агротуризму) як одного із напрямків диверсифікації дію 4-х напрямків синергізму на економіку сільських територій (таблиця 3). Агротуризм або сільський туризм – відпочинок у сільській місцевості (в селах, хуторах, у зручних сільських будівлях, в агрооселях), в ході якого туристи деякий час ведуть сільський спосіб життя, знайомляться з місцевою культурою і місцевими традиціями, беруть участь у традиційній сільській праці.

Як ми бачимо, сільський туризм, який став звичайною практикою в межах сільської території, спроможний забезпечити:

- підвищення зайнятості сільського населення;
- підвищення рівня доходів селян;
- подальший розвиток інфраструктури села;
- підвищення соціальної активності мешканців сільських територій.

Але, на відміну від диверсифікації в бізнес-структурах, прийняте рішення розвитку несільськогосподарських видів діяльності і управління цим процесом неможливе без органів місцевого самоуправління. Роль структур муніципального управління на рівні району і поселень у розвитку диверсифікаційних можливостей сільських територій велика і визначається низкою факторів.

Таблиця 3. Синергетичні ефекти розвитку агротуризму

Види синергізму	Вияви синергізму	Ефект для економіки сільських територій
Синергізм продаж	Використання каналів збуту послуг агротуризму для реалізації екологічно чистої продукції туристам	Збільшення об'єму продажів сільськогосподарської продукції, розвиток торговельно-закупівельної діяльності та інфраструктури
Оперативний синергізм	Створення додаткової зайнятості, альтернативне використання особистого підсобного господарства	Ріст зайнятості і самозайнятості переважно сімейного типу, зростання доходів населення
Інвестиційний синергізм	Вкладення в елементи благополуччя сільських готельних садиб створюють позитивний імідж села	Поліпшення житлових умов, благополуччя місць загального користування поселень, розвиток комунальної інфраструктури
Синергізм менеджменту	Управління на рівні господарських суб'єктів, а також органів місцевого управління, що використовується для диверсифікації економіки села	Зростання професіоналізму і збільшення компетенцій управлінських структур, підвищення ефективності праці менеджерів і, як наслідок, підвищення управлінського і підприємницького потенціалу сільського населення.

* Складено автором.

По-перше, сучасна економічна система є регульованою і відчуває на собі значний вплив державної і місцевої економічної політики, починаючи з цілепокладання регіональних і місцевих програм диверсифікації економіки сільських територій.

По-друге, розвиток несільськогосподарських видів діяльності (агротуризм, підсобні промислові організації, народні промисли, виробництво місцевих будівельних матеріалів) потребує інвестиційних вкладів, які нерідко відсутні у господарських суб'єктів і потенційних підприємців. Місцева влада в цих умовах повинна сформувати механізм інвестиційної підтримки нових виробництв.

По-третє, просування на ринок нової для певної території продукції і послуг потребує підтримки інформаційного характеру. Розрізненням виробникам, що діють у сільських поселеннях, важко організувати канали збуту і вийти на ринок з новими пропозиціями. Місцеві органи влади, використовуючи управлінський потенціал і адміністративні ресурси, повинні надавати інформаційну підтримку місцевим виробникам.

По-четверте, на етапі створення нових виробництв несільськогосподарського типу часто необхідне навчання і консультування місцевого населення. Зважаючи на малу територіальну і професійну мобільність, характерну для сільських жителів, допомога органів місцевого

самоуправління в навчанні і інформуванні є важливим компонентом у політиці диверсифікації економіки села.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Диверсифікація економіки сільської території є фактором її стійкого розвитку, а також необхідною умовою зростання зайнятості населення. В умовах скорочення зайнятості сільського господарства серед сільського населення, що стабільно спостерігається останніми 10 роками, розвиток несільськогосподарських видів діяльності дозволяє створити допоміжні робочі місця, вийти на нові ринки збуту, використовувати резерви сільської економіки.

Диверсифікація економіки села супроводжується синергетичним ефектом. Попри те, що теоретико-методологічні основи синергізму в економіці від початку формувались на рівні організацій, вони також справедливі і стосовно територіальної економіки. Синергетичний ефект нових видів виробництв (агротуризм, народні промисли, мініпереробні промисли підприємств, виробництво місцевих будівельних матеріалів) проявляється в 4-х напрямках – синергізм продажу, оперативний синергізм, інвестиційний синергізм, синергізм менеджменту. Варто при організації нових виробництв на селі оцінити, спрогнозувати і спланувати синергетичні ефекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білецька І. М. Розвиток підприємств туризму на інноваційних засадах: теорія, методологія, практика : монографія. Івано-Франківськ : ТрЕН, 2018. 288 с
- Білецька І. М., Барна М. Ю. Теоретико-методичні засади та організаційно-економічний механізм розвитку підприємств туризму на інноваційних засадах. Функціонування та перспективи розвитку туристичної галузі України. Львів : Видавництво ЛТЕУ, 2018. 367 с.
- Гришова І. Ю. Проблемы инвестиционного обеспечения развития туристическо-рекреационных комплексов Украины. *Актуальные проблемы аграрной науки и пути их решения*. Кенель. 2016. С.598-601.
- Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Роль консюмеризму в соціально-економічних процесах. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С.75-82
- Кравчук А. О. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку суб'єктів агробізнесу в регіонах України. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. Том 18. № 3. С. 45-52.
- Кравчук А. О. Сільський туризм як стратегічний напрям диверсифікації операційної діяльності суб'єктів аграрного сектору Одещини. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. Том 17. № 3. С.42-49.
- Забураний С. В. Розвиток туристичної діяльності у сільській місцевості України. *Економіка АПК*. 2014. № 4. С. 100-105.
- Дерій Ж. В., Галицький О. М., Лівінський А. І. Удосконалення механізмів державного управління та регулювання розвитку аграрного виробництва України. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. № 3. С. 51-62
- Лівінський А. І. Закордонний досвід регулювання діяльності аграрних виробників у контексті реновації вітчизняної аграрної економіки. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. № 4. С. 85- 93. ISSN 2415-8453.
- Кушнір С. О. Державна підтримка агропромислового комплексу України. *Український журнал прикладної економіки*. Тернопіль, 2017. Том 2 №1. С. 48-56.
- Гришова, І. Ю., Конюхов Ю. М. Оцінка міграційних потоків як фактору трансформації соціально-економічної сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 1. С. 50-58. ISSN 2415-8453
- Gryshova I. Yu., Mityay O. V., Gnatyeva T. M. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 2. С. 25-35. ISSN 2415-8453.

REFERENCES

- Bilets'ka, I. M. (2018). *Rozvytok pidpryyemstv turyzmu na innovatsiynykh zasadakh: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Development of tourism enterprises on innovative grounds: theory, methodology, practice]. Ivano-Frankivs'k : TrEN. [in Ukrainian].
- Bilets'ka, I. M., & Barna, M. Yu. (2018). *Teoretyko-metodychni zasady ta orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm rozvytku pidpryyemstv turyzmu na innovatsiynykh zasadakh. Funktsionuvannya ta perspektyvy rozvytku turystychnoyi haluzi Ukrayiny* [Theoretical and methodological foundations and organizational and economic mechanism of tourism enterprises development on innovative grounds. Functioning and prospects of development of tourist industry of Ukraine]. L'viv : Vydavnytstvo LTEU. [in Ukrainian].
- Gryshova, Y. Yu. (2016). Problemy investitsyonnoho obespecheniya razvitiya turystychesko-rekreatsyonnykh kompleksov Ukrainy [Problems of investment support for the development of tourist and recreational complexes of Ukraine]. *Aktual'nye problemy ahrarnoy nauki i puti ikh resheniya – Actual problems of agrarian science and ways of their solution*. Kenel', 598-601. [in Russian].
- Gryshova, I. Yu., & Shestakovs'ka T. L. (2016). Rol' konsyumerizmu v sotsial'no-ekonomichnykh protsesakh [The role of consumerism in socio-economic processes]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 75-82 [in Ukrainian].
- Kravchuk, A. O. (2014). Sil's'kyy zelenyy turizm yak perspektyvnyy napryam rozvytku subyektiv ahrbiznesu v rehionakh Ukrayiny – Rural green tourism as a promising direction of development of agribusiness subjects in the regions of Ukraine. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 18(3), 45-52. [in Ukrainian].
- Kravchuk, A. O. (2014). Sil's'kyy turizm yak stratehichnyy napryam dyversyfikatsiyi operatsiynoyi diyal'nosti sub"yektiv ahrarnoho sektoru Odeshchyny [Rural tourism as a strategic direction of diversification of operational activity of subjects of agrarian sector of Odesa region]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 17(3), 42-49. [in Ukrainian].
- Zaburanny, S. V. (2014). Rozvytok turystychnoyi diyal'nosti u sil's'kyy mistsevoosti Ukrayiny [Development of tourist activity in rural Ukraine]. *Ekonomika APK*, 4, 100-105. [in Ukrainian].

8. Deriy, Zh. V., & Halyts'kyy, O. M., & Livins'kyy A. I. (2017). Udoshkonalennya mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnya ta rehulyuvannya rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva Ukrainy [Improvement of mechanisms of state administration and regulation of development of agrarian production of Ukraine]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 2(3), 51-62. [in Ukrainian].
9. Livins'kyy, A. I. (2017). Zakordonnyy dosvid rehulyuvannya diyal'nosti ahrarnykh vyrobnykiv u konteksti renovatsiyi vitchyznyanoyi ahrarnoyi ekonomiky [Foreign experience of regulating the activity of agricultural producers in the context of renovation of the domestic agrarian economy]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 2(4), 85- 93. ISSN 2415-8453. [in Ukrainian].
10. Kushnir, S. O. (2017). Derzhavna pidtrymka ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [State support of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 2(1), 48-56. [in Ukrainian].
11. Gryshova, I. Yu., & Konyukhov, Yu. M. (2016). Otsinka mihratsiynykh potokiv yak faktoru transformatsiyi sotsial'no- ekonomichnoyi sfery [Estimation of migration flows as a factor of transformation of socio-economic sphere]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 1, 50-58. [in Ukrainian].
12. Gryshova, I. Yu., & Mityay, O. V., & Gnatyeva, T. M. (2016). Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 1(2), 25-35. [in Ukrainian].

УДК 658

JEL classification: M31, I20

В. Негоденко (Україна)
М. Варгатюк (Україна)
М. Щербата (Україна)

В. НЕГОДЕНКО

кандидат економічних наук,
старший викладач,
кафедра фінансового аналізу і аудиту,
Київський національний торговельно-
економічний університет, Україна

М. ВАРГАТЮК

аспірант,
кафедра обліку та оподаткування,
Одеський державний аграрний університет,
Україна

М. ЩЕРБАТА

кандидат економічних наук,
викладач,
кафедра маркетингу,
Одеська національна академія харчових
технологій, Україна

© В. Негоденко,
М. Варгатюк,
М. Щербата, 2019

Отримано: 04.02.2019 р.
Прорецензовано: 20.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «БЕНЧМАРКІНГ»

Анотація

Постійна змінність зовнішнього середовища ускладнює процес ведення економічної діяльності суб'єктами підприємництва. Це вимагає застосування нових методів управління бізнесом для забезпечення стійкого його розвитку та створення конкурентоспроможної продукції. Особливу увагу менеджменту варто звернути на ті концепції управління, які продемонстрували свою ефективність та потенціал. Серед таких методів варто виокремити бенчмаркінг як один із універсальних способів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств різних сфер господарювання.

Метою статті є узагальнення наукових підходів до поняття бенчмаркінгу як економічної категорії та визначення авторської позиції щодо її сутності.

В статті наведено наукові концепції визначення сутності бенчмаркінгу як економічної категорії, з'ясовано, що існує значна кількість концепцій розгляду цієї дефініції, встановлено універсальну природу даного поняття, оскільки бенчмаркінгу на сьогодні вже використовується у роботі не лише підприємств, але і при організації управління окремими сферами, територіями і т. д. У статті запропоновано використовувати два підходи до розгляду сутності бенчмаркінгу: статичний та динамічний, що дає можливість визначити цю категорію, з одного боку, як метод управління, а, з іншого, як детермінований зовнішніми та внутрішніми умовами постійний та змінний процес. У результаті дослідження запропоновано бенчмаркінг розглядати як метод управління, сутність якого полягає у виокремленні кращого досвіду роботи економічних агентів, насамперед суб'єктів підприємницької діяльності, та використання його у роботі інших підприємств, установ, організацій.

Негоденко В., Варгатюк В., Щербата М. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії «бенчмаркінг». *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 208-214.

Ключові слова: бенчмаркінг; маркетинг; менеджмент; категорія; сутність.

UDC 658

JEL classification: M31, I20

V. NEGODENKO

*PhD in Economics,
Senior Lecturer,
Department of Financial Analysis and Audit,
Kyiv National University of Trade and Economics,
Ukraine*

M. VARGATYUK

*PhD Student,
Department of Accounting and Taxation,
Odessa State Agrarian University, Ukraine*

M. SHCHERBATA

*PhD in Economics,
Lecturer
Department of Marketing,
Odessa National Academy of Food Technology,
Ukraine*

© V. Negodenko, M. Vargatiuk, M. Shcherbata,
2019

Received: 04.02.2019

Revised: 20.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

V. Negodenko (Ukraine)
M. Vargatiuk (Ukraine)
M. Shcherbata (Ukraine)

THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINING THE ESSENCE OF A BENCHMARKING CATEGORY

Abstract

The constant variability of the external environment complicates the process of conducting economic activity by business entities. This requires the application of new methods of business management to ensure its sustainable development and to create competitive products. Management should pay particular attention to those management concepts that have demonstrated their effectiveness and potential. Among these methods, benchmarking should be singled out as one of the universal ways of increasing the level of competitiveness of enterprises of different spheres of management.

The purpose of the article is to summarize scientific approaches to the concept of benchmarking as an economic category and to determine the author's position on its essence.

The article presents the scientific concepts of defining the essence of benchmarking as an economic category, revealed that there are a considerable number of concepts for consideration of this definition, establishes the universal nature of this concept, since benchmarking is already used in the work of not only enterprises, but also in the organization of management of individual spheres, territories, etc. The article proposes to use two approaches to considering the essence of benchmarking: static and dynamic, which makes it possible to define this category on the one hand, as a method of management, and, on the other, as determined by external and internal conditions, a constant and variable process. As a result of the research, it is proposed to consider benchmarking as a management method, the essence of which is to distinguish the best experience of economic agents, especially business entities, and to use it in the work of other enterprises, institutions and organizations.

Negodenko V., Vargatiuk M., Shcherbata M. Theoretical aspects of determining the essence of a benchmarking category. *Economic analysis*, 29 (1), 208-214.

Keywords: benchmarking; marketing; management; category; essence.

Вступ

Розвиток підприємств на сьогодні відбувається у складних умовах постійних трансформацій світової економіки, що прямо або опосередковано впливає і на функціонування систем національних господарств усіх країн. Постійна змінність зовнішнього середовища ускладнює процес ведення економічної діяльності суб'єктами підприємництва. Це вимагає застосування нових методів управління бізнесом для забезпечення стійкого його розвитку та створення конкурентоспроможної продукції. Окреслені завдання є актуальними як для нових підприємств, які лише планують виходити на нові ринку з власними товарами, так і для суб'єктів господарювання, у роботі яких використовуються консервативні методи управління, що були ефективними раніше.

Саме тому пошук нових методів управління стає актуальним для керівництва підприємств. Особливу увагу менеджменту варто звернути на ті концепції управління, які продемонстрували свою ефективність та потенціал. Серед таких методів варто виокремити бенчмаркінг як один із універсальних способів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств різних сфер господарювання.

Питання дослідження сутності методу бенчмаркінгу та його потенціалу до підвищення рівня стійкості підприємств вивчалися у наукових працях Бихової О., Гераськіної І., Гончарук А., Гришової І., Костюка М., Курдюмова І., Левандовської Ю., Морщенок Т., Панчишин Т., Ніколюк О., Стоянової-Коваль С., Шабатури Т., Щербатої М. та ін.

Проте значна кількість наукових підходів та концепцій розгляду бенчмаркінгу ускладнює розуміння його сутності, основних ознак та ролі у системі управління суб'єктами господарювання. Відповідно, така ситуація зумовлює необхідність формування авторської позиції щодо сутності цієї економічної категорії.

Мета статті

Метою статті є узагальнення наукових концепцій розгляду бенчмаркінгу як економічної категорії та визначення авторської позиції щодо її сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні, як вже зазначалося, у наукових роботах сформульовано значну кількість різних концепцій до розгляду сутності бенчмаркінгу. Його особливості вивчаються в різних наукових дослідженнях для підвищення ефективності функціонування не лише підприємств, але і окремих сфер економіки і навіть регіонів. Наприклад, Бихова О. М. розглядає особливості використання бенчмаркінгу в системі управління банку і зазначає, що бенчмаркінг можна розглядати як процес зіставлення продукту (послуги) та бізнес-процесів банку з продуктами (послугами) та бізнес-процесами банків-лідерів, кращих кредитних установ, партнерів з метою запозичення кращого досвіду в різних сферах діяльності та його адаптації для отримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг [1, с. 16].

У свою чергу Панчишин Т. В. досліджує особливості застосування методології бенчмаркінгу в публічному управлінні. Вчений констатує, що бенчмаркінг у публічному управлінні – це комплекс дій для порівняльного аналізу показників розвитку територій, встановлення та оцінювання основних факторів, що впливають на ефективність управлінських рішень, з метою виявлення резервів підвищення рівня економічного та соціального розвитку територій [11, с. 85].

Костюк М. К. розглядає потенціал використання бенчмаркінгу в освітній сфері для підвищення ефективності роботи освітніх закладів. Автор, досліджуючи особливості використання цієї концепції, констатує, що бенчмаркінг – це постійний процес вивчення та оцінки товарів, послуг, а також досвіду виробництва найсерйозніших конкурентів або тих компаній, які є визнаними лідерами у їхньому сегменті [7, с. 9].

Глушко О. та Гришова І. Ю., вивчаючи особливості підвищення ефективності управління у сфері охорони навколишнього середовища, пропонують таке визначення: бенчмаркінг – технологія вивчення і впровадження кращих методів ведення ділових операцій, що допомагає відносно швидко і з меншими витратами вдосконалювати бізнес-процеси, що значно полегшує формулювання завдань комерційно-господарської діяльності підприємства, пошук слабких місць, а також дає змогу ефективно використовувати у своїй діяльності досвід та практичні результати партнерів і конкурентів [16].

У таблиці 1 наведено наукові концепції визначення сутності бенчмаркінгу як економічної категорії, що зустрічаються у науковій літературі.

Отже, наведені у таблиці 1 концепції розгляду бенчмаркінгу підтверджують наявність різних підходів до розгляду цього явища. Аналіз наведених трактувань свідчить також, що загалом сутність бенчмаркінгу пов'язана з процесами аналізу та залучення досвіду для підвищення ефективності управління.

Однак цілком зрозуміло, що сама сутність бенчмаркінгу є досить дискусійним питанням серед вчених. Його пропонують розглядати з різних аспектів: як технологію, як метод, як процес, як систему. Безумовно, всі запропоновані концепції є раціональними і будуть розкривати окремі аспекти бенчмаркінгу. У цьому випадку пропонуємо змінити сам підхід до визначення змісту цього явища і використати не об'єктний підхід, за якого сутність визначається через уточнення типу явища, що вивчається (наприклад, процес, система, модель, механізм, технологія, розробка і т. д.), а застосувати методологію статичного та динамічного підходів.

Використання статичного та динамічного підходів до розгляду бенчмаркінгу як окремого явища дає можливість узгодити різні концепції вивчення його сутності. Зокрема, використовуючи *статичний підхід*, бенчмаркінг можна розглядати як метод управління, підвищення ефективності функціонування конкретного об'єкта. У такому випадку, при використанні цієї концепції основна увага повинна фокусуватися на особливостях такого підходу, його перевагах, недоліках, специфічних рисах, що виникають у різних сферах застосування цього методу.

При *динамічному підході* бенчмаркінг необхідно вже розглядати як окремий процес, який відбувається у певному часовому відрізку, складається з низки окремих процесів, реалізація яких залежить також від системи різних чинників, зокрема специфічних рис того об'єкта, якість управління якого планується підвищувати. Таким чином динамічний підхід дозволяє розглядати бенчмаркінг як складну систему, яка постійно

розвивається, змінюється та залежить у своєму специфічних рис інших явищ.
функціонуванні від впливу низки конкретних

Таблиця 1. Наукові концепції дослідження сутності бенчмаркінгу

№ п.п.	Концепція	Джерело
1	Бенчмаркінг як напрямок сучасної економіки є злиттям методів і технологій менеджменту і маркетингу і є одним з фундаментальних бізнес-процесів сучасної компанії, що дозволяють системно підходити до виявлення ключових орієнтирів її розвитку і сприяють підвищенню ефективності корпоративного менеджменту [2, с. 324].	Гераськіна І. Н. Бенчмаркінг в системі сучасного менеджменту. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Экономика и экономические науки. 2008. С. 324-327.
2	Бенчмаркетинг – це метод управління ефективністю різних сфер діяльності (виробництва, збуту, логістики, фінансів, кадрової політики й ін.), заснований на порівняльному аналізі роботи компанії з кращими представниками галузі (або інших галузей), який полягає в оцінці власної і галузевої ефективності, ідентифікації та вивченні роботи галузевих лідерів і впровадження найкращих галузевих досягнень у свою діяльність [3, с. 253]	Гончарук А. Г. Бенчмаркетинг як метод управління ефективністю підприємства. Труды Одесского политического университета. 2007. вып. 1 (27). С. 253-257.
3	Бенчмаркінг – це збір і аналіз інформації про діяльність кращих підприємств, партнерів і конкурентів, про використовувані ними методи управління [8, с. 80].	Курдюмова І. М. Роль оцінки (бенчмаркінга) в організації взаємодії потребителя и производителя новшеств в образовании. Проблемы современного образования. 2011. № 5. С. 79-88.
4	Бенчмаркінг, з одного боку, передбачає аналіз і порівняння своїх показників з показниками інших підприємств (конкурентів, підприємств-лідерів), а з іншого – вивчення й впровадження успішного досвіду інших на своєму підприємстві [9, с. 46].	Левандовська Ю. О., Афанасьєва О. К. Бенчмаркінг як засіб підвищення конкурентоспроможності морських терміналів України. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2014. № 3 (48). С. 39-46.
5	Бенчмаркінг – це метод отримання конкурентних переваг або інструмент підвищення конкурентоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності за рахунок систематичного, безперервного пошуку, вивчення та адаптації до власних умов найкращих методів здійснення бізнес-процесів, за допомогою чого задовольняються потреби ринку та підвищується ефективність діяльності підприємства, що сприяє стабільному розвитку бізнесу в умовах нестійкого зовнішнього середовища [10, с. 537].	Морщенок Т. С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 9. С. 533-540.
6	Бенчмаркінг – систематичний процес, спрямований на оцінку альтернатив, реалізацію стратегій і вдосконалення характеристик діяльності на основі вивчення успішних стратегій зовнішніх організацій-партнерів [12, с. 52].	Педак І. С. Бенчмаркінг як механізм порівняльного аналізу та запорука майбутнього регіонів. Учені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2017. № 1. Том 28 (67). С. 52-56.
7	Бенчмаркінг – це систематична діяльність підприємства, яка передбачає вивчення та використання передового досвіду підприємств визначеної галузі для поліпшення діяльності даного підприємства та завоювання ним бажаної конкурентної позиції на ринку [13, с. 154].	Христенко О. В., Манжос С. А. Застосування бенчмаркінгу в системі управління підприємством. Фінансовий простір. 2018. № 1 (29). С. 153-158.

*Складено автором.

Використання окремо статичного та динамічного підходів до розгляду бенчмаркінгу є доцільним лише при науковому обґрунтуванні його сутності. Для поглиблення теоретичних та прикладних засад використання бенчмаркінгу при дослідженні завжди використовується поєднання

методології обох методів, що дозволяє отримати більш ґрунтовні результати. На рис. 1 наведено концепцію використання статичного та динамічного підходів до розгляду бенчмаркінгу як економічної категорії.

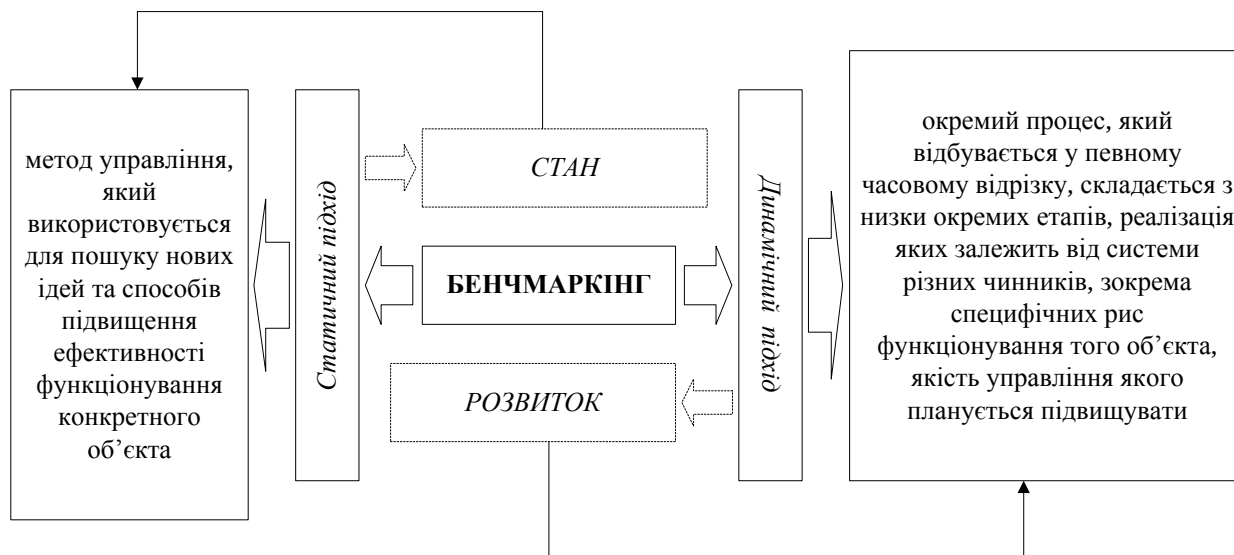

Рис. 1. Використання статичного та динамічного підходів до розгляду сутності бенчмаркінгу

*Складено автором за даними [4; 15; 16]

Враховуючи численні концепції трактування сутності категорії «бенчмаркінг» вважаємо, що насамперед бенчмаркінг варто розглядати як метод управління, концепцію підвищення ефективності роботи підприємства, а вже в деталізації цього методу використовувати динамічний метод дослідження. Таким чином: *бенчмаркінг – це метод управління, сутність якого полягає у виокремленні кращого досвіду роботи економічних агентів, насамперед суб'єктів підприємницької діяльності, та використання його у роботі інших підприємств, установ, організацій.* Таким чином, у цьому визначенні використано статичний підхід, оскільки було узагальнено та сформульовано загальний зміст бенчмаркінгу. На наше переконання, вже алгоритм такого методу, окремі сфери його використання, способи застосування у роботі різних суб'єктів господарювання доцільно розкривати через конкретизацію механізму такого методу, особливостей його запровадження, принципів роботи, тобто при подальшому поглибленні теоретичних аспектів функціонування бенчмаркінгу [15].

Ураховуючи наведене трактування бенчмаркінгу, можемо визначити його базові ознаки. До їх числа нами віднесено такі:

1) *результативність* – використання бенчмаркінгу спрямоване на отримання результатів від використання його методології для роботи економічних агентів;

2) *двоїста суб'єктність* – бенчмаркінг може бути використаний лише при пошуку найбільш еталонного зразка для отримання досвіду з подальшим його використанням у роботі іншого економічного суб'єкта;

3) *універсальність застосування* – бенчмаркінг можна використовувати у роботі окремих типів суб'єктів підприємницької діяльності, у функціонуванні окремих сфер національного господарства та у роботі інших макроекономічних систем;

4) *технологічність* – бенчмаркінг як окремий метод управління може бути ефективним лише при дотриманні базової технології його використання, при цьому можливо доцільно скористатися послугами відповідних консультантів;

5) *рекомендаційний характер* – використання бенчмаркінгу дає можливість отримати нову інформацію щодо впровадження змін у роботу окремих суб'єктів для підвищення ефективності їх функціонування, проте така інформація має рекомендаційний характер, є результатом

проведення дослідження, і їй не властива обов'язковість використання [14-16].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, у статті проаналізовано теоретичні наукові підходи до визначення сутності категорії «бенчмаркінг». Зокрема, з'ясовано, що існує значна кількість концепцій розгляду цієї дефініції. Також встановлено універсальну природу даного поняття, оскільки бенчмаркінг на сьогодні вже використовується у роботі не лише підприємств, але і при організації управління окремими сферами, територіями і т. д.

У статті запропоновано використовувати два підходи до розгляду сутності бенчмаркінгу: статичний та динамічний, що дає можливість визначити цю категорію, з одного боку, як метод управління, а, з іншого, як детермінований зовнішніми та внутрішніми умовами постійний та змінний процес. У результаті дослідження запропоновано бенчмаркінг розглядати як метод управління, сутність якого полягає у виокремленні кращого досвіду роботи економічних агентів, насамперед суб'єктів підприємницької діяльності, та використання його у роботі інших підприємств, установ, організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бихова О. М. Класифікація видів бенчмаркінгу в системі управління банками. *Економіка розвитку*. 2014. № 3 (71). С. 15-18.
2. Гераськіна І. Н. Бенчмаркінг в системі сучасного менеджмента. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Экономика и экономические науки*. 2008. С. 324-327.
3. Гончарук А. Г. Бенчмаркетинг як метод управління ефективністю підприємства. *Труды Одесского политического университета*. 2007. вып. 1 (27). С. 253-257.
4. Дубина М. В. Концептуальні до пізнання сутності методології як науки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2017. Вип. 53. С. 178-183.
5. Дубина М. В. Наукові підходи до визначення сутності неформальних чинників. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 2 (10). С. 22-28.
6. Костюк М. К. Актуальність впровадження концепції бенчмаркінгу на ринку освітніх послуг України. *Траектория науки. Экономические науки*. 2016. № 6 (11). С. 1-10.
7. Курдюмова І. М. Роль оцінки (бенчмаркінга) в організації взаємодії потреби і виробника нових в освіті. *Проблеми сучасного освіти*. 2011. № 5. С. 79-88.
8. Левандовська Ю. О., Афанасьєва О. К. Бенчмаркінг як засіб підвищення конкурентоспроможності морських терміналів України. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2014. № 3 (48). С. 39-46.
9. Морщенок Т. С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 9. С. 533-540.
10. Панчишин Т. В. Регіональний бенчмаркінг як інструмент муніципального та державного управління. *Наукові записки*. 2017. № 2 (55). С. 84-92.
11. Педак І. С. Бенчмаркінг як механізм порівняльного аналізу та запорука майбутнього регіонів. *Учені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2017. № 1. Том 28 (67). С. 52-56.
12. Тараєвська Л. С. Бенчмаркінг як інструмент відбору найбільш конкурентних проектів природоохоронного призначення. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 26-2. С. 39-42.
13. Христенко О. В., Манжос С. А. Застосування бенчмаркінгу в системі управління підприємством. *Фінансовий простір*. 2018. № 1 (29). С. 153-158.
14. Гришова І. Ю., Бондаренко В. М. Теоретико-методологічні основи управління реструктуризацією переробних підприємств аграрного виробництва. *Бизнес Информ*. 2015. № 9. С. 365-370.
15. Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. Чернівці: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. № 2. С. 195-204.
16. Глушко О. В., Гришова І. Ю. Ефективний методичний інструментарій прогнозування фінансово-економічної стійкості. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. №1. С. 359-366.

REFERENCES

- Bykhova, O. M. (2014). Klasyfikatsiya vydiv benchmarkinhu v systemi upravlinnya bankamy [Classification of types of benchmarking in the bank management system]. *Ekonomika rozvytku – Economics of development*, 3 (71), 15-18 [in Ukrainian].
- Geras'kina, Y. N. (2008). Benchmarkinh v sisteme sovremennoho menedzhmenta [Benchmarking in the system of modern management.]. *Izvestiya Rossiyskoho gosudarstvennoho pedahohicheskoho universiteta imeni A. Y. Hertseny – Bulletin of the Russian State Pedagogical University named after A. I. Herzen*, 324-327 [in Russian].
- Goncharuk, A. H. (2007). Benchmarketynh yak metod upravlinnya efektyvnistyu pidpryyemstva [Benchmarking as a method of managing enterprise performance]. *Trudy Odesskoho politekhnicheskoho universiteta – Proceedings of the Odessa Polytechnic University*, 1 (27), 253-257 [in Ukrainian].
- Dubyna, M. V. (2017). Kontseptual'ni do piznannya sutnosti metodolohiyi yak nauky [Conceptual to the knowledge of the essence of methodology as a science]. *Visnyk L'vivskoho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Lviv Trade and Economic University*, 53, 178-183 [in Ukrainian].
- Dubyna, M. V. (2017). Naukovi pidkhody do vyznachennya sutnosti neformal'nykh chynnykiv [Scientific approaches to determining the nature of informal factors]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economy and management*, 2 (10), 22-28 [in Ukrainian].
- Kostyuk, M. K. (2016). Aktual'nist' vprovadzhennya kontseptsii benchmarkinhu na rynku osvitynikh posluh Ukrayiny [Topicality of introduction of the concept of benchmarking in the market of educational services of Ukraine]. *Traektoriya nauky – The trajectory of science*, 6 (11), 1-10 [in Ukrainian].
- Kurdyumova, Y. M. (2011). Rol' otsenki (banchmarkinha) v orhanyzatsii vzaimodeystviya potrebitelya i proizvodytelya novshestv v obrazovanii [The role of assessment (benchmarking) in organizing the interaction of consumers and producers of innovations in education.]. *Problemy sovremennoho obrazovaniya – Problems of modern education*, 5, 79-88 [in Russian].
- Levandovs'ka, Yu. O., Afanas'yeva, O. K. (2014). Benchmarkinh yak zasib pidvyshchennya konkurentospromozhnosti mors'kykh terminaliv Ukrayiny [Benchmarking as a means of enhancing the competitiveness of Ukraine's maritime terminals]. *Rozvytok metodiv upravlinnya ta hospodaryuvannya na transporti – Development of methods of management and management in transport*, 3 (48), 39-46 [in Ukrainian].
- Morshchenok, T. S. (2017). Benchmarkinh yak instrument pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemnyts'kykh struktur [Benchmarking as a tool for improving the competitiveness of business structures]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 9, 533-540 [in Ukrainian].
- Panchyshyn, T. V. (2017). Rehional'nyy benchmarkinh yak instrument munitsypal'noho ta derzhavnogo upravlinnya [Regional benchmarking as a tool for municipal and state government]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 2 (55), 84-92 [in Ukrainian].
- Pedak, I. S. (2017). Benchmarkinh yak mekhanizm porivnyal'noho analizu ta zaporuka maybutn'oho rehioniv [Benchmarking as a mechanism for benchmarking and pledging future regions]. *Ucheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho – Scientific notes of VN Vernadsky TNU*, 28 (67), 52-56 [in Ukrainian].
- Tarayevs'ka, L. S. (2018). Benchmarkinh yak instrument vidboru naybil'sh konkurentnykh proektiv pryrodokhoronnoho pryznachennya [Benchmarking as a tool for selecting the most competitive environmental projects]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 26-2, 39-42 [in Ukrainian].
- Khrystenko, O. V., Manzhos, S. A. (2018). Zastosuvannya benchmarkinhu v systemi upravlinnya pidpryyemstvom [Application of benchmarking in enterprise management system]. *Finansovyy prostir – Financial space*, 1 (29), 153-158 [in Ukrainian].
- Gryshova, I. Yu., Bondarenko, V. M. (2015). Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnya restrukturyzatsiyeyu pererobnykh pidpryyemstv ahrarnoho vyrobnytstva [Theoretical and methodological bases of management of restructuring of agricultural processing enterprises]. *Business Inform*. 2015. # 9. S. 365-370 [in Ukrainian].
- Gryshova I. Yu., Stoyanova-Koval' S. S. (2015). Analitichne zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku pidpryyemstv z pozytsiy investytsiynoyi pryvablyvosti [Analytical support for the economic development of enterprises from the standpoint of investment attractiveness]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economy and management*, 2, 195-204. [in Ukrainian].
- Hlushko O. V., Gryshova I. Yu. (2017). Efektyvnyy metodychnyy instrumentariy prohnouzuvannya finansovo-ekonomichnoyi stiykosti [An effective methodological toolkit for forecasting financial and economic sustainability]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 1, 359-366. [in Ukrainian].

Петро Миколайович ГАРАСИМ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту,
Національний лісотехнічний університет України (м. Львів, Україна)

РЕЦЕНЗІЯ
НА ПІДРУЧНИК І ПРАКТИКУМ
«АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»,
АВТОРСТВА ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДРИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
КІНДРАЦЬКОЇ Г. І., ЗАГОРОДНЬОГО А. Г., КУЛИНЯКА Ю. І.

Забезпечення ефективної господарської діяльності підприємств в умовах жорсткої конкурентної боротьби ґрунтується на прийнятті зважених поточних та стратегічних управлінських рішень, які базуються на результатах прискіпливого аналізу господарської діяльності. Однак досить часто менеджери розробляють певні заходи, покладаючись здебільшого на власні знання, досвід, інтуїцію, без глибокого дослідження проблеми, ґенерування можливих варіантів і вибору кращого з них. Вагомою причиною цього є відсутність відповідних знань у проведенні такого аналізу й недовіра до отриманих результатів унаслідок відсутності навичок збирання та перевірки вихідної інформації, використання неструктурованих та недостовірних даних тощо. Зазначені обставини посилюють актуальність підготовки фахових аналітиків, озброєних сучасними методиками аналітичних досліджень.

Початковим етапом у здобутті таких знань студентами, які навчаються за освітньо-професійною програмою спеціальності «Облік і оподаткування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, є вивчення навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності», яка належить до циклу професійної підготовки. Ця дисципліна забезпечує формування у студентів аналітичного мислення шляхом опанування теоретичних основ аналізу господарської діяльності підприємства і набуття навичок, необхідних у практичній роботі. Саме тому написання навчальної літератури з аналізу господарської діяльності є відповідальним завданням для авторів, особливо якщо мова йде про підготовку методичного комплексу – підручника і практикуму.

У рецензованому підручнику дотримано встановлені вимоги до змісту навчальної

дисципліни, композиції матеріалу та його технічного оформлення. Матеріал поділений на дванадцять розділів і відображає зміну традиційних підходів і методик з урахуванням сучасних ринкових умов і чинних стандартів бухгалтерського обліку. У першому розділі охарактеризовано теоретичні основи аналізу господарської діяльності, зокрема основні категорії, види та елементи методики. Другий розділ присвячений інформаційно-організаційному забезпеченню аналізу господарської діяльності підприємства. У третьому-п'ятому розділах висвітлено традиційний і сучасний інструментарій аналітичних досліджень та особливості методики поширених видів економічного аналізу. Наприклад, детально описано сучасні методики багатовимірної порівняльної аналізу й експертного оцінювання середовища підприємства методом SWOT. Особливе зацікавлення викликає шостий розділ «Аналіз ринкових можливостей підприємства», в якому, зокрема, наведено методики дослідження привабливості ринку і конкурентоспроможності підприємства (метод Бостонської консалтингової групи і метод «Дженерал Електрік» - «МакКінсі») для виявлення ринкового потенціалу підприємства та адаптації його до змін ринку. Логічно, що у сьомому-дев'ятому розділах підручника викладена методика управлінського аналізу: виробництва і реалізації продукції, а також ресурсного забезпечення та витрат діяльності підприємства як передумов досягнення його конкурентоспроможності на ринку. Наступні розділи присвячені аналізу фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства, при написанні яких виникають проблеми формування системи показників, які мають різні

назви, способи розрахунку та нормативні значення, що часто призводить до недостовірних висновків щодо фінансового стану та результатів діяльності підприємства.

Теоретичні положення в підручнику наведено в доступній формі та проілюстровано прикладами. Подання термінів, прийоми введення їх до тексту та використання засобів наочності спрямовані на те, щоб допомогти студенту найповніше опанувати теорію аналізу господарської діяльності, навчити його самостійно оновлювати та поповнювати здобуті знання в майбутньому. Як зазначають автори в передмові, в підручнику зроблено спробу реалізувати «інтерактивну» форму подання теоретичного матеріалу. Інноваційним підходом є те, що до основних теоретичних положень запропоновано міні-завдання, виконання яких сприяє ефективному опрацюванню навчального матеріалу та дає можливість самостійно перевірити рівень засвоєння матеріалу.

Для формування у фахівців аналітичного мислення, надання системного характеру отримання знань і набуття навичок основні теоретичні положення проілюстровані типовими завданнями з розв'язком, аналітичними висновками та рекомендаціями щодо усунення виявлених недоліків і поліпшення результатів господарської діяльності. Таке поєднання теорії та практики аналізу господарської діяльності сприятиме формуванню конкурентоспроможного фахівця, здатного проводити не лише ретроспективний аналіз господарської діяльності підприємств, але й пропонувати шляхи вирішення складних завдань подальшого його розвитку.

У кінці кожного розділу наведено питання для поглибленої самоперевірки знань, для забезпечення ефективного опрацювання студентом навчального матеріалу у процесі самостійної роботи та оцінювання рівня засвоєння матеріалу.

Загалом структура підручника «Аналіз господарської діяльності» відповідає вимогам до такого виду видань і охоплює наступні елементи: зміст, вступ, основний текст, питання для

поглибленої самоперевірки знань, типові завдання з розв'язком, список рекомендованих джерел і предметний покажчик. Крім цього, подано навчально-методичний комплекс з навчальної дисципліни, в якому наведено мету і розподіл годин за видами занять, методiku виконання курсового проекту, розрахунково-графічної та контрольної робіт, а також описано організацію самостійної позааудиторної роботи студента, що є особливо корисним для викладачів аналітичних дисциплін.

Для поглиблення й закріплення теоретичних знань, наведених у підручнику з дисципліни «Аналіз господарської діяльності», авторами підготовлено практикум, завдання в якому узгоджуються з наведеними теоретичними положеннями та прикладами типових завдань. До кожної теми у практикумі розроблені: навчальний кросворд, контрольні запитання й завдання, теми рефератів, питання для поглибленого вивчення теми, практичні та тестові завдання одиничного і множинного вибору відповідей. Автори пропонують практичні завдання двох видів: на основі заданих числових значень вихідних показників розрахувати аналітичні показники та сформулювати аналітичні висновки; заповнити макет аналітичної таблиці, вибравши вихідні дані з доступних джерел інформації, зокрема з наведених у додатках до практикуму. Така композиція допомагає студентам ґрунтовно закріпити теоретичний матеріал та набути навички самостійного отримання знань.

Загалом підручник і практикум написано авторами з урахуванням сучасної теорії та практики економічного аналізу, на високому науково-методичному рівні, у доступній формі, зі збереженням тісних міжпредметних зв'язків, тому ці видання однозначно викличуть зацікавленість у студентів, аспірантів, викладачів закладів освіти і практиків, які хочуть освоїти методiku й організацію аналізу господарської діяльності підприємств.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

збірник наукових праць

Том 29

№ 1

2019 рік

Редактор-коректор *М. І. Руденко*

Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020

телефон 380 (352) 47-50-50*12221.

E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 27.03.2019 р. Формат 60х90/8.

Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-01-19

Умовно-друк. арк. 27,13. Обл.-вид. арк. 15,84.

Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,

телефон/факс: 380 (352) 47-58-72.

E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до

Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.